

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Синиша Рајковић

**УТИЦАЈ КРЕАТИВНОГ РАЧУНОВОДСТВА НА
КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЛЕШТАВАЊА
ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2020.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
FACULTY OF ECONOMICS

Синиша Рајковић

**УТИЦАЈ КРЕАТИВНОГ РАЧУНОВОДСТВА НА
КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЈЕШТАВАЊА
ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2020.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
FACULTY OF ECONOMICS

Siniša Rajković

**THE IMPACT OF CREATIVE ACCOUNTING ON THE
FINANCIAL REPORTING QUALITY OF COMPANIES IN
THE REPUBLIC OF SRPSKA**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2020.

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

МЕНТОР:	Проф. др Новак Кондић Редовни професор Универзитет у Бањој Луци Економски факултет
НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:	Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској

РЕЗИМЕ:

Значај објављених информација у финансијским извјештајима је драстично порастао у посљедњих неколико декада. Замагљивања, фалсификовања и лажирања финансијских извјештаја за реперкусију су имали бројне финансијске скандале и преваре (Enron, Helmsley Enterprises, WorldCom, Maxwell Communications и др.) у посљедњих тридесет година, чиме се проблем повјерења и квалитета финансијских извјештаја актуелизовао. Растући број превара и афера оправдао је скептицизам и страх екстерних корисника у погледу кредитабилитета и вјеродостојности финансијских извјештаја које презентују извјештајни ентитети. Управо је креативно рачуноводство у овим аферама било инструмент којим су се менаџери послужили како би заинтересованим корисницима презентовали оно што желе да виде, а не реалну слику приносне и финансијске снаге извјештајних ентитета.

У том контексту фокус овог рада је на истраживању колико је финансијско извјештавање поуздано, транспарентно и квалитетно у Републици Српској, заступљеност креативног рачуноводства у финансијским извјештајима код нас те сагледавање везе и међузависности креативног рачуноводства (независне варијабле) и квалитета финансијског извјештавања (зависне варијабле). У овом раду спроведено је квалитативно емпиријско истраживање путем анкетних упитника на које су одговоре дале сертификоване и лиценциране рачуновође и ревизори (603 испитаника) и квантитативно научно истраживање, анализирајући финансијске извјештаје од 400 привредних друштава у четворогодишњем периоду. Поузданост коришћених инструмената испитана је примјеном Cronbach Alpha коефицијентом поузданости и статистичком анализом варијансе. Тестирање постављених хипотеза извршено је уз помоћ регресионе и корелационе анализе. Модификовани модел дискреционих обрачуна који смо развили, а чија је база Jones-ов модел, користили смо за откривање заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској. На бази емпиријских података потврђена је веза креативног рачуноводства и квалитета финансијског извјештавања. Дискусија у вези с резултатима и налазима до којих се дошло указала је на потребу подизања нивоа контроле квалитета и надзора над радом како рачуновођа тако и ревизора, како би се поузданост и транспарентност финансијских извјештаја побољшала јер је то у интересу и интерних и екстерних корисника. Емпиријска сазнања и чињенице до којих се дошло истражујући креативно рачуноводство и његов

утицај на квалитет финансијског извјештавања засигурно ће послужити не само академској заједници него и корисницима финансијских извјештаја (регулатору, професионалним удружењима, пореским органима, повјериоцима, инвеститорима, менаџерима, власницима, јавности) као полазна основа за даља истраживања у овој области.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ:	Креативно рачуноводство, квалитет финансијског извјештавања, управљање добитком, модификовани модел дискреционих обрачуна
НАУЧНА ОБЛАСТ:	Друштвене науке
НАУЧНО ПОЉЕ:	Рачуноводство и ревизија
КЛАСИФИКАЦИОНА ОЗНАКА ПРЕМА CERIF ШИФРАРНИКУ:	S 192
ТИП ОДАБРАНЕ ЛИЦЕНЦЕ КРЕАТИВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ (CREATIVE COMMONS):	Ауторство (CC BY)

KEYWORDS DOCUMENTATION

MENTOR:	Prof. dr NOVAK KONDIĆ Profesor University of Banja Luka Faculty of Economics
TITLE OF DOCTORAL DISSERTATION:	The impact of creative accounting on the financial reporting quality of companies in the Republic of Srpska
SUMMERY: The importance of published information in financial statements has increased dramatically in the last few decades. Over the last thirty years fraud, falsifications and fraudulent financial reporting resulted in many financial scandals (Enron, Helmsley Enterprises, WorldCom, Maxwell Communications, etc.), bringing the problem of trust and quality of financial statements to the fore. The growing number of frauds and scandals has proved right the skepticism and fear of external users regarding the credibility and authenticity of the financial statements presented by the reporting entities. It is creative accounting of the companies that were involved in these scandals that was used as a tool by managers to present to the interested parties what they wanted to see instead of the realistic picture regarding profitability and financial strength of the reporting entities. In this context, this dissertation focuses on researching reliability, transparency and quality of financial reporting in the Republic of Srpska, as well as the presence of creative accounting in financial statements in our country. It is also researching the relationship and interdependence of creative accounting (independent variable) and financial reporting quality (dependent variable). The dissertation is based on two types of research: qualitative empirical research through questionnaires answered by certified and licensed accountants and auditors (603 respondents) and quantitative scientific research analyzing the financial statements of 400 companies over a four-year period. The reliability of the instruments used was examined using the Cronbach Alpha reliability coefficient and statistical analysis of variance. Testing of hypotheses was performed with the regression and correlation analysis. The modified <i>discretionary-accruals</i> model was developed based on the Jones model and used to detect the presence of creative accounting in the financial statements of companies in the Republic of Srpska. Based on empirical data, the connection between creative accounting and the quality of financial reporting was confirmed. Through the discussion of the results and findings we have come to see the need to raise the level of quality control and supervision of both accountants and auditors, in order to improve the reliability and transparency of financial statements because it is in the interest of many internal and external users. Empirical knowledge and new facts we have gained insight into by researching creative accounting and its' impact on the quality of financial reporting can definitely serve not only the academic community but also the users of financial statements (regulators, professional associations, tax authorities, creditors, investors, managers, owners, the public) and present a starting point for further research in this scientific field.	

KEY WORDS:	Creative accounting, Financial reporting quality, earnings management, Modified discretionary-accruals model
SCIENTIFIC AREA:	Social Science
SCIENTIFIC FIELD:	Accounting and Audit
CERIF (Common European Research Information Format):	S 192
CREATIVE COMMONS:	Authorship (CC BY)

Ко не зна, а не зна да не зна – опасан је, избјегавајте га!

Ко не зна, а зна да не зна – дијете је, научите га!

Ко зна, а не зна да зна – спава, пробудите га!

Ко зна и зна да зна – мудар је, слиједите га!

Конфуције

Захваљујем свима који су корисним савјетима и сугестијама доприњели изради ове докторске дисертације.

Дубоку захвалност дuguјем ментору ове дисертације, професору Новаку Кондићу као и професорици Кати Шкарић Јовановић на неизмјерној подршци и указаном повјерењу, који су ме корисним савјетима и смјерницама упућивали на прави истраживачки пут.

Посебну заслугу за оно што сам постигао приписујем својој породици која је увијек била ту уз мене и без које све што сам постигао не би било могуће.

Овај рад посвећујем Биљани и Стефану...

Синиша Рајковић

САДРЖАЈ

1. УВОД	
1.1. Проблем и предмет истраживања.....	1
1.2. Сврха и циљеви истраживања.....	6
1.3. Хипотезе.....	8
1.4. Маркирање планираних метода и техника истраживања	14
1.5. Образложение структуре докторске дисертације.....	15
2. ПОЈАМ, ЦИЉЕВИ И ПОСТУПЦИ КРЕАТИВНОГ РАЧУНОВОДСТВА.....	17
2.1. Изазови дефинисања креативног рачуноводства.....	18
2.2. Сврха, циљеви и мотиви креативног рачуноводства.....	24
2.3. Подручја и фактори која погодују манипулацијама финансијским извјештајима ..	27
2.4. Поступци у креативном рачуноводству.....	30
2.4.1. Поступци креативног рачуноводства код биланса стања	30
2.4.1.1. Рачуноводствене манипулације са залихама, потраживањима и финансијским пласманима.....	32
2.4.1.2. Рачуноводствене манипулације некретнинама, постројењима и опремом.....	59
2.4.1.3. Рачуноводствене манипулације нематеријалним улагањима.....	68
2.4.1.4. Рачуноводствене манипулације резервисањима и обавезама	74
2.4.2. Поступци креативног рачуноводства код биланса успјеха.....	80
2.4.2.1. Рачуноводствене манипулације приходима.....	82
2.4.2.2. Рачуноводствене манипулације расходима.....	91
2.4.3. Поступци креативног рачуноводства код биланса токова готовине	101
2.5. Историјат (преглед) највећих финансијских скандала и превара	112
3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА.....	134
3.1. Методолошки приступ истраживању.....	134
3.2. План емпириског истраживања	135
3.2.1. Одређивање популације и узорак.....	135

3.2.2. Операционализација варијабли и одређивање индикатора у истраживању ...	139
3.2.2.1. Операционализација зависне варијабле	139
3.2.2.2. Операционализација независне варијабле.....	141
3.2.3. Истраживачке методе и технике.....	146
3.3. Начини прикупљања, обраде и анализе података.....	147
3.4. Ограничења истраживања	148
4. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ УТИЦАЈА КРЕАТИВНОГ РАЧУНОВОДСТВА НА ПОУЗДАНОСТ (КВАЛИТЕТ) ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА	150
4.1. Резултати спроведеног квалитативног емпириског истраживања.....	150
4.2. Резултати спроведеног квантитативног емпириског истраживања.....	182
4.2.1. Обрада годишњих упитника за поступак јавног надзора над радом друштава за ревизију за период 2016–2018. године	183
4.2.2. Анализа финансијских извјештаја привредних друштава у Републици Српској за период 2015–2019. године	192
4.2.2.1. Jones-ов модел и модификовани Jones модели (Dechow, Kasznik)	194
4.2.2.2. Развој дискреционог обрачунског модела за детекцију креативног рачуnovодства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској	202
4.2.2.3. Примјена дискреционог обрачунског модела за детекцију креативног рачуnovодства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској	209
4.3. Компаративна анализа добијених резултата и сличних (ранијих) истраживања (степен корелације).....	237
4.4. Тестирање хипотеза	258
5. ДИСКУСИЈА	269
5.1. Интерпретација и дискусија добијених резултата	269
5.2. Научни и прагматични доприноси докторске дисертације.....	275
5.3. Значај добијених резултата и правци даљих истраживања	277

ЗАКЉУЧАК	279
ЛИТЕРАТУРА.....	281
ПОПИС ТАБЕЛА.....	297
ПОПИС ГРАФИКОНА	300
ПОЈМОВНИК.....	302

1. УВОД

1.1. Проблем и предмет истраживања

Информације о финансијском и приносном положају, као и информације о токовима готовине извјештајних ентитета које се презентују у њиховим финансијским извјештајима одвијек су биле значајне за доношење економских одлука широког круга корисника. Иако свака донесена и спроведена пословна одлука утиче на биланс, а будући да је евидентирана на низ књиговодствених рачуна, њене посљедице се манифестишу само на дан биланса, дакле тек када се књиговодствени рачуни салдирају (*Микеревић*, 2005, стр. 441). Под заинтересованим корисницима финансијских извјештаја подразумијевају се интерни (менаџери, власници, синдикати итд.) и екстерни корисници (инвеститори, повјериоци (кредитори, банке), купци, добављачи, држава, јавност и др.). Свака од ових интересних група има различите информационе потребе и захтјеве који се презентују финансијском извјештавању и рачуновођама у зависности од природе одлука које се доносе на основу добијених информација. Корисници финансијских извјештаја очекују да у финансијским извјештајима нађу разумљиве, релевантне, поуздане, истините, правовремене и упоредиве информације о рентабилности, солвентности, ликвидности и ефикасности управљања средствима у извјештајном ентитету на основу чега ће доносити одлуке о свом ангажовању у дотичном извјештајном ентитету (*Стевановић*, 2011, стр. 231). Имајући у виду да су финансијски извјештаји углавном екстерно оријентисани, транспарентни и доступни јавности, може се закључити да се на тај начин доприноси ублажавању информационе асиметрије између менаџмента и екстерних корисника. На основу претходног може се констатовати да је један од најважнијих задатака и циљева финансијског извјештавања – заштита инвеститора и повјерилаца који се јављају као примарни корисници захваљујући развоју финансијских тржишта.

Значај објављених информација у финансијским извјештајима драстично је порастао у посљедњих неколико декада. Наиме, примјеном „креативног“ рачуноводства и презентовањем нереално високих („надуваних“) или низких од остварених резултата нанесен је тежак ударац рачуноводственој професији и уздрмано повјерење заинтересованих корисника у финансијске извјештаје.

Замагљивања, фалсификовања и лажирања финансијских извјештаја за реперкусију су имале бројне финансијске скандале и преваре (Enron, Helmsley Enterprises, WorldCom, Maxwell Communications и др.) у посљедњих тридесет година, чиме се проблем повјерења и квалитета финансијских извјештаја актуелизовао. Свака дисторзија финансијских информација у односу на економску реалност доприноси повећању ризика од доношења погрешних економских одлука и притом актуелизује питање процјене квалитета финансијског извјештавања (*Белопавловић, Стевановић и Миновић, 2011*, стр. 727). „Креативно“ понашање менаџмента предузећа у вези с финансијским извјештавањем, као и растући број превара и афера, изазвали су скептицизам и страх екстерних корисника у погледу кредитабилитета и вјеродостојности финансијских извјештаја које презентују извјештајни ентитети. Наиме, повјерење се тешко стиче, а лако губи, и једном изгубљено повјерење инвеститора и повјерилаца тешко је поново вратити. Управо из тих разлога поставља се питање релевантности и вјеродостојне презентације финансијских извјештаја и појаве креативног рачуноводства приликом њиховог сачињавања.

Поред наведеног, не смије се занемарити комплексност и промјенљивост нормативне основе и њен утицај на квалитет финансијског извјештавања. Наиме, комплексност правила за признавање, класификацију и вредновање, неусаглашеност Оквира за финансијско извјештавање, Међународних рачуноводствених стандарда и Међународних стандарда финансијског извјештавања (MPC/MСФИ), неусаглашеност појединачних MPC/MСФИ и промјенљивост нормативне основе може довести до презентације нетачних финансијских извјештаја и повећати могућности појаве „креативног“ рачуноводства (*Шкарић Јовановић, 2015*). Сличног мишљења је и Малинић, који сматра да, „упркос напорима законодаваца, регулаторних тијела и професије да се обезбиједи истинито и поштено извјештавање, креативно финансијско извјештавање опстаје као реална опасност по квалитет финансијског извјештавања“ (*Малинић, 2009*, стр. 154).

У стручној и научној литератури присутне су различите дефиниције појма креативног рачуноводства. Сам термин „креативно рачуноводство“ више се преферира у Европи, док се у Сједињеним Државама много чешће користи израз „управљање зарадом (earnings management)“ (*Amat и Gowthorpe, 2004*). Према мишљењу појединих релевантних аутора, израз „креативно рачуноводство“ је потекао у медијима Уједињеног Краљевства, од финансијских и економских новинара и извјестилаца с финансијских тржишта (*Stolowy, Lebas и Ding, 2013*, стр.

581). Према Stolowy-у и другима, под креативним рачуноводством се подразумијева „неприкладна (непримјерена) примјена рачуноводствених стандарда с циљем да се инвеститори доведу у заблуду представљајући им оно што желе да виде – константан раст и пословање са добитком“ (Stolowy и др., 2013, стр. 581). Други аутори пак сматрају да креативно рачуноводство „обухвата сваки и све оне поступке који се користе да би се манипулисало подацима у финансијским извјештајима, укључујући агресивно рачуноводство, примјену рачуноводствених принципа супротну њиховом духу, лажно финансијско извјештавање и све поступке који воде ка управљању добитком или манипулисању приходима“ (Mulford и Comiskey, 2002, стр. 3). Малинић и Стевановић сматрају да „креативно рачуноводство подразумијева непрофесионалну и неетичку примјену рачуноводствених правила у циљу стварања погрешне представе о финансијском положају и успјеху предузећа на начин да они знатно одступају од економске стварности, мотивисано интересима једне интересне групе, а не општим интересима свих стејкхолдера“ (Малинић и Стевановић, 2009, стр. 80). Инвестициони аналитичари, Griffiths (1986, 1955) и Smith (1996), у својим студијама често су за креативно рачуноводство употребљавали и израз „рачуноводствена акробација“, док су Mathews и Perera (1996, стр. 260) користили термине „штимовање књига“ или „коузметичко извјештавање“.

Наиме, у самим зачецима креативног рачуноводства идеја је била да оно послужи као „инструмент који ће омогућити реалан и објективан приказ стварног финансијског положаја и резултата пословања предузећа путем финансијских извјештаја унутар рачуноводственог регулаторног оквира“ (Фригановић, 2008, стр. 86). Иако то није била првобитна намјера, креативно рачуноводство у пракси је постало синоним за манипулативно рачуноводство. Према Међународним стандардима ревизије, „манипулативно финансијско извјештавање је свјесно чињење неправилности, укључујући испуштање евидентирања и објелодањивања у финансијским извјештајима којима је циљ да преваре кориснике финансијских извјештаја“ (IFAC, 2010).

Упоредо с развојем и све већом заступљености праксе креативног рачуноводства наметала су се питања:

- Да ли је и колико финансијско извјештавање квалитетно у земљи?
- Јесу ли информације и показатељи из финансијских извјештаја поуздана?
- Да ли се заинтересовани корисници могу ослонити на финансијске извјештаје приликом доношења економских одлука? Односно, да ли је уопште могуће доносити рационалне финансијске и инвестиционе одлуке на основу података презентованих у финансијским извјештајима?
- Који су циљеви и мотиви коришћења креативног рачуноводства?
- На који начин спријечити или минимизирати утицај креативног рачуноводства?

Да би се одговорило на ова и слична питања, неопходно је истражити квалитет финансијских извјештаја и утврдити егзистенцију и утицај креативног рачуноводства на њихову поузданост. Ријечју, фокус овог истраживачког рада је проблем сагледавања међузависности креативног рачуноводства, с једне, и квалитета и поузданости финансијског извјештавања, с друге стране.

Дакле, главни научни проблем којим смо се бавили у овом раду и истраживању дефинисали смо питањем:

Да ли, на који начин и у којој мјери креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијских извјештаја привредних друштава у Републици Српској?

Многа емпиријска истраживања и студије спроведене с циљем да открију постојање креативног рачуноводства у предузећима доказ су актуелности и све већег присуства ове проблематике. С обзиром на актуелност постојећих проблема, те усљед недостатка студија ове проблематике на нашем подручју, неопходна су даља истраживања. Иако је ова област и проблематика изузетно актуелна у свијету и иако се одговор на претходно питање чини једноставним, до сада су спроведена само малобројна истраживања у земљама бивше Југославије, док према досадашњим сазнањима не постоји ни једно подробније истраживање које је спроведено у нашој земљи или окружењу, а које доводи у спреку, односно корелацију, креативно рачуноводство (независну варијаблу) и квалитет финансијског извјештавања (зависну варијаблу). Управо из разлога што се ова област ријетко помиње у домаћој литератури и што је недовољно истражена код нас, чинило се занимљивим спровести теоријско истраживање и емпириско тестирање те доћи до нових спознаја

о егзистенцији и заступљености креативног рачуноводства у извјештајним ентитетима и његовом утицају на квалитет и поузданост финансијског извјештавања код нас.

Предмет

Имајући у виду да су рачуноводствени стандарди често сложени и недовољно јасни, те да је рачуноводствени регулаторни оквир углавном флексибилан а да се квалитет ревизије финансијских извјештаја често доводи под знак питања, ствара се подлога за могуће креације и обликовања финансијских извјештаја у складу са циљевима менаџмента чиме се доводи у питање њихова поузданост (кредибилитет). Управо ова констатација одражава шири предмет истраживања овог рада. Дакле, предмет истраживања припада области рачуноводства, ревизије и финансија, али је истраживачки фокус усмјерен искључиво ка креативном рачуноводству.

Ужи предмет истраживања овог рада огледа се у сљедећем: истраживање степена заступљености креативног рачуноводства код нас; истраживање метода креативног рачуноводства приликом састављања финансијских извјештаја, те мјера и техника њиховог спречавања и откривања; сагледавање међузависности (корелације) креативног рачуноводства, с једне, и квалитета и поузданости финансијског извјештавања, с друге стране; откривање мотива и циљева примјене креативног рачуноводства као и узроке његове појаве; сагледавање посљедица примјене креативног рачуноводства са становишта пореза, добити и ликвидности предузећа; проучавање спроведених истраживања у вези с методологијом утврђивања постојања креативног рачуноводства и мјерења квалитета финансијских извјештаја.

Досадашња научна истраживања ове проблематике (*Tang, Chen и Lin, 2008; Dechow, Ge, Larson и Sloan, 2011; Smith, 1996; Tassadaq и Malik, 2015; Okoye и Alao, 2008; Balaciu, Bogdan, Mester и Gherai, 2012.* и многа друга релевантна истраживања) и ставови познатих аутора (*Mulford и Comiskey; Stolowy, Lebas и Ding; Griffiths; Smith; Mathews и Perera; Шкарић Јовановић; Малинић; Белак и други*) била су добра полазна основа за стицање нових научних сазнања у овој области.

Када је ријеч о области креативног рачуноводства у нашој земљи, још увијек не постоји задовољавајући ниво свијести о значају и улози ове проблематике којом су се углавном бавили страни аутори и литература. Будући да је код нас теоријска

мисао о овој проблематици још увијек у зачетку, чинило се занимљивим спровести одговарајућа емпириска истраживања на репрезентативном узорку извјештајних ентитета у Републици Српској те доћи до неких нових спознаја. На основу спроведених истраживања створени су и неопходни предуслови за компаративну анализу са сличним истраживањима која су се спроводила у другим земљама у свијету.

1.2. Сврха и циљеви истраживања

У складу са темом, проблемом и предметом истраживања дефинисано је мноштво научних и друштвених циљева дисертације.

➤ Научни циљеви истраживања

Научни циљеви истраживања дефинисани су кроз пет категорија: научно описивање, класификација, откриће, објашњење и предвиђање.

1. **Описивање.** Овдје ће се описати шта се подразумијева под креативним рачуноводством, те указати на основне циљеве и мотиве примјене креативног рачуноводства. С обзиром на то да креативно рачуноводство у пракси поприма различите форме, описаће се подручја и фактори који доприносе манипулацији финансијским извјештајима. Критичком анализом сагледаће се инструменти и методе остваривања циљева креативног рачуноводства. На примјерима из праксе утврдиће се ефекти примјене креативног рачуноводства са становишта пореза, ликвидности и добити извјештајних ентитета.
2. **Класификација.** Издојићемо различите појавне облике креативног рачуноводства, утицај сваког од њих на поузданост финансијског извјештавања, те извршити класификацију превара с аспекта њиховог утицаја на порез, ликвидност и добит пословних ентитета.
3. **Откриће.** Неопходно је открити узроке и мотиве поступака креативног рачуноводства, те степен у којем је креативно рачуноводство присутно у финансијском извјештавању код нас.
4. **Објашњење.** Објаснићемо како примјена практичних поступака креативног рачуноводства утиче на квалитет финансијских извјештаја. Другим ријечима, објаснићемо узрочно-посљедичну зависност добитка, ликвидности и пореза

код ентитета, с једне, те креативног рачуноводства признавањем и вредновањем поједињих ставки имовине, обавеза, капитала, прихода и расхода у билансу стања и билансу успјеха, с друге стране.

5. **Предвиђање.** На основу стечених теоријских и емпириских спознаја пружићемо конкретне препоруке и смјернице за унапређење квалитета финансијског извјештавања у Републици Српској како би корисници информација добили објективне, истините и фер информације на темељу којих ће одлучити о својим пословним интересима.

➤ Друштвени циљеви истраживања

Као и код сваког другог истраживања овог типа, поред научног, очекује се да рад пружи и извјестан прагматичан допринос. С обзиром на предмет и проблем истраживања реално је очекивати прагматичан допринос рада за све кориснике финансијских извјештаја, а нарочито за власнике, менаџере, инвеститоре (повјериоце), државу, професионална тијела, професионалне рачуновође, те академску заједницу.

- ✓ Власници ентитета заинтересовани су да финансијски извјештаји које им презентује управа предузећа дају истинит и фер приказ приносног и финансијског положаја како би могли створити реалну слику успешности дотичног ентитета.
- ✓ Менаџменту предузећа, који је одговоран за састављање и тачност финансијских извјештаја, у интересу је да унаприједи сарадњу с професионалним рачуновођама, те да се упозна с праксом креативног рачуноводства и његовим пољедицама на квалитет финансијског извјештавања. Само на тај начин менаџмент може бити свјестан врсте и далекосежности утицаја доњијетих пословних одлука на слику предузећа презентовану у његовим финансијским извјештајима.
- ✓ Финансијски извјештаји су за инвеститоре (повјериоце) постали основни извор информација на основу којих се доносе одлуке о алокацији ресурса. Због тога је од есенцијалне важности постојање повјерења инвеститора (повјерилаца) у истинитост информација из финансијских извјештаја.

- ✓ Држава је заинтересована да се упозна са утицајем креативног рачуноводства на порезе те поступцима и методама који се користе за манипулације с финансијским извјештајима како би могла подузети активности за њихово спречавање.
- ✓ Професионалним тијелима је у интересу да се обавезнот примјеном Међународних рачуноводствених стандарда, односно Међународних стандарда финансијског извјештавања од професионалних рачуновођа, у што већој мјери онемогући презентовање нетачних финансијских извјештаја јер се на тај начин побољшава квалитет и подиже репутација рачуноводствене професије.
- ✓ Професионалне рачуновође су заинтересоване да препознају границу између дозвољеног и недозвољеног креативног рачуноводства, односно границу између маневрисања у оквиру законске и професионалне регулативе и свјесног манипулисања рачуноводственим информацијама у циљу лажне слике о пословању предузећа.
- ✓ Допринос академској научној заједници огледа се у објашњењу значаја и улоге поузданог (квалитетног) финансијског извјештавања, те користи за даља истраживања у области креативног рачуноводства и финансијског извјештавања.

1.3. Хипотезе

Хипотеза је мисаони одговор на проблем и последице проблема истраживања. Основна (главна, радна) и помоћне хипотезе постављају се на основу идентификованог проблема, предмета и циљева истраживања, те резултата претходних сличних истраживања. Главна хипотеза произлази непосредно из проблема истраживања и гласи:

- **X0: Примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.**

Основна хипотеза у овом раду конкретизоваће се путем помоћних хипотеза које представљају мисаоне одговоре на узроке проблема. Основна хипотеза у овом раду конкретизована је помоћу трију помоћних хипотеза.

Прва помоћна хипотеза произлази из прве независне подваријабле, а то је управљање добитком (зарадом) и изглађивање (уједначавање, уравнотежење) добитка (зараде) као један од видова управљања зарадом. Према Комисији за хартије од вриједности и берзе Сједињених Држава (*US Security and Exchange Commission – SEC*), под управљањем зарадом подразумијева се „свјесно и намјерно погрешно представљање финансијских резултата компаније“. Циљ рачуноводствених манипулатија добитком је да се презентује жељена, а не стварна слика приносног положаја предузећа, чиме се негативно утиче на поузданост и квалитет финансијског извјештавања (*Burgstahler* и *Dichev* 1997). Разлог „креативног“ понашања менаџмента огледа се првенствено у максимирању њихових годишњих бонуса, али и њиховом опстанку на постојећим позицијама у фирмама (*Healy* и *Wahlen*, 1999). Имајући то у виду, сваки менаџер треба да разумије какве ефекте на финансијске извјештаје компаније има избор одређених рачуноводствених политика и принципа. Управљање зарадама не смије се мијешати с незаконитим радњама и неопходно је препознати јасну границу између дозвољених и недозвољених радњи. Прегледом релевантне литературе може се уочити да су менаџери често суочени с великим притиском да пређу ту границу и да прикажу већи добитак него што он реално јесте. Ову констатацију потврдило је и истраживање које је спроведено 2001. године на Конференцији финансијских директора (CFO). Према овом истраживању, од 55% интервјуисаних финансијских директора захтијевано је да лажно исказују финансијске резултате компаније, док се 17% њих сложило с тим да то и ураде (*Burgstahler* и *Dichev*, 1997). *Lobo* и *Zhou* (*Lobo* и *Zhou*, 2001) на основу спроведене емпиријске анализе над 1.444 објављена финансијска извјештаја за период 1990–1995. година свједоче о негативној корелацији између управљања зарадом и квалитета финансијског извјештавања. Резултати емпиријског истраживања које су спровели *Taruverdi*, *Moradzadehfard* и *Rostami* такође су показали 95% вјероватноће да управљање зарадом има негативну корелацију с квалитетом финансијског извјештавања, тј. да управљање зарадом умањује квалитет финансијског извјештавања (*Taruverd* и други, 2012).

С друге стране, инвеститори се углавном ослањају на информације (посебно информације о профитабилности) из финансијских извјештаја како би донијели

рационалну одлуку о алокацији својих средстава. Они заправо вјерују да фиксна добит на супрот варијабилне добити може гарантовати веће дивиденде. Ријечју, осцилације у добити компаније инвеститори сматрају важним фактором приликом процјене ризика компаније и због тога компаније код којих је заступљена пракса уједначавања добитка имају мањи ризик (*George и Furstenberg, 2006*). То значи да су компаније код којих је добит уједначена и стабилна у низу сукцесивних временских периода атрактивније за инвеститоре. Да би се добит уједначила, менаџери примјењују разне „креативне“ методе: контролисање пословних активности, успоравање или убрзавање пошиљака и испостављања фактура, повећање или смањење стања залиха на крају периода или одабиром прикладних метода амортизације (*Gordon и Myers, 1996*). Грахам и други (*Graham, Harvey и Rajgopal, 2005*) истраживали су заступљеност праксе уједначавања добитка у предузећима и дошли су до поражавајућих података: чак 96,9% испитаника преферира уједначавање зараде, односно изbjегавање осцилација и флукутација добитка. Грахамово истраживање је показало најпопуларније мотиве изглађивања зараде: (1) смањити ризик компаније у перцепцији инвеститора, (2) омогућити бољу преговарачку позицију с купцима и добављачима и (3) убиједити инвеститоре у могућности раста и развоја компаније у будућности. Ранија емпиријска истраживања (*Mohamed, Zaini и Wasiuzzaman, 2011; Ahmed, Takeda и Thomas, 1999; Chang, Shen и Fang, 2008*) показују да су менаџери банака углавном ти који прибегавају пракси уједначавања зараде (*income smoothing*), а да се том приликом као примарни инструмент (алат) користи резервисање за процијењене губитке по кредитима. Duru и Tsitidis (*Duru и Tsitidis, 2013*) спровели су слично емпиријско истраживање изглађивања зараде у скандинавском банкарском сектору на узорку од двадесет великих комерцијалних банака у скандинавским земљама (Данска, Финска, Норвешка и Шведска) за период 2004–2012. и шеснаест банака за период 1996–2003. године у оквиру националних оквира за финансијско извјештавање за сваку земљу. Резултати су показали да постоји позитивна корелација између резервисања за процијењене губитке по кредитима и зараде прије камате и пореза, али да та веза није статистички значајна. С друге стране, важно је поменути и истраживање корелације између уједначавања добитка и цијене акција на тржишту капитала и финансијских показатеља које су спровели Nafea, Vakilfard и Fathollahi у Техерану (*Nafea, Vakilfard и Fathollahi, 2013*). Ово истраживање је обухватило популацију од 182 компаније у периоду од пет година и резултати су показали да активности уједначавања добитка повећавају цијену акција. Чини се интересантним истражити

ову проблематику код нас, имајући у виду да до данас није било озбиљнијих истраживања на ову тему, како би се утврдило да ли је у нашим предузећима присутна пракса управљања и уједначавања добитка, и ако јесте, како то утиче на поузданост финансијских извјештаја. У складу с тим настојаћемо да развијемо властити модел дискреционах обрачуна који ће нам помоћи да детектујемо заступљеност управљања добитком, уважавајући притом наведена истраживања. У складу с тим прва помоћна хипотеза гласи:

- **X1: Управљање добитком је заступљено у финансијским извјештајима привредних друштава Републике Српске.**

Друга помоћна хипотеза у вези је с агресивним рачуноводством као другом независном подваријаблом коју смо дефинисали. Према Кати Шкарић Јовановић (2007, стр. 64), „за признавање и процењивање неких од облика имовине и обавеза мјеродавни стандарди нуде неколико опција. У том случају је важно како менаџмент то право користи, да ли се опредјељује за опрезну или агресивну рачуноводствену политику. Опредјељење за агресивну рачуноводствену политику може упућивати на могуће коришћење мјера креативног рачуноводства“. Остављањем маневарског простора у рачуноводственој (МРС/МСФИ) и законодавној регулативи и пракси финансијског извјештавања отежава се упоредивост финансијских извјештаја и ствара се могућност рачуноводствене манипулације и утицаја на обликовање финансијских извјештаја. Коришћењем праве опције у процесу финансијског извјештавања могуће је „управљати финансијским резултатом“ и остварити значајна одлагања пореских оптерећења, исказујући у финансијским извјештајима пословни резултат који је реално нижи од оствареног (Видаковић, 2011). Уколико је циљ предузећа лошији приносни и финансијски положај и мања пореска оптерећења, управа може крајем године извршити одређене набавке, обавити инвестиционо одржавање и креирати додатне трошкове или успорити продају. Неки од најчешће примјењиваних поступака агресивног рачуноводства су агресивна капитализација и пренаглашена ревалоризација (Белак, 2011, стр. 147). Сличног става је и Малинић, који сматра да су „капитализација појединих расхода или, алтернативно, њихово укључивање у рачун добитка и губитка, процењена вриједности некретнина и опреме и са тим повезани избори вијека трајања и метода отписа, вредновање залиха примјеном набавне цијене, цијене коштања или начела ниже вриједности, одлагање

или убрзавање отписа потраживања, формирање или укидање дугорочних резервисања и њихова мање или више конзервативна процјена, различити билансни третмани пословног и финансијског лизинга итд. само неки од могућих утицаја у оквиру дозвољеног простора на преметање резултата предузећа између различитих обрачунских периода, а самим тим и на текућу и будућу профитабилност и финансијску позицију предузећа“ (Малинић, 2011, стр. 245). На основу прегледа одговарајуће литературе и сагледавања претходних ставова релевантних аутора, трећа помоћна хипотеза гласи:

- **X2: Маневарски простор који оставља недовољно добро осмишљена професионална (МРС/МСФИ) и законодавна регулатива негативно утиче на превенију и сузбијање праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања.**

Трећа помоћна хипотеза произлази из треће независне подваријабле – лажирање финансијских извјештаја. Према Белаку, „лажирање извјештаја поприма безброј форми, као што су испостављање лажних рачуна, продаја „на црно“ а терећење трошкова на расходе или на залихе, фиктивне продаје повезаним друштвима, обрачун лажних путних налога, скривене исплате добити, трошење средстава предузећа у приватне сврхе итд.“ (Белак, 2007, стр. 147). Шкарић Јовановић тврди да су највеће преваре инвеститора изведене презентовањем лажних финансијских извјештаја (Шкарић Јовановић, 2009, стр. 11). У прилог томе говоре и подаци највећег свјетског удружења рачуноводствених форензичара ACFE (*Association of Certified Fraud Examiners*), према којима трошкови превара у компанијама износе 5% годишњих прихода. Уколико се то посматра у односу на процијењени бруто свјетски производ у 2013. години, пројектовани глобални губици због превара износе близу 3,7 трилиона долара (*Association of Certified Fraud Examiners*, 2014). Howard Schilit, експерт у откривању рачуноводствених превара и малверзација примјеном поступака креативног рачуноводства у циљу лажирања финансијских извјештаја, наводи седам најчешћих смицалица:

1. прерано признавање прихода или признавање прихода чији је квалитет дискутабилан,
2. признавање фиктивних прихода,
3. надувавање зараде ванредним добицима,

4. пребацање расхода текућег обрачунског периода на ранији или каснији обрачунски период,
5. погрешна књижења или неправилна смањења висине обавеза,
6. одлагање текућег прихода за будуће обрачунске периоде,
7. пребацање будућих расхода у текуће обрачунске периоде. (*Schilit*, 2002, стр. 24–25).

Петковић, с друге стране, наводи да се лажно финансијско извјештавање најчешће испољава у виду пет међусобно повезаних облика:

1. фиктивни приходи,
2. лажна временска разграничења,
3. прикривање обавеза и трошкова,
4. неправилна објелодањивања,
5. остале технике лажног финансијског извјештавања (Петковић, 2010, стр. 225).

Према годишњем извјештају ACFE, издвајају се: проневјера (85,4%), корупција (36,8%) и лажирање финансијских извјештаја (9,0%) као три кључна начина превара. Аналитичари ACFE сматрају да је лажирање финансијских извјештаја најсофистициранија, најрђећа (9,0%) али и најштетнија превара (у просјеку најмање милион долара штете). Они тврде да је лажирање финансијских извјештаја посљедица недостатка ефикасних контрола и да се углавном практикује да би се платило мање пореза на добит. У овој студији се истиче да се лажирање финансијских извјештаја најтеже открива, посебно ако предузећа не користе услуге независних ревизора или рачуноводствених форензичара (*Association of Certified Fraud Examiners*, 2014). У складу с наведеним може се дефинисати и посљедња помоћна хипотеза која гласи:

- **X3: Спровођење независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола у предузећу има позитиван утицај на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештаја, а самим тим и на унапређење квалитета финансијских извјештаја.**

Претходно дефинисане помоћне хипотезе, као што је већ наглашено, доприњије конкретизацији основне (главне) хипотезе. Ипак, у циљу додатне

потврде основне хипотезе сагледана је и статистичка значајност релације између креативног рачуноводства и квалитета финансијског извјештавања.

1.4. Маркирање планираних метода и техника истраживања

У истраживању и презентацији резултата истраживања користиле су се бројне научне методе у одређеним комбинацијама. Прикупљање података укључило је анализу превасходно стране литературе о техникама и поступцима у области креативног рачуноводства, преглед научних и стручних истраживања, тематских чланака и пословних публикација. Након тога извршено је синтетизовање прикупљених научних података. Прикупљање, обрада, анализа и синтетизовање научних података омогућило нам је сагледавање узрочно-посљедичне везе између квалитета финансијског извјештавања, с једне стране, и креативног рачуноводства, с друге.

Методе анализе и синтезе које се заснивају на индукцији и дедукцији су саставни дио сваке научне студије. Анализа је коришћена приликом интерпретације података прикупљених емпиријским истраживањем и приликом тестирања хипотеза, док се синтеза кориситила приликом извођења и уопштавања закључака.

У сврху тестирања хипотезе прикупљени су емпиријски подаци помоћу анкетних упитника на репрезентативном узорку у једанаест градова у Републици Српској (у Бањој Луци, Приједору, Грађишићи, Модричи, Брчком, Добоју, Бијељини, Зворнику, Палама, Фочи и Требињу). Емпиријско истраживање је укључило три категорије популација: сертификоване рачуновође и сертификоване рачуноводствене техничаре у Републици Српској, овлашћене ревизоре и ревизорске куће које су обављале ревизију на територији Републике Српске. Анкетни упитници дистрибуирани су на континуираним професионалним едукацијама које сваке године спроводи Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске. На основу спроведеног упитника дошло се до информација колики је степен заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава Републике Српске, који су мотиви и инструменти реализације циљева креативног рачуноводства и какве посљедице таква пракса има на квалитет и поузданост финансијског извјештавања. За мјерење дефинисаних индикатора зависне и независних варијабли и подваријабли извршена је анализа финансијских извјештаја узоркованих привредних друштава у Републици Српској. За ове потребе развијен је

модификовани дискрециони модел базиран на Jones-овом моделу како би се детектовало креативно рачуноводство у финансијским извјештајима привредних друштава. За ове потребе коришћене су и статистичке методе регресије и корелације како би се утврдила повезаност одређених (под)варијабли. За израчунавање регресије и корелације коришћен је статистички пакет SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences).

1.5. Образложение структуре докторске дисертације

Докторску дисертацију чини пет поглавља. Прва два се односе на увод и теоријски дио рада, док се остала поглавља фокусирају на емпиријски и истраживачки дио, као и на саму методологију истраживања.

У уводном дијелу докторске дисертације елабориран је научни проблем истраживања и образложена оправданост израде докторске дисертације. Поред тога, дефинисани су предмет истраживања, научни и друштвени циљеви, као и хипотезе истраживања. Након основних методолошких поставки дисертације указано је на научне методе и технике истраживања које ће се користити у раду, те је дата процјена очекиваног научног доприноса од проведеног емпиријског истраживања. На крају уводне целине дато је кратко образложение композиције докторске дисертације.

У другом дијелу рада се на бази релевантне литературе указује на основне појмове који се користе у овој области где је дат преглед различитих приступа дефинисању креативног рачуноводства, те његових циљева, мотива и инструмената. У складу са самим поимањем креативног рачуноводства, указује се на дистинкцију између позитивног и негативног креативног рачуноводства. При томе се скреће пажња на потребу препознавања фактора, подручја и поступака креативног рачуноводства и њиховог утицаја на поузданост и квалитет финансијског извјештавања. Теоријски дио дисертације завршава се историјатом највећих финансијских превара и скандала.

У трећој целини фокус је на методологији истраживања која се примјењивала у докторској дисертацији. Ово поглавље започето је избором методолошког приступа истраживању у складу с проблемом и циљевима истраживања докторске

дисертације. Након што је изабран најадекватнији методолошки приступ за рјешење истраживачког проблема, усмјерили смо се на сам план емпиријског истраживања. План емпиријског истраживања упућује на то како ће се истраживати, што подразумијева одређивање популације и узорка, идентификовање варијабли и индикатора истраживања, као и избор метода за прикупљање, обраду и анализу података.

Четврто поглавље дисертације посвећено је интерпретацији и анализи добијених резултата истраживања до којих се дошло захваљујући претходно дефинисаној методологији истраживања. Компаративном анализом добијених резултата истраживања и сличних истраживања одрање сагледали смо степен корелације између њих. Након тога се приступило тестирању главне и помоћних хипотеза.

Посљедње поглавље обухвата дискусију о добијеним резултатима истраживања и резултатима провјере хипотеза. Након тога указано је на одређена ограничења коришћених научних метода у истраживању, као и на научне и прагматичне доприносе докторске дисертације. На крају дискусије указано је на значај добијених резултата емпиријског истраживања и на правце даљих истраживања.

Закључна разматрања су послужила да се још једном сумирају закључци до којих се дошло на основу теоријског и емпиријског истраживања. На крају рада услиједио је списак коришћене литературе, преглед табела и графика и појмовник основних термина у области рачуноводства и финансијског извјештавања који су се користили у изради ове дисертације.

2. ПОЈАМ, ЦИЉЕВИ И ПОСТУПЦИ КРЕАТИВНОГ РАЧУНОВОДСТВА

Креативно рачуноводство је највећа превара након Тројанског коња.

Ian Griffits

Многи релевантни аутори су сагласни с констатацијом да је квалитетно финансијско извјештавање – катализатор раста инвестиција и економије дотичне привреде. С тим у вези креативно рачуноводство, односно поштено и истинито финансијско извјештавање, засигурно су једна од најчешћих тема расправе професионалаца из рачуноводствене и ревизорске струке.

Према професору Малинићу, савршено финансијско извјештавање не постоји не само у земљама у транзицији него ни у земљама развијених тржишних привреда. Извјесно је да савршенство никада неће ни бити достигнуто. Једноставно, пословни живот сваког пословног субјекта је толико комплексан да је немогуће развити правила за све могуће ситуације (Малинић, Д., 2009).

Иако креативно рачуноводство има негативан призвук и конотацију, у самом зачетку идеја и намјера биле су сасвим супротне.

Иницијална замисао креативног рачуноводства имала је позитивне намјере – реалан приказ пословања компанија. Међутим, с временом креативно рачуноводство поприма другачија значења и оно је данас у пракси постало синоним за манипулативно рачуноводство. Како је дошло до тога?

Одговор на ово питање треба тражити не само у несавршености Међународних рачуноводствених стандарда/Међународних стандарда финансијског извјештавања (нејасни, непрецизни, конфузни, флесибилни и сл.), већ и у похлепи топ-менаџера. „Похлепа за новцем је извор свега зла“, како је говорио George Bernard Shaw. Управо похлепа и неутолива жеђ за астрономским бонусима топ-менаџере често наводи да поsegну за „креативним рачуноводством“. Уколико је пажљиво контролисано, креативно рачуноводство је релативно безопасно оружје. Међутим, у рукама несавјесних и „амбициозних“ менаџера може бити веома опасан инструмент финансијских превара.

У овом поглављу указаће се на изазове дефинисања креативног рачуноводства, те дистинкција између дозвољеног (позитивног) и недозвољеног (негативног) креативног рачуноводства. Након тога ћемо се осврнути на сврху, циљеве, мотиве и методе креативног рачуноводства те идентификовати факторе и подручја подложна

манипулацијама у финансијским извјештајима. Конкретним рачуноводственим промјенама на практичним примјерима илустроваће се поступци креативног рачуноводства у билансу стања и успјеха и присјетити се највећих финансијских скандала и афера које су задале тежак ударац рачуноводственој и ревизорској професији.

2.1. Изазови дефинисања креативног рачуноводства

У литератури се може сусрести широк дијапазон различитих дефиниција креативног рачуноводства. На бази истраживања ове проблематике у наставку ће се илустровати неколико дефиниција појма „креативно рачуноводство“ до којих се дошло консултујући релевантну литературу.

Табела 2.1: Преглед дефиниција креативног рачуноводства

Извор	Концептуални приступ
<i>Barnea et al. (1976)</i>	Израз „креативно рачуноводство“ може се дефинисати на различите начине, укључујући следеће: Да ли се намјерно ублажавање флукутације око неког нивоа добити сматра нормалним за компанију?
<i>Jameson (1988)</i>	Креативно рачуноводство не испуњава законе, али често дјелује у духу закона и рачуноводствених правила, али је јасно да је супротно њиховом духу. Нарочито начин на који се примјењују рачуноводствена правила, откривање њихове флексибилности и немогћност да се приказују финансијски извјештаји који би били у случају да се ова правила строго поштују.
<i>Naser (1993)</i>	Креативно рачуноводство може се дефинисати као: <ul style="list-style-type: none"> • процес манипулације рачуноводственим показатељима искориштавањем „рупа“ у рачуноводственим правилима и одабиром праксе одмјеравања и објелодањивања у њима како би се финансијски извјештаји приказали онако како их неко жели видјети, а не онако како би стварно требали изгледати; • процес у којем су трансакције структуриране на начин који

	омогућава да се добију захтијевани рачуноводствени резултати, а не извјештавање о трансакцијама на неутралан и досљедан начин.
<i>Barthes de Ruyer & Gerard (1992); Pasqualini & Castel, R. (1993)</i>	Креативно рачуноводство је други назив за финансијске креативности, или боље речено финансијски инжењеринг, који константно генерише нове технике за заобилажење рачуноводствених и пореских начела, и ефикасну технологију којом ове технике спадају у креативне рачуноводствене технике.
<i>Trotman (1993)</i>	Креативно рачуноводство је комуникациона техника усмерена ка побољшању информација за инвеститоре. Искоришћавајући флексибилност рачуноводствених стандарда, креативно рачуноводство укравашава слику финансијског и приносног положаја компаније, што је на граници законитости. Стога креативно рачуноводство постаје комуникациона техника чији је циљ искоришћавање финансијских извјештаја како би се створила финансијска слика о предузећу за потребе инвеститора.
<i>Colasse (citat de B. Raybaud-Turrillo & R. Teller, 1996)</i>	Креативно рачуноводство представља рачуноводствено прикупљање података, често на граници законитости, практиковано од неких предузећа која искориштавају границе нормализације, настојећи да уљепшају финансијску слику резултата пословања.
<i>Shah (1998)</i>	Креативно рачуноводство може бити схваћено као процес којим менаџмент користи неке недостатке или нејасноће код рачуноводствених правила како би се представила одређена слика о финансијским перформансама предузећа.
<i>Lainez & Callao (1999)</i>	Креативно рачуноводство је као коришћење могућности постојања права избора, субјективности и јаза у правилима које нуде рачуноводствена правила чијим се избором креира жељена слика финансијских извјештаја, а не објективна стварност.
<i>Amat и Gowthorpe (2004)</i>	Сам термин „креативно рачуноводство“ више се преферира у Европи, док се у Сједињеним Државама много чешће користи израз „управљање зарадом (earnings management)“.

	Креативно рачуноводство укључује уобличавање финансијских извјештаја коришћењем права избора и других поступака допуштених рачуноводственом регулативом.
<i>Blake et al. (2000)</i>	Креативно рачуноводство укључује рачуновође у израду избора рачуноводствених политика или манипулацију трансакцијама у циљу остављања жељеног утиска на финансијске извјештаје.
<i>Gillet (cited by Shabou & Boulila Taktak, 2002)</i>	Креативно рачуноводство је скуп техника и опција генерисаних неким краткорочним рачуноводственим правилима, без изласка из законских рачуноводствених норми, дозвољавајући менаџерима модификацију финансијских резултата у финансијским извјештајима у жељеном смјеру.
<i>Stolowy, Lebas и Ding (2013)</i>	Израз „креативно рачуноводство“ је потекао у медијима Уједињеног Краљевства, од финансијских и економских новинара и извјестилаца с финансијских тржишта.
<i>Stolowy и др. (2013)</i>	Под креативним рачуноводством се подразумијева „неприкладна (непримјерена) примјена рачуноводствених стандарда с циљем довођења инвеститори у заблуду представљајући им оно што желе да виде – константан раст и пословање са добитком“.
<i>Mulford и Comiskey (2002)</i>	Креативно рачуноводство „обухвата све поступке који се користе да би се манипулисало подацима у финансијским извјештајима, укључујући агресивно рачуноводство, примјену рачуноводствених принципа супротну њиховом духу, лажно финансијско извјештавање и све поступке који воде ка управљању добитком или манипулисању приходима“.
<i>Малинић и Стевановић (2009)</i>	Креативно рачуноводство подразумијева непрофесионалну и неетичку примјену рачуноводствених правила у циљу стварања погрешне представе о финансијском положају и успјеху предузећа на начин да они увек одступају од економске стварности, мотивисано интересима једне интересне групе, а не општим интересима свих стејкхолдера.
<i>Ката Шкарић Јовановић (2013)</i>	Креативно рачуноводство није једнократан чин; уобичајено почиње малим, а завршава многим рачуноводственим манипулацијама. Термин „креативно рачуноводство“ означава све рачуноводствене праксе које намјерно одступају од

	рачуноводствених стандарда да би екстерним корисницима била презентована жељена а не стварна приносна и финансијска снага предузећа. То је скуп поступака којима се врши свјесно уобличавање у финансијским извјештајима презентоване слике финансијског, имовинског и приносног положаја компаније у оквирима које допуштају МСФИ и законски прописи.
--	--

Као што је уочљиво из претходно илустрованих дефиниција, разни аутори на различит начин поимају креативно рачуноводство. Међутим, основано је констатовати да је већина аутора сагласна с констатацијом да креативно рачуноводство представља одговарајући избор између допуштених рачуноводствених приступа, метода и техника унутар допуштеног и флексибилног рачуноводственог регулаторног оквира (МРС/МСФИ), с циљем да се заинтересованим корисницима (екстерним и интерним интересним групама) презентује оно што желе да виде (константан раст и пословање с добитком), а не реалну слику финансијског стања извјештајног ентитета.

Рачуновође су често у заблуди односно дилеми када треба да се начини јасно разграничење (дистинкција) између дозвољених и недозвољених књиговодствених поступака. Поставља се питање где је граница између позитивног (легалног, дозвољеног) и негативног (законом забрањеног) креативног рачуноводства.

Многи аутори сматрају да је огроман проблем у недоречености и флексибилности међународних рачуноводствених стандарда. Уопштено говорећи, стандарди или норме би према дефиницији требало да буду скуп договорених и прецизно одређених правила, мјера или критеријума, којима се јасно прописују начини понашања и поступања. Међутим, када се говори о међународним рачуноводственим стандардима, то није баш тако. Наиме, МРС/МСФИ су дизајнирани на начин да у себи садрже елементе флексибилности, што пружа могућност избора различитих рачуноводствених поступака у неким областима, а то се и те како одражава на слику финансијског, приносног и имовинског положаја извјештајних ентитета. Та недореченост и непрецизност МРС/МСФИ за посљедицу има различите интерпретације у поступању, што неријетко може довести до дјеловања изван важеће професионалне, па и законске регулативе у области финансијског извјештавања. Управо из тог разлога чини се оправданим покушати

направити јасну линију разграничења између позитивног (дозвољеног) и негативног (недозвољеног) креативног рачуноводства.

Наиме, према неким ауторима, уредно и дозвољено рачуноводство карактеришу два принципа: јасноћа и истинитост. Свако намјерно одступање од истинитости је фалсификовање, а свако одступање од јасноће значи прикривање. С практичног гледишта, истинитост одговара смислу, а јасноћа исправности у погледу форме. Према томе, повреда истине врши се уписивањима која су противна смислу, а повреда јасноће деформисаним књижењима (*Ernest G. Jeni, Georg Nidermajer, 1934*). Другим ријечима, креативно рачуноводство не треба изједначавати с фалсификовањем уколико се та „креативност“ држи у оквиру дозвољених граница. Дозвољене границе су обиљежене важећим рачуноводственим стандардима (МРС/МСФИ) и етичким нормама. Ријечју, креативно рачуноводство не значи аутоматски кршење законских и професионалних прописа, па се може рећи да постоји „бело“ и „црно“ креативно рачуноводство. (*Кнежевић, Г., Станишић, Н., Миздраковић, В., 2013*).

Стога је основано закључити да је видљива разлика (граница) између креативног рачуноводства које се примјењује у оквиру дозвољених граница означених важећим рачуноводственим стандардима и законодавном регулативом, с једне, и неетичког креативног рачуноводство које се користи на начин супротан законима и прописима, с друге стране. У неким случајевима тешко је разлучити шта је „црно“ а шта „бело“ креативно рачуноводство, односно моменат када креативни рачуноводствени поступци прерастају у криминалне и незаконите радње, због чега је неопходно с посебном пажњом приступити овом питању. Да би се што боље разумјела осјетљивост и тежина јасног разграничења између дозвољеног и недозвољеног креативног рачуноводства, може послужити примјер манипулације ревалоризацијом.

Као примјер може се размотрити вредновање и рачуноводствени третман некретнина, постројења и опреме. Наиме, МРС 16 – *Некретнине, постројења и опрема* даје могућност избора извјештајном ентитету да као своју рачуноводствену политику одабере или модел трошка или модел ревалоризације (фер вриједност) што му омогућава да свјесно утиче на свој приносни и финансијски положај. Утврђивање фер вриједности некретнина, постројења и опреме, као и различити модели процјене, подложни су субјективном утиску и мишљењу. Према МРС 16, ефекти ревалоризације исказују се у властитом капиталу, на рачуну ревалоризационих резерви. Изузетак је у случају када су се негативни ефекти ревалоризације раније

исказали билансом успјеха. У том случају повећање се признаје у билансу успјеха у износу у ком се поништава ревалоризационо умањење претходно признате имовине у билансу успјеха. Другим ријечима, ревалоризациони приходи се могу презентовати у билансу успјеха само до износа претходно признатог ревалоризационог губитка у билансу успјеха. Ако се након спроведене ревалоризације књиговодствена вриједност средства смањи, то ће умањити износ у оквиру позиције ревалоризационе резерве под условом да су оне претходно формиране. Уколико ревалоризационих резерви раније није било, смањење се признаје као расход.

На основу претходног већ се да наслутити где су могуће злоупотребе флексибилности и ширине коју пружа овај рачуноводствени стандард дајући могућност избора модела вредновања имовине. Наиме, користећи се моделом ревалоризације, менаџери су у могућности да прикажу повољнији финансијски положај извјештајног ентитета приказујући већу имовину у активи, с једне стране, и већи властити капитал у пасиви биланса стања, с друге. Повећавањем ревалоризационих резерви повећава се властити капитал чиме се структура пасиве (извора финансирања) помјера у корист властитог капитала, односно смањује се задуженост предузећа. Овако приказано стање може обманути банке приликом одлучивања о одобрењу кредита дотичном предузећу, јер кредитни одбори банке приликом доношења одлуке о давању кредита највише времена проводе анализирајући структуру пасиве (властите и позајмљене изворе). Ријечју, захваљујући могућности избора модела вредновања имовине, менаџмент предузећа може структуру пасиве да прикаже онако како он жели да га други виде, а не како би та структура извора финансирања реално требала да изгледа.

С друге стране, прелазак дозвољене границе би био уколико би се повећање вриједности имовине презентовало билансом успјеха као прихода, с тим да претходно није било исказаних надокнадивих расхода који би били књижени због смањења вриједности те имовине. Такав третман био би супротан захтјевима МРС 16, те би се у том случају радило о манипулатији приходима. Прелазак регулаторних рачуноводствених оквира било би и испостављање фактура насловљених на фиктивне (непостојеће) купце или признавање прихода од производа или услуга који још увијек нису отпремљени и испоручени купцу, и слично.

На претходним примјерима демонстрирана је тежина јасне дистинкције дозвољених и недозвољених поступака креативног рачуноводства и њихове импликације на финансијске извјештаје пословног ентитета. На основу претходног основано је утврдити да тактизирање у оквиру рачуноводствених политика и

кориштење „рупа“ у рачуноводственој професионалној регулативи спада у позитивно креативно рачуноводство, док рачуноводствени поступци којим се крше рачуноводствени прописи и који су противни закону представљају негативно креативно рачуноводство. Међутим, зашто менаџери уопште посежу за овим радњама? Који су циљеви и мотиви којима се руководе? На ова питања одговориће се у наставку ове дисертације.

2.2. Сврха, циљеви и мотиви креативног рачуноводства

*Можете врати неке људе све вријеме или све људе неко вријеме,
али не можете врати све људе све вријеме.*

Abraham Lincoln

Кад-тад маске падну и све се открије, све изађе на видјело и увијек се све на kraju сазна. Тако је и са циљевима и мотивима креативног рачуноводства. Према истраживању KPMG, најчешћи мотиви креативног рачуноводства су похлепа, коцкање и начин живота (KPMG, 2006). Себичност, нарцисоидност и неутолива глад за новцем и зарадом подстичу менаџере да посежу за свим расположивим средствима како би остварили циљеве и задовољили своје необуздане амбиције.

Шта то менаџери желе да постигну те су склони да посежу ка креативној рачуноводственој пракси? Уопште говорећи, креативна рачуноводствена пракса може имати за циљ исказивање или горег или бољег приносног, финансијског или имовинског положаја него што он стварно јесте.

Уколико менаџери посежу за креативним рачуноводством у циљу исказивања лошијег приносног, финансијског и имовинског положаја, мотиве треба тражити првенствено у *пореској евазији*, али и у:

- *намјери менаџмента да девастира и преузме предузеће* због чега настоји приказати што лошије пословање како би дошло до пада вриједности хартија од вриједности и како би се предузеће купило по што нижој цијени;
- *одбрани од непријатељског преузимања (аквизиције)*. Приказивањем лошег стања у предузећу настоји се постојеће предузеће (мета) учинити мање атрактивним и привлачним потенцијалним инвеститорима из исте индустријске гране и тако спријечити да дође до непријатељске аквизиције;

- **тежњи да се не привуче пажња регулаторних и контролних институција.** Као примјер може се навести компанија *Microsoft*, која је имала проблема с антимонополским законодавством, односно оптужбама да злоупотребљава монополски положај. У таквом је амбијенту у интересу *Microsofta* исказивање мањих финансијских резултата, што су они и чинили стављањем на терет расхода све трошкове развоја софтвера уместо њихове капитализације (*Неговановић, М.*, 2011);
- **онемогућавању исплате дивиденде.** Менаџмент и власници често имају супротне интересе (агенцијски проблем). Власници капитала имају очекивања и захтјеве у погледу исплате дивиденде, док менаџмент предузећа може имати планове да позитивне ефекте пословања инвестира у одређене пројекте због чега долази до сукоба. Да би изbjегли евентуалне конфронтације с власницима, менаџери настоје у финансијским извјештајима приказати лоше финансијске резултате како би онемогућили исплате дивиденде власницима, а створени (скривени) вишак инвестирали;
- **прикривању доброг пословања и профитабилности од конкуренције.** Ово с циљем да се не би умијешале фирмe из истих грана дјелатности у исте или сличне послове и тиме преотеле дио тржишта, и слично.

Пореска евазија засиграно је најчешћи мотив исказивања лошијих финансијских резултата него што они стварно јесу. Да би смањио порески терет, менаџмент приbjегава или исказивању мањих прихода и/или већих расхода. У том циљу путем различитих механизама умањења обавеза по основу пореза на добит настоји се умањити основица за опорезивање и на тај начин платити мање пореза држави (*Микеревић*, 2018, стр. 75). О начинима и техникама изbjегавања пореза више ће бити ријечи у наредним поглављима.

С друге стране, уколико менаџмент извјештајног ентитета има за циљ да пословање прикаже у бољем стању него што оно стварно јест, у том случају су мотиви за такво дјеловање различити:

- **остваривање бонуса и екстрабонуса топ-менаџмента.** Америчка компанија *Coca-Cola* повећала је основну плату својим директорима за 50.000 долара годишње, али уз услов: они ће новац добити само ако компанија оствари одређене пословне циљеве. Компанија са сједиштем у Атланти објавила је да ће њени директори, почевши од текуће године, добијати акције

у вриједности 175.000 долара годишње. Те ће акције моћи исплатити у готовини након трогодишњег раздобља само ако предузеће оствари планирани годишњи раст зараде од 8% на нивоу цијеле групације. Уколико тај циљ не буде остварен, директори губе право на све акције и потенцијалне дивиденде (*Шкарић Јовановић, К.*, 2013). Још један вид награђивања и мотивације за бољи рад менаџера су акцијске опције. Овим опцијама се даје право менаџменту да купи акције компаније за коју ради у будућности по тренутној цијени. Примјера ради, менаџери добију опцију када је тржишна цијена акције 100 конвертибилних марака, те уколико се деси да након неког времена вриједност акције порасте на 180 КМ, менаџери могу искористити опције и купити акције за 100 КМ, продати их на берзи по тренутној тржишној вриједности (180 КМ) и остварити зараду на разлици од 80 КМ по акцији. Управо ови видови награђивања и стимулације могу бити снажан мотив да менаџери учине све што је у њиховој моћи како би остварили што боље резултате пословања, а један од начина је и креативно рачуноводство;

- ***припрема терена за нова задуживања код кредитних институција.*** Када постоји потреба за додатним капиталом, један од начина је кредитно задужење код банака које провјеравају кредитни бонитет предузећа да би донијеле одлуку о одобравању кредита. Из тог разлога менаџери настоје приказати боље резултате пословања компаније како би оставили што бољи утисак на кредитне одборе који раде анализе финансијских показатеља приликом оцјене бонитета клијента. Бољи пословни резултати повећаје нераспоређени добитак као дио властитог капитала што ће имати позитиван ефекат на однос властитих и позајмљених извора финансирања (структурну пасиве биланса стања). Предузеће до нових извора финансирања може доћи и емитовањем обичних акција. Уколико су позитивни резултати пословања вјештачки, тада су цијене хартија од вриједности прецијењене а сваки потенцијални купац обманут јер је платио акције више него што оне реално вриједе;
- ***привлачење потенцијалних инвеститора и одржавање повјерења код постојећих повјерилаца.*** Како је на самом почетку излагања констатовано, повјерење се тешко стиче, а лако се губи, и једном изгубљено повјерење инвеститора и повјерилаца тешко је поново вратити. Успјешно руковођење предузећем и константно позитивно пословање најбољи су начин да се одржи повјерење код постојећих и да се придобију потенцијални инвеститори. На

том путу менаџмент се често нађе у ситуацији да креативним рачуноводственим поступцима настоји да задржи или пак продужи позитиван тренд раста и профитабилности извјештајног ентитета;

- **утицај на кретање цијена хартија од вриједности и дивиденде.** Больни резултати пословања позитивно утичу на кретања цијена акција и дивиденду. Власници предузећа очекују исплате дивиденди, а да би се изашло у сусрет тим очекивањима и захтјевима, креативним рачуноводством ствара се привид позитивних финансијских резултата извјештајног ентитета. Такво позитивно пословање доводи и до вјештачког повећања цијена хартија од вриједности што за потенцијалне инвеститоре значи да акције које су купили реално мање вриједе.

Претходним излагањем стекло се увјерење у циљеве и мотиве којима нагињу менаџменти извјештајних ентитета да посегну за креативним рачуноводством. У наставку ће се указати на то како се долази до остварења тих циљева, односно навешће се инструменти и методе који се у пракси најчешће користе за остваривање циљева креативног рачуноводства.

2.3. Подручја и фактори која погодују манипулацијама финансијским извјештајима

У уводним излагањима је наведено да ће се за потребе овог истраживања у оквиру независне варијабле посматрати утицај слједећих подручја креативног рачуноводства на зависну варијаблу:

- управљање добитком (*earnings management*),
- изглађивање добитка (*income smoothing*),
- агресивно рачуноводство (*aggressive accounting*),
- лажирање финансијских извјештаја (*fraudulent financial reporting*).

Ова четири подручја креативног рачуноводства су означена као независне подваријабле. У наредној табели дате су дефиниције за свако од претходно наведених подручја креативног рачуноводства.

Табела 2.2: Дефиниције подручја креативног рачуноводства

Подручје креативног рачуноводства	Дефиниција
Управљање добитком (earnings management)	Активна манипулација добитком како би се остварио унапријед дефинисани (циљани) добитак од стране менаџмента, или добитак који су прогнозирали финансијски аналитичари, или како би се постигао уједначени приказ трендова добитка.
Изглађивање (уједначавање) добитка (income smoothing)	Облик управљања добитком дизајниран да елиминише велике осцилације (флуктуације) у добити извјештајног ентитета (повећања или смањења), чији је циљ исказивање уједначене добити у низу сукцесивних временских периода што укључује одгађање добити током добрих пословних година за године у којима се очекују лошији финансијски резултати.
Агресивно рачуноводство (aggressive accounting)	Свјестан и намјеран избор и примјена рачуноводствених начела и поступака у настојању да се постигне жељени резултат (обично је то исказивање више добити), без обзира на то да ли су изабрани поступци у складу с рачуноводственим стандардима и прописима или не.
Лажирање финансијских извјештаја (fraudulent financial reporting)	Намјерно погрешно исказивање или изостављање износа или објелодањивања у финансијским извјештајима с циљем да се корисници финансијских извјештаја заварају. Лажирање финансијских извјештаја сматра се криминалним радњама.

Извор: Mulford, W. C. & Comiskey, E. E. (2002). *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*. New York: John Wiley and Sons. Inc., стр. 3.

Да бисмо илустровали нека од подручја креативног рачуноводства, претпоставимо да се налазимо у улози банкара који треба да одлучи којем извјештајном ентитету ће да одобри кредитна средства. Замислићемо да су за кредитна средства аплицирале, рецимо, четири измишљене корпорације које често прибегавају креативном рачуноводству, а чији су петогодишњи резултати пословања дати у наредној табели:

Предузеће	Нето добитак/губитак по годинама (у милионима КМ)					
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	Кумулативно
Паркер д.о.о.	2,5	2,8	3,4	3,5	3,8	16
Меркур а.д.	-4	7,2	-0,8	6	7,6	16
Курир а.д.	-5	-3	-2	-1	-0,5	-11,5
Спартад.о.о.	-1	11	-2	14	-0,5	21,5

Као што се види из претходне табеле, предузеће Курир а.д. константно послује с губитком због чега су његови изгледи да добије кредит најмањи јер у посљедњих пет година пословања кумулативно има губитке од 11,5 милиона КМ због чега ће добити најниже оцјене при анализи кредитног бонитета.

Посматрамо ли предузеће Паркер д.о.о. и Меркур а.д., примијетићемо да су оба привредна субјекта остварила исте кумулативне резултате у петогодишњем пословању. Ту ћемо се наћи у дилеми коме ћемо одобрити кредитна средства. Ако погледамо пословање по годинама, уочићемо да предузеће Меркур а.д. послује уз велике осцилације (флуктуације) нето добитка који варира из године у годину. С друге стране, Паркер д.о.о. има константан раст нето добити у посљедњих пет година.

За разлику од ових, Спартад.о.о. уз велике осцилације кумулативно има највиши петогодишњи финансијски резултат. Какву одлуку ћемо донијети?

Наиме, пракса је показала да ни повјериоци ни инвеститори не желе да имају посла с компанијама чији финансијски резултати много варирају јер је ризик пословања с тим компанијама много већи, за разлику од компанија код којих је добит приближно иста из године у годину, или оних које имају благи раст нето добити. С тим у вези, Спартад.о.о., иако има највећи кумулативни нето добитак, неће бити атрактиван клијент ни за банку као повјериоца нити за евентуалне инвеститоре с обзиром на огромне флуктуације из године у годину. Из наведених разлога компаније Курир а.д. и Спартад.о.о. су елиминисане из разматрања па остаје још дилема да ли кредитна средства дати компанији Паркер д.о.о. или компанији Меркур а.д. које имају једнаке кумулативне резултате. У оваквим случајевима, као што је већ истакнуто, пракса је да се предност увијек даје сигурнијем предузећу, које нема много варијација у пословању, јер је улагање у такво предузеће најмање ризично. Компанија Паркер д.о.о. је на основу претходно реченог најатрактивнија за инвеститоре и повјериоце. Зашто? С обзиром на константно пословање с добитком,

структуре пасиве у билансу стања се помјера у корист властитог капитала чији је саставни дио и нераспоређена добит.

Из наведеног примјера је уочљиво да је компанија Паркер у циљу добијања кредитних средстава прибегла неком од подручја креативног рачуноводства (управљању добитком и/или агресивном рачуноводству), презентујући финансијски извјештај кредитном одбору банке онако како менаџмент предузећа жели да их они виде, а не онако како они реално изгледају.

Ово је само груби примјер како се поступцима у креативном рачуноводству могу обманути корисници финансијских извјештаја и навести на погрешне одлуке, због чега ће се у циљу схватања сржи ове проблематике у наредним дијеловима рада практичним примјерима детаљно посветити пажња креативним рачуноводственим поступцима.

2.4. Поступци у креативном рачуноводству

*Онај ко не разумије рачуноводство,
не разумије језик предузетништва.*

W. E. Buffett

Фокус овог поглавља је на практичним примјерима с циљем да се сагледају поступци и ефекти примјене креативног рачуноводства с аспекта пореза, ликвидности и профитабилности извјештајних ентитета. Поступци у креативном рачуноводству посматраће се путем извјештаја о:

- ✓ финансијском положају на крају периода – биланс стања,
- ✓ укупном резултату за период – биланс успеха,
- ✓ извјештају о готовинским токовима – извјештај о токовима готовине.

2.4.1. Поступци креативног рачуноводства код биланса стања

У овом дијелу рада настојаћемо илустровати поступке креативног рачуноводства на најважнијим ставкама биланса стања, као што су: залихе, потраживања, финансијски пласмани, непретнине, постројења и опрема, нематеријална улагања, резервисања и обавезе.

За потребе демонстрације креативних поступака код биланса стања предмет анализе ће бити биланс стања хипотетичког извјештајног ентитета којем ћемо дати назив „Манипул“ д.о.о. и претпоставити да су биланси овог предузећа били предмет креативног рачуноводства.

Биланс стања замишљене компаније „Манипул“ д.о.о. за двије узастопне године (2018. и 2019) са подацима о порасту/смањењу сваке ставке у 2019. у односу на 2018. годину, као и учешће сваке ставке понаособ у укупној активи, односно пасиви, дат је у наредној табели:

Табела 2.3: Биланс стања хипотетичког предузећа „Манипул“ д.о.о

ОПИС	2018.	2019.	Пораст или смањење	процент од имовине/извора	
				2018.	2019.
АКТИВА					
СТАЛНА СРЕДСТВА	26.529	44.240	166,76	25,67	27,44
- Нематеријална средства	4.583	5.239	114,31	4,43	3,25
- Некретнине построј. и опрема	18.692	31.128	166,53	18,09	19,31
- Дугорочни финанс. пласмани	3.254	7.873	241,95	3,15	4,88
ТЕКУЋА СРЕДСТВА	76.815	116.957	152,26	74,33	72,56
- Залихе	25.580	51.532	201,45	24,75	31,97
- Краткорочна потраживања	16.528	25.396	153,65	15,99	15,75
- Краткорочни финансијски пласмани	7.911	19.038	240,65	7,66	11,81
- Готовина и готовински еквиваленти	26.224	18.748	71,49	25,38	11,63
- Остале текућа имовина	572	2243	392,13	0,55	1,39
УКУПНА АКТИВА	103.344	161.197	155,98	100,00	100,00
ПАСИВА					
КАПИТАЛ	40.653	69.470	170,89	39,34	43,10
- Основни капитал - удјели д.о.о.	5.000	5.000	100,00	4,84	3,10
- Резерве	12.200	21.450	175,82	11,81	13,31
- Нераспоређени добитак	23.453	43.020	183,43	22,69	26,69
РЕЗЕРВИСАЊА	13.069	8.825	67,53	12,65	5,47
ОБАВЕЗЕ	49.622	82.902	167,07	48,02	51,43
- Дугорочне обавезе	21.762	31.977	146,94	21,06	19,84
- Краткорочне обавезе	27.860	50.925	182,79	26,96	31,59
- Краткорочне финанс. обавезе	4.301	6.862	159,54	4,16	4,26
- Обавезе из пословања	19.337	38.041	196,73	18,71	23,60
- Остале краткорочне обавезе	4.222	6.022	142,63	4,09	3,74
УКУПНА ПАСИВА	103.344	161.197	155,98	100,00	100,00

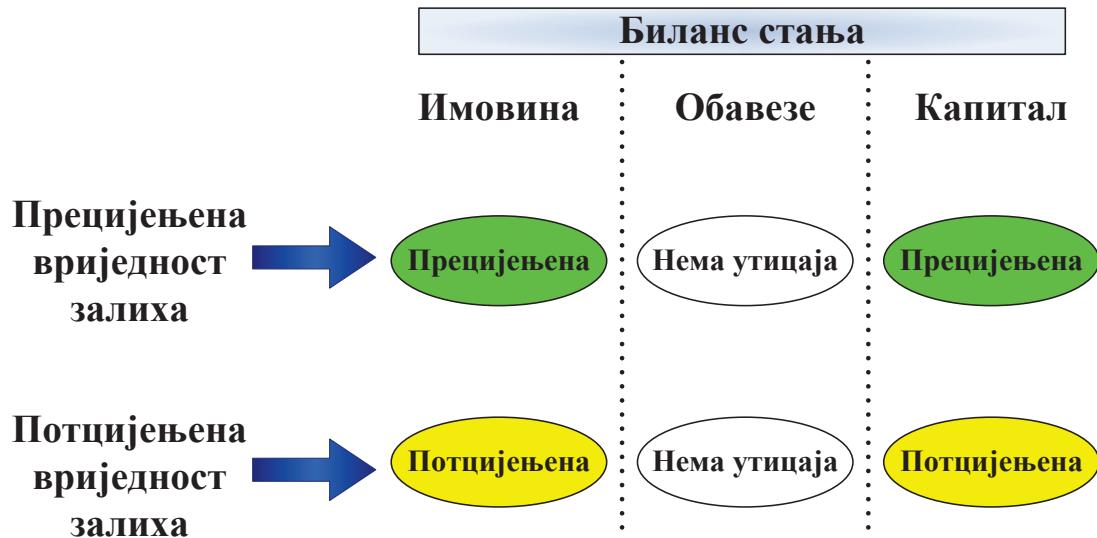
2.4.1.1. Рачуноводствене манипулације са залихама, потраживањима и финансијским пласманима

Залихе. Залихе представљају материјалну обртну имовину која се набавља с циљем даље потрошње (материјал, резервни дијелови и сл.) или продаје (робе), или која се производи (готови производи, недовршене производње) у циљу продаје и остварења одговарајућих прихода. (*Малинић, Д., 2009*). Главни циљ који треба постићи кроз рачуноводствени третман залиха је правилно утврђивање висине набавне вриједности – цијене коштања залиха властитих и туђих учинака, односно суме трошкова који се могу сматрати расходима периода, упоредо с признавањем повезаних прихода (од продаје производа, робе или услуга) или у случајевима кад се утврди мањак на залихама, кад се врши отпис залиха и сл.) (*Шњегота, Д., 2010*). Међународни рачуноводствени стандард 2 – *Залихе* прописује начин рачуноводственог обухватања већине залиха. Поред МРС 2, за одређене врсте залиха релевантни су и МРС 11 – *Уговори о изградњи* и МРС 41 – *Пољопривреда*.

Овде МРС 2 прописује да се залихе одмјеравају по набавној вриједности/цијени коштања или нето остваривој вриједности у зависности од тога која је нижа. Набавна вриједност/цијена коштања залиха обухвата све трошкове набавке (фактурну вриједност, увозне царине, трошкове превоза, трошкове шпедитерских услуга, манипулативне трошкове – утовар, истовар и надзор, трошкове осигурања и др.), трошкове конверзије (нпр. трошкове бруто зарада запослених) и све друге трошкове настале како би се залихе довеле на садашњу локацију и у садашње стање. Уколико су залихе оштећене, застарјеле или је дошло до пада њихових продајних цијена, набавна вриједност/цијена коштања залиха можда се неће моћи надокнадити. Тада, у складу с начелом опрезности, свођење залиха испод њихове набавне вриједности/цијене коштања до нето оствариве цијене евидентира се у износима чије се остварење очекује њеном продајом или употребом. Залихе се налазе у билансу стања све до тренутка њиховог утрошка (реализације) када као трошкови продатих производа, или као набавна вриједност продате робе, завршавају у билансу успјеха.

Могућа су два начина манипулисања залихама: количинско и вриједносно манипулисање. Количинске манипулације залихама су ријеткост јер се такав вид преваре врло лако открива једноставном провјером физичког постојања дотичних залиха у складишту. С друге стране, за рачуноводствено манипулисање вриједношћу залиха неопходан је висок ниво познавања рачуноводствених принципа, метода

процењивања и вредновања залиха. На који начин се врши манипулација вриједношћу залиха и какав утицај има промјена њихове вриједности на позиције биланса стања? Одговор на ово питање може се дати путем дијаграма:

Графикон 2.1: Утицај вриједности залиха на позиције биланса стања¹

Из овог графика основано је утврдити да прецијењивање и потцијењивање залиха има неутралан ефекат (нема утицаја) на обавезе, док, са друге стране, прецијењивање вриједности залиха доводи до прецијењивања имовине и капитала, односно потцијењивање залиха за посљедицу има потцијењену имовину и капитал. Другим ријечима, уколико је вриједност залиха прецијењена, мањи су трошкови продатих производа и прецијењен добитак (односно капитал предузећа), што ће значити да су у билансима скривени губици. У условима потцијењивања вриједности залиха трошкови продатих производа/набавна вриједност продате робе биће већа, а резултат текућег периода ће бити потцијењен, а самим тим и капитал, што ће значити да биланси садрже латентне резерве.

Претходни графикон дао нам је одговор на питање како вриједност залиха утиче на ставке биланса стања. Међутим, на који начин долази до прецијењивања/потцијењивања залиха?

¹ Модификовано према: Minobole A. Elizabeth (2007). Cliffs Quick Review Accounting Principles I, Wiley Publishing Inc., New York, стр. 169.

Према мишљењу Малинића, неке од злоупотреба на подручју залиха могу бити:

- прецењивање (потцењивање) вриједности залиха манипулацијама количинама,
- прецењивање (потцењивање) вриједности залиха одлагањем (или, обрнуто, убрзањем) отписивања недовољно квалитетног материјала, некурентних залиха готових производа и робе,
- прецењивање вриједности залиха одустајањем од примјене нето продајне вриједности за вредновање залиха када је она нижа од цијене коштања или набавне вриједности,
- прецењивање (потцењивање) вриједности залиха опредјељењем за одговарајући метод вредновања залиха (ФИФО, ЛИФО и слично),
- прецењивање (потцењивање) вриједности залиха манипулација са садржином цијене коштања, што покреће проблем избора система обрачуна трошкова и проблем подвајања трошкова производа од трошкова периода (*Малинић, Д.*, 2009).

У пракси су се показале разне манипулације количинама залиха, као што су: празне кутије, додавање воде у течне супстанце, некњижење залиха, "селидба" залиха из локације у локацију, дупло бројање и слично. Као што је раније наглашено, манипулације количинама залиха неће бити предмет анализе. У наставку ћемо сагледати ефекте рачуноводствених манипулација вриједношћу залиха.

Наиме, MPC 2 прописује да се залихе одмјеравају по набавној вриједности/цијени коштања или нето остваривој вриједности, у зависности од тога која је нижа. У ситуацијама када се набавна вриједност/цијена коштања залиха не може надокнадити јер су залихе неупотребљиве, демодиране, оштећене, застарјеле или је дошло до пада њихових продајних цијена, неопходно је извршити обезвређење залиха, односно њихово својење испод набавне вриједности/цијене коштања до нето оствариве цијене. Шта се дешава уколико се не врши ова анализа вриједности залиха? Имајући у виду чињеницу да је обезвређење залиха расход који се књижи на терет рачуна 585 – *Обезвређење залиха материјала и робе*, а у корист групе рачуна 10, у ситуацији када на дан биланса управа предузећа није вршила анализу вриједности залиха, појавиће се нереално висока вриједност крајњих залиха, док трошкови обезвређења залиха као ставка биланса успјеха неће постојати. Будући да трошкови обезвређења залиха нису књижени, вриједност залиха је прецијењена,

резултат текућег пословања ће бити већи него што би реално требало да буде, а капитал прецијењен. За овакав биланс може се рећи да у себи садржи скривене губитке.

Према међународним рачуноводственим стандардима, прихватљиво је неколико различитих метода вредновања залиха. Овдје интерне и екстерне интересне групе морају знати да различите методе могу за резултат имати различите финансијске показатеље датог извјештајног ентитета. Управо из тог разлога битно је да разумијемо учинке примјене различитих метода вредновања залиха. Када је ријеч о обрачуну и евидентирању утрошка залиха, разликујемо следеће системе и методе њиховог вредновања:

Табела 2.4: Системи и методе вредновања залиха (Шњегота, Д., 2010)

Системи вођења залиха	Методе обрачуна вриједности реализованих залиха	Системи вредновања
<ul style="list-style-type: none"> ▪ периодични ▪ стални (континуирани) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ метода специфичне идентификације ▪ метода просјечне цијене ▪ ФИФО метода ▪ метода "бруто марже" ▪ малопродајна метода 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Вредновање: по набавној вриједности/цијени коштања ▪ по нето продајној вриједности

Ефекти примјене различитих система вођења залиха и различитих метода обрачуна њихове набавне вриједности/цијене коштања на билансне позиције биће предмет анализе у наставку. Избором метода и система праћења залиха менаџмент предузећа често свјесно утиче на обликовање финансијских извјештаја предузећа. Из тих разлога порески инспектори с великим пажњом анализирају ово питање, јер од избора метода за вредновање залиха зависиће и висина пореске основице пореза на добит. Анализа ће се спровести на практичном примјеру користећи се подацима из биланса хипотетичког предузећа "Манипул" д.о.о. које смо претходно илустровали. На практичном примјеру узеће се у обзир метода пондерисане просјечне цијене, ФИФО метода и ЛИФО метода (иако је према МРС 2 забрањена, али ће бити корисно ради поређења различитог утицаја ових метода на финансијску успешност предузећа).

Према подацима из биланса стања предузећа "Манипул", вриједност залиха у 2018. години износила је 25.580 КМ. Претпоставку да је поменуто производно предузеће у току 2018. године евидентирало промјене залиха показује наредна табела:

Табела 2.5: Промјене на залихама материјала у току 2018. године

Датум промјене	Опис	Количина у кг	Стање у кг	Цијена по кг	Вриједност у КМ
01.01.2018.	Почетно стање	2500	250	12	30.000
20.01.2018.	Набавка	3200	3450	15	48.000
22.02.2018.	Утрошак	1500	1950		
06.04.2018.	Утрошак	1200	750		
09.05.2018.	Набавка	2900	3650	14	40.600
03.06.2018.	Утрошак	800	2850		
09.07.2018.	Утрошак	1100	1750		
23.08.2018.	Набавка	2000	3750	13	26.000
24.09.2018.	Утрошак	3400	350		
31.10.2018.	Набавка	1900	2250	11	20.900
06.11.2018.	Утрошак	500	1750		
14.12.2018.	Утрошак	1000	750		
29.12.2018.	Утрошак	740	10		

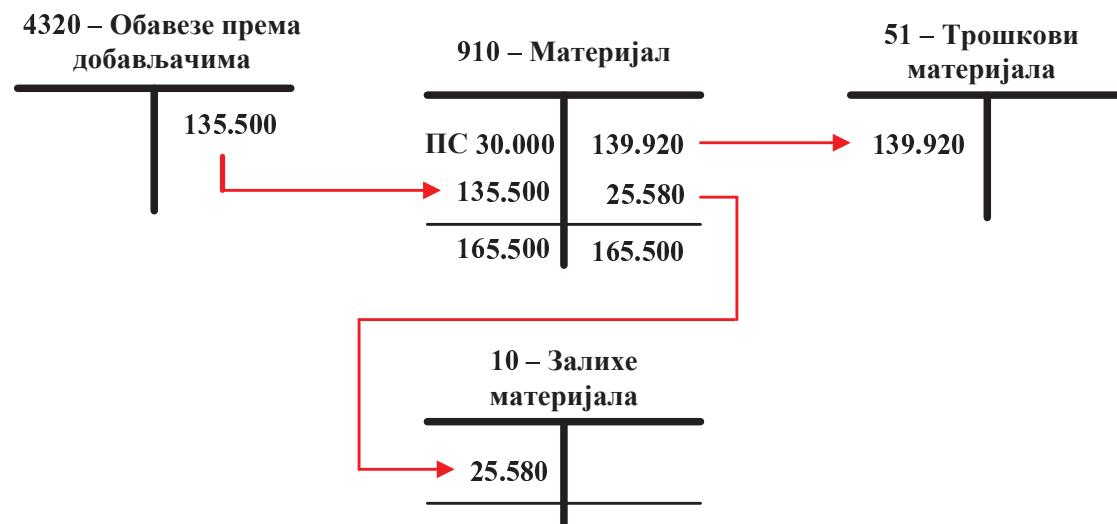
На основу рачуноводствених политика претпоставићемо да се предузеће одлучило да примјењује ФИФО методу.

ФИФО метода (*first input = first output*) претпоставља да се најприје троше залихе које су прве купљене (залихе се троше истим редослиједом како су и набављане), односно да се из складишта издаје материјал/роба који је најдуже на залихама. Преглед обрачуна и евидентирања утрошка залиха материјала примјеном ФИФО методе дат је у материјалној картици у сљедећој табели:

Табела 2.6: Материјално-финансијска картица залиха материјала када се примјењује ФИФО метода

Датум промјене	Опис	Количина у кг			Цијена по кг	Вриједност у КМ		
		Улаз	Излаз	Стање		Дугује	Потражује	Салдо
01.01.2018.	Почетно стање	2500		2500	12	30000		30000
20.01.2018.	Набавка	3200		5700	15	48000		78000
22.02.2018.	Утрошак		1500	4200	12		18000	60000
06.04.2018.	Утрошак		1200	3000	100*12 20*15		15000	45000
09.05.2018.	Набавка	2900		5900	14	40600		85600
03.06.2018.	Утрошак		800	5100	15		12000	73600
09.07.2018.	Утрошак		1100	4000	15		16500	57100
23.08.2018.	Набавка	2000		6000	13	26000		83100
24.09.2018.	Утрошак		3400	2600	110*15 230*14		48700	34400
31.10.2018.	Набавка	1900		4500	11	20900		55300
06.11.2018.	Утрошак		500	4000	14		7000	48300
14.12.2018.	Утрошак		1000	3000	10*14 90*13		13100	35200
29.12.2018.	Утрошак		740	2260	13		9620	25580
31.12.2018.	Закључно стање		2260				25580	
	Укупно	12500	12500			165500	165500	

Закључак претходно илустроване картице материјалног књиговодства, ради бољег разумијевања, може се илустровати и "Т" контом на сљедећи начин:

Графикон 2.2: Закључак картице материјалног књиговодства када је у примјени ФИФО метода

На основу претходно датог табеларног и графичког приказа основано је закључити да је на крају 2018. године предузеће "Манипул" имало у билансу стања залихе у вриједности од 25.580 КМ, док су трошкови материјала на крају 2018. износили 139.920 КМ. Ове цифре су резултат примјене ФИФО методе код обрачуна утрошка залиха у 2018. години у складу са рачуноводственим политикама предузећа. Међутим, шта би се десило са трошковима материјала, а самим тим и финансијским резултатом да је предузеће у 2018. години примјењивало ЛИФО методу²?

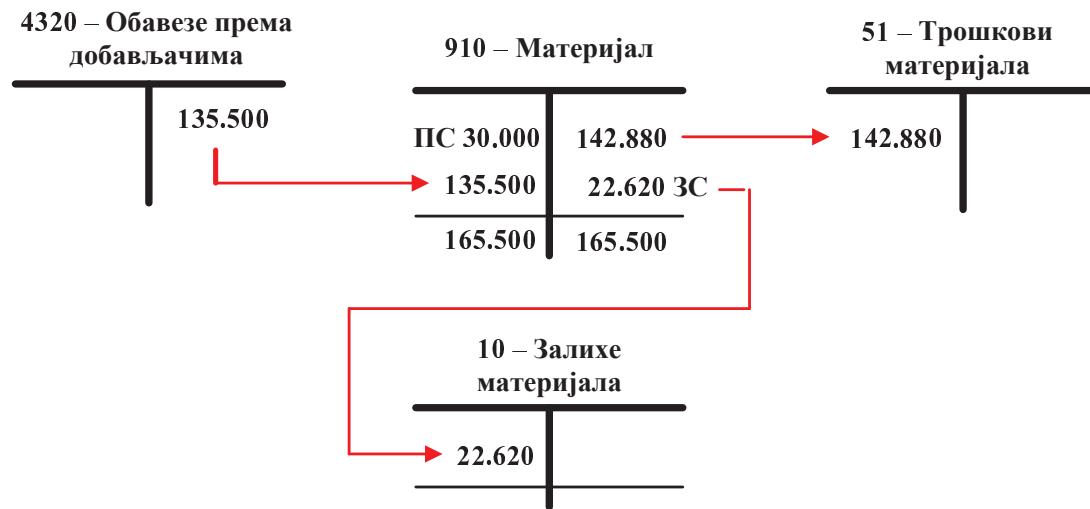
ЛИФО метода (last input = first output) препоставља да се најприје троше залихе које су посљедње купљене (набављене), односно да се из складишта издаје материјал/роба који је најкраће на залихама. Преглед обрачуна и евидентирања утрошка залиха материјала примјеном ЛИФО методе дат је у материјалној картици приказаној у наредној табели:

Табела 2.7: Материјално-финансијска картица залиха материјала када се примјењује ЛИФО метода

Датум промјене	Опис	Количина у кг			Цијена по кг	Вриједност у КМ		
		Улаз	Излаз	Стање		Дугује	Потражује	Салдо
01.01.2018.	Почетно стање	2500		2500	12	30000		30000
20.01.2018.	Набавка	3200		5700	15	48000		78000
22.02.2018.	Утрошак		1500	4200	15		22500	55500
06.04.2018.	Утрошак		1200	3000	15		18000	37500
09.05.2018.	Набавка	2900		5900	14	40600		78100
03.06.2018.	Утрошак		800	5100	14		11200	66900
09.07.2018.	Утрошак		1100	4000	14		15400	51500
23.08.2018.	Набавка	2000		6000	13	26000		77500
24.09.2018.	Утрошак		3400	2600	2000*13 1000*14 400*15		46000	31500
31.10.2018.	Набавка	1900		4500	11	20900		52400
06.11.2018.	Утрошак		500	4000	11		5500	46900
14.12.2018.	Утрошак		1000	3000	11		11000	35900
29.12.2018.	Утрошак		740	2260	400*11 100*12 640*12		13280	22620
31.12.2018.	Закључично стање		2260				22620	
	Укупно	12500	12500			165500	165500	

² Као што је претходно наглашено, примјена ЛИФО методе је забрањена одредбама MPC 2, па је у овом примјеру кориштена искључиво у илустративне сврхе.

Закључак картице материјалног књиговодства када је у примјени ЛИФО метода графички се може представити на сљедећи начин:

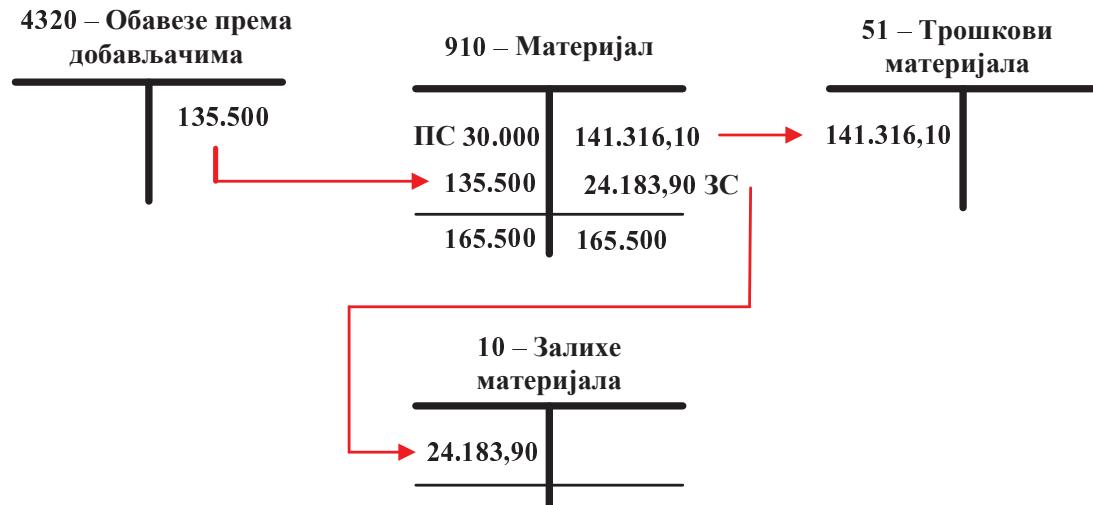
Графикон 2.3: Закључак картице материјалног књиговодства када је у примјени ЛИФО метода

Као што се може примијетити на основу претходног табеларног и графичког приказа обрачуна утрошка залиха материјала употребом ЛИФО методе, вриједност залиха на крају обараучунског периода је 22.620 КМ, док су трошкови материјала 142.880 КМ. Ако се упореде ови резултати с претходно добијеним резултатима употребом ФИФО методе, основано је констатовати да прелазак са ФИФО на ЛИФО методу обрачуна утрошка залиха за посљедицу има смањење вриједности залиха у билансу стања (са 25.580 на 22.620 КМ), с једне, и повећање трошкова материјала у билансу успјеха (са 139.920 на 142.880 КМ), с друге стране. То даље значи да би прелазак са ФИФО на ЛИФО методу за посљедицу имао и мањи финансијски резултат што би смањило и обавезу предузећа по основу пореза на добит. Погледајмо у наставку шта би се дешавало да управа предузећа донесе одлуку да се као метода обрачуна утрошка залиха примјењује метода пондерисане просјечне набавне цијене.

Утрошак материјала примјеном **методе пондерисане просјечне набавне цијене** евидентира се по просјечној цијени која се добија као количник вриједносног и количинског салда. Обрачун утрошка залиха материјала примјеном методе пондерисане просјечне цијене, на нашем примјеру, изгледао би овако:

Табела 2.8: Материјално-финансијска картица залиха материјала када се примјењује метода пондерисане просјечне набавне цијене

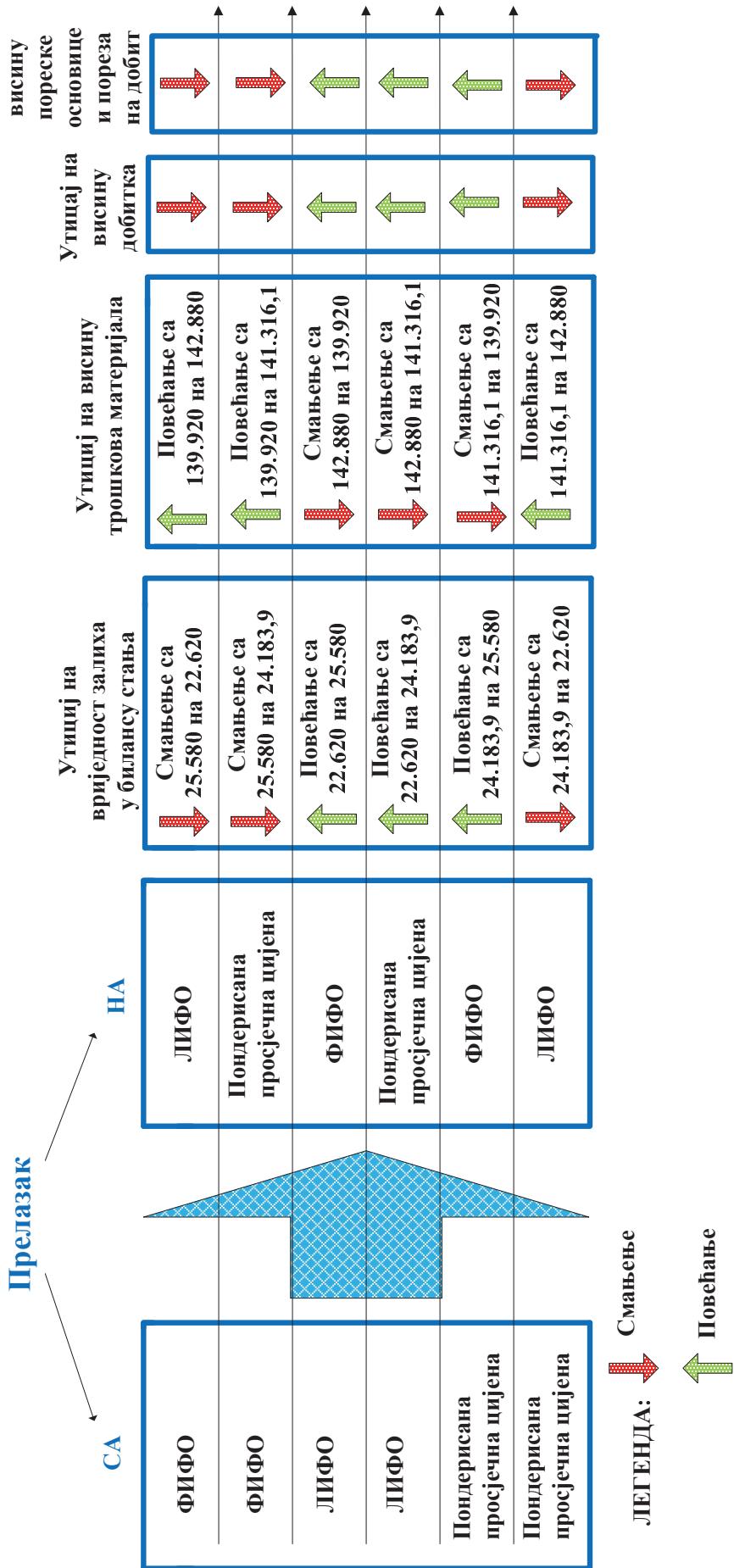
Датум промјене	Опис	Количина у кг			Цијена по кг	Вриједност у КМ		
		Улаз	Излаз	Станje		Дугује	Потражује	Салдо
01.01.2018.	Почетно стање	2500		2500	12	30000		30000
20.01.2018.	Набавка	3200		5700	15	48000		78000
22.02.2018.	Утрошак		1500	4200	78000/ 5700 =13,684		20526	57474
06.04.2018.	Утрошак		1200	3000	57480/ 4200 =13,686		16423,2	41050,8
09.05.2018.	Набавка	2900		5900	14	40600		81650,8
03.06.2018.	Утрошак		800	5100	81650,80/ 5900 =13,684		10947,2	70703,6
09.07.2018.	Утрошак		1100	4000	70703,6/ 5100 =13,863		15249,3	55454,3
23.08.2018.	Набавка	2000		6000	13	26000		81454,3
24.09.2018.	Утрошак		3400	2600	81454,3/ 6000 =13,576		46158,4	35295,9
31.10.2018.	Набавка	1900		4500	11	20900		56195,9
06.11.2018.	Утрошак		500	4000	56195,9/ 4500 =12,488		6244	49951,9
14.12.2018.	Утрошак		1000	3000	49951,9/ 4000 =12,488		12488	37463,9
29.12.2018.	Утрошак		740	2260	37463,9/ 3000 =12,488		13280	24183,9
31.12.2018.	Закључно стање		2260				24.183,9	
	Укупно	12500	12500			165500	165500	

Графикон 2.4: Закључак картице материјалног књиговодства када је у примјени ЛИФО метода

Претходно илустрована примјена методе пондерисане просјечне цијене показује да би вриједност залиха на крају извјештајног периода била 24.183,90 КМ, док би трошкови материјала у билансу успјеха износили 141.316,10 КМ уколико би се управа предuzeће одлучила за примјену ове методе при обрачуни утрошка залиха.

Након што смо илустровали примјену све три методе обрачуна утрошка залиха (ФИФО, ЛИФО и методу пондерисане просјечне цијене) на хипотетичком примјеру, чини се препоручљивим на овоме мјесту анализирати утицај преласка са једне на другу методу на вриједност залиха, трошкова, резултат пословања, висину пореза на добит и слично. Уколико се изврши компаративна анализа претходно илустрованих метода обрачуна утрошка залиха, закључак је могуће сумирати наредним графичким приказом:

Графикон 2.5: Утицај преласка са једне на другу методу обрачуна упронака запаха на висину: вриједности запаха у билансу стања, трошкова материјала, финансјуског резултата и пореза на добит предзећа "Манигул"

На основу претходне компаративне анализе метода обрачуна утрошка залиха илустроване у графикону 2.5, основано је закључити:

- ✓ уколико би менаџмент предузећа "Манипул" одлучио да се пређе са ФИФО на ЛИФО методу, за посљедицу би имао:
  - смањење вриједности залиха у билансу стања (у нашем хипотетичком примјеру евидентно је смањење са 25.580 на 22.620 КМ,
  - повећање трошкова материјала са 139.920 на 141.316,10 КМ,
  - смањење финансијског резултата као посљедицу повећања трошкова материјала,
  - смањење висине пореске основице, а тиме и износ обавезе за порез на добит;
- ✓ уколико би се рачуноводствене политике мијењале на начин да ФИФО методу обрачуна утрошка залиха замијени метода пондерисане просјечне цијене, добили би се сљедећи ефекти:
  - смањење вриједности залиха у билансу стања (са 25.580 на 24.183,90 КМ),
  - повећање трошкова материјала у билансу успеха (са 139.920 на 141.316,10 КМ),
  - смањење финансијског резултата извјештајног ентитета за дати период,
  - смањење висине пореске основице и обавезе за порез на добит;
- ✓ прелазак са ЛИФО на ФИФО методу за резултат би имао:
  - повећање вриједности залиха као позиције у билансу стања (са 22.620 на 25.580 КМ),
  - смањење трошкова материјала (са 142.880 на 139.920 КМ), што би даље утицало да добитак буде већи, а то би значило и повећање основице за обрачун пореза на добит и повећање обавезе по основу пореза на добит;
- ✓ прелазак са ЛИФО методе на методу пондерисане просјечне цијене имао би за посљедицу:
  - повећање вриједности залиха са 22.620 на 24.183,90 КМ у билансу стања предузећа "Манипул",

- смањење трошкова материјала са 142.880 на 141.316,10 КМ, а самим тим и финансијског резултата и обавезе за порез на добит;

- ✓ ако би се предузеће одлучило да методу пондерисане просјечне цијене замјени ФИФО методом, ефекат би био сљедећи:
  - повећање вриједности залиха са 24.183,90 на 25.580 КМ у билансу стања предузећа "Манипул",
  - смањење трошкова материјала (са 141.316,10 на 139.920 КМ), што би утицало на повећање финансијског резултата, а самим тим и на пораст обавезе по основу пореза на добит;

- ✓ преласком са методе пондерисане просјечне цијене на ЛИФО методу дошло би до:
  - смањења вриједности залиха у билансу стања у износу од 1563,90 КМ ($24.183,9 - 22.620$), док би за исти износ (1563,90 КМ) порасли трошкови материјала (са 141.613,10 на 142.880 КМ),
  - смањења финансијског резултата пореске основице, а тиме и обавезе према држави по основу пореза на добит.

На основу претходног излагања може се утврдити како промјене рачуноводствених политика у вези с обрачунима и методе утрошка залиха могу утицати на висину: вриједности залиха у билансу стања, трошкова материјала/набавне вриједности продате робе у билансу успјеха, финансијског резултата, пореске основице и обавезе по основу пореза на добит. Учестало мијењање метода обрачуна утрошка залиха честим мијењањем рачуноводствених политика може значити свјесно утицање менаџмента на биланс стања и биланс успјеха.

Имајући и виду да билансна позиција вриједности залиха може бити материјално значајна ставка у билансима предузећа (односно имати високо учешће у структури активе биланса стања), екстерни корисници финансијских извјештаја (посебно фискус) са великим дозом опреза морају приступити овој проблематици како би се могли увјерити да ли дати биланси садрже креативне и манипулативне поступке када су залихе у питању (кривотворење вриједности залиха). Предуслов за откривање евентуалних превара у овом сегменту свакако је висок степен познавања

и разумијевања како система и метода обрачуна утрошка залиха, тако и рачуноводства уопште.

Потраживања. Због природне везе биланса стања и биланса успјеха свако погрешно исказивање имовине у билансу стања одразиће се на висину исказаног финансијског резултата и капитала извјештајног ентитета. Тако је и са потраживањима. Настанак потраживања књиговодствено се евидентира задуживањем рачуна групе 20, с једне, а у корист одговарајућих рачуна прихода на класи 6, с друге стране. На примјер:

Конто	Дугује	Потражује
2010 – Потраживања од купаца	100,00	
6112 – Приходи од пружања услуга на домаћем тржишту		100,00

Из овог књиговодственог става евидентна је међузависност потраживања и прихода. Свако прецењивање потраживања за пољедицу ће имати и прецијењене приходе, а самим тим и финансијски резултат и капитал. Прецењивањем/потцењивањем потраживања ствара се погрешна слика о финансијском и приносном положају извјештајног ентитета.

Према професору Дејану Малинићу, прецењивање вриједности потраживања, које настаје као пољедица неадекватног (манипулативног) исказивања прихода, настаје по три основа:

- ✓ преурањеним признавањем прихода, које настаје признавањем прихода за услуге које још увијек нису извршене или када производи нису отпремљени купцима,
- ✓ признавањем прихода сумњивог квалитета, које настаје приликом продаје производа повезаним предузећима, признавање прихода по основу компензација или продајом купцима који имају проблема с одржањем ликвидности,
- ✓ признавањем лажних или фiktivnih прихода, што настаје у ситуацијама када се производи продају купцима који нису преузели никакву обавезу плаћања, признавањем прилива новца од зајмодавца као прихода предузећа и слично.
(Малинић, Д., 2009).

Према МРС 18 - *Приходи*, приходи од продаје робе/услуга се признају када су задовољени сљедећи услови:

- износ прихода се може поуздано измјерити,
- вјероватан је прилив економске користи повезане са том трансакцијом,
- трошкови који су настали или ће настати у датој трансакцији могу се поуздано измјерити,
- извјештајни ентитет је пренио на купца знатне ризике и користи власништва над робом,
- извјештајни ентитет не задржава учешће у управљању продатом робом у мјери која се уобичајено повезује с власништвом, нити задржава контролу над продатом робом,
- степен довршености те трансакције на крају извјештајног периода може се поуздано измјерити.

Из претходног је евидентно да преурањено признавање прихода, признавање прихода сумњивог квалитета или лажних/фiktivnih прихода доводи до стварања бољих финансијских резултата него што они реално јесу, што ствара лажну слику приносног положаја дотичног предузећа.

Када је ријеч о вредновању и билансирању потраживања, релевантни су МРС 18 – *Приходи*, МРС 32, МРС 39 – *Финансијски инструменти*, МСФИ 7 и други. Према МРС 18, приходи се одмјеравају по фер вриједности примљене или потраживане накнаде, узимајући у обзир било какве трговачке попусте и количинске радате које је извјештајни ентитет одобрио. Другим ријечима, потраживања од купца се вреднују по вриједности која се може наплатити, тј. нето продајној вриједности. Из тог разлога је битно да извјештајни ентитети врше усклађивања вриједности потраживања с купцима на начин да се за потраживања на дан 31.12. дужницима достављају конфирмације (изводи отворених ставки) како би се евентуално могло вршити обезвређење проблематичних потраживања. Уколико се не врше обезвређења потраживања на датум биланса, могло би се десити да је исказани резултат прецијењен/потцијењен за износ прецијењених/потцијењених потраживања, а то може довести у заблуду кориснике финансијских извјештаја. Како се књиговодствено евидентирају обезвређења потраживања? Наиме, разликује се индиректан и директан отпис ненаплативих или застарјелих потраживања.

Када је ријеч о књижењу индиректног отписа потраживања, ставови би били сљедећи:

Конто	Дугује	Потражује
588 – Обезвређење потраживања	100,00	
209 – Исправка вриједности потраживања од купаца		100,00

Директно отписивање потраживања евидентира се на сљедећи начин:

Конто	Дугује	Потражује
578 – Расходи по основу исправке вриједности и отписа потраживања	100,00	
201 – Потраживања од купаца		100,00

На основу ових илустрованих ставова књижења обезвређења потраживања, без обзира на то да ли се ради о индиректном или директном отпису, може се закључити да обезвређење потраживања терети расходе, а самим тим умањује и финансијски резултат извјештајног ентитета.

Уколико је циљ менаџмента да се прикаже бољи резултат него што он реално јест, рачуноводственим политикама се може повећати рок доспијећа потраживања, чиме ће се обезвређење (исправка вриједности) потраживања пролонгирати, или вршити у мањој мјери (мањим износима), што ће имати позитивне ефекте на пословање извјештајног ентитета (билинси ће бити оптерећени скривеним губицима). Прецјењивање потраживања (а самим тим и капитала и финансијског резултата извјештајног ентитета), осим инвеститора, може да превари и повјериоце (кредитне институције) јер ће оваква слика показати повољнију структуру капитала (однос сопствених и позајмљених извора финансирања) односно нижи степен задужености предузећа него што реално јесте.

Ако би циљ управе био да се плати мање пореза на добит, рачуноводственим политикама се могу прописати краћи рокови доспијећа потраживања чиме се убрзава обезвређење (исправка вриједности) потраживања, односно повећавају расходи чиме се смањује финансијски резултат а тиме и основица за порез на добит.

Примјера ради, претпоставимо да је наше замишљено предузеће „Манипул“ рачуноводственим политикама прописало критеријум за исправку вриједности потраживања преко 30 дана од рока доспијећа потраживања за наплату и да је имало сљедећу структуру потраживања у 2018. години:

Број дана који је протекао од рока доспијећа потраживања за наплату	2018. година
0-15	6.619
16-30	9.909
31-60	–
61-90	–
Укупно	16.528

Као што се може запазити, од укупних потраживања од 16.528 КМ у 2018. години, за потраживања у вриједности од 6.619 КМ протекло је између 0 и 15 дана, док је за потраживања у вриједности од 9.909 КМ протекло 16 до 30 дана од рока доспијећа потраживања за наплату. У складу с рачуноводственим политикама није било исправке вриједности потраживања јер није било потраживања код којих је протекло преко 30 дана од рока доспијећа потраживања.

У 2019. години структура потраживања је била како слиједи:

Број дана који је протекао од рока доспијећа потраживања за наплату	2019. година
0-15	4.583
16-30	3.685
31-60	8.963
61-90	8.165
Укупно	25.396

Предузеће је током 2019. године промијенило рачуноводствену политику у вези с роком доспијећа потраживања за наплату, пролонгирајући рок од доспијећа потраживања са „преко 30 дана“ на „преко 90 дана“. Шта се постигло овом промјеном рачуноводствених политика?

Из претходне табеле је уочљиво да се рачуноводствене политике нису мијењале; у 2019. години морала би се вршити исправка вриједности потраживања код којих је рок од доспијећа потраживања прешао 30 дана, односно 8.963 КМ (31–60 дана) и 8.165 КМ (60–90 дана). Ова исправка вриједности би теретила расходе чиме би финансијски резултат у 2019. години био мањи за вриједности ове исправке вриједности потраживања, прецизније 17.128 КМ ($8.963 + 8.165$). Измјенама рачуноводствених политика у 2019. години пролонгирајући рок доспијећа потраживања за наплату са 30 на 90 дана, у 2019. се неће вршити исправка вриједности потраживања јер нема потраживања код којих је рок од доспијећа прешао 90 дана. За износ од 17.128 КМ биланси предузећа „Манипул“ садрже скривене губитке јер се измјенама рачуноводствених политика код критеријума за испавку вриједности (број дана који је прошао од рока доспијећа за наплату

потраживања) манипулисало вриједностима потраживања. Пажљиви читаоци ће примијетити пораст потраживања у 2019. години у односу на 2016. за 53,65%. Ово може бити један од кључних индикатора када је у питању детекција ових манипулација јер ће у овом случају потраживања брже да расту у односу на раст прихода. Да је то тако, потврђује и истраживање које су спровели Mulford и Comiskey (*C. Mulford, E. Comiskey, 2002*) на примјеру компаније Earthgrains Co. анализирајући кретање прихода и потраживања за период 1997–2000. године. Подаци до којих су дошли приказани су у табели 2.9.

Табела 2.9: Кретања прихода и потраживања компаније Earthgrains Co. у периоду 1997–2000. године

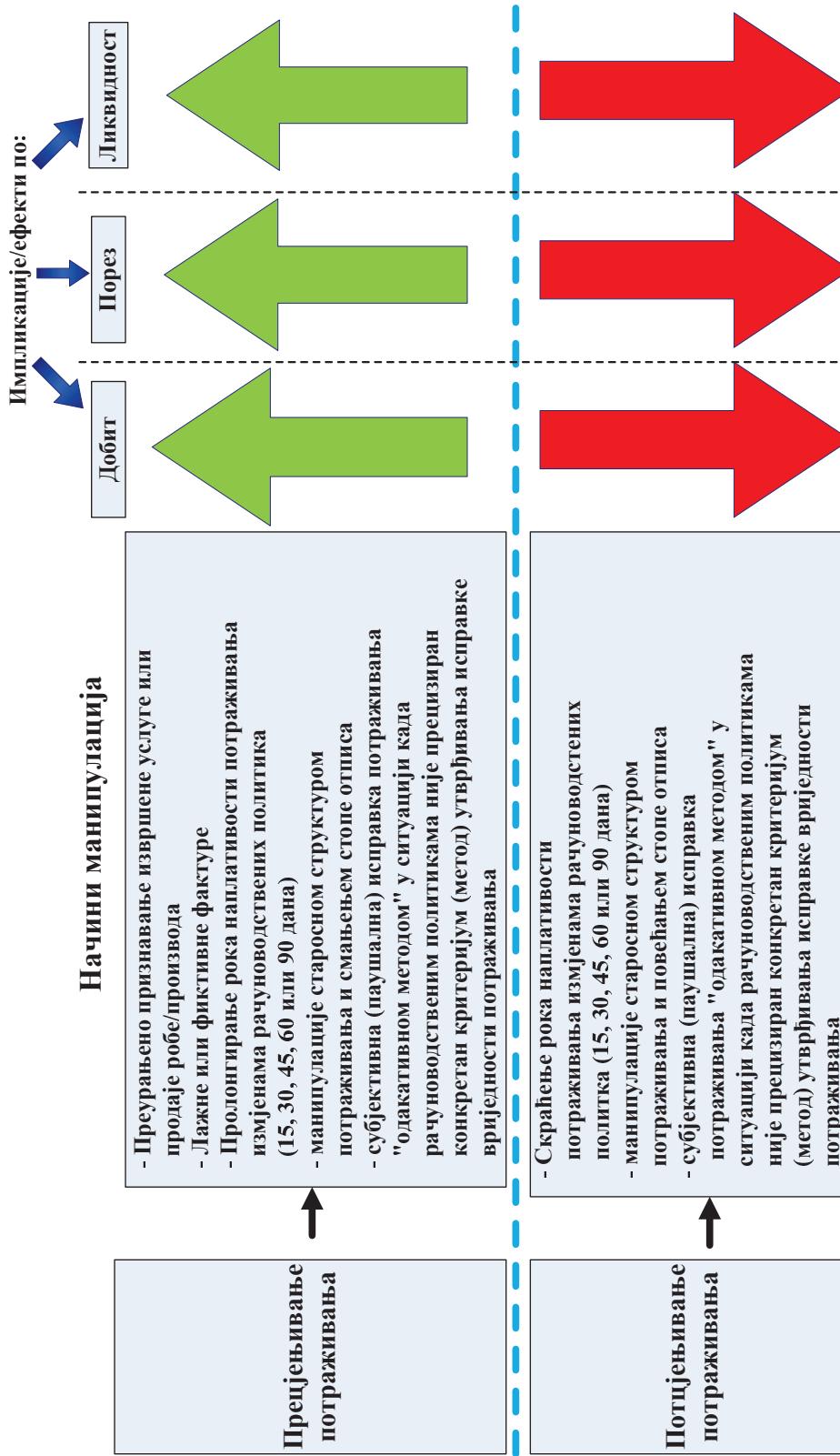
	1997.	1998.	1999.	2000.
Приходи	1.662.600	1.719.000	1.925.200	2.039.300
Повећање прихода (у %)	–	3,4	12,0	5,9
Потраживања	141.500	156.500	184.500	261.300
Повећање потраживања (у %)	–	10,6	17,9	41,6
Период кредитирања купца (у данима)³	31,1	33,2	35,0	46,8

Претходна табеларна илустрација резултата истраживања аутора Mulford и Comiskey на примјеру компаније Earthgrains Co. када је ријеч о односу прихода и потраживања, евидентно се потраживања за наведени период брже повећавају у односу на повећање прихода (у 1998. години повећање прихода је 3,4%, док је повећање потраживања 10,6%; у 1999. раст прихода је 12,0%, док је раст потраживања 17,9%; у 2000. приходи су порасли за 5,9%, док су се потраживања повећала за 41,6%). Као резултат бржег раста потраживања у односу на раст прихода дошло је до продужавања периода кредитирања купца са 31,1 (1997) на 46,8 (2000).

Уколико би критеријум исправке вриједности потраживања од купца била старосна структура потраживања, а тежња менаџмента да прикаже што бољи финансијски резултат, рачуноводственим политикама би се прописале ниже стопе отписа потраживања за одређене купце.

Из свега наведеног, када је ријеч о манипулацији потраживањима и њиховом утицају с аспекта добитка, пореза и ликвидности предузећа, запажања и закључци могу се сумирати и графички илустровати на сљедећи начин:

³Период кредитирања (број дана везивања потраживања од купца) у данима израчунат је стављањем у однос потраживања и остварених прихода по дану, а приходе по дану добили смо као количник остварених прихода и 365 (дана у години).

Графикон 2.6: Утицај прецењивања/потраживања потраживања с аспекта добитка, пореза и ликвидности

Из графика 2.6 основано је утврдити да свако прецењивање потраживања (преурађено признавање извршене услуге или продате робе, фиктивне фактуре, пролонгирање броја дана доспијећа за наплату потраживања итд.) за реперкусију има скривене добитке, односно већи финансијски резултат и порез на добит, као и веће коефицијенте текуће и убрзане ликвидности јер ће и текућа (краткотрајна) имовина, која се налази у имениоцу ових индикатора, бити већа него што би реално требала да буде. Обрнуто, ефекти потцењивања вриједности потраживања (скраћивање рока доспијећа за наплату потраживања, веће стопе отписа итд.) мањи су финансијски резултат, мањи износ пореза на добит и нижи коефицијенти ликвидности.

Када је ријеч о утицају вриједности потраживања с аспекта пореза на добит, брана за манипулације у пореском билансу је Закон о порезу на добит („Службени гласник РС“, број 94/15) којим су прописани услови под којима се може вршити исправка вриједности сумњивог потраживања. Према том закону, потраживање се сматра сумњивим ако није наплаћено у року од 12 мјесеци од дана доспијећа потраживања на наплату и ако је порески обvezник предузео најмање једну од следећих мјера за наплату тог потраживања, односно ако је:

- утужио потраживање,
- поднио захтјев за извршење надлежном суду,
- покренуо поступак принудне наплате,
- потраживање пријавио у стечајном поступку над дужником,
- постигао споразум са дужником у поступку ликвидације или стечаја (члан 21, став 2 Закона о порезу на добит).

Општи закључак је да бржи раст потраживања од раста прихода указује на могући проблем или фиктивног признавања или ненаплативости потраживања. Ови проблеми се не би јављали уколико би менаџмент стриктно поштовао начело опрезности јер би се тако елиминисало исказивање нереалних износа у билансима извјештајног ентитета.

Финансијски пласмани. Правилником о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва правна лица и предузетнике⁴ на рачунима групе 23 – Краткорочни финансијски пласмани, исказују се кредити и зајмови, хартије од вриједности и остали краткорочни пласмани са роком доспијећа, односно продаје, до годину дана од дана чинидбе, односно од дана биланса. С друге стране, на рачунима групе 04 – *Дугорочни финансијски пласмани*, исказује се учешће у капиталу повезаних правних лица, затим учешће у капиталу других правних лица, дугорочни кредити повезаним правним лицима, дугорочни кредити у земљи, дугорочни кредити у иностранству, финансијска средства расположива за продају, финансијска средства која се држи до рока допијећа, остали дугорочни финансијски пласмани и исправка вриједности дугорочних финансијских пласмана.

Када је ријеч о рачуноводственом признању и вредновању финансијских пласмана, релевантни су сљедећи МРС/МСФИ:

- МСФИ 3 – Пословне комбинације
- МСФИ 7 – Финансијски инструменти: објелодањивања
- МСФИ 10 – Консолидовани финансијски извјештаји
- МРС 24 – Објелодањивања повезаних страна
- МРС 27 – Појединачни финансијски извјештаји
- МРС 28 – Инвестиције у придружене ентитете и заједничке подухвате
- МРС 32 – Финансијски инструменти: презентација
- МРС 39 – Финансијски инструменти: признавање и одмјеравање

У оквиру МСФИ 7 – *Финансијски инструменти објелодањивања*, наводе се четири основне категорије финансијских средстава:

- а) финансијска средства по фер вриједности кроз биланс успјеха;
- б) инвестиције које се држи до доспијећа;
- в) кредити и потраживања;
- г) финансијска средства расположива за продају.

Финансијска средства по фер вриједности кроз биланс успјеха, према МРС 39 су средства која задовољавају било који од наредних услова:

⁴ „Службени гласник Републике Српске”, број

- ✓ класификовани су као средства која се држе ради трговања,
- ✓ послије почетног признавања назначена су од ентитета по фер вриједности кроз биланс успјеха.

Према Правилнику о Контном оквиру, у оквиру финансијских средстава по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењених трговању, исказују се финансијска средства прибављена или настала првенствено у сврху остваривања профита из краткорочних флуктуација цијена или марже дилера. Ту спадају пласмани у купљене или на други начин стечене краткорочне и дугорочне преносиве хартије од вриједности (акције, обvezнице, благајнички записи, комерцијални записи, државни записи, сертификати о депозиту и остале хартије од вриједности којима се тргује) које су у складу са пословном политиком правног лица и предузетника, прибављене с намјером да се у кратком року поново продају с циљем стицања добитка на разлици у цијени.

Према МРС 39, *Инвестиције које се држе до доспијећа* су финансијска средства са фиксним или одредивим исплатама и фиксним доспијећем која ентитет дефинитивно намјерава и може да држи до доспијећа. Најчешће су у питању обvezнице и вреднују се по тзв. амортизованој вриједности методом ефективне каматне стопе.

Зајмови и потраживања су, према МРС 39, финансијска средства по фиксним или одредивим исплатама која нису котирана на активном тржишту.

У складу са МРС 39 – *Финансијска средства расположива за продају* дефинишу се као финансијска средства која су назначена као расположива за продају и нису класификована као зајмови и потраживања, инвестиције које се држе до доспијећа или финансијска средства назначена по фер вриједности кроз биланс успјеха. Вреднују се по поштоној (фер) вриједности.

Учешћа у капиталу других правних лица такође представљају врсту финансијских пласмана (дугорочних) и вреднују се по набавној (историјској) вриједности).

На који начин се дешавају манипулације и билансне преваре на позицији финансијских пласмана?

Креативна рачуноводствена пракса је заступљена на овој позицији најчешће из разлога што рачуноводствени стандарди дозвољавају слободу менаџменту када је

ријеч о класификацији финансијских пласмана. Наиме, финансијски пласмани се класификују на темељу намјере управе на дан њихове куповине.

Уколико је ријеч о финансијским инструментима које менаџмент има намјеру и могућност држати до доспијећа класификоваће се као *хартије од вриједности које се држе до рока доспијећа*. У овом случају углавном се ради о дужничким хартијама од вриједности (обvezницама) које генеришу приход за компанију током периода држања. Ако, на примјер, претпоставимо да је компанија „Медикус“ купила 500 обvezница номиналне вриједности 10 КМ уз каматну стопу од 5%, камата се исплаћује годишње, а номинални износ о року доспијећа. Књиговодствено евидентирање куповине обvezница било би:

Конто	Дугује	Потражује
0640 – Дугорочне обvezнице које се држе до рока доспијећа		5.000,00
2410 – Жиро рачун		5.000,00

Претходно је истакнуто да се улагања која се држе до рока доспијећа вреднују по амортизираној набавној вриједности употребом методе ефективне каматне стопе. У наведеном примјеру амортизирана набавна вриједност је 5.000,00 КМ на дан биланса, док би, с друге стране, компанија „Медикус“ сваке године морала књижити потраживања по основу доспјеле камате.

Конто	Дугује	Потражује
221 – Потраживања по основу доспјеле камате		250,00
661 – Приходи од камата		250,00

Уколико се ради о хартијама од вриједности које су купљене с намјером да се њима тргује и да се продају у кратком периоду, класификоваће се као *финансијска средства по фер вриједности кроз биланс успеха*. Када се фер вриједност овако класификованих хартија од вриједности често мијења у односу на њихову књиговодствену вриједност, ефекти тих промјена се билансирају као добит/губитак (у зависности од кретања фер вриједности) кроз биланс успеха. Претпоставимо да је хипотетичко предузеће „Манипул“ купило на берзи 1.000 хартија од вриједности компаније „X“ по цијени од 10 КМ и да су купљене акције класификоване у групу финансијских средстава по фер вриједности кроз биланс успеха намијењених трговању. Ова куповина би се књиговодствено евидентирала ставовима:

Конто	Дугује	Потражује
2350 – Акције по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењене трговању	10.000,00	
2410 – Жиро рачун		10.000,00

Уколико би након куповине управа предузећа „Манипул“ донијела одлуку да прода 250 хартија од вриједности по тржишној цијени, рецимо 11 КМ, књижење би било:

Конто	Дугује	Потражује
2410 – Жиро рачун	2.750,00	
2350 – Акције по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењене трговању		2.000,00
6740 – Добици по основу продaje акција		750,00

Уколико би цијене купљених акција на дан 31. децембар износиле 9 КМ, негативан ефекат остварен по основу пада цијена акција компаније „X“ од датума куповине до датума биланса, књиговодствено би се евидентирао на сљедећи начин:

Конто	Дугује	Потражује
2350 – Акције по фер вриједности кroz биланс успјеха намијењене трговању		750,00
5860 – Обезвређење финансијских средстава по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењених продади		750,00

Уколико би цијена преосталих акција компаније „X“ (750 акција) на дан 31. децембар износила, рецимо, 12 КМ, тада би компанија имала позитивне ефekte и књижила би их на сљедећи начин:

Конто	Дугује	Потражује
2350 – Акције по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењене трговању	1.500,00	
6866 – Приходи од усклађивања вриједности финансијских средстава по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењених трговању		1.500,00

На основу претходне илустрације књиговодствених ставова за књижење финансијских средстава по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењених трговању, може се сагледати како се позитивни и негативни ефекти кретања цијена купљених акција на берзи књиже и какав је њихов утицај на биланс успјеха.

Хартије од вриједности које се држе као расположиве за продају вреднују се такође по фер вриједности на крају извјештајног периода, али за разлику од

хартија од вриједности кроз биланс успјеха, позитивни/негативни ефекти држања ових хартија се третирају (признају) као компонента сопственог капитала и не утичу на финансијски резултат извјештајног ентитета. Уколико би компанија „Медикус“ купљене акције компаније „Х“ из претходног примјера (1000 акција по 10 КМ) класификовала као хартије од вриједности које се држе као расположиве за продају, позитивни ефекти држања ових акција би се књижили сљедећим ставовима:

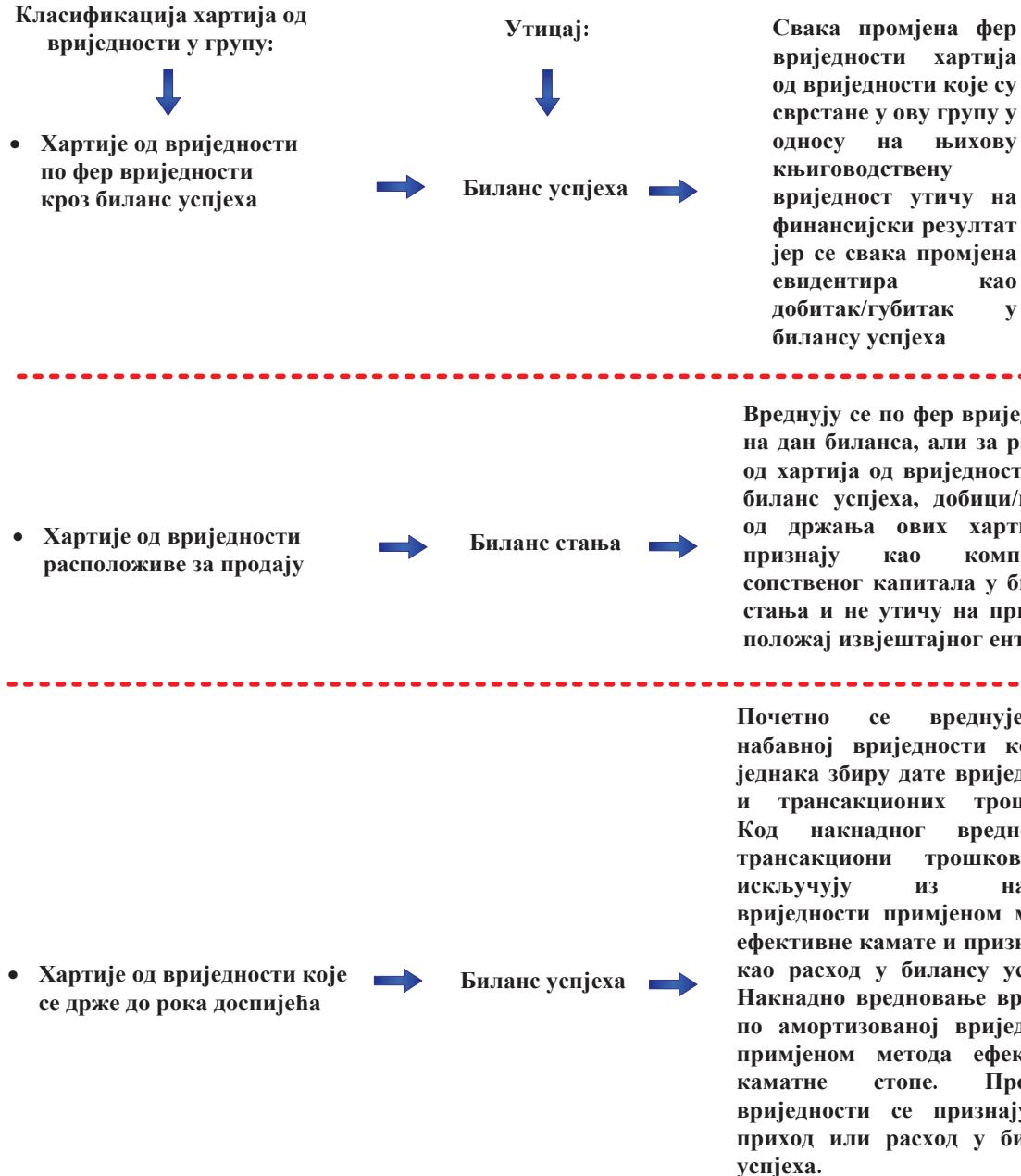
Конто	Дугује	Потражује
045 – Финансијска средства расположива за продају	1.500,00	
332 – Нереализовани добици по основу финансијских средстава расположивих за продају		1.500,00

С друге стране, негативни ефекти би се књижили сљедећим ставовима:

Конто	Дугује	Потражује
045 – Финансијска средства расположива за продају	– 750,00	
332 – Нереализовани губици по основу финансијских средстава расположивих за продају		– 750,00

Из претходних ставова за књижење може се констатовати да позитивни/негативни ефекти промјене цијена акција које су класификоване као финансијска средства расположива за продају не утичу на приходе и расходе (финансијски резултат), већ тангирају само капитал (контра 332, 333). С друге стране, позитивни/негативни ефекти финансијских средстава која се класификују као финансијска средства по фер вриједности кроз биланс успјеха намијењених трговању евидентирају се преко прихода и расхода и утичу на резултат пословања извјештајног ентитета.

На основу претходног може се наслутити где се ствара простор и маневар за манипулацију финансијским пласманима. Наиме, без обзира на то што се класификација врши приликом стицања ових средстава, након куповине дозвољена је рекласификација уколико су разлози оправдани, што ствара простор за манипулације јер од начина класификације ових средстава зависи да ли ће прилагођавање фер вриједности утицати на позиције биланса стања или биланса успјеха. Како класификација финансијских пласмана утиче на билансне позиције, улуствује наредни графички приказ:

Графикон 2.7: Утицај класификације финансијских пласмана на билансне позиције

За хартије које се рекласификују у групу намијењену за трговање прилагођавања фер вриједности ће утицати на зараду. За хартије које се рекласификују у категорију расположиве за продају из категорије хартија које се држе до рока доспијећа прилагођавање на фер вриједност се евидентира у капиталу

те нема утицаја на зараду. За инвестиције које се рекласификују из категорије расположиве за продају у категорију које се држе до рока доспијећа нереализовани добици/губици остају као компонента капитала, али убудуће ће се амортизовати за камату током преосталог вијека.

Будући да се хартије класификоване као оне којима се тргује морају вредновати по фер вриједности кроз биланс успјеха, ова рекласификација даје могућност за креативну рачуноводствену праксу. Тако ће рекласификација хартија из групе којима се тргује у групу расположиве за продају у околностима када пада фер вриједност тих хартија онемогућити признавање нереализованих губитака кроз биланс успјеха. Надаље, у циљу приказивања веће зарађивачке способности на дан биланса, управа акције којима је стекла удио у капиталу другог правног лица (контрола или значајан утицај) третира као хартије намијењене продаји. Удјели се као ставка сталне имовине преносе на краткорочну имовину. Овај рачуноводствени захват поправља и слику о ликвидности и рентабилности предузећа.

На примјер, менаџмент компаније *ABC Bancorp* донио је одлуку 31.12.1999. године да дужничке хартије од вриједности класификоване као хартије од вриједности које се држе до доспијећа (фер вриједности 15.420.000 долара) рекласификује у категорију хартија од вриједности расположивих за продају. Ова рекласификација дужничких хартија од вриједности које су вредноване по фер вриједности имала је за резултат нереализовани добитак од 59.000 долара који је укључен у сопствени капитал и није имала утицаја на приносни положај *ABC Bancorp компаније*.⁵

AFLAC компанија такође је извршила рекласификацију улагања у дужничке хартије од вриједности. Ова компанија је 1998. године пренијела ове пласмане из категорије расположивих за продају у категорију хартија од вриједности које се држе до доспијећа. Менаџмент компаније *AFLAC* је током посљедњег квартала 1998. ревидирао своју политику управљања улагањима у вези с намјером држања одређених дужничких хартија од вриједности. У складу с тим, дужничке хартије од вриједности које се воде по фер вриједности од 6,4 милијарде долара су рекласификоване 1. октобра 1998. из категорије „расположиво за продају“ у категорију „до доспијећа“, што је за посљедицу имало евидентирање у капиталу нереализованог добитка од 1,1 милијарди долара. Ова рекласификација ће дозволити

---

⁵ ABC Bancorp, annual report, December 1999. Information obtained from Disclosure, Inc., *Compact D/SEC*, March 2001.

да се нереализовани добитак у преосталом вијеку трајања признаје кроз биланс успеха⁶.

2.4.1.2. Рачуноводствене манипулације некретнинама, постројењима и опремом

Када се говори о некретнинама, постројењима и опреми, за правилан рачуноводствени обухват релевантни су следећи међународни рачуноводствени стандарди:

- ✓ MPC 11 – уговори о изградњи
- ✓ MPC 16 – некретнине, постројења и опрема
- ✓ MPC 17 – лизинг
- ✓ MPC 36 – обезвређење средстава
- ✓ MPC 40 – инвестиционе некретнине.

У зависности од циља креативног рачуноводства, више је начина за рачуноводствене манипулације код ове билансне позиције, а неки од најчешћих су:

- укључивање/неукључивање трошкова у набавну цијену некретнина, постројења и опреме код почетног признавања,
- приписавање/неприписавање накнадних издатака набавној вриједности некретнина, постројења и опреме,
- процјена и промјена корисног вијека трајања некретнина, постројења и опреме,
- привремено обустављање амортизације,
- одлагање активирања основног средства,
- процјена преостале (резидуалне) вриједности,
- класификације некретнина, постројења и опреме као залиха (*Неговановић, 2010*).

---

⁶ AFLAC, Inc., annual report, December 1999. Information obtained from Disclosure, Inc., *Compact D/SEC*, March 2001.

Претходно илустроване манипулације некретнинама, постројењима и опремом које се најчешће користе демонстрираћемо на практичним примјерима и ставовима за књижење замишљене производне компаније „Манипул“.

Укључивање/неукључивање трошка у набавну цијену некретнина, постројења и опреме код почетног признавања. Међународни рачуноводствени стандард 16 – *Некретнине, постројења и опрема* прописује да се некретнине, постројења и опрема која испуњава услове за признавање иницијално вреднује по њеној набавној вриједности или цијени коштања у зависности од тога да ли се средство прибавља из екстерних извора или се израђује у властитој режији. Да би се нека некретнина, постројење или опрема признали као средство, неопходно је да су испуњена два услова:

- ✓ да је вјероватно да ће се будуће економске користи повезене с тим средством приливати у ентитет,
- ✓ да се набавна вриједност/цијена коштања тог средства може поуздано измјерити.

Поред фактурне вриједности (цијене) некретнина, постројења и опреме набавна вриједност/цијена коштања обухвата и директно приписиве трошкове, као што су трошкови примања запослених који настају непосредно у изградњи или набавци, трошкови испоруке, инсталисања, монтаже, припреме терена и слично. Међутим, у циљу приказивања што мањих расхода, тј. што бољег финансијског резултата, у пракси се често дешава да менаџмент неоправдано капитализује односно приписује набавној вриједности/цијени коштања расходе периода супротно међународним рачуноводственим стандардима.

Уколико се погледа хипотетички биланс стања компаније „Манипул“, може се примијетити да је ставка некретнина, постројења и опрема драстично порасла у 2019. (31.128 КМ) у односу на 2018. годину (18.692 КМ), односно да се ова ставка повећала око 67%. Претпоставимо да се у 2019. години десила набавка опреме фактурне вриједности 5.000 КМ која је одмах активирана и стављена у употребу. Трошкови испоруке ове опреме износили су 1.436 КМ. У истом периоду компанија је имала издатке за промовисање и рекламирање у износу од 4.000 КМ, те трошкове обуке радника 2.000 КМ. По налогу менаџмента, сви ови трошкови су приписани набавној вриједности и ова набавка је прокњижена слједећим ставовима за књижење:

Конто	Дугује	Потражује
0221 – Опрема	12.436,00	
4320 – Обавезе према добављачима		12.436,00

Као што се види, одређени издаци нису смјели бити укључени у набавну вриједност опреме, већ су морали бити признати као расходи периода. Конкретно, претходна ситуација описана у датом примјеру требала је бити прокњижена следећим ставовима.

Набавка опреме:

Конто	Дугује	Потражује
0221 – Опрема	6.436,00	
4320 – Обавезе према добављачима		6.436,00

Трошкови промовисања и рекламирања и обука радника:

Конто	Дугује	Потражује
535 – Трошкови рекламе и пропаганде	4.000,00	
550 – Трошкови обуке радника	2.000,00	
4320 – Обавезе према добављачима		6.000,00

На основу претходног евидентно је да је приписивањем трошкова рекламе и пропаганде и трошкова обуке набавној вриједности опреме, финансијски резултат компаније „Манипул“ у 2019. години прецијењен за 6.000 КМ, односно да су исказани мањи расходи.

Међутим, уколико менаџмент жели да прикаже мањи финансијски резултат, односно веће расходе периода, онда би се и зависни трошкови набавке (у овом случају трошкови испоруке) који се могу капитализовати третирали као расходи периода уместо да се припишу набавној вриједности опреме.

Исто тако, уколико се дотична опрема набавља из кредитних средстава, камата настала до момента активације средства требала би се припрати набавној вриједности средства, према МРС 23 – *Трошкови позајмљивања*. Менаџмент, међутим, неријетко користи ову ситуацију да прикаже финансијски резултат бољим

нега што он стварно јесте на начин да камате неких других кредита који нису везани за набавку предметне опреме припише набавној вриједности те опреме, супротно међународним рачуноводственим стандардима, или чак неоправдано настави да капитализује камату и након што је средство стављено у употребу. На овај начин се повећава књиговодствена вриједност дотичне опреме, смањују расходи периода и исказује већа добит.

Приписавање/неприписивање накнадних издатака набавној вриједности некретнина, постројења и опреме. Неријетко се након набавке и активирања некретнина, постројења и опреме јављају накнадни издаци у набављена средства, који могу бити третирани на један од следећа два начина:

- ✓ повећати књиговодствену вриједност некретнина, постројења и опреме, повећати њихову употребну вриједност и продужити вијек трајања (нпр. измјена ентеријера или реновирање објекта);
- ✓ признати у билансу успјеха када настану као расходи периода (нпр. трошкови свакодневног сервисирања и одржавања или редовног ремонта).

Као што се може видјети, накнадни издаци могу бити двојаки: могу одржавати постојећу или повећати употребну вриједност. Управо различитим тумачењима накнадних издатака ствара се простор за манипулацију.

Претпоставимо да компанија „Манипул“ мјесечно плаћа 1.000 КМ за сервисирање и одржавање рачунарске опреме и да мјесечне фактуре добављача књижи ставовима:

Конто	Дугује	Потражује
0221 – Опрема		1.000,00
4320 – Обавезе према добављачима		1.000,00

Овде се ради о неправилном ставу за књижење односно ради се о неоправданој капитализацији (приписивању) трошкова редовног сервисирања и одржавања рачунарске опреме. На овај начин се презентују мањи расходи а самим тим и већи финансијски резултат него што реално треба да буде. Исправно би било

да се наведени издаци књиже на расходе периода јер ови трошкови не повећавају већ одржавају постојећу употребну вриједност средства.

Супротно, уколико манаџмент жели да прикаже мањи финансијски резултат, онда накнадне издатке који повећавају употребану вриједност средства уместо да капитализује, признаје као расходе периода у билансу успјеха што за посљедицу има потцијењен финансијски резултат.

Процјена и промјена корисног вијека трајања некретнина, постројења и опреме. Према МРС 16, процјена корисног вијека средстава је ствар просуђивања менаџмента заснованог на искуству извјештајног ентитета. Наиме, предузећа обично правилником о рачуноводству и рачуноводственим политикама и процјенама прописују корисни вијек за поједине групе средстава. Захваљујући овој слободи и флексибилности, отвара се простор за манипулацију и обликовање финансијских извјештаја. Злоупотребом МРС 16 менаџмент може из неоправданих разлога да донесе одлуку о промјени корисног вијека трајања поједине групе средстава што би значило само промјене у рачуноводственим процјенама, а не рачуноводственим политикама, а то је додатна олакшица за менаџмент јер у том случају нема обавезе ретроактивног обрачуна амортизације. Примјера ради, претпоставимо да је менаџмент компаније „Манипул“ набавио опрему у вриједности од 10.000 КМ и одлучио да корисни вијек овој опреми, који је иначе пет година, процјени на десет година. То значи да амортизација овог средства више не би била 2.000 КМ годишње, како се иначе обрачунавало за сличне набавке, већ би обрачуната годишња амортизација за ово средство била 1.000 КМ. Продужавањем корисног вијека опреме са пет на десет година за посљедицу би имало смањивање амортизационих стопа (у нашем примјеру са 20% на 10%) а самим тим и годишњих трошкова амортизације (са 2.000 КМ на 1.000 КМ за дотично средство) и већи финансијски резултат. Супротан ефекат би имало смањење корисног вијека средства чиме би се повећале амортизационе стопе и годишњи износ трошкова амортизације, што би за реперкусију имало исказивање мањег добитка.

Привремено обустављање амортизације. У складу с параграфом 25 МСФИ 5 – *Стална имовина* која се држи за продају и престанак пословања, извјештајни ентитети не амортизују сталну имовину док је класификована као имовина која се држи за продају или док је дио групе за отуђивање класификоване као група која се држи за продају. Управо ова смјериница МСФИ отвара простор за манипулацију и

инструмент да се код одређене групе средстава привремено обустави обрачун амортизације на начин да се одређена некретнина, постројење или опрема класификују као средства намијењена продаји, иако менаџмент не намјерава да то учини. Примјера ради, ако погледамо биланс успеха компаније „Манипул“, видјећемо да су трошкови амортизације у 2019. години мањи за 695 КМ и износе 8.809 КМ, за разлику од 2018. године када је трошак амортизације био 9.504 КМ. Претпоставимо да компанија „Манипул“ у свом власништву има опрему која тренутно не ради и да је менаџмент одлучио да је класификује као средство намијењено продаји. То у суштини значи да се на ту опрему више не обрачунава амортизација. Подсјећања ради, параграфом 55 MPC 16 прописано је да вршење амортизације не престаје када се средство не користи или када се не користи активно, осим ако је у потпуности амортизовано. Амортизација, која је иначе за ову опрему на годишњем нивоу износила 695 КМ и била приказана у билансима у 2018. години, изостаје у 2019. чиме се аутоматски презентују мањи укупни трошкови и већи добитак. Као што смо се могли увјерити на претходном примјеру, у питању је још један из лепезе могућих алата које менаџмент користи када жели да обликује финансијски резултат односно да га прикаже бољим него што он истину јесте.

Одлагање активирања основног средства. У MPC 16 параграфом 55 прописано је да амортизација почиње када средство постане расположиво за коришћење, то јест, када се налази на локацији и у стању које је неопходно да функционише на начин на који то предвиђа менаџмент. С тим у вези, некретнине, постројења и опреме који нису активирани књиже се на позицији некретнина, постројења и опреме у припреми, и док год се налазе на тој билансној позицији, нису предмет обрачуна амортизације. Претпоставимо да је компанија „Манипул“ набавила производну халу у вриједности од 100.000 КМ и да је води као некретнину у припреми пет година, оправдавајући то наводним радовима који су још увијек у току, те да наведени објекат није завршен и стављен у функцију, иако се већ три године у тој хали обавља производни процес. На овај начин, одлагањем активације ове некретнине, односно преносом на рачун некретнина, постројења и опреме, компанија „Манипул“ три године на ова средства није обрачунавала амортизацију те за износ те амортизације исказала мање укупне трошкове и већи финансијски резултат.

Пројецирана преостала (резидуална) вриједност. Према MPC 16, у оквиру параграфа 6, резидуална вриједност неког средства дефинисана је као процијењени износ који би ентитет примио данас ако би отуђио средство, након одбијања процијењених трошкова отуђивања и под претпоставком да је средство већ на крају

свог корисног вијека и у стању које се очекује на крају његовог корисног вијека. Процјењивањем на вишем или нижем нивоу резидуалну вриједност одређеног средства менаџмент аутоматски утиче на висину амортизационе основице и трошкова амортизације за дотично средство чиме се ствара могућност за обликовање и манипулацију финансијским резултатом. Већа резидуална вриједност значи мању основицу за амортизацију и нижи трошак амортизације те већу добит. Супротно, мања резидуална вриједност за посљедицу ће имати већу амортизациону основицу и већи трошак амортизације, а самим тим и мањи финансијски резултат. Као и код процјене корисног вијека, тако и код процјене резидуалне вриједности, ради се о рачуноводственим процјенама а не политикама што менаџменту додатно олакшава посао обликовања финансијских извјештаја.

Класификације некретнина, постројења и опреме као залиха. Претходно је било ријечи о привременом обустављању амортизације, када смо рекли да се амортизација не обрачунава на средства која су класификована као средства за продају, у складу са МСФИ 5. Иста ситуација је и у овом случају. Према овом стандарду, ентитет класификује неко средство као обртно када:

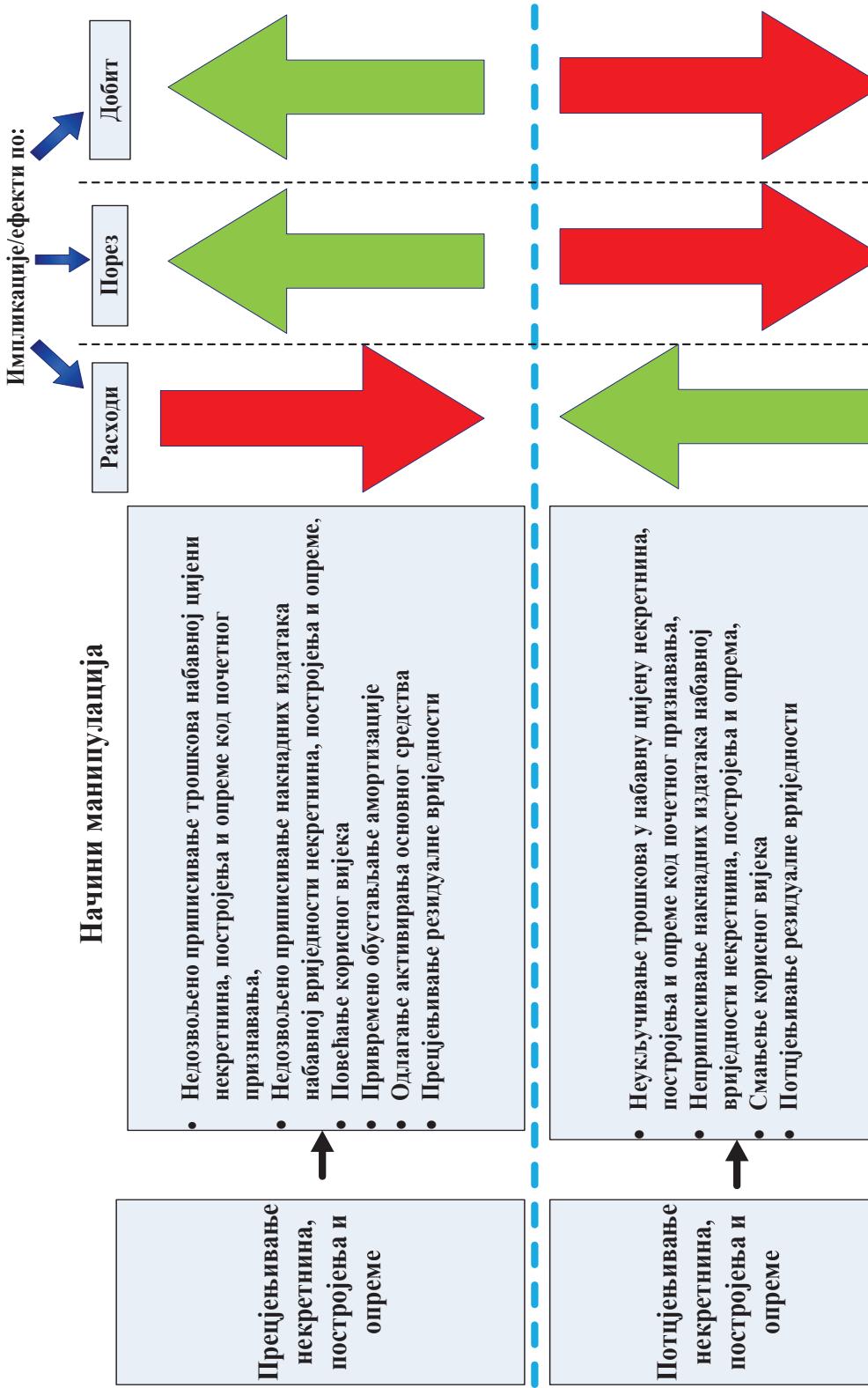
- ✓ очекује да ће реализовати то средство, или намјерава да га прода или потроши у току редовног пословног циклуса ентитета;
- ✓ држи средство првенствено ради продаје;
- ✓ очекује да ће реализовати то средство у року од дванаест мјесеци након извјештајног периода;
- ✓ средство подразумијева готовину или готовински еквивалент, осим ако размјена или коришћење средстава за измирење обавеза нису забрањени током периода од најмање дванаест мјесеци послије извјештајног периода.

Дакле, према МСФИ 5 – *Некретнине, постројења и опрема* који су намијењени продаји у року од дванаест мјесеци класификују се као сасатвни дио обртне имовине (залиха). У овом случају се не обрачунава амортизација. Исти је ефекат као и приликом привременог обустављања амортизације, односно злоупотребом се стална имовина класификује како обртна (залихе) и на њу се не обрачунава амортизација што за резултат има већу исказану добит. Будући да се на овај начин повећава вриједност обртне имовине, корисници финансијских извјештаја биће доводени у заблуду јер ће финансијски положај бити приказан бољим него што реално јесте. Однос обртне имовине и краткорочних обавеза (показатељи

ликвидности) биће бољи него да је дотично средство класификовано као стално. Супротна ситуација је уколико се жели приказати лошији резултат. Менаџмент може стална средства намирењена продаји на која се не обрачунава амортизација прекињити на стална средства која подлијежу обрачуни амортизације. То ће довести до већих трошкова а самим тим и до мањег финансијског резултата.

Поред наведених најчешћих рачуноводствених манипулација с некретнинама, постројењима и опремом, у стручним расправама све више се спомињу проблеми које је проузроковао концепт фер вриједности, односно модел ревалоризације о којем је било ријечи у досадашњем дијелу дисертације.

Претходне рачуноводствене манипулације с некретнинама, постројењима и опремом и њиховом утицају на позиције биланса стања и успјеха могу се сумирати и представити путем следећег графикаона:

Графикон 2.8: Утицај прецењивања/потијењивања неректнина, постројења и опреме с аспекта расхода, пореза и добити

2.4.1.3. Рачуноводствене манипулације нематеријалним улагањима

Према параграфу 8 Међународног рачуноводственог стандарда 38 – *Нематеријална имовина*, нематеријална улагања се дефинишу као немонетарна имовина без физичке супстанце која се може идентификовати. Уобичајени примјери нематеријалне имовине су компјутерски софтвери, патенти, ауторска права, играни филмови, листе купаца, хипотекарно-услужна права, дозволе за рибарање, увозне квоте, франшизе, односи према купцима или добављачима, лојалност купаца, учешће на тржишту и маркетиншка права. Параграфом 10 овог стандарда прописано је да дефиницију нематеријалне имовине задовољавају ставке код којих постоји могућност идентификације, контрола над ресурсом и постојање будуће економске користи. Уколико нека ставка не задовољава ову дефиницију нематеријалне имовине, издаци њеног стицања или интерног генерисања се признају као расход када настану.

Према проф. др Кати Шкарић Јовановић, најчешћи облици манипулације нематеријалним улагањима су код:

- издатака на име почетних активности,
- трошкова истраживања и развоја,
- цијена коштања интерно насталих нематеријалних улагања,
- амортизације нематеријалних улагања,
- трошкова развоја софтвера (*Шкарић Јовановић, 2013*).

Један од светских најпознатијих случајева рачуноводствених манипулација с нематеријалним улагањима догодио се у друштву America Online (АОЛ). Године 1996. АОЛ је објавио да је због сукоба с америчком Комисијом за хартије од вриједности и берзу (SEC – The Securities Exchange Commission) на терет расхода отписала укупно 385 милиона долара. Ова је свата представљала трошкове стицања претплатника (subscriber acquisition costs) који су у претходним годинама капитализовани на позицији нематеријалних улагања. То су били трошкови производње, штампања и дистрибуције милиона компјутерских дискова који садрже софтвер друштва потенцијалним купцима. Тако је АОЛ извршио капитализацију трошкова стицања претплатника и амортизовала их у року од двије године с претпоставком да ће они у будућности генерисати додатне приходе и добитак. На

овај је начин друштво одгодило знатан дио трошкова преко биланса за сљедећа раздобља с циљем да их суочи с приходима који ће се појавити у будућности. Средином 1996. ови капитализовани трошкови чинили су трећину имовине, а више од половине капитала. Као посљедица капитализације за 1996. годину је уместо губитка од 180 милиона исказан добитак од 65 милиона долара. Наведену праксу капитализације SEC није прихватио, позивајући се на то да трошкови стицања претплатника представљају форму трошкова оглашавања који спадају у маркетиншке трошкове и признају се у укупној своти на терет расхода раздобља у којем су настали. Према америчким рачуноводственим прописима трошкови оглашавања се могу капитализовати само у изузетним околностима уз испуњење строгих услова – да друштво послује у стабилном пословном окружењу и посједује увјерљиве историјске доказе који омогућавају процјењивање тога да ће инкрементални трошкови оглашавања у будућности донијети знатне приходе, односно да ће у сљедећем раздобљу ти трошкови бити покривени приходима уз остварење добитка. Будући да је AOL пословао у новом, нестабилном подручју у почетној фази свог животног циклуса, SEC услови за капитализацију трошкова стицања претплатника нису били испуњени па је признавање на терет расхода била једина исправна опција. Након корекције финансијских извјештаја за 1996. годину цијена акција на берзи пала је за 50% (*Sherman, Young, David & Collingwood, 2003*).

Издаци на име почетних активности. Према МРС 38, нематеријална имовина се почетно одмјерава по набавној вриједности (цијени коштања) која, између осталог, обухвата и директно приписиве трошкове припреме имовине за намијењену употребу (трошкови примања запослених и професионалне накнаде настале непосредно у процесу довођења имовине у радно стање, као и трошкови тестирања правилног функционисања имовине). Међутим, у пракси се дешава да се одређени издаци приписују набавној вриједности нематеријалне имовине, иако то према међународним рачуноводственим стандардима није дозвољено. Примјера ради, уколико погледамо биланс стања компаније „Манипул“, видјећемо да је вриједност нематеријалне имовине у 2019. порасла (5.239 КМ) у односу на 2018. годину (4.583 КМ) за 14,31%. Претпоставимо да се менаџмент компаније „Манипул“ одлучио за набавку мини апликације у вриједности од 500 КМ, те да је поред тога имао трошкове тестирања функционалности апликације 100 КМ, па трошкове рекламирања апликације још додатних 56 КМ. Све ове издатке менаџмент компаније је приписао набавној вриједности нематеријалне имовине (мини апликације). Међутим, у параграфу 29 МРС 38 наведено је да издаци за рекламирање не чине дио

набавне вриједности нематеријалне имовине, што значи да је манаџмент приказао набавну вриједност нематеријалне имовине већом него што јесте, потцијенивши притом расходе и на тај начин утицао да финансијски резултат под осталим непромијењеним околносима буде приказан бољим него што реално јесте за износ издатака за рекламирање.

Трошкови истраживања и развоја. МРС 38 не призанје нематеријалну имовину која настане из спроведеног истраживања јер се трошкови истраживања морају третирати као расходи периода у којем су настали, а никако се не би смјели приписивати или третирати као дио нематеријалног улагања. Претпоставимо да је компанија „Манипул“ имала трошкове истраживања и развоја у износу од 656 КМ и третирала их као нематеријалну имовину. Такав третман издатака за истраживање и развој би смањио трошкове компаније а повећао финансијски резултат за 656 КМ. Обрнута ситуација би била уколико би циљ менаџмента био да се искаже што мања добит. Тада би се одређени трошкови који се иначе могу приписти вриједности нематеријалне имовине третирали као расходи периода чиме би се повећали укупни расходи, а смањио финансијски резултат.

Цијена коштања интерно насталих нематеријалних улагања. Слично као код издатака код почетних активности, менаџмент компаније у жељи да прикаже финансијски резултат бољим него што јесте, одређене трошкове, као шту су административни и други режијски трошкови чија капитализација није дозвољена МРС 38, може да припише цијени коштања интерно насталих нематеријалних улагања. На тај начин смањују се расходи периода а повећава финансијски резултат. Уколико би циљ менаџмента био да се искаже мања добит извјештајног ентитета, онда би се директно приписиви трошкови (то јест трошкови чија је капитализација дозвољена) нематеријалној имовини признавали на терет расхода периода који би таквим третманом били већи, а то би умањило добит компаније.

Амортизација нематеријалних улагања. Параграфом 88 МРС 38 прописано је да ентитет треба да процијени да ли је корисни вијек нематеријалне имовине ограничен или неограничен, и уколико је ограничен, треба да се одреди на који временски период. За нематеријалну имовину се сматра да има неограничен корисни вијек уколико се на основу анализе свих релевантних фактора не може предвидјети завршетак периода у коме се очекује да ће нематеријална имовина генерисати приливе нето токова готовине у ентитет. Управо у овој флексибилности, односно препуштање избора менаџменту и његовом професионалном расуђивању и пројекционама да ли нека нематеријална имовина има ограничен или неограничен

корисни вијек трајања отвара се простор за манипулације. Уколико менаџмент процијени за неко нематеријално средство неограничен корисни вијек трајања, за то средство амортизација се не обрачунава, што аутоматски има ефекте на финансијски резултат. У случају ограниченог корисног вијека трајања, када је циљ да се прикаже што бољи резултат, онда ће процијењени корисни вијек нематеријалне имовине бити продужен (процијењен на дужи период) што у суштини имплицира мање амортизационе стопе а самим тим и мање расходе амортизације. Ако је циљ да финансијски резултат буде што мањи, менаџмент се може одлучити да скрати корисни вијек трајања нематеријалне имовине, што би повећало амортизационе стопе и расходе амортизације.

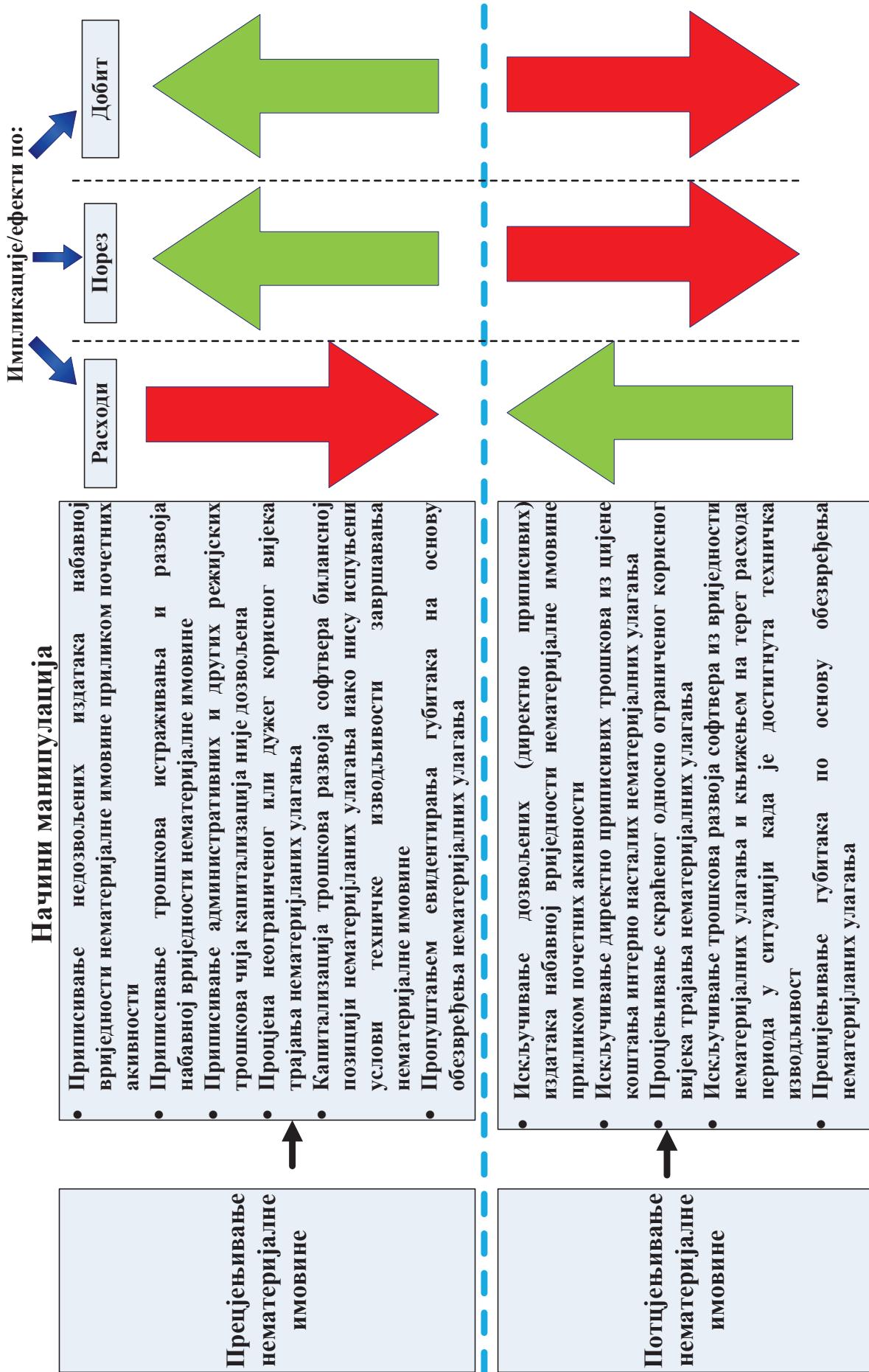
Трошкова развоја софтвера. Међународним рачуноводственим стандардима прописани су услови када је дозвољено трошкове развоја софтвера приписати билансној позицији нематеријалне имовине, а када их је неопходно третирти као расходе периода у којем су настали. Наиме, у параграфу 57 MPC 38 наводи се да се нематеријална имовина која проистиче из развоја може признати као имовина ако, и само ако, ентитет може да докаже:

- техничку изводљивост завршавања нематеријалне имовине, тако да ће она бити расположива за коришћење или продају,
- своју намјеру да заврши нематеријалну имовину и да је користи или прода,
- своју способност коришћења или пордаје нематеријалне имовине,
- како ће нематеријална имовина генерисати вјероватне будуће економске користи,
- расположивост адекватних техничких, финансијских и других ресурса за завршавање развоја и коришћење или продају нематеријалне имовине,
- његову способност поузданог одмјеравања издатака који се могу приписати нематеријалној имовини током њеног развоја.

Као што се може видјети из претходног параграфа, и у овом случају је много тога препуштено професионалном просуђивању и ставу менаџмента извјештајног ентитета. Нејасно дефинисање техничке изводљивост као и одређивање степена техничке изводљивости завршавања нематеријалне имовине оставља широк маневарски простор за менаџмент уколико се жели обликовати финансијски резултат. У зависности од тумачења да ли је и када досигнута техничка изводљивост,

зависи и то да ли ће се трошкови развоја софтвера капитализовати, односно приписати нематеријалној имовини, или ће се књижити на терет расхода периода.

Као и код раније илустрованих рачуноводствених манипулација над различитим билансним позицијама, и овдје ће се сумирати и сажети утицај рачуноводствених манипулација са нематеријалним улагањима на позиције биланса стања и биланса успјеха следећим графичким приказом:

Графикон 2.9: Утицај преџењивања/потрећењивања нематеријалних улагања са аспекта расхода, пореза и добити

2.4.1.4. Рачуноводствене манипулатије резервисањима и обавезама

У претходним излагањима илустроване су рачуноводствене манипулатације са залихама, некретнинама, постројењима и опремом, те нематеријалним улагањима, потраживањима и финансијским пласманима, и све се односило на билансне позиције које се налазе у активи. У овом дијелу биће ријечи о рачуноводственим манипулатацијама резервисањима и обавезама као билансним позицијама које припадају пасиви биланса стања.

Наиме, МРС 37 – *Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална имовина* дефинисао је одговарајуће критеријуме за признавање и вредновање резервисања, потенцијалних средстава и потенцијалних обавеза. Овим стандардом прописано је да је у напоменама уз финансијске извјештаје неопходно објелоданити одређене информације о природи, временском распореду и износима резервисања потенцијалних обавеза и потенцијалне имовине како би се корисницима финансијских извјештаја омогућило њихово правилно разумевање.

У параграфу 10 овај стандард дефинише резервисања као обавезе са неизвесним роком доспијећа или износом. Резервисања се признају када:

- ентитет има садашњу обавезу (законску или изведену⁷) као пољедицу прошлог догађаја;
- постоји вјероватноћа да ће одлив ресурса који представљају економске користи бити захтијеван да се измири обавеза;
- може да се направи поуздана процјена износа обавезе.

Уколико нису испуњени ови услови, резервисање се неће признати.

Када је ријеч о резервисањима, углавном су то резервисања за трошкове у гарантном року, трошкове обнављања природних богатства, трошкове реструктуирања, резервисања за задржане кауције и депозите те резервисања за накнаде и бенефиције запослених.

---

⁷ Законске обавезе су обавезе које су произтекле из уговора, закона или других видова примјене закона. С друге стране, изведене обавезе произлазе из активности ентитета када је правно лице наговијестило осталим странама да ће прихватити одређене обавезе на бази претходне праксе, објављених политика или доволно прецизних текућих извјештаја (нпр. произвођач може да практикује да нездовољним купцима врати новац, иако нема законску обавезу да то уради, али то чини јер је објавио такву политику пословања и свако одступање од тога би довело до губитка повјерења, те нарушавања угледа и репутације ентитета).

Исто тако, параграфом 10 MPC 37 обавезе су дефинисане као садашње обавезе ентитета засноване на прошлим догађајима, за чије се измирење очекује да ће имати за резултат одлив ресурса који представљају економске користи из ентитета. Када је ријеч о потенцијалним обавезама, ради се о могућим обавезама које се не признају у билансу стања због тога што ће се њихово постојање потврдити настанком или ненастankом једног или више будућих догађаја који нису у потпуности под контролом дотичног предузећа. С тим у вези, дистинкција између резервисања, обавеза и потенцијалних обавеза може се приказати на сљедећи начин:

	Садашња обавеза	Рок доспијећа	Износ
Обавезе према добављачима	постоји	извјестан	могуће поуздано утврдити
Резервисања	постоји	неизвјестан	неизвјестан
Потенцијалне обавезе	не постоји	неизвјестан	неизвјестан

Прије него што илуструјемо најчешће манипулатије резервисањима и обавезама, ради бољег разумијевања приказаћемо књиговодствене ставове за књижење. Претпоставимо да је компанија „Медикус“ у 2018. години продала одређену опрему у вриједности од 100.000 КМ и да је на ту опрему купцима дала гарантни рок на период од 12 мјесеци. Претходно искуство је показало да се 4% од укупно продате опреме односи на опрему за коју купци врше рекламију у гарантном року. С тим у вези, у финансијским извјештајима компаније „Медикус“ за 2018. годину прокњижени су трошкови резервисања сљедећим ставом:

Конто	Дугује	Потражује
5410 – Трошкови резервисања за трош. у гарантном року	4.000,00	
4000 – Резервисања за трошкове у гарантном року		4.000,00

Уколико су трошкови поправке одређене опреме за коју је одобрен гарантни рок у току 2019. године износили 1.700 КМ, фактура сервисера опреме би се евидентирала на сљедећи начин:

Конто	Дугује	Потражује
4000 – Резервисања за трошкове у гарантном року	1.700,00	
4320 – Обавеза према добављачима у земљи		1.700,00

На овај начин би дошло до укидања резервисања на конту 4000 за износ од 1.700 КМ. Наведена фактура сервисера могла би се прокњижити и на терет расхода периода, али у тој ситуацији би се морала укинути резервисања у корист прихода следећим ставом:

Конто	Дугује	Потражује
4000 – Резервисања за трошкове у гарантном року	1.700,00	
6798 – Приходи од укидања дугорочних резервисања		1.700,00

Након што смо илустровали књиговодствене ставове за евидентирање резервисања и обавеза и видјели како њихово билансирање утиче на приходе и расходе, можемо закључити да се у основи манипулације овим билансним позицијама у зависности од циља своде на:

- ✓ потцењивање износа резервисања и обавеза,
- ✓ прецењивање износа резервисања и обавеза.

Формирање, употреба и укидање резервисања представља погодан инструмент за манипулацију финансијским извјештајима јер је много тога препуштено професионалном просуђивању и процјени менаџмента. Уколико менаџмент компаније „Манипул“ жели да прикаже већи резултат него што јесте, онда ће резервисања и обавезе приказати низим (потцијенити их) него што јесу а то ће за посљедицу имати мање расходе и већи финансијски резултат. Примјера ради, менаџмент компаније може да се одлучи да из „објективних“ разлога смањи стопу вриједности нето продаје за коју купци врше рекламирају у гарантном року са 8% на 4%. То у суштини значи да ће се годишње формирати мања резервисања (потцијенити их), а самим тим ће и расходи бити нижи што ће за посљедицу под осталим непромијењеним околностима имати већи финансијски резултат извјештајног ентитета.

Супротно, уколико је циљ компаније „Манипул“ да се искаже нижи добитак с циљем избјегавања плаћање пореза на добит, менаџмент може да процијени да ће се повећати број кварова на опреми коју продаје и да ће је купци рекламирати у гарантном року у већем проценту, те са досадашњих 5% резервисања вршити у

висини од 10% од укупне вриједности продате опреме. Тим чином се повећавају резервисања (прецјењују се) а самим тим се прецјењују и трошкови резервисања за трошкове у гарантном року, што смањује пореску основицу односно финансијски резултат.

Бројни су примјери свјесне манипулације класификацијом обавеза на краткорочне и дугорочне с циљем приказивања боље ликвидности и солвентности предузећа. Примјера ради, менаџмент компаније „Манипул“ може да се одлучи да прода фирму и да би потенцијалним инвеститорима приказао боље показатеље солвентности и ликвидности (који се добијају и односом обртне имовине и краткорочних обавеза), одређене краткорочне обавезе (које доспијевају у року од 12 мјесеци) може да класификује као дугорочне. На тај начин смањује се именилац (краткорочне обавезе) и показатељи ликвидности се приказују бољим него што јесу чиме се корисници финансијских извјештаја доводе у заблуду. Иста је ситуација и код третмана дијела дугорочних финансијских обавеза које доспијевају за плаћање у периоду до годину дана, које према међународним рачуноводственим стандардима треба приказати као краткорочне, међутим то није случај када менаџмент жели обликовати индикаторе ликвидности извјештајног ентитета.

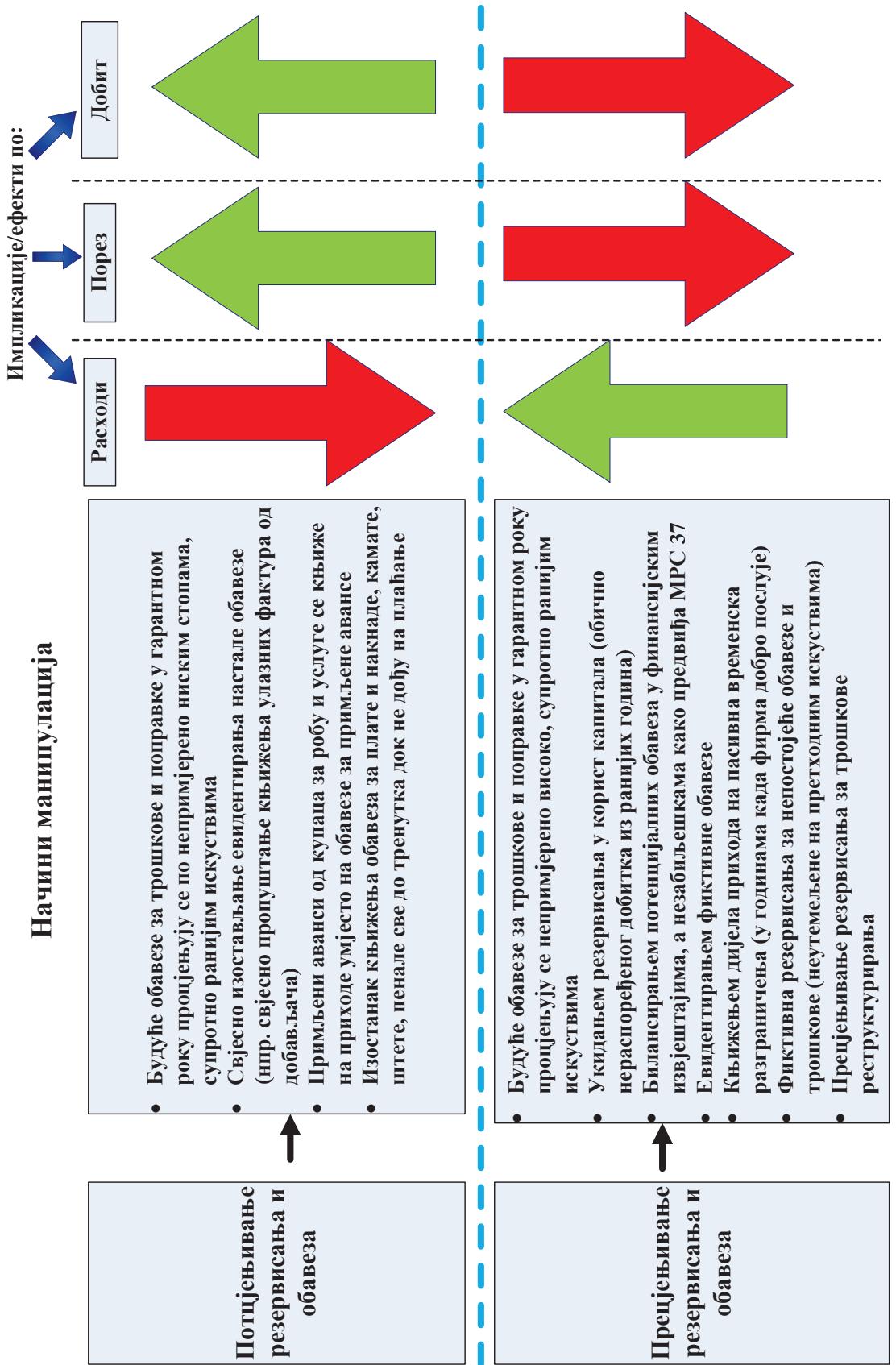
Један од начина манипулације приликом укидања резервисања је да се оно не врши у корист прихода како је то предвиђено рачуноводственим начелима и стандардима, већ у корист капитала (обично нераспоређеног добитка из ранијих година) чиме се скривају приходи од укидања резервисања у наведеној години, приказује мањи финансијски резултат, умањује пореска основица а самим тим и обавеза по основу пореза на добит. Сличан начин изbjегавања обавеза за порез на добит је билансирање потенцијалних обавеза које се према МРС 37 не признају у финансијским извјештајима из разлога што зависе од настајања или ненастајања будућих догађаја који нису у потпуности под контролом предузећа. Потенцијалне обавезе би се требале само навести у забиљешкама уз финансијске извјештаје. Признавањем потенцијалних обавеза у билансима прецјењују се обавезе чиме се прецјењују и расходи што доводи до смањења финансијског резултата и основице за порез на добит.

Често се од зависности од циља манипулације одређене обавезе (не) евидентирају чиме се свјесно утиче на финансијски резултат извјештајног ентитета. Уколико је циљ бољи финансијски резултат, менаџмент предузећа може да изостави

књижење одређене фактуре добављача или неке друге обавезе. С друге стране, ако је циљ да се прикаже лошији финансијски резултат, онда се фактуре добављача „надувају“ или се чак прибаве фиктивне фактуре. Чест је случај да се у годинама када предузеће добро послује и остварује висок финансијски резултат, дио насталих прихода третира као приход будућег периода преко пасивних временских разграничења чиме се стварају резерве за покриће губитака у годинама када извештајни ентитет послује лошије. Тако се на овај начин смањује резултат текуће године, а самим тим и обавеза за порез на добит.

Понекад су прописи који регулишу порез на добит ограничавајући фактор код призивања расхода по основу резервисања. Тако је чланом 13 Закона о порезу на добит („Службени гласник РС“ бр. 94/15) прописано да се у сврху умањења пореске основице расходи по сопствену следећих резервисања признају у периоду када она буду искоришћена, односно када обавеза буде измишлена и дође до одлива ресурса по основу датог резервисања, под условом да су претходно призната у билансу успјеха. Ако износ стварно насталих расхода по основу резервисања буде већи од претходно формираног резервисања, разлика се признаје као порески допустив расход у пореском периоду у којем је настао.

Претходно описане рачуноводствене манипулатације са резервисањима и обавезама сумиране су у следећем графичком приказу:

Графикон 2.10: Утицај преџијењивања/потијењивања резервисања и обавеза с аспекта расхода, пореза и добити

2.4.2. Поступци креативног рачуноводства код биланса успјеха

Имајући у виду да су основни циљеви креативног рачуноводства исказивање већег/мањег финансијског резултата и бољег/лошијег финансијског положаја, у овом дјелу рада илустроваћемо поступке креативног рачуноводства на приходима и расходима, односно билансу успјеха.

Претпоставимо да се инвеститор двоуми између улагања у два извјештајна ентитета, између предузећа „X“ и предузећа „Y“. Да би донио исправну одлуку, инвеститор најчешће пореди финансијске резултате и успешност пословања постојећих извјештајних ентитета током одређеног временског периода. Подаци о финансијским резултатима за период 2012–2019. година до којих је дошао инвеститор на основу презентованих финансијских извјештаја су како слиједи:

Предузеће	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	Укупно КМ
„X“	57.128	–10.156	95.456	–15.249	107.247	–20.163	145.029	–5.931	353.361
„Y“	25.437	31.876	38.258	41.123	46.198	52.168	55.172	63.129	353.361

Као што се може запазити, кумулативни добитак за оба предузећа у посматраном периоду је једнак и износи 353.361 КМ. Из претходне табеле евидентно је да извјештајни ентитет „Y“ константно, из године у годину, послује са добитком, док пословање предузећа „X“ варира, час је позитивно, час негативно. Инвеститор ће се прије одлучити да уложи свој новац у предузеће које му пружа сигурност, а то је у овом случају предузеће „Y“. Извјештајни ентитети код којих су честе осцилације у пословању су много ризичнији због чега су такве инвестиције неприхватљиве за потенцијалне инвеститоре и повјериоце. Управо из тих разлога менаџмент извјештајних ентитета посеже за примјеном креативног рачуноводства како би уједначио резултате свог пословања током одређеног периода. Свјесно се прихвата плаћање већег пореза на добит, а све с циљем да би се створила слика озбиљности континуитета пословања. Ту до изражaja долазе манипулатије приходима и расходима, о чему ће бити говора у наставку.

За потребе илustrације креативних поступака код биланса успјеха користиће се биланс успјеха хипотетичког ентитета „Манипул“, који се користио раније, када се говорило о манипулатији код биланса стања.

Биланс успеха замишљене компаније „Манипул“ д.о.о. за двије узастопне године (2018. и 2019) са подацима о порасту/смањењу сваке ставке у 2019. у односу на 2018. годину, као и учешће сваке ставке понаособ у укупним приходима, односно расходима, дат је у наредној табели:

Табела 2.10: Биланс успеха хипотетичког предузећа „Манипул“ д.о.о.

ОПИС	2018.	2019.	Пораст или смањење	Проценат од прихода/расхода	
				2018.	2019.
1. Пословни приходи	113.951	184.861	62,23	100,00	100,00
- Приходи од продаје учинака	105.951	150.861		92,98	81,61
- Остали пословни приходи	8.000	34.000		7,02	18,39
2. Пословни расходи	108.869	160.950	47,84	100,00	100,00
- Трошк. материјала, горива и енерг.	55.248	88.234	59,71	50,75	54,82
- Трошкови зарада и накнада	29.523	41.567	40,80	27,12	25,83
- Трошкови производних услуга	4.634	7.032	51,75	4,26	4,37
- Трошкови амортиз. и резервисања	8.809	9.504	7,89	8,09	5,90
- Нематеријални трошкови	8.228	11.258	36,83	7,56	6,99
- Трошкови пореза	1.533	2.231	45,53	1,41	1,39
- Трошкови доприноса	894	1124	25,73	0,82	0,70
3. Пословни добитак (губитак)	5.082	23.911			
4. Добитак (губитак) редовне активности	5.082	23.911			
5. Добитак (губитак) по основу осталих прихода и расхода	0	0			
6. Расходи по основу промјене рач. пол. и испр. грешака					
9. Добитак (губитак) прије опорезивања	5.082	23.911			
10. Порески расходи периода	1.425	7.125			
11. Нето добитак (губитак) периода	3.657	16.786			
11. Укупни приходи	113.951	184.861			
12. Укупни расходи	108.869	160.950			

2.4.2.1. Рачуноводствене манипулације приходима

Већина емпириских истраживања показала је да рачуноводствене манипулације с приходима заузимају прво место када се говори о „креативним“ поступцима код финансијских извјештаја. Ријечју, менаџери се много чешће одлучују да утичу на висину добити манипулацијом прихода него расходима. У прилог томе говори и студија коју су спровели P. Dechow, W. Ge, Larson и Sloan на узорку од 680 предузећа која су у периоду од 1982. до 2005. године примјењивала креативну рачуноводствену праксу при сачињавању финансијских извјештаја. Студија је показала да је чак 54,6% компанија користило мјере којима су исказивали нереално веће приходе, а само 11,5% њих је манипулативним активностима утицало на висину пословних расхода (*Dechow, Ge, Larson & Sloan, 2011*).

Истраживачка студија COSO из 1999. године показала је да су у око 50% фризираних биланса у Сједињеним Државама примјењивани поступци пријевременог признавања прихода или приказивање фиктивних прихода.⁸

Да би се боље разумјело и одговорило на питање шта је пријевремено признавање прихода и шта су фиктивни приходи, треба се подсјетити на то када се признаје приход у складу са међународним рачуноводственим стандардима.

Према МРС 18, приходи се дефинишу као бруто прилив економских користи током дотичног периода, који настају из редовних активности ентитета. при чему тај прилив резултира повећањем капитала који представља пораст по основу доприноса учесника у капиталу. Према овом стандарду, приход од продаје робе/услуга се признаје када су задовољени одговарајући услови:

- a) ентитет је на купца пренио многобројне ризике и користи власништва над робом;
- b) ентитет не задржава учешће у управљању продатом робом у мјери која се уобичајено повезује с власништвом, нити задржава контролу над продатом робом;
- c) степен довршености трансакције на крају извјештајног периода може се поуздано измјерити (код услуга);
- d) износ прихода се може поуздано измјерити;

---

⁸ The Committee of Sponsoring Organisations of the Treadway Commission (1997) *Fraudulent financial reporting: 1987–1997 – An analysis of U.S. public companies*.

- e) вјероватан прилив економских користи везаних за ту трансакцију у ентитет;
- f) трошкови који су настали или који ће настати у датој трансакцији или се трошкови завршавања трансакције могу поуздано измјерити.

Према критеријумима Комисије за хартије од вриједности и берзе Сједињених Америчких Држава (U.S. Securities and Exchange Commission – SEC), приход се признаје ако су испуњени сљедећи услови:

- a) убједљив доказ да договор о продaji постоји,
- b) испорука добара или извршење услуга,
- c) продајна цијена одређена или одредива,
- d) наплата реално обезбиђена⁹ (*Mulford & Comiskey, 2002*).

Манипулације приходима дијеле се на:

- ✓ пријевремено признавање прихода,
- ✓ фiktivno признавање прихода.¹⁰

Пријевремено признавање прихода подразумијева раније признавање прихода од робе или услуга који још увијек не би требало да се признају у складу с рачуноводственим начелима реализације и узрочности. Ако, рецимо, хипотетичко предузеће „Манипул“ призна приходе само на основу достављене наруџбенице за одређену робу, може се рећи да се ради о пријевременом признавању прихода јер би се приход по овом основу требао признати тек када се роба испоручи и када купац потпише пријемницу/отпремницу.

Фiktivno признавање прихода односи се на признавање прихода по основу измишљених трансакција и фiktivnih купаца. Уколико би „Манипул“ на крају године у циљу побољшања финансијског резултата начинио неколико фiktivnih излазних фактура насловљених на измишљене купце, овај поступак би се могао окарактерисати као фiktivno признавање прихода.

Milford и Comiskey разликују сљедеће технике манипулација приходима¹¹:

---

¹⁰ Група аутора (2013). *Форензика пословања*, Финрар д.о.о. Бања Лука, Бања Лука, стр. 45.

¹¹ Ibidem, стр. 160.

- 1) *Признавање прихода за добра која су наручена али нису испоручена, или за услуге које су наручене али нису извршене.* Овдје се ради о пријевременом признавању прихода. Уколико се у наведеној години признају приходи од продаје добра и услуга, али не и трошкови који су у вези с њима, за посљедицу ће се постићи већи финансијски резултат него што би био да су се поштовала рачуноводствена начела узрочности и реализације, односно начело разграничења. Менаџмент за овом техником манипулације приходима посеже обично у посљедњем кварталу (најчешће у децембру) текуће године с циљем да поправи резултат и финансијску слику предузећа, а самим тим да сачува своју позицију и бонусе.
- 2) *Признавање прихода за производе који су испоручени а нису наручени.* У пракси се често дешава да предузеће, обично крајем године, насумично пошаље (испоручи) свој производ на више адреса (иако нико то није тражио, односно није послao наруџбеницу и по том основу признао приходе) с надом да ће се неком свидјети тај производ и да ће купац послати наруџбеницу. Ризици и користи од власништва над понуђеним производом нису пренијети на купца како то захтијева МРС 18, те ова трансакција не значи настанак и признавање прихода. Шта се дешава ако не дође до наруџбе? Уколико до наруџбе не дође, менаџмент у наредној години ради сторнирања:

- a) или фактуре (чиме се смањују потраживања и приходи)

Конто	Дугује	Потражује
2010 – Потраживања од купаца		– 100,00
6112 – Приходи од пружања услуга на домаћем тргишту		– 100,00

- b) или потраживања од купаца и повећава вриједност залиха (у том случају се приходи не сторнирају).

Конто	Дугује	Потражује
2010 – Потраживања од купаца	– 100,00	
1300 – Залихе robe		100,00

- 3) *Неправилно разграничење прихода (енгл. Cut off) између обрачунских периода.* Претпоставимо да менаџмент компанија „Манипул“ д.о.о. жели приказати финансијски резултат у 2019. години бољим него што реално треба

да изгледа. Користећи се овом техником, одређени приходи који су настали по основу продаје у првим данима јануара 2020. и који би требали припадати обрачунској 2020, рачуноводствено ће се „преселити“ у 2019. годину на начин да ће се у децембру 2019. прокњижити фактура (потраживања и приход). Менаџмент ће обрнуто поступити уколико је циљ да се прикаже лошији финансијски резултат извјештајног ентитета.

- 4) *Измјене и допуне (анекси) иницијалних уговора.* У пракси се често дешава да менаџмент манипулише приходима на начин да прво потпише купопродајне уговоре с купцима и призна приходе у цијелости по том основу, а затим накнадно потпише и анексе уговора о продаји којим се дају разна права и олакшице за купца (суштинске измјене првобитних одредаба уговора). Анексима се омогућава купцима да откажу наруџбу, да врате производе продавцу, одгођено плаћање, укидање обавезе плаћања ако производи нису продати од купца и слично. Без обзира на постојање анексâ који суштински мијењају одредбе уговора, менаџмент се понаша као да они и не постоје и признаје целокупан приход по основу првобитно потписаних купопродајних уговора.
- 5) *Продаја која подразумијева инсталирање и испитивање.* Уколико нека компанија која се бави продајом медицинске опреме продаје одређену медицинску опрему, она поред те опреме обично пружа и услуге инсталирања, тестирања, обуке радника и слично. Ове додатне услуге се не фактуришу одвојено; оне су саставни дио продајне вриједности медицинске опреме. Према стандардима, приход треба признати када купац прими испоруку и када се пруже све потребне услуге, односно када се опрема доведе у стање функционалне приправности. Међутим, у пракси се често дешава пријевремено признавање прихода за додатне услуге (инсталирање, испитивање, тестирање и сл.) заједно са испоруком опреме, иако ове додатне услуге још увијек нису пружене.
- 6) *Продаја добара код којих купац има право на поврат.* Уколико издавачке куће продају, рецимо, књиге књижарама које имају право да врате оне које не продају издавачу, приход се може признати тек када истекне период у коме купац може вратити робу, међутим, продавац то чини одмах. Након тога, у

случају да купац врати одређену робу, не књижи се умањење потраживања и расходи нити се врше резервисања за случај поврата што за посљедицу има веће приходе и већи финансијски резултат.

- 7) **Комисиона и консигнациона продаја.** Код комисионе и консигнационе продаје приход треба признати тек када се добра испоруче крајњем купцу. У пракси се, међутим, неријетко дешава да предузеће комитент приходе призна чим робу преда у комисион или консигнацију, што се може окарактерисати као пријевремено признавање прихода.
- 8) **Продаја посредничким странама (дистрибутери, трговачки путници и др.).** Приходе треба признати тек када се ризици и користи од власништва пренесу на крајњег купца приликом предаје робе посредницима.
- 9) **Пројена степена довршености објекта (дугорочни уговори).** Код производње авиона, бродова, те изградње мостова, путева, брана, гасовода, нафтovoda, тунела и слично, приходи се не признају у тренутку када је производ продат, већ у тренутку производње, будући да се производња одвија у више обрачунских периода. Манипулисањем процењенама степена довршености објекта, прецењивањем прихода и потцењивањем пројектованих расхода приказује се бољи финансијски положај и резултат пословања него што он реално постоји.
- 10) **Унапријед наплаћени приходи.** Извјештајни ентитети често у свом пословању примају авансе од купаца. Аванси нису приход, већ су пасивна временска разграничења и као таква тангирају биланс стања а не биланс успјеха. Међутим, у циљу стварања што боље финансијске слике, менаџери неријетко, супротно рачуноводственим начелима, признају авансе у цјелокупном износу као приходе обрачунског периода у билансу успјеха. Примјера ради, ако би „Манипул“ добио аванс од купца у износу од 25.000 КМ за робу, пријем аванса би се евидентирао ставом:

Конто	Дугује	Потражује
2410 – Пословни (жиро) рачун	25.000	
4300 – Примљени аванси		25.000

Погрешно (свјесно) рачуноводствено обухватање примљених аванса од купца у циљу побољшања финансијског резултата за посљедицу би имало сљедећи став за књижење:

Конто	Дугује	Потражује
2410 – Пословни (жиро) рачун	25.000	
601 – Приходи од продаје робе купцима		25.000

Као што се види, први (исправан) став књижења тангира биланс стања (4300 – *Примљени аванси*), а други (манипулативни) став тангира биланс успјеха (601 – *Приходи од продаје робе купцима*) повећавајући приходе.

- 11) *Признавање прихода од трансакција позајмљивања.* Пракса је показала да су манипулације честе и код узимања кредита (позајмица) од финансијских институција или емитовања обвезница јер се такве трансакције често рачуноводствено не књиже као обавезе, што би било исправно, већ се исказују као приход. Уколико би хипотетичко предузеће „Манипул“ емитовало 2.000 дугорочних обвезница укупне номиналне вриједности 200.000 КМ, исправни ставови за књижење би били:

Конто	Дугује	Потражује
2410 – Пословни (жиро) рачун	200.000	
4120 – Обавезе по издатим дугорочним обвезницама		200.000

„Креативни“ рачуноводствени ставови ове трансакције би изгледали овако:

Конто	Дугује	Потражује
2410 – Пословни (жиро) рачун	200.000	
6690 – Остали финансијски приходи		200.000

- 12) *Неадекватна класификација прихода.* Често се креативним класификовањем прихода у билансу успјеха аналитичарима сервирају љепши рацио бројеви и показатељи него што јесу. Најчешће се финансијски и остали приходи погрешно класификују као пословни. Продаја основних средстава, продаја учешћа у капиталу, продаја хартија од вриједности, приходи од дивиденди и сл. приказују се као пословни приходи уместо као остали, односно непословни приходи, што може довести у забуну потенцијалне

инвеститоре који приликом оцјене исплативости инвестиционог пројекта примарно посматрају пословне приходе који су повезани са основном дјелатношћу предузећа. Тако, рецимо, компанија „Манипул“ је продала машину коришћену у процесу производње за 19.000 КМ. Набавна вриједност те машине је 33.000 КМ, а акумулирана исправка вриједности 25.000 КМ. Исправни ставови за књижење би били:

Конто	Дугује	Потражује
2010 – Купци у земљи	19.000	
02219 – Исправка вриједности опреме	25.000	
0221 – Опрема		33.000
6706 – Добици по основу продаје опреме		11.000

Неадекватна класификација прихода (добротака) по основу продаје опреме као пословних прихода, с циљем манипулације и обмањивања инвеститора, резултирала би слједећим (погрешним) ставовима за књижење:

Конто	Дугује	Потражује
2010 – Купци у земљи	19.000	
02219 – Исправка вриједности опреме	25.000	
0221 – Опрема		33.000
659 – Остали пословни приходи		11.000

- 13) *Ревалоризациони приходи.* Према МРС 16 – *Некретнине, постројења и опрема*, извјештајни ентитет може да усвоји методу ревалоризације као методу накнадног признавања некретнина постројења и опреме. Уколико се пројеном утврди фер вриједност средстава која је већа од њихове књиговодствене вриједности, настају ревалоризационе резерве као компонента капитала. У пракси се дешава да се уместо ревалоризационих резерви повећања књиже као ревалоризациони приход и на тај начин се манипулише финансијским резултатом. Уколико би, на пример, замишљено предузеће „Манипул“ извршило ревалоризацију земљишта чија је књиговодствена вриједност 400.000 КМ, а ревалоризацијом је утврђено да је његова тржишна вриједност 500.000 КМ, исправно књижење ревалоризације земљишта би било:

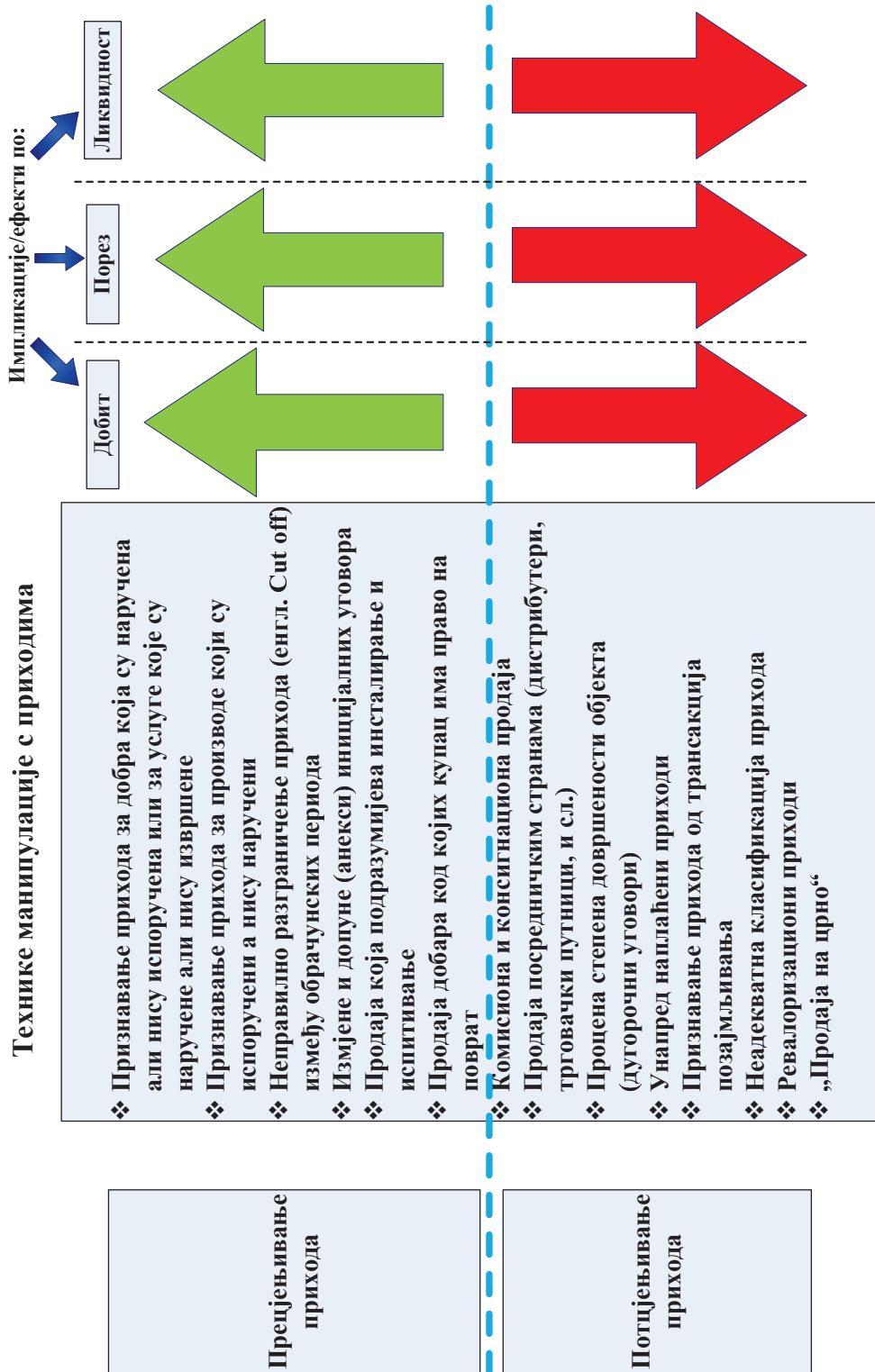
Конто	Дугује	Потражује
0201 – Грађевинско земљиште	100.000	
3301 – Ревалоризационе резерве – некретнине		100.000

Манипулисање приходима би се вршило следећим ставовима за књижење:

Конто	Дугује	Потражује
0201 – Грађевинско земљиште	100.000	
6810 – Приходи од усклађивања вриједности земљишта		100.000

- 14) *Продаја на црно.* Најчешћи начин пореске евазије је неевидентирање прихода услед чега долази до потцијењивања прихода а самим тим и нереалних биланса стања и биланса успеха. Једноставно се не евидентира ни улаз ни излаз робе или се врше услуге које се купцима не фактуришу.

Претходно излагање може се сумирати наредним графичким приказом:

Графикон 2.11: Утицај прецијевивања/потцијевивања прихода с аспекта добитка, пореза и ликвидности

Из претходног графика основано је утврдити да свако прецењивање прихода за посљедицу има скривене добитке, односно већи финансијски резултат и порез на добит, као и веће коефицијенте текуће и убрзане ликвидности јер ће и текућа (краткотрајна) имовина, која је у имениоцу ових индикатора, бити већа него што би реално требало да буде. Иако ће показатељи ликвидности бити бољи, то не значи да ће повећање прихода пратити и повећање готовине, нарочито ако се узме у обзир да се ради о рачуноводственим манипулацијама приходима и формирању потраживања која неће бити наплаћена. Профит није новац, већ само цифра. Обрнуто, ефекти потцењивања прихода су мањи финансијски резултат, мањи износ пореза на добит и нижи коефицијенти ликвидности.

Као што је истакнуто, претходно излагање је помогло да се створи слика како се манипулацијама приходима утиче на висину финансијског резултата и на који начин се све то постиже. Међутим, имајући у виду чињеницу да је висина добити опредијељена не само висином прихода него и висином расхода, у наставку ћемо се фокусирати на рачуноводствене манипулације расходима.

2.4.2.2. Рачуноводствене манипулације расходима

Исто као висина прихода, тако и висина расхода детерминисаће висину финансијског резултата и пореза на добит извјештајног ентитета. У зависности од тога да ли је циљ менаџмента да пословање покаже бољим или лошијим него што оно реално јесте, на располагању су одређене технике којима се манипулише трошковима.

Капитализација трошкова (укључивање трошкова у набавну вриједност средстава која се тек стичу или повећање вриједности већ признатог средства) свакако је често подручје манипулација. У зависности од тога да ли је интерес менаџмента да прикаже боље или лошије пословање извјештајног ентитета, вриши се укључивање или искључивање одређених трошкова из набавне вриједности некретнина, постројења и опреме.

Претпоставимо да је предузеће „Манипул“ одлучило да купи савремену опрему сопственим средствима којима ће аутоматизовати производњу у вриједности 500.000 КМ. Поред фактуре вриједности опреме, у њену набавну вриједност укључени су и административни и режијски трошкови у износу од 20.000 КМ, трошкови рекламних и промотивних активности у износу од 34.000 КМ, те трошкови камате у износу од

46.000 КМ. Ако је циљ предузећа да прикаже што боли резултат, сви ови трошкови биће капитализовани, односно додати набавној вриједности опреме. У том случају предметна набавка би била евидентирана сљедећим ставом:

Конто	Дугује	Потражује
0221 – Опрема	600.000	
2410 – Пословни (жиро) рачун		600.000

Овим ставом за књижење обухваћени су, поред фактурне вриједности опреме (500.000 КМ) и административни и режијски трошкови (20.000 КМ), трошкови рекламирних и промотивних активности (34.000 КМ), те трошкови камате (46.000 КМ). Овдје је евидентна агресивна капитализација трошкова, јер уместо да се они третирају као расходи периода, они су приписани (укључени) у вриједност опреме чиме ће расходи бити потцијењени за 100.000 КМ ($20.000 + 34.000 + 46.000$), а финансијски резултат прецијењен за исти износ. Ово имплицира да ће и основица пореза на добит бити већа а самим тим и обавеза плаћања пореза на добит.

Административни и режијски трошкови, трошкови рекламирних и промотивних активности те трошкови камате не могу се директно повезати са опремом која је предмет набавке и нису нужни да би се опрема довела у радно стање како то захтијевају стандарди. Ови трошкови би морали бити третирани као расходи периода и никако се не би смјели приписати основном средству. Трошкови камате би се могли евентуално приписати вриједности опреме уколико је њена набавка финансирана из позајмљених извора на које се плаћа камата, што овдје није био случај јер је компанија „Манипул“ купила опрему из сопствених средстава. Исправан став за књижење наведене ситуације био би:

Конто	Дугује	Потражује
0221 – Опрема	500.000	
530 – Административни и режијски трошкови	20.000	
535 – Трошкови рекламе и пропаганде	34.000	
561 – Расходи камате	46.000	
2410 – Пословни (жиро) рачун		600.000

Уколико је „Манипул“ одлучио да купи неку другу опрему из позајмљених извора финансирања у вриједности од 200.000 КМ, а да трошкови камате до момента стављања опреме у употребу износе 22.000 КМ, у том случају капитализација трошкова камате је

дозвољена у складу са МРС 23 – *Трошкови позајмљивања*, а набавка би се књижила ставом:

Конто	Дугује	Потражује
0221 – Опрема	200.000	
4132 – Дугорочни робни кредити у земљи		200.000

а камата следећим ставом:

Конто	Дугује	Потражује
0221 – Опрема	22.000	
4601 – Обавезе по основу камата		22.000

Дакле, трошкови камате до момента стављања опреме у употребу би се приписали вриједности опреме. Уколико би пак циљ менаџмента био да прикаже лошије пословање, а самим тим и да плати мањи порез на добит, трошкови камате који се могу капитализирати књижили би се на расходе периода уместо да се укључе у набавну вриједност опреме чиме би се смањио финансијски резултат.

Иста је ситуација и код издатака који настану накнадно, након активирања некретнина, постројења и опреме. Према МРС 16, извјештајни ентитет не признаје у књиговодствену вриједност средства трошкове свакодневног одржавања тог средства, већ се ти трошкови признају у билансу успјеха када настану. Трошкови свакодневног сервисирања (текућег одржавања) су трошкови рада и потрошног материјала и остали слични трошкови чија је сврха поправка и одржавање некретнина, постројења и опреме. Ови трошкови се не могу капитализовати, односно повећати вриједност конкретног средства. Међутим, без обзира на то што су међународни рачуноводствени стандарди у вези с овим питањем недвосмислени, менаџмент често прибегава капитализацији (приписивању) ових трошкова исказаној вриједности основног средства у циљу да се прикаже што боље пословање извјештајног ентитета. Међутим, уколико менаџмент има за циљ да прикаже лошији финансијски резултат па ове трошкове третира као трошкове периода, само у том случају поступа у складу с међународним рачуноводственим стандардима за разлику од претходне ситуације.

С друге стране, накнадни издаци који повећавају употребну вриједност конкретног средства, продужавају његов вијек трајања или резидуалну вриједност, могу се капитализовати, односно додати вриједности некретнине, постројења и опреме. Уколико се пак жели приказати лошије пословање предузетка, трошкови код којих је

дозвољена капитализација могу се третирати као трошкови периода и на тај начин приказати мањи финансијски резултат.

Пројена корисног вијека трајања некретнине, постројења и опреме неријетко је предмет манипулација. Према МРС 16, корисни вијек се дефинише као:

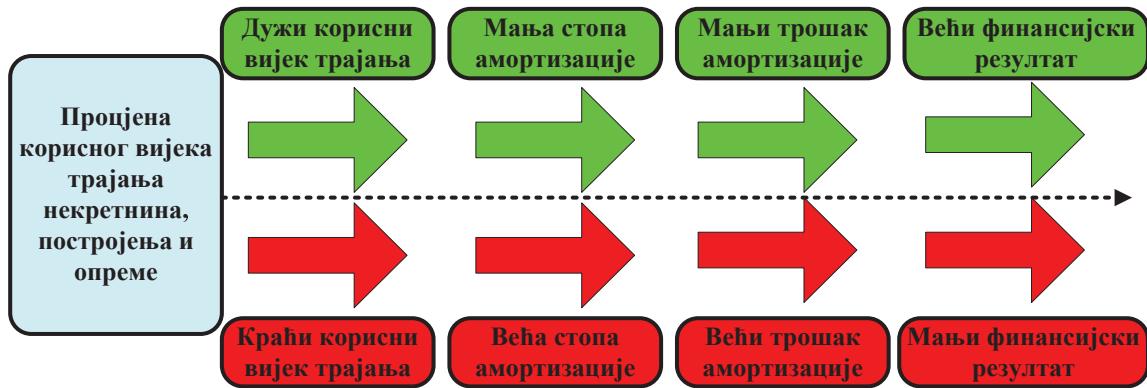
- а) период током којег се очекује да је средство расположиво ентитету за употребу;
- б) број производних или сличних јединица које ентитет очекује да произведе тим средством.

Приликом утврђивања корисног вијека средства, према МРС 16, потребно је размотрити следеће факторе:

- ✓ очекивана искоришћеност средства (процјењује се на основу очекиваног капацитета средства или физичких учинака);
- ✓ очекивано физичко хабање које зависи од фактора пословања (број смјена, програм понављања и одржавања, брига о средству и његово одржавање док се не користи);
- ✓ техничка или комерцијална застарјелост;
- ✓ законска или слична ограничења коришћења средства (истек рока лизинга, на пример).

Само средства која имају ограничен корисни вијек се амортизују и на основу процјене корисног вијека трајања детерминишу се амортизационе стопе.

Корисни вијек средства дефинише се помоћу његове очекиване користи за ентитет и његова процјена је ствар просуђивања заснованог на искуству ентитета са сличним средствима. Управо просуђивање и слобода приликом процјене корисног вијека средства може бити инструмент у рукама менаџмента којим се исказује бољи/лошији финансијски резултат. Одређивањем дужег корисног вијека представа смањују се амортизационе стопе а тиме и трошкови амортизације што има позитиван ефекат на пословање извјештајног ентитета. Супротно, краћи корисни вијек трајања и веће амортизационе стопе значе веће трошкове амортизације и лошији пословни резултат. Претходне импликације могу се илустровати следећим графиконом:

Графикон 2.12: Утицај процјене и промјене корисног вијека трајања некретнина, постројења и опреме на финансијски резултат извјештајног ентитета

На основу претходне графичке илустрације дâ се наслутити на који начин може бити злоупотријебљена процјена корисног вијека трајања некретнина, постројења и опреме. Управа предузећа у зависности од интереса често мијења рачуноводствене процјене у погледу корисног вијека трајања што за реперкусију има нове амортизационе стопе које се примјењују за текући и будући период. Имајући у виду да се ради о промјени рачуноводствене процјене, а не рачуноводствене политику извјештајног ентитета, није обавезан ретроактиван обрачун амортизације за претходни период.

Погрешна класификација некретнина, постројења и опреме и привремено обустављање амортизације. Према МСФИ 5 – Стална средства намијењена продaji и престанак пословања, ентитет класификује сталну имовину као имовину која се држи за прдају ако се њена књиговодствена вриједност може вратити превасходно продајном трансакцијом, а не даљим коришћењем. За нематеријална улагања, некретнине, постројења и опрему који су класификовани као средства намијењена продaji не обрачунава се амортизација. Управо овај услов прописан МСФИ 5 често је предмет злоупотребе.

Наиме, уколико управа предузећа жели бољи финансијски резултат класификоваће одређену опрему као средство намијењено продaji која неће више бити предмет амортизације у складу са МСФИ 5, што за последицу има мање трошкове амортизације и већи резултат пословања. Другим ријечима, рекласификацијом се привремено или трајно обуставља амортизација дотичног средства. Уколико је пак циљ менаџмента да прикаже лошији резултат пословања, стална средства намијењена

продаји ће се рекласификовати као стална средства на која се обрачунава амортизација што ће се негативно одразити на финансијски резултат предузећа.

Међународним стандардом финансијског извјештавања 5 – *Стална имовина која се држи за продају и престанак пословања*, прописано је да ентитет одмјерава сталну имовину која престаје да се класификује као имовина која се држи за продају по нижој од следећих двију вриједности:

- књиговодственој вриједности прије него што је имовина класификована као имовина која се држи за продају, коригована за амортизацију или ревалоризацију која би била призната да није класификована као имовина која се држи за продају;
- њеној надокнадивој вриједности на датум накнадне одлуке да се она не прода.

Иако је претходно наведеним захтјевом МСФИ 5 прописана обавеза анализирања и тестирања вриједности постројења и опреме која престаје да се класификује као имовина намијењена продаји у циљу утврђивања обезвређења књиговодствене вриједности датог постројења и опреме, менаџмент то ријетко када и чини.

Да би се боље разумјела ова проблематика на примјеру хипотетичког предузећа „Манипул“, илустроваћемо утицај рекласификације имовине и привременог обустављања обрачуна амортизације на финансијски резултат, порез на добит те показатеље ликвидности. Наиме, претпоставићемо да је менаџмент компаније „Манипул“ одлучио да у 2019. години изврши рекласификацију опреме вриједне 20.000 КМ у имовину намијењену продаји чија би амортизација износила 4.000 КМ. У наставку слиједи компаративни табеларни преглед одређених позиција биланса стања, биланса успјеха и финансијских индикатора предузећа „Манипул“ прије и послије рекласификације опреме за 2019. годину.

Табела 2.11: Табеларни компаративни приказ позиција биланса стања, биланса успјеха и показатеља ликвидности предузећа Манипул прије и послије рекласификације опреме за 2019. годину

Опис позиције	Прије рекласификације	Послије рекласификације	Ефекат рекласификације
Позиције биланса стања			
Стална средства	44.240	24.240	-20.000
Обртна средства	116.957	136.957	+20.000
Укупна средства	161.197	161.197	0
Краткорочне обавезе	50.925	50.925	0
Позиције биланса успјеха			
Приходи од продаје	184.861	184.861	0
Укупни расходи без амортизације	151.446	151.446	0
Амортизација	9.504	5.504	-4.000
Бруто добит	23.911	27.911	+4.000
Порез на добит	7.125	8.094	+969
Нето добит	16.786	19.817	+3.031
Показатељи ликвидности			
Коефицијент текуће ликвидности	2,30	2,69	+0,39

Из претходног табеларног приказа евидентан је утицај рекласификације опреме из сталних средстава у стална средства намијењена продаји (обртна средства) с аспекта рентабилности, пореза на добит и ликвидности. Као што се може запазити, након рекласификације опреме мијења се структура укупних средстава предузећа, односно обртна средства се повећавају за 20.000 КМ, док се за исти износ смањују стална средства. Овом рекласификацијом „Манипул“ је побољшао своју рентабилност (финансијски резултат) за 3.031 КМ јер је смањио трошкове амортизације за 4.000 КМ. Већи резултат након рекласификације довео је и до веће обавезе за порез на добит као и до побољшања показатеља текуће ликвидности. У супротном, да је предузеће извршило рекласификацију опреме из обртне имовине у стална средства, били би већи трошкови амортизације, мањи финансијски резултат, мањи порез на добит и лошији рацио текуће ликвидности.

Одлагање активирања основних средстава имају исти ефекат као претходно објашњена рекласификација јер се на некретнине, постројења и опрему у припреми не обрачунава амортизација као што је случај и са сталним средствима намијењеним продаји. Управо из тих разлога често се дешава да извјештајни ентитети годинама држе

некретнине на конту 0271 – *Грађевински објекти у припреми*, иако су радови одавно завршени а објекат се увек користи.

Пројена резидуалне вриједности средстава такође је подручје манипулација. Према MPC 16, резидуална вриједност неког средства је процијењени износ који би ентитет примио ако би отуђио средство након одбијања процијењених трошкова отуђивања и под претпоставком да је средство већ на крају свог корисног вијека и у стању које се очекује на крају његовог корисног вијека. Износ који се амортизује (амортизациона основица) утврђује се након одузимања резидуалне вриједности средства од његове набавне вриједности, и управо овдје неријетко долази до злоупотреба. Уколико менаџмент жели да прикаже боље пословање него што оно реално јесте, резидуалну вриједност ће процијенити навише и тиме смањити амортизациону основицу а самим тим и трошак амортизације што ће довести до већег финансијског резултата. У обрнутом случају, уколико је циљ да се прикаже лошије пословање, резидуална вриједност се процењује наниже, повећава се амортизациона основица а тиме и трошак амортизације што доводи до мањег финансијског резултата. Битно је нагласити да се овдје ради о промјени рачуноводствене процјене, а не рачуноводствене политику, а то додатно олакшава „креације“ у овом подручју.

У пракси се често манипулише и приликом *признавања и амортизације нематеријалних улагања*. Нематеријална имовина се дефинише као немонетарна, без физичке супстанце која се може идентификовати. Параграфом 10 MPC 38 – *Нематеријална имовина*, прописано је да се нематеријална средства признају као имовина уколико постоји могућност идентификације, контрола над ресурсом и постојање будуће економске користи. Према овом стандарду, издаци чине вриједност нематеријалне имовине – трошкова развоја само уколико се докаже:

- ✓ техничка изводљивост завршавања нематеријалне имовине, тако да ће она бити расположива за коришћење или продају,
- ✓ намјера да заврши нематеријалну имовину и да је користи или прода,
- ✓ способност коришћења или продаје нематеријалне имовине,
- ✓ расположивост адекватних техничких, финансијских и других ресурса за завршавање развоја и коришћење или продају нематеријалне имовине,
- ✓ способност поузданог одмјеравања издатака који се могу приписати нематеријалној имовини током њеног развоја.

Уколико, дакле, средство не задовољава дефиницију и услове признавања нематеријалне имовине, издаци њеног стицања или интерног генерисања се признају као расход када настану. Примјери нематеријалних средстава су софтвери, лиценце, патенти, ауторска права, франшизе, заштитни знакови, трговинска марка, рецепти, формуле и слично.

На који начин се манипулише за признавање нематеријалних улагања? Претпоставимо да хипотетичко предузеће „Манипул“ припада фармацеутској индустрији и да ради на развијању формуле (рецепта) за лијек који би лијечио карцином. Када и које трошкове можемо приписати овој нематеријалној имовини (формули, рецепту)?

Да би се добио одговор на ово питање, прво треба знати да се ради о интерно генерисаној нематеријалној имовини и разликовати фазе истраживања и развоја. То је битно из разлога што у фази истраживања (трагање, формулисање, дизајнирање, испитивање и сл.) извјештајни ентитет не може да покаже да нематеријална имовина постоји и да ће произвести будуће економске користи због чега се издаци у овој фази признају као расход периода. С друге стране, фаза развоја (пројектовање, изградња, тестирање прототипа, рад пилот-постројења и сл.) напреднија је од фазе истраживања што омогућава ентитету да у одређеним околностима може да идентификује нематеријалну имовину и да демонстрира да ће имовина генерисати вјероватне будуће економске користи због чега трошкове настале у овој фази може приписати нематеријалној имовини. Другим ријечима, када се у фази развоја достигне технолошка изводљивост, када извјештајни ентитет има видљиве (опипљиве) резултате, трошкови развоја могу се капитализовати преко позиције нематеријалних улагања. Манипулатије се дешавају када предузеће све трошкове који су настали и у фази истраживања и у фази развоја припише или не припише нематеријалној имовини (врши агресивно признавање трошкова који су настали прије тренутка технолошке изводљивости), у зависности од тога да ли је циљ менаџмента да покаже боље или лошије пословање. Ако је циљ да се прикаже бољи приносни положај, управа предузећа „Манипул“ ће све трошкове у вези с активношћу развијања формуле (рецепта) за лијек приписати овој нематеријалној имовини (извршити неоправдану капитализацију трошкова који су до тада настали) што ће за посљедицу имати мање трошкове и већи финансијски резултат. Уколико се пак жели скрити добро пословање, менаџмент „Манипула“ може све трошкове који настају овим пројектом третирати као расходе периода, што ће смањити

финансијски резултат и приказати пословање извјештајног ентитета лошијим него што би реално требало да изгледа.

Иста је ситуација и код одређивања периода амортизације нематеријалних улагања, односно процјене корисног вијека трајања будући да се код одређених нематеријалних средстава може процијенити неограничен корисни вијек трајања. То би значило да се том нематеријалном средству не може обрачунати аморитација, те се на тај начин могу изоставити трошкови амортизације што би за посљедицу имало већи финансијски резултат.

Уколико извјештајни ентитет жели сакрити добре резултате пословања, дешавало се да се врше лажне исплате (фiktивним фирмама, фiktивним добављачима, непостојећим радницима, лажним путним налозима). На овај начин, иако није било никаквих испорука услуга или робе од добављача, лажним исплатама и лажним фактурама повећавају се трошкови периода и смањује финансијски резултат. Овдје се најчешће ради о услугама јер је тешко доказати да ли је услуга испоручена.

Исто тако, уколико се желе обманути аналитичари и потенцијални инвеститори, често се расходи свјесно погрешно класификују. Тако се, рецимо, пословни расходи класификују у остале и на тај начин корисници финансијских извјештаја добију нетачне финансијске индикаторе/показатеље што их може навести на погрешну пословну одлуку.

Из претходних излагања о креативним поступцима са приходима и расходима, односно биланса успјеха, могли смо се увјерити који су све начини да се пословање прикаже бољим или лошијим него што реално јесте. Међутим, пракса је показала да све рачуноводствене преваре имају један заједнички садржилац, а то је ток готовине. Ово из разлога што је већина финансијских превара откријена праћењем кретања новчаних токова због чега ћемо се у наредном дијелу ове дисертације фокусирати на поступке креативног рачуноводства код биланса токова готовине.

2.4.3. Поступци креативног рачуноводства код биланса токова готовине

*Добит је оно о чему људи причају,
кеши је оно што омогућава бизнису да траје.*

Carter Johnson

Међу највећим и најутицајнијим инвеститорима на свијету често се може чути: **новац је чињеница, профит је мишљење.** Управо су у овој мудрости кључни одговори када се расправља о креативним рачуноводственим поступцима. Чињеница да је компанија профитабилна никако не гарантује да она неће пропасти. На срећу инвеститора и аналитичара, компаније поред обавезе сачињавања и презентовања биланса стања и биланса успјеха имају обавезу сачињавања и објављивања извјештаја о новчаним токовима који садржи информације о приливима и одливима готовине извјештајног ентитета. Извјештај о новчаним токовима има функцију да објективизује висину финансијског резултата и омогућава корисницима да испитају везу између профитабилности и новчаних токова, односно да упореде приходе и приливе, с једне стране, те расходе и одливе, с друге.

У претходном дијелу када се говорило о поступцима креативног рачуноводства код биланса стања и биланса успјеха, могли смо се увјерити у начине и технике манипулације и утицаја на висину финансијског резултата. Међутим, новчани токови су ван овог утицаја, односно најмање су подложни рачуноводственим манипулацијама. Управо из тог разлога корисници финансијских извјештаја (најчешће повјериоци и инвеститори) све чишће анализирају извјештај о готовинским токовима јер је то један од начина детектовања евентуалних манипулација и превара. С друге стране, менаџмент предузећа је свјестан чињенице да је извјештај о новчаним токовима све чешће предмет озбиљних и детаљних анализа и због тога се користи пажљиво бираним техникама како би манипулисао и овим извјештајем.

Прије обраде технике и поступака креативног рачуноводства код извјештаја о новчаним токовима, у наставку ће се дати извјештај о новчаним токовима хипотетичког предузећа „Манипул“, који ће послужити приликом илustrације креативних поступака у подручју токова готовине.

Табела 2.12: Извештај о новчаним токовима предузећа „Манипул“ д.о.о

ПОЗИЦИЈА	2019.	2018.
А. ТОКОВИ ГОТОВИНЕ ИЗ ПОСЛОВНИХ АКТИВНОСТИ		
1. Прилив готовине из пословних активности	1.555.408	1.021.700
- Приливи од купаца и примљени аванси	1.555.226	1.020.483
- Остали приливи из пословних активности	182	1.217
2. Одлив готовине из пословних активности	1.551.339	1.018.767
- Одливи по основу исплате добављачима и дати аванси	1.038.507	794.083
- Одливи по основу исплате зарада, наканда зарада и других расхода	115.181	98.744
- Одливи по основу плаћених камата	233.411	1.926
- Одливи по основу пореза на добит	2.427	
- Остали одливи из пословних активности	161.813	124.014
3. Нето прилив/одлив готовине из пословних активности	4.069	2.933
Б. ТОКОВИ ГОТОВИНЕ ИЗ АКТИВНОСТИ ИНВЕСТИРАЊА		
1. Прилив готовине из активности инвестирања	28274	27223
- Приливи по основу краткорочних финансијских пласмана	14852	13523
- Приливи по основу продаје акција и удјела	6384	5286
- Приливи по основу продаје средстава	869	728
- Приливи по основу камата	3246	3058
- Приливи од дивиденди и учешћа у добитку	2000	3500
- Приливи по основу осталих дугорочних финансијских пласмана	923	1128
2. Одлив готовине по основу активности инвестирања	27305	22423
- Одливи по основу краткорочних финансијских пласмана	10238	9875
- Одливи по основу куповине акција и удјела	4523	2303
- Одливи по основу куповине средстава	12322	9887
- Одливи по основу осталих дугорочних финансијских пласмана	222	358
3. Нето прилив/одлив готовине из активности инвестирања	969	4800
Ц. ТОКОВИ ГОТОВИНЕ ИЗ АКТИВНОСТИ ФИНАНСИРАЊА		
1. Прилив готовине из активности финансирања	14738	10985
- Приливи по основу повећања основног капитала	5000	2000
- Приливи по основу дугорочних кредита	8000	7500
- Приливи по основу краткорочних кредита	1500	1000
- Приливи по основу осталих дугорочних и краткорочних обавеза	238	485
2. Одливи готовине по основу активности финансирања	12300	9345
- Одливи по основу откупа сопствених акција и удјела	2523	2850
- Одливи по основу дугорочних кредита	2685	2730
- Одливи по основу краткорочних кредита	987	885
- Одливи по основу финансијског лизинга	255	157
- Одливи по основу исплаћених дивиденди	5500	2500
- Одливи по основу осталих дугорочних и краткорочних обавеза	350	223
3. Нето прилив/одлив готовине из активности финансирања	2438	1640
Д. УКУПНИ ПРИЛИВИ ГОТОВИНЕ	1.598.420	1.059.908
Е. УКУПНИ ОДЛИВИ ГОТОВИНЕ	1.590.944	1.050.535
Ф. НЕТО ПРИЛИВ/ОДЛИВ ГОТОВИНЕ	7.476	9.373
Г. ГОТОВИНА НА ПОЧЕТКУ ОБРАЧУНСКОГ ПЕРИОДА	18748	9375
Х. ГОТОВИНА НА КРАЈУ ОБРАЧУНСКОГ ПЕРИОДА	26.224	18.748

Као што се може видјети из садржаја и структура приказаног извјештаја о новчаним токовима, разликују се три категорије новчаних токова:

- новчани токови из пословних активности,
- новчани токови из активности инвестирања,
- новчани токови из активности финансирања.

Новчани токови из пословних активности су у фокусу интересовања аналитичара и инвеститора јер се сматрају кључним показатељем способности извјештајног ентитета да генерише готовину. Према *MPC 7 – Извјештај о токовима готовине*, токови готовине из пословних активности првенствено произлазе из главних активности ентитета које стварају приходе и показују у којој мјери су довољни ти токови готовине за отплату зајма, одржавање пословне способности ентитета, плаћање дивиденди и остваривање нових инвестиција без коришћења спољних извора финансирања.

Новчани токови из активности инвестирања представљају мјеру начињених издатака за ресурсе предвиђене за стварање будућег прихода и токова готовине (приливи и одливи по основу набавке/продаје непретнине, постројења и опреме, хартија од вриједности и учешћа у заједничким подухватима, аванси и зајмови дати другим странама, форварди, опције, своп уговори и слично). Једино расходи који за резултат имају признавање имовине у билансу стања испуњавају услов за класификацију у инвестиционе активности сходно параграфу 16 MPC 7.

Новчани токови из активности финансирања корисни су за предвиђање права на будуће токове готовине страна које прибављају капитал ентитету. Према MPC 7, токови готовине који произлазе из активности финансирања су:

- приливи готовине од емитовања акција или других инструмената капитала,
- готовинске исплате власницима ради стицања или откупа акција ентитета,
- приливи готовине од емитовања обvezница, зајмова, записа, мјеница, хипотека и других краткорочних или дугорочних позајмљивања,
- готовинске отплате позајмљених износа,

- готовинске исплате кориснику лизинга за смањење неизмирено обавезе по основу финансијског лизинга.

На који начин и којим инструментима менаџмент манипулише новчаним токовима?

Најчешћи начин манипулисања новчаним токовима свакако је *свјесна неадекватна класификација новчаних токова*. Тако, на примјер, одливе по основу пословних активности менаџмент може класификовати као одливе из активности инвестирања и на тај начин побољшати показатељ ликвидности (смањујући одливе из пословних активности) чији рацији највише црпе податке из категорије новчаних токова из пословних активности. Овом погрешном класификацијом ствара се нереална слика да предузеће има одређене инвестиције и по том основу одливе, а то може створити лажна очекивања код инвеститора и повјерилаца да ће се у будућности по том основу генерисати додатни приливи. Исто тако, приливи из активности инвестирања и финансирања могу се презентовати као приливи из пословних активности и на тај начин побољшати показатељ ликвидности извјештајног ентитета.

Када се говорило о креативној рачуноводственој пракси код финансијских пласмана, констатовали смо да се то најчешће дешава из разлога што рачуноводствени стандарди дозвољавају слободу менаџменту када је ријеч о *класификацији финансијских пласмана*. Ту се видјело какав утицај има класификација финансијских пласмана на финансијски резултат, односно када класификација тангира биланс успеха, а када биланс стања. Међутим, важно је нагласити да у зависности од класификације хартија од вриједности зависи и класификација новчаних токова насталих њиховим куповином или продајом. С обзиром на то да класификација финансијских пласмана зависи искључиво од намјере менаџмента, отвара се широк простор за злоупотребу и манипулацију, што илуструје сљедећи примјер:

Претпоставимо да је менаџмент компаније „Манипул“ у 2019. години одлучио да инвестира 500 КМ у хартије од вриједности компаније „X“ које ће класификовати као оне које се држе до доспијећа или које су расположиве за продају те се може рећи да сви приливи и одливи готовине по овим хартијама од вриједности припадају новчаним токовима из активности инвестирања. Уколико се менаџмент предомислио у 2019. години и одлучио да ове хартије од вриједности рекласификује као хартије од вриједности по фер вриједности кроз биланс успеха, онда би сваки прилив и одлив у вези с њима био класификован као готовински ток из пословних активности. Наведени ефекти рекласификације могу се илустровати сљедећим табеларним прегледом:

Токови готовине	Првобитна класификација		Рекласификација	
	2019.	2018.	2019.	2018.
Нето прилив/одлив готовине из пословних активности	4.069	2.933	3.569	2.933
Нето прилив/одлив готовине из активности инвестирања	969	4.800	1.469	4.800
Нето прилив/одлив готовине из активности финансирања	2.438	1.640	2.438	1.640

Као што се види, првобитном класификацијом купљених хартија од вриједности на оне које се држе до доспијећа или које су расположиве за продају, показали су се одливи од 500 КМ и ефекат на позицију нето прилив/одлив из активности инвестирања. Након извршене рекласификације купљених хартија од вриједности компаније „X“ у хартије од вриједности по фер вриједности кроз биланс успјеха и корекције у извјештају о новчаним токовима из табеларног приказа евидентно је да се:

- позиција нето прилив/одлив из активности инвестирања повећава за 500 КМ јер је куповина предметних хартија од вриједности и са њом везан одлив пребачен на одлив из пословних активности;
- позиција нето прилив/одлив из пословних активности смањује за исти износ јер рекласификацијом ових хартија од вриједности у хартије од вриједности по фер вриједности кроз биланс успјеха сви готовински токови везани са њиховом куповином и продајом тангирају новачне токове из пословних активности. У конкретном случају у питању је одлив па је позиција нето прилив/одлив из пословних активности мања за 500 конвертибилних марака.

До немогућности оцјене способности извјештајног ентитета да генерише приливе из континуиране активности постоји ситуација кад је на сцени *акvizиција другог предузетка*. Претпоставимо да предузеће „Манипул“ стиче знатан удио у предузећу „A“ чиме се ова два извјештајна ентитета спајају. Куповина акција предузећа „A“ за „Манипул“ д.о.о. представља одлив по основу инвестиционе активности. С друге стране, сва потраживања и обавезе које „Манипул“ преузме кроз ову аквизицију од предузећа „A“ и приливи и одливи везани за њих ће се третирати као приливи и одливи из пословне активности што може у најмању руку збунити кориснике финансијских извјештаја јер ће бити евидентно знатно повећање нето прилива из пословних

активности у дотичној години. Овај податак може потенцијалне повјериоце и инвеститоре навести на погрешне процјене и закључке уколико се детаљније не анализирају ови новчани токови јер се не ради о континуираној активности, већ приливима и одливима везаним само за годину у којој је дошло до аквизиције и који се у тој мјери неће наставити у будућности.

Класификација факторинга (продаје потраживања) такође утиче на класификацију новчаних токова по том основу. Претпоставимо да „Манипул“ не може да наплати своја потраживања од купаца за испоручену робу и услуге у вриједности од 10.000 КМ и да менаџмент доноси одлуку да та потраживања прода у облику правог факторинг аранжмана где ризик наплате потраживања од дужника сноси факторинг фирма. У овом случају факторинг фирма одмах пребацује средства компанији „Манипул“ д.о.о. умањена за износ провизије и овај прилив се третира као прилив из пословних активности јер се ради о продаји робе и услуга (без обзира на то да ли је прилив директно дошао од купаца или факторинг фирме). С друге стране, уколико претпоставимо да се у наведеној ситуацији радило о квазиправном факторингу са правом на регрес, где ризик наплате остаје на предузећу „Манипул“ које и даље у својим пословним књигама води евиденцију потраживања од купаца, прилив од факторинг фирме се у овом случају третира као прилив из активности финансирања.

Када смо говорили о поступцима креативног рачуноводства код расхода, спомињали смо и *капитализацију трошкова камате* у складу са МРС 23 – *Трошкови позајмљивања*, односно ситуације када је капитализација камате дозвољена, а када се третира као расход периода. Управо у зависности од тога да ли је дозвољена капитализација камате или не, зависи и то да ли ће се она презентовати као одлив из инвестиционе или пословне активности кроз извјештај о готовинским токовима. Примјера ради, уколико је „Манипул“ користио позајмљена средства за набавку машине вриједне 5.000 КМ, онда и трошкови камате на та позајмљена средства у износу од 700 КМ могу се приписати том средству и одливи по том основу третирати као одливи по основу активности инвестицирања. Међутим, ако је машина купљена сопственим средствима, камата се не може капитализовати, односно додати вриједности основног средства, већ се третира као расход периода. У том случају одливи камате се третирају као одливи по основу пословних активности. Настојећи да прикаже што бољу слику предузећа, менаџмент неријетко трошкове позајмљивања приписује набавци средства, без обзира на то што се дотична камата не може капитализовати. На тај начин не само да долази до прецењивања имовине и

потцјењивања расхода у билансу стања и успјеха већ се и у извјештају о новчаним токовима одливи по основу пословне активности презентују као одливи по основу активности инвестирања. У том случају у извјештају о готовинским токовима регистроваће се већи нето готовински ток из пословних активности, односно већи одлив по основу инвестиција што може довести у забуну инвеститоре који могу ову ситуацију тумачити као будуће приливе по основу инвестиција.

Исти је случај и код *нематеријалних улагања*. Сјетимо се примјера где „Манипул“ интерно генерише нематеријалну имовину односно ради на развијању формуле (рецепта) за лијек у дијелу који говори о манипулатији с расходима. У том дијелу смо говорили о фазама истраживања и развоја односно које трошкове и када можемо капитализовати (приписати) овој нематеријалној имовини. Неоправдано капиталисање трошкова везаних за развој формуле (рецепта) за лијек довешће до тога да се одливи који су по својој природи одливи из пословних активности третирају и презентују као одливи из активности инвестирања што може обманути инвеститоре који могу очекивати будуће приливе. Овакве манипулатије веома је тешко открити, бар када је ријеч о извјештају о новчаним токовима. Јер, и приликом тестирања на обезвређење прецијењене нематеријалне имовине расходи од обезвређења ће умањити резултат, али неће доћи до промјена у извјештају о токовима готовине.

Приливи и одливи из финансијских активности су веома значајни за инвеститоре и повјериоце јер од ових токова зависи структура пасиве биланса стања, односно висина капитала (сопствених извора) и позајмљених средстава (обавеза).

Приливи и одливи по основу камата и дивиденди захтијевају посебно објашњење. Према Правилнику о садржини и форми образца финансијских извјештаја за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике¹², под ознаком АОП 517 и АОП 218, исказани су приливи по основу камата и дивиденди и учешћа у добитку у оквиру активности инвестирања. С друге стране, одливи по основу плаћених камата (АОП 508) смјештени су у оквиру пословних активности, док одливи по основу исплаћених дивиденди (АОП 537) припадају активностима финансирања. Параграф 31 МРС 7 пак захтијева да се токови готовине од примљених и исплаћених дивиденди одвојено објелодањује, односно да се камате и дивиденде током периода класификују на досљедан начин као пословне, инвестиционе активности или активности финансирања. Плаћене камате и примљене камате и дивиднеде обично се класификују

---

¹² "Службени гласник Републике Српске", број [63/16](#).

као токови готовине из пословних активности у случају финансијских институција, али не постоји сагласност око класификације тих токова готовине за друге извјештајне ентитете. Јер, плаћене камате и примљене камате и дивиденде могу се класификовати као токови готовине из активности финансирања и инвестирања пошто представљају трошкове стицања финансијских ресурса или приноса на инвестицију. Исто тако, исплаћене дивиденде се, према MPC 7, могу класификовати као токови готовине из активности финансирања јер представљају трошкове стицања финансијских ресурса. Алтернативно, исплаћене дивиденде се могу класификовати као компонента токова готовине из пословних активности како би се помогло корисницима да утврде могућност ентитета да исплати дивиденде из токова готовине из пословних активности.

Претпоставимо да је „Манипул“ д.о.о. купио 5.000 акција комапије „Х“ и по том основу остварио дивиденду у износу од 1.000 КМ или да је дао позајмицу другим ентитетима и по том основу остварио камату у износу од 700 КМ. Приливи од дивиденде у износу од 1.000 КМ и камате у износу од 700 КМ третирају се у склопу инвестиционих активности јер су настали по основу улагања у акције и давањем позајмице и припадају приливима по основу инвестиционих активности. С друге стране, уколико би „Манипул“ емитовао акције у вриједности од 5.000 КМ и на тај начин остварио приливе по основу повећања капитала у склопу активности финансирања, у том случају би и исплата дивиденде у износу од 3.000 КМ на крају године била третирана као одлив из активности финансирања. Ако би се „Манипул“ кредитно задужио, плаћена камата на то задужење би се третирала као одлив из пословних активности јер се сматра да су додатни извори финансирања коришћени за обављање основних дјелатности извјештајног ентитета. Уколико би се пак поменуто предузеће задужило на начин да емитује корпоративне обvezнице као вид финансирања, камате на те обvezнице би се исказивале у оквиру одлива из активности финансирања.

Како детектовати манипулације користећи се анализом извјештаја о готовинским токовима? Рацио анализа може бити од користи, а посебно сљедећи показатељи:

Табела 2.13: Рацио показатељи засновани на новчаним токовима као индикатори манипулација у финансијским изјештајима¹³

Показатељи	Начин израчунавања
Квалитет прихода	Приливи од продаје/приходи од продаје
Квалитет добитка	Пословни добитак/нето новчани ток из пословања
Покриће капиталних издатака	Нето новчани ток из пословања/капитални издаци
Покриће капиталних издатака након плаћања дивиденди	Нето новчани ток из пословања – дивиденде/капитални издаци
Cash flow по акцији	Нето новчани ток из пословања – преференцијалне дивиденде/просјечан капитал
Покриће обавеза	Нето новчани ток из пословања/просјечне обавезе
Вријеме отплате дуга	Укупан дуг/нето новчани ток из пословања
Рацио ликвидности на бази нето новачног тока	Нето новчани ток из пословања/текуће обавезе
Готовински поврат на капитал	Нето новчани ток из пословања/акцијски капитал

Наведени рацио показатељи могли би бити први упозоравајући сигнали и индикатори на потенцијално постојање:

- фiktivnih прихода које не прате приливи,
- слабе кредитне способности купца,
- застарелих и ненаплативих потраживања,
- крађе новца,
- знатног одступања пословног добитка од нето новачног тока,
- опасности од неликвидности, и слично.

Осим ових рацио показатеља Mulford и Comiskey сматрају да је разматрање међусобног односа стопе раста пословног добитка и стопе раста нето готовине из пословне активности незаобилазан поступак уколико се жели добити поуздан увид у финансијски и приносни положај предузећа (Mulford & Comiskey, 2005). Они тврде да знатна и нестандардна одступања стопе раста пословног добитка и стопе раста нето готовине из пословне активности у дугом року треба да буду предмет пажње аналитичара и форензичара јер то може бити индикатор постојања креативних рачуноводствених поступака код новачних токова. Рани упозоравајући показатељ

¹³ Група аутора (2013). *Форензика пословања*, Финрар д.о.о. Бања Лука, Бања Лука, стр. 107.

манипулација је и вишак готовинске марже (Excess cash margin – ECM), који се израчунава на сљедећи начин:

$$ECM = \frac{\text{Нето готовина из пословне активности} - \text{Пословна добитак}}{\text{Пословни приходи}} \times 100$$

Иако се не очекује нити је реално да пословни приходи и готовина из пословних активности буду квантитативно исте или приближне величине, ECM се базира на чињеници да би њихове стопе раста у дугом року морале бити сличне. Уједначене стопе раста пословног добитка и стопа раста нето готовине из пословних активности кроз одређени временски период за посљедицу ће имати стабилан и уједначен ECM што је знак добре финансијске ситуације извјештајног ентитета. Свака осцилација, неуједначеност и одступање стопе раста пословног добитка и нето готовине из пословних активности у одређеном временском периоду упозоравајући је знак корисницима финансијских извјештаја на могуће коришћење креативних рачуноводствених поступака.

Наведени показатељ може се израчунати и коментарисати на основу података презентованих у финансијским извјештајима хипотетичког предузећа „Манипул“. Релевантни улазни подаци за израчунавање ECM-а дати су у наредној табели:

	2019.	2018.	Индекс
Нето готовина из пословне активности	4.069	2.933	38,73%
Пословни добитак	5.082	23.911	-78,75%
Пословни приходи	184.861	113.951	62,23%
ECM	- 0,5	- 18,4	

Треба нагласити да се ECM мора посматрати и анализирати кроз дужи временски период, јер један показатељ не може бити од користи. Као што показује табела, ECM се у 2019. години повећао на – 0.5 у односу на 2018. када је износио – 18.4. Раст ECM-а је посљедица вишег раста стопе нето готовине из пословне активности у односу на стопу раста пословног добитка, односно бржег раста стопе пословних прихода у односу на стопу нето готовине из пословних активности. Овакви показатељи углавном код инвеститора и повјерилаца изазивају сумњу у манипулације финансијским извјештајима те изазивају додатну пажњу и опрез приликом анализе дотичног извјештајног ентитета.

Иста ситуација би била и да се ЕСМ смањио, тј. да је стопа раста пословног добитка виша од стопе раста нето готовине из пословне активности. И у овом случају аналитичари би морали истражити разлоге исказивања више добити, односно проверити да ли је дошло до потицањивања расхода или пак прецењивања прихода.

Према Mulford и Comiskey, уколико је вриједност ЕЦМ индикатора опадајућа, односно када пословна добит расте брже или опада спорије у односу на новчане токове, резултат је пораст нивоа неновчаних позиција биланса стања (потраживања, залиха, некретнина, постројења и опреме и слично). Пад ЕЦМ индикатора показује да ове билансне позиције расту брже него приходи. У дужем периоду овакви биланси стања нису одрживи јер ће на крају неновчане позиције биланса стања бити реализоване што ће за посљедицу имати бржи раст пословних новчаних токова у односу на добит, а самим тим и раст ЕЦМ индикатора. Уколико не дође до реализације, ове позиције ће бити обезвријеђене што ће довести до отписа и смањења добити а самим тим и пада вриједности ЕЦМ-а. С друге стране, и ситуација у којој пословни новчани токови расту брже или падају спорије од пословне добити такође је неодржива. У таквим случајевима обично дође до смањења обртних (текућих) средстава или повећања краткорочних обавеза. Примјера ради, потраживања, залихе и друга средства могу се конвертовати у готовину по већој (бржој) стопи у односу на пословну добит (*Mulford & Ely, 2003*).

Управо су највећи финансијски скандали и преваре свих времена ријешени захваљујући овом показатељу, односно анализи односа и кретања новачних токова и пословне добити. Велики недостатак готовине након наизглед доброг пословања компаније углавном је упозоравајући знак да је у финансијским извјештајима заступљено креативно рачуноводство што за кориснике финансијских извјештаја значи да одређене сумњиве ставке треба додатно истражити и испитати. У циљу што бољег сагледавања утицаја поступака креативног рачуноводства на квалитет финансијских извјештаја у наставку ћемо илустровати случајеве из праксе. Нажалост, пракса је показала да се преваре ове врсте открију тек када извјештајни ентитети дођу до банкрота, па је из тог разлога неопходно сагледати шта је претходило финансијском слому тих предузећа. Највећи финансијски скандали и преваре који су уздрмали темеље рачуноводствене и ревизорске професије предмет су илustrације и разматрања у наставку рада.

2.5. Историјат (преглед) највећих финансијских скандала и превара

Корпоративни скандали и афере који су потресли рачуноводству и ревизорску професију били су главни разлог за увођење и јачање система контроле квалитета финансијског извјештавања и процеса њихове ревизије. Неки од највећих рачуноводствених скандала који су довели до пропasti многих великих корпорација у свијету су: Енрон (што је за посљедицу имало и нестанак са пословне сцене велике ревизорске куће Arthur Andersen), WorldCom, Parmalat SpA, Tyco International, Bernard L. Madoff Investment Securities LLC, Satyam Computers Limited, Rent-Way, Livedoor Co. Ltd, Kanebo Ltd, Adelphia Communication Corporation,oldings Limited, Guangxia и други.

Листа корпоративних скандала који су полујали повјерење инвеститора и повјерилаца у квалитет финансијског извјештавања је веома дуга. Ипак, у наставку ћемо издвојити и илустровати пет највећих и најпознатијих корпоративних скандала који су довели у питање улогу и значај ревизије финансијских извјештаја.

❖ Случај Енрон

Децембра 2001. године Енрон, компанија за трговину енергентима и некада седма по величини у Сједињеним Државама, била је принуђена да објави банкрот након што је откривено да је пословала незаконито како би прикрила финансијске проблеме у које је запала. Само годину дана раније она је заузимала четвртину тржишта енергената и њена вриједност је процјењивана на 77 милијарди доларса (август 2000. године). Кључни догађаји у њеном пропадању починују од августа 2001. и могу се приказати на сљедећи начин:

Табела 2.14: Хронологија критичних догађаја за Енрон у периоду од августа до децембра 2001. године¹⁴

Датум	Догађај
14. август 2001.	Наводећи као личне разлоге, Jeff Skilling даје оставку на мјесто генералног директора. Наслиједио га је Kennethom Layem
Друга половина августа 2001.	Sherron Watkins, као Енронов потпредсједник, написала је анонимно писмо Kennethu Layu, изражавајући забринутост око начина вођења рачуноводства у фирми. Накнадно је изразила своју забринутост и James Hecker бившем колеги и ревизорском партнери у Андерсену, који је контактирао Енронов ревизорски тим.
12. октобар 2001.	Правно одјељење Arthur Andersen-а контактирало је вишег партнера у Хјустону како би га подсјетило да је политика компаније да не задржава документацију која није више потребна, налажући њено хитно уништавање.
16. октобар 2001.	Енрон објављује кварталну зараду од 393 милиона долара и ванредне расходе од 1,01 милијарде долара након опорезивања како би исказао отпис средстава, првенствено везаних за улагања у пројекте с водом и телекомуникацијом.
22. октобар 2001.	Комисија за хартије од вриједности Сједињених Држава (SEC) отворила је истрагу о потенцијалном конфликту интереса између Енрона, његових директора и повезаних предузећа.
8. новембар 2001.	Енрон је поново утврдио своје финансијске извјештаје за претходне четири године како би ретроактивно консолидовао своја повезана предузећа. Током 1997. до 2000. године добит се смањила за 591 милион долара, а обавезе су се за 2000. годину повећале за 658 милиона долара.
9. новембар 2001.	Енрон је ушао у споразум спајања са Дунергом.
28. новембар 2001.	Главне агенције за кредитни рејтинг су свеле Енронов дуг на статус лоших обvezница, што је компанију учинило несолвентном за отплату 4 милијарде од укупних 13 милијарди обавеза.
2. децембар 2001.	Енрон подноси захтјев за банкрот и у исто вријеме тужи ж Дунерг за кршење уговора.

Истрага је утврдила да је компанија Енрон учествовала у низу сложених трансакција на основу којих је успјела да прикрије позамашне износе обавеза и финансијских уговора изван својих биланса стања. Такве трансакције омогућиле су компанији да прикрије финансијске проблеме које је имала. Иако су успјели да позајме милијарду и по долара од компанија J. P. Morgan Chase и Citigroup, ипак су морали објавити банкрот у децембру 2001. године. То је представљало до тада највећи банкрот

¹⁴The Fall of Enron, Paul M. Healy, and Krishna G. Palepu, Harvard Business School, Boston, Massachusetts, USA, <http://itrevizija.ba/materijal/JEP.FallofEnron.pdf>, датум приступа 30. 8. 2012.

у историји Сједињених Држава. Иако се у периоду од 2000. до 2004. године у Сједињеним Државама десило низ сличних скандала, Енрон и његова тадашња ревизорска фирма Arthur Andersen постали су симбол таквих догађаја.

Одговорност за незаконите радње дијели и фирма која је била задужена за ревизију финансијских извјештаја Енрона – компанија *Артур Андерсен*. Многи аналитичари приписују велики дио одговорности ревизорској фирмама Артур Андерсен с акцентом на вјеродостојност људи који се баве ревизијом и провјером. Ревизори би требало да буду јавни контролори, дакле они који треба да заштите инвеститоре и повјериоце. Андерсен то није чинио.

Технологија ове врсте преваре Енрона је ишла преко предузећа основаног за посебне намјене како би, с једне стране, прикривао обавезе, а с друге повећавао добит. Случај Енрон може се илустровати следећим графичким приказом:

ЕНРОН (2001)

Информације о компанији

- ❖ Америчка компанија за трговину енергетима, робом и услугама
- ❖ Сједиште у Хјустону, Тексас

Шта се десило?

- ❖ Акционари су изгубили 74 милијарде долара, хиљаде запослених и инвеститора, изгибли су пензијски фонд, хиљаде запослених остало без посла

Главни кривци (одговорни)

CEO Jeff Skilling

Бивши CEO
Ken Lay

ENRON

A red line graph showing a steep downward trend, ending with a large red arrow pointing down.

Како су то урадили?

- ❖ Скривајући губитке и дугове, лажирајући добит
- ❖ Признавањем незарађене добити
- ❖ Фиктивним трансакцијама између повезаних лица

Како су откризвани (ухваћени)?

- ❖ Интерни «звиждач» Sherron Watkins
- ❖ Сумњива честа и висока флукутација цијене акција

Занимљивости

- ❖ Часопис „Fortune“ проглашавао Енрон „Америчком најиновативнијом компанијом“ шест година заредом прије скандала

Графикон 2.13: Случај Енрон¹⁵

¹⁵ Ауторова слободна илустрација.

Међутим, Ерон је био тек врх леденог бријега. Друге компаније, као, рецимо, WorldCom, Global Crossing и Owest Communications, лажно су исказивале добит у милијардама долара, оприходујући веома упитне приходе од продаје како би у што већем износу приказале добит.

❖ *Случај WorldCom*

WorldCom је, на пример, у циљу приказивања сталног повећања добити у својим финансијским извјештајима једнократно, уместо у већем броју интервала, вршио умањење вриједности своје имовине "као губитака који се очекују у будућности". На тај начин су губици више периода исказивани у првом периоду, што је приликом анализа доводило до "искривљене слике" о сталном порасту добити по периодима. Приликом аквизиције са MCI-јем намјерно је извршено умањење вриједности средстава MCI-а, да би WorldCom исказао goodwill као своју нематеријалну имовину у висини умањења вриједности средстава. То је омогућило WorldCom-у да не приказује високе трошкове који су сакривени умањењем вриједности средстава MCI-а, док је приход MCI исказан на стварном нивоу. На тај начин исказује се већа, непостојећа добит. Руководиоци WorldCom-а нису на основу релевантних информација вршили правилну анализу потребних отписа од потраживања од купца. На ове и сличне остале начине исказivanе су веће добити, што је доводило до повећања цијена акција WorldCom-а на тржишту.¹⁶ То показује наредна графичка илustrација:

---

¹⁶ WorldCom case Study, Dennis Moberg, Santa Clara University and Edward Romar, University of Massachusetts-Boston, USA, http://prmia.org/pdf/Case_Studies/WorldCom_Case_Study_April_2009.pdf, датум приступа 30. 8. 2012.

WORLDCOM (2002)

Информације о компанији

- ❖ Америчка телекомуникациона компанија основана 1983. године
- ❖ Пословање у 65 земаља, 85.000 запослених
- ❖ Сједиште у Mississippiju, Georgia

Шта се десило?

- ❖ Активи прецијењена за 11 милијарди \$
- ❖ Инвеститори изгубили 180 млрд \$
- ❖ 30.000 запослених остало без посла

Главни кривци (одговорни)

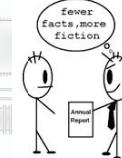
CEO
Bernard J.
Ebbers

Ebbers је осуђен на 24 година затвора за превару, као и директор финансија Scott Sullivan који је проглашен кривим и осуђен на 25 година затвора

Извршни директори су отпуштени, контролори су дали оставке, а компанија је поднијела захтјев за стечај.

Како су то урадили?

- ❖ Недозвољеном капитализацијом трошкова као нематеријалне имовине у износу 3,8 млрд \$
- ❖ Лажно повећани приходи за око 9 млрд \$

Како су откривени (ухваћени)?

- ❖ 2002. године интерна ревизија открила рачун поступке који нису у складу са МРС/МСФИ
- ❖ 3,833 млрд \$ оперативних трошкова извучено са рачуна добити и капитализовано као нематеријална имовина

Занимљивости

- ❖ Након овог скандала амерички Конгрес је усвојио Sarbanes-Oxley закон који је увео најстроже одредбе у пословању још од 1930. године

Графикон 2.14: Случај WorldCom¹⁷

Случај Пармалата, италијанске прехрамбене индустрије, прозван је "европски Енрон" након што је откривено како су фалсификовали постојање банковног рачуна вриједног 5,5 милијарди долара, што је за посљедицу имало стечај компаније.

❖ Случај Пармалат

Пармалат је био највећи италијански произвођач хране, који је контролисао скоро 50% тржишта млијека и мљечних производа. Проблеми у овој компанији датирају још од 1987. године када је ова компанија уложила огроман новац у телевизијску кућу "Odeno" како би од ње створила већу по снази телевизијску мрежу у Италији. Пошто је цијели овај пројекат пропао почетком 1993, управа Пармалата је почела измишљати пословне трансакције како би ове али и друге постојеће послове замаглили и прикрили.

¹⁷ Ауторова слободна илустрација.

Истрага је показала да није било ових криминалних радњи, Пармалат би већ 1990. године исказивао у својим финансијским извјештајима губитке.

Међутим, служећи се криминалним радњама (измишљањем фиктивних трансакција и преузимајући друге компаније у Италији, Бразилу, Сједињеним Државама) прикривали су своје стварне проблеме и исказивали добит. При томе су се, да би заварали окружење, служили супротном логиком. Наиме, да би компаније оствариле раст, обично узимају зајмове, док је управа Пармалата створила слику да се шири и наводно јача, прикривајући притом огромне проблеме у свом пословању. То је чињено презентовањем лажних финансијских извјештаја, и то путем дуплог фактурисања. Наиме, путем своје дистрибутивне мреже 104 дистрибутера, од којих је 33 тајно контролисано, они су упућивали своју робу у малопродају. У циљу да створи услове за позајмице од потенцијалних инвеститора и банака ради покривања вишегодишњих негативних резултата пословања, они су приђели исказивању фиктивних прихода путем издавања дуплих фактура.

Приступ овим криминалним радњама био је веома једноставан. Управа је за исте испоруке своје робе истовремено слала фактуре и ланцима супермаркета, али и према 33 дистрибутера који су били под њиховом контролом. На тај начин је корисницима финансијских извјештаја (инвеститорима и банкама) путем "повећаних" прихода и потраживања створен утисак о испуњености услова за давање позајмица у висини чак четири милијарде евра које без лажирања, наравно, не би биле одобрене.

Након на превару добијених позајмица управа Пармалата је, под видом кредитирања продаје, дио позајмљених средстава преко банака директно просљеђивала дистрибутерима који су били под контролом управе како би дистрибутери могли тим новцем платити Пармалатове лажне, односно дупле фактуре. Запримањем тог новца дистрибутери би новац враћали односно "рециклирали" Пармалату у виду исплате дуга за робу по фиктивно издатим фактурама. Због потребе књиговодственог усклађивања насталих фиктивних увећања прихода и директног сучељавања прихода с расходима, Пармалат је започео формирање своје мреже од 260 међународних off shore компанија намијењених искључиво шпекулативним пословима у вези с покрићем бројних насталих губитака и за личне потребе одређеног дијела управе. У циљу документованог покрића исплата према off shore фирмама управа Пармалата је сачињавала лажне фактуре на којима су off shore фирме за добијени новац Пармалату наводно испоручивале разне врсте залиха сировина. На тај начин лажно приказане залихе су послужиле као гаранција за добијање нових позајмица од банака и бројних инвеститора

чиме би се та лажна финансијска конструкција затворила. Међутим, ни то није билоовољно па је Пармалат због недостатка средстава на рачунима својих off shore компанија у пословним књигама почeo да приказујe и да јe за наводно запримљене сировине у компензацији својим off shore фирмама испоручивао, рецимо, млијеко у праху, а да су га оне касније продавале по свијету. Пармалатов крај је услиједио када су почетком децембра 2003. на европским тржиштима хартија од вриједности почеле да круже информације да је Пармалат неликвидан, што је касније и потврђено саопштењем Bank of America, која је, између остalog, објавила да једна од њених off shore компанија, "Bonlat", регистрована на Кајманским острвима, нема отворен рачун, а тиме ни близу пет милијарди евра који су били лажно приказани у пословним књигама Пармалата. Овим саопштењем је практично и дошло до банкрота ове компаније и пада њених акција на берзама за скоро 66 процената.

Италијански тужиоци су у овом случају успјели доказати оптужнику на суду за Calista Tanzija, оснивача Пармалата, а и групу руководилаца за противправно присвајање милијарду евра у периоду од десет година, као и за лажно финансијско извјештавање путем фиктивних увећања прихода с циљем прикривања губитка. На основу тужбе нове управе Пармалата ревизорска кућа Delloitte&Touche прихватила је да овој компанији због помоћи њених ревизора старој управи у прикривању губитака исплати штету у износу од 149 милиона долара. У наставку слиједи графичка илустрација.

ПАРМАЛАТ (2003)

Информације о компанији

- ❖ Италијанска корпорација за производњу млијека, мљечних производа и хране.
- ❖ Сједиште у Collecchio, Италија

Шта се десило?

- ❖ Преварено 140.000 малих акционара
- ❖ Њих 30.000 изгубило новац уложен у обvezнице

Главни кривци (одговорни)

Основач (предсједник)
Calisto Tanzi осуђен на 18 година затвора

Поред Танзија осуђен је и финансијски директор Fausto Tonna (14 година), као и других 9 саучесника
Calisto Tanzi

Како су то урадили?

- ❖ Прецејењивањем нето имовине за 16,4 млрд \$
- ❖ Потижењивањем дуга за 7,9 млрд \$
- ❖ Фиктивним приходом од продаје
- ❖ Лажирањем износа средстава на жирорачунима фирмe

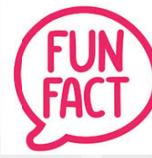
Како су откривени (ухваћени)?

- ❖ Bank of America обавијестила да не постоји депозит од 4 млрд \$ у њеном трезору
- ❖ У пословним књигама откријен мањак од 14 млрд \$

Занимљивости

- ❖ Само годину дана прије банкрота (2002. године), агенција Standard&Poor's повећала рејтинг Пармалата од „стабилног“ до „позитивног“

Графикон 2.15: Случај Пармалат¹⁸

Годину дана раније, 2002, десио се случај „Tycos International LTD“. Компанија „Тусо“ била је позната по брзим спајањима и преузимањима других компанија, што јој је омогућавало константан раст и експанзију, а то се на крају претворило у нечуven финансијски скандал.

❖ Случај „Tycos“

„Tycos International“ била је компанија која се бавила државним и војним истраживањима.

Извршни директор и предсједник управе Dennis Kozlowski и финансијски директор Mark Swartz служили су се разним рачуноводственим махинацијама у процесима спајања и преузимања других компанија. Након исказаног губитка од 9,4 милијарде

¹⁸ Ауторова слободна илустрација.

долара 2002. године покренута је истрага која је показала да су финансијски извјештаји били лажирани. Ево само неких од рачуноводствених манипулација којима су се служили Kozlowski и Swartz:

Табела 2.15: Преглед рачуноводствених манипулација у компанији „Тусо“ (Белак, 2017).

- ✓ У бројним случајевима преузимања других компанија (Thorn-EMI, Zettler AG, Carlise Plastics и др.) они су прије преузимања односно куповине других компанија смањили (потцијенили) њихову имовину и повећали (прецијенили) обавезе како би створили резерве за повећање добити у наредном периоду. Трик се састојао у томе да су послије, враћајући вриједност имовини и смањујући прецијењене обавезе, повећали оперативну добит.
- ✓ На другој страни, повећао се goodwill који фирма није правилно отписивала.
- ✓ Потцијењивање имовине за посљедицу је имало и мањи обрачун амортизације што је утицало на исказивање веће оперативне добити.
- ✓ Приликом преузимања компаније Raychem Corporation („Raychem“), „Тусо“ је потцијенио вриједност залиха за 34,3 милиона долара што је за посљедицу имало повећавање добити од 13,3 милиона долара у 1999. и 21 милион долара у 2000. години.
- ✓ Лажним резервисањима по основу продате робе, која би накнадно била укинута при чему се признавао приход, поправљао је резултат (дбит).
- ✓ Измишљањем провизије за посредовање у продаји, „Тусо“ је повећао оперативни новчани ток за 719 милиона долара.
- ✓ Kozlowski и Swartz су позајмљивали новац из фонда (програма) за посуђивање запосленима, али нису то приказивали у својим личним извјештајима за акционаре а користили су тај новац у сврхе за које није био намијењен. Сва та посуђена средства, уместо да их врате, отписали су у пословним књигама компаније.
- ✓ Године 2000. Kozlowski и Swartz успоставили су програм исплаћивања бонуса у виду готовине, акција и алокацијских зајмова. Kozlowski је према том програму примио 148.000 акција, готовину у износу 700.000 долара и 16 милијарди из алокацијског фонда зајмова. Swartz је примио 74.000 акција, готовину у износу од 350.000 долара и осам милиона долара из алокацијског

фонда зајмова. Компанија „Тусо“ то није објавила.

- ✓ Преузимањем јужнокорејске компаније „Dong Bang Industrial Co. Ltd.“ и једне бразилске компаније, Kozlowski је подмићивао чланове владе (министре) путем својих лобиста. За те исплате он се користио лажним књижењима, као да је ријеч о послу duo diligence приликом преузимања како се не би открило да се ради о незаконитим исплатама.

Прича о дешавањима у компанији „Тусо“ може се препричати следећим графичким приказом:

Тусо (2002)

Информације о компанији

❖ Америчка компанија Тусо за производњу сигурносних и заштитних система

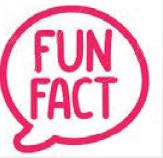
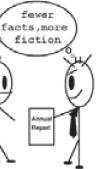
❖ Сједиште Cork, Republic of Ireland

Шта се десило?

❖ Извршни директор и финансијски директор укради су 150 милиона \$ и прецијенили приход компаније за 500 милиона \$

Главни кривци (одговорни)

CFO Mark Swartz CEO Dennis Kozlowski

Како су то урадили?

- ❖ Преузимајући и спајајући 700 компанија у конгломерат, свјесно се потијењивала имовина а преџењивале обавезе тих компанија како би се створиле резерве за повећање добити

Како су откривени (ухваћени)?

- ❖ 2002. године, након изврсног пословања, компанија неочекивано исказала губитак 9,4 млрд \$ што је покренуло истрагу
- ❖ Kozlowski и Swartz су узимали зајмове од компаније које нису враћали већ су их отписивали у пословним књигама

Занимљивости

- ❖ На врхунцу скандала, Kozlowski је трошио 2 милиона \$ на женин рођендан на острву ангажујући за те сврхе и познатог музичара James William Buffett

Табела 2.16: Случај Tyco¹⁹

Kozlowski и Swartz су смијењени, оптужени и осуђени. Kozlowski је добио 25 година затвора и морао је платити казну од 70 милиона долара. Swartz је осуђен на осам година и четири мјесеца затвора и новчану казну од 35 милиона долара. Поред тога, морали су

¹⁹ Ауторова слободна илустрација.

платити компанији 134 милиона долара и пристати на споразум с Комисијом за хартије од вриједности (SEC) да више никада неће бити менаџери у јавним трговачким друштвима. И поред овог скандала, „Тусо“ никада није банкротирао. Године 2007. дошло је до подјеле на три компаније: Covidien Ltd, TE Connectivity и Tyco International Ltd.²⁰

❖ *Bernard L. Madoff Investment Securities LLC*

Једна од највећих превара примјеном Понзијеве шеме веже се за компанију Bernard L. Madoff Investment Securities LLC на чијем челу је био Bernard L. Madoff. Понзијева шема представља илегалну праксу у којој се новац нових инвеститора (улагача) користи за плаћање премија ранијим инвеститорима. Шта се у ствари десило, најбоље објашњава наредна графичка илустрација:

BERNARD L. MADOFF INVESTMENT SECURITIES LLC (2008)

Информације о компанији

- ❖ Америчка инвестициона Wall Street фирма
- ❖ Шести највећи учесник у тргovanju хартијама од вриједности на Wall Street-y

Шта се десило?

- ❖ 4.800 инвеститора преварено кроз највећу Понзијеву шему икада
- ❖ Превара процјењена на 64,8 млрд \$

Главни кривци (одговорни)

GUilty

Bernard L. Madoff, David Friebling, Frank DiPascali
Madoff-ов рачуновођа

Bernard L. Madoff, који је назван «Чаробњак лажи», осуђен је 2009. године на 150 година затвора + поврат од 170 млрд \$
Friebling и DiPascali такође осуђени на затвор.

fewer facts, more fiction

Annual Report

Како су то урадили?

- ❖ Пирамидална Понзијева шема – почетним улагачима плаћа се новац који улажу нови учесници, а не добитком из пословања како се то лажно представља
- ❖ Када понестане нових улагача, шема се урушава и посљедњи улагачи губе све, а организатор шеме бежи с остатком новца

Како су откривени (ухваћени)?

- ❖ Madoff испричао сину о шеми, а син га пријавио Комисији за берзу и хартије од вриједности (SEC)

Занимљивости

- ❖ Madoff-ова превара откривена само мјесец дана послије финансијске кризе у 2008. години

FUN FACT

Графикон 2.16: Случај Bernard L. Madoff Investment Securities LLC ²¹

²⁰ Ibidem, стр. 114

²¹ Ауторова слободна илустрација.

122

Наиме, Madoff је више од 40 година успио да вара инвеститоре користећи се Понзијевом шемом. Madoff-ова шема је издржала оволико дуго јер су се стално појављивали нови инвеститори који су „упумпавали“ нова новчана средства. Чим је дошло до престанка нових улагања, Madoff је почeo да позајмљује новац, међутим, шема се разоткрила и почела се урушавати, а посљедњи улагачи изгубили су свој капитал.

Након што је Madoff осуђен на 150 година затвора, почела је потрага за новцем по свјетским offshore локацијама. До 1. фебруара 2016. прикупљено је 11.079 милијарди долара.

Поред познатих финансијских скандала који су претходно илустровани и који су предмет дискусија и анализа у многим научним и стручним публикацијама, у новијој историји посебну пажњу привлачи случај Volkswagen и Агрокор због висине процијењене штете коју су ови скандали изазвали.

❖ *Случај Volkswagen*

Њемачка аутомобилска индустрија је ударна игла која покреће националну економију те државе. Највећег њемачког производиоčа аутомобила на свијету потресао је скандал због лажирања података око емисије штетних (издувних) гасова на дизел-моторима у Европи и Америци. Досадашња процјена показује да се ради о штети од преко 23 милијарде долара. Не само да је ова афера довела до наглог пада вриједности акција Volkswagena него је и репутација овог гиганта доведена у питање. Многи аналитичари сматрају да је све почело када је Volkswagen покушао експанзију на америчко тржиште.

Хронологија догађаја, базирана на раду шест репортера и дописника који су анализирали корпоративна документа и интервјуисали људе који су били умијешани у случај Volkswagen, објављена је у њемачком листу „Handelsblatt global“:²²

ПОГЛАВЉЕ 1: ВЕЛИКИ ПЛАН СТВОРЕН ЈЕ У ВОЛФСБУРГУ

Фебруар 2005. Волфганг Бернхард долази на чело бренда Volkswagen и уз помоћ Бернда Пишетсридера, тадашњег генералног директора VW групе, почиње развој новог мотора заснованог на „common rail“ систему. Овај мотор намирењен је прије свега за коришћење у Сједињеним Државама где Volkswagen жели да поново почне с растом. Група се надала да ће дизел-мотори, који су економичнији и имају боље

²² <https://global.handelsblatt.com/companies/investigating-the-scene-of-the-crime-323880>

перформансе, помоћи да се избори с јапанском и америчком конкуренцијом. Постојао је само један проблем – америчке власти имају строже стандарде за заштиту животне средине од Европе.

Maj 2005. Bernhard повјерава нови пројекат Рудолфу Кребсу, задуженом за развој марке „ауди“. Убрзо је постало очигледно да ће бити немогуће да се ускладе с америчким емисионим стандардима, користећи тренутну технологију. Њихово рјешење је било да употреби „adblue“ технологију коју користи њемачки Daimler. У Volkswagenu и Аудију су се снажно противили коришћењу ове технологије у планираном мотору, који је касније постао познат као EA 189, мотор који садржи софтвер за лажирање емисије издувних гасова. Ипак, преовладао је утицај Волфганга Бернхарда.

Јесен 2006. Први прототип мотора тестиран је у Јужној Африци. Мартин Винтеркорн, тада главни у Аудију, и Фердинанд Пих, предсједник надзорног одбора VW групе и главни акционар, били су према извјештајима присутни, али је речено да нису били импресионирани.

Новембар 2006. Објављено је да ће Daimler и VW група понудити аутомобиле са дизел-моторима у Сједињеним Државама под заједничком ознаком „Bluetec“.

ПОГЛАВЉЕ 2: ПЛАН ДОБИЈА ОБРИСЕ

7. јануар 2007. Ауди покреће дизел-офанзиву у Сједињеним Државама на салону у Детроиту. То је први њемачки произвођач који је то учинио. Волфганг Бернхард није био на сајму што је изненадило новинаре. Убрзо се сазнало да напушта компанију крајем јануара, нешто мање од двије године пошто је дошао на њено чело.

Фебруар 2007. Мартин Винтеркорн је постављен за генералног директора VW групе. Од првог дана био је свјестан да Volkswagen посрће на америчком тржишту. Знао је да само дизел-мотори могу да доведу до тога да Volkswagen освоји значајнији тржишни удио у Сједињеним Државама како би се супротставио Toyoti и њеним хибридним моделима.

Maj 2007. Винтеркорн спроводи промјене у руководећој структури Volkswagenovog развоја, шаље Рудолфа Кребса, шефа за моторе, у погон Salcgiter, а на његово мјесто долази Волфганг Хац. Осим тога, поставља Улриха Хакенберга на чело развоја. Обојица су били присни пријатељи Винтеркорна у Аудију.

20. јул 2007. Европска унија доноси одлуку о новим Еуро 5 и 6 емисионим

стандардима. Дизел-мотори нарочито треба да буду чисти. Произвођачи морају обезбиједити да возила не прекораче ограничења „у свим оперативним условима“. Власти у државама чланицама су позване да надзиру спецификације произвођача. У одредби број 715/2007. експлицитно се напомиње да се мора проверити да ли произвођачи користе уређаје за варање приликом тестова емисија издувних гасова.

Август 2007. Дизел-мотор EA 189 се први пут користи у новом SUV моделу VW Tiguan. Садржи софтвер који ће касније бити употребљен да се вара на емисионим тестовима, иако тада још није коришћен. Нови SUV је био усклађен са емисионим стандардима у Европи, али не и са строжим нормама које се примјењују у Сједињеним Државама.

Volkswagen је окончао bluetec сарадњу са Daimlerom и сада планира да продаје своје дизел-моторе под TDI брендом.

Volkswagen користи софтвер у EA 189 мотору који омогућава возилу да се пребаци у тест мод.

Намјера је била да се олакша посао техничарима да не морају да обављају исту рутину на сваком ауту.

Софтвер је развила компанија Bosch, која је упозорила Volkswagen да га не користи у серијским моделима.

Септембар 2007. На Међународном салону аутомобила у Франкфурту њемачка организација за заштиту околине, DUH, тврди да су стварне емисионе вриједности више и до 45% него у спецификацијама које објављују производи и тражи да се мјерења понове. Њемачке власти остају нијеме.

Октобар 2007. Штефан Јакоби долази на чело Volkswagena у Сједињеним Државама и најављује највеће реструктуирање у историји групе. Америчка филијала у том периоду пријављује губитке од неколико стотина милиона долара годишње.

ПОГЛАВЉЕ 3: ТРЕНУТАК ПРЕВАРЕ

Јануар 2008. На сајму аутомобила у Детроиту Матиас Визман, предсједник њемачке асоцијације ауто-индустрије (VDA), рекао је да ће 2008. бити година у којој ће такозвани „чисти дизел“ остварити продор на америчко тржиште. Предвидио је да ће дизел-аутомобили повећати тржишни удио са 3% на 15% до 2015. године захваљујући растућим цијенама нафте и строжим емисионим стандардима.

Август 2008. Volkswagen је представио модел Jetta 2.0 TDI у Сједињеним Државама,

базиран на EA 189. Компанија истиче ниску потрошњу и емисију, што је било могуће захваљујући софтверу за варање.

Новембар 2008. Volkswagen Jetta добија награду „Зелени ауто године“ на сајму у Лос Анђелесу. Први пут у историји једно дизел-возило добило је ту престижну награду.

ПОГЛАВЉЕ 4: МАНИПУЛАЦИЈА СЕ ШИРИ

Октобар 2008. Volkswagen уграђује EA 189 дизел-моторе у шесту генерацију „голфа“, свог најпродаванијег модела.

Maj 2008. На 30. бечком симпозијуму о моторима Volkswagen представља нови 1.6 TDI мотор базиран на EA 189 и објављује да ће то бити база за све будуће четвороцилиндричне моторе. Ауди A3, који такође има EA 189 мотор, постаје „зелени ауто године“ у Сједињеним Државама.

Послије 2012. Volkswagen уграђује EA 189 у „поло“ и „пасат“, док их Ауди уграђује у A1, A3, A4 и A6, као и у спортски модел TT и у SUV возила Q3 и Q5. Мотор се такође уграђује у моделе „сеата“ и „шкоде“.

ПОГЛАВЉЕ 5: ТЕХНИЧАР ЗВОНИ НА УЗБУНУ

Зима 2011. Дотични Volkswagenov техничар открива превару и обавјештава о томе Ханц-Јакоб Нојзера, шефа за развој мотора при VW бренду. Нојзер је забиљежио информацију, али је не узима заобиљно и ништа није доспјело у јавност. Њутиње Нојзера му се исплатило и он 2013. године долази на чело развоја цијеле VW групе.

ПОГЛАВЉЕ 6: ГЛАВНА АМЕРИЧКА ОФАНЗИВА

24. мај 2011. Volkswagen коначно отвара своју прву ауто-фабрику у Сједињеним Државама. Фабрика у Чатинуги, Тенеси, запошљава преко 2.000 радника и има максимални пројектовани капацитет за 230.000 возила годишње. Крајњи циљ је да аутомобили произведени у Сједињеним Државама буду 20 одсто мање штетни по околину него дотадашњи VW модели у Канади и Европи.

31. децембар 2011. Volkswagen је 2011. продao 69.730 дизел-возила у Сједињеним Државама, скоро 18.000 више него у 2010. Други производи, као General Motors, Daimler и BMW, продали су тек између 2.000 и 3.000 дизел-возила. Међутим, тржиште дизелаша у Сједињеним Државама, где је 2012. продато 12,8 милиона нових аутомобила и даље је веома мало.

ПОГЛАВЉЕ 7: НОВА УПОЗОРЕЊА

2012–2013. Удружења за заштиту околине упорно се жале да су дизел-аутомобили

знатно прљавији него што се тврди, али аутомобилска индустрија не одговара и покушава да маргинализује ове извјештаје.

26. април 2013. Мартин Винтеркорн на Бечком симпозијуму о моторима каже да је Volkswagen од 2000. године смањио потрошњу горива својих TDI и TSI мотора за више од 30%. Он је увјeren да је могуће да се ефикасност повећа за додатних 15% до 2020, производећи дизеле који су у најмању руку чисти као хибридни мотори јапанских произвођача (читај: Toyote).

13. мај 2013. Организација за заштиту околине, DUH, представља ревизорски извјештај који показује знатна одступања тестних резултата и података добијених приликом реалне употребе возила у Њемачкој. Критиковали су „блiske везе између чланова њемачке владе и аутомобилске индустрије“. И док Европска комисија расправља о оштријим ограничењима, њемачка влада их одбацује како би избегла стварање проблема њемачким произвођачима аутомобила.

ПОГЛАВЉЕ 8: ОТКРИЋЕ

Почетак 2014. Организација за заштиту околине, ICCT, тестира стварне емисионе вриједности за дизел-аутомобиле и проналази да су два VW модела далеко изнад лимита – чак до 35 пута више од дозвољене границе.

Мај 2014. Двије америчке регулаторне организације, Агенција за заштиту околине (EPA) и Калифорнијски одбор за ваздушне ресурсе (CARB), обавијештене су о томе. Они започињу формалну истрагу VW возила. Volkswagen је показао да је вољан да размотри проблем, те да ће спровести своју истрагу и упоредити резултате са независним регулаторним тијелима.

ПОГЛАВЉЕ 9: БОРБА С АМЕРИЧКИМ РЕГУЛАТОРИМА

Новембар 2014. Менаџмент Volkswagena позива новинаре у „Valhalu“, дио централе у Волфсбургу са високим обезбеђењем, где Мартин Винтеркорн и финансијски директор Ханс Дитер Печ проводе око два сата правдајући своје дјеловање. Објашњавају да је пословање у Сједињеним Државама главни приоритет и представљају нове VW моделе за следеће године. Сви су SUV-ови а доминираје дизел-мотори.

2. децембар 2014. Volkswagen опозива 500.000 возила у Сједињеним Државама због техничких проблема. Продаја дизел-возила у тој земљи опада први пут у неколико посљедњих година. Volkswagen је у 2014. у Сједињеним Државама продао 80.441 аутомобил са дизел-мотором, што је знатно мање у поређењу са рекордних 93.338

дизелаша у 2013. години.

8. децембар 2014. Упркос успоравању руског и бразилског тржишта, VW групација (која укључује и Ауди, Сеат и Шкоду) на путу је да 2014. заврши са рекордних 10 милиона продатих возила широм свијета.

ПОГЛАВЉЕ 10: КРИЗА ЕСКАЛИРА

Април 2015. Предсједник надзорног одбора VW групе Фердинанд Пих изјављује у интервјуу да се дистанцира од извршног директора Мартина Винтеркорна, што доводи до отворене борбе за моћ између бивших сарадника. Винтеркорн на крају излази као победник и на следећем кризном састанку надзорног одбора Пих подноси оставку у одбору (с њим и његова супруга), али остаје главни акционар. Он није навео разлог за отворени напад на Винтеркорна и нејасно је да ли је већ тада био свјестан надолазећих проблема у Volkswagenu.

Јул 2015. Америчка агенција за заштиту околине (EPA) запријетила је да ће стопирати продају VW дизел-возила за 2016. ако се компанија не усклади са емисионим ограничењима. Volkswagen-ови инжењери немају објашњење за огромну разлику у резултатима мјерења на тестовима и онима забиљеженим у свакодневној вожњи, на путу. Коначно, VW групација признаје да су намјештали емисионе тестове уз помоћ софтвера.

ПОГЛАВЉЕ 11: ЕРУПЦИЈА СКАНДАЛА

18. септембар 2015. Ситнија Џајлс, асистент администратора агенције EPA, саопштава светским медијима да је Volkswagen преварио своје купце и америчку државу. Скандал постаје јаван. Volkswagen је понижен, али се у почетку не оглашава. Резултати емисионих тестова доспијевају у њемачке медије као и вијест да Volkswagen може бити кажњен и до 18 милијарди долара.

20. септембар 2015. Volkswagen је први пут јавно коментарисао оптужбе. У изјави за медије Мартин Винтеркорн је рекао да дубоко жали што је изгубљено повјерење купца и јавности и да група сарађује с властима како би се ствари разјасниле брзо и транспарентно.

21. септембар 2015. На берзи настаје хаос, акције Volkswagen-а губе 20% вриједности па групација у једном дану губи преко десет милијарди евра тржишне вриједности. Винтеркорн каже да је наредио да се случај истражи.

23. септембар 2015. Притисак постаје превелик и Мартин Винтеркорн подноси оставку. Каже да то чини у најбољем интересу компаније, иако тврди да није био

свјестан кршења прописа. Volkswagen подноси кривичну пријаву јавном тужилаштву у Брауншвајгу против непознатих лица због преваре.

28. септембар 2015. Дотадашњи шеф Porschea и Volkswagen-ов нови генерални директор, Матиас Милер, позива 1.200 менаџера на састанак, најављујући велики акциони план за излазак из ситуације у којој се налазе.

1. октобар 2015. Иако је из јавног тужилаштва у Брауншвајгу првобитно најављена истрага против Винтеркорна, тужилац се исправља и саопштава да није започета формална истрага против бившег директора, као и да постоји само иницијална сумња.

ПОГЛАВЛЈЕ 12: ПОЧИЊЕ ОПЕРАЦИЈА ЧИШЋЕЊА

Volkswagen је започео највећи "опозив" возила у својој историји. Само у Њемачкој је обухваћено 2,8 милиона возила (укупно 11 милиона у цијелом свијету, од чега 600.000 у Сједињеним Државама). Очекивани трошак је око 300 € по возилу, али опозив би могао бити знатно скупљи, у зависности од додатних техничких компликација.

Volkswagen је платио више од 22 милијарде казне и одштете у Сједињеним Државама по основу тужбе коју су подигле америчке власти и савезна држава Калифорнија.

Њемачки суд је, поред осталог, наложио да Volkswagen плати казну од милијарду евра због скандала са софтвером који контролише емисију гасова код дизелских аутомобила.

Купци и инвеститори такође туже компанију, тврдећи да су прекасно информисани о догађајима. И док су тужбе тек почеле, немогуће је израчунати финансијску штету групације. Док једни стручњаци очекују да ће она достићи десетине милијарди евра, други се питају да ли Volkswagen уопште може да се носи са овако великим кризом и да ли ће је уопште преживјети.

❖ Случај Агрокор

Велику пажњу и интерес јавности у региону привукао је случај хрватског Агрокора. Скандал око Агрокора избио је почетком 2017. године и због сличне дјелатности и утицаја на националну економију често се пореди с афером и случајем Пармалат. Међутим, водећи амерички инвестициони портал *Seeking Alpha* објавио је

текст о Агрокору као десет пута тежем случају од Пармалата јер је Пармалат представљао 1,5% италијанског бруто домаћег производа, док Агрокор представља 15% бруто домаћег производа Хрватске.²³

Да би покушала спасити Агрокор и минимизирати штету, хрватска влада је донијела Закон о поступку изванредне управе у трговачким друштвима од системског значаја за Републику Хрватску²⁴, тзв. „Lex Agrokor“. Овај закон предвиђа увођење изванредног повјереника који самостално води пословање дужника и преузима све радње у поступку које су му повјерене. Хрватска влада је за повјереника именовала Анту Рамљака. Власник и бивши предсједник управе Агрокора Ивица Тодорић побјегао је у Лондон и чека изручење.

Накнадно су медији открили сукоб интереса, односно сазнало се да су поједини учесници у писању закона „Lex Agrokor“ истовремено били ангажовани на савјетовању и за то били веома добро плаћени што је довело до смјене владиног повјереника Анте Рамљака и одступања с функције потпредсједнице Владе Мартине Далић. На удару се нашао и предсједник владе Андреј Пленковић. За новог повјереника именован је Фабрис Перушко.

Немогућност измиривања дугова (обавеза) у роковима њиховог доспијећа значио је почетак проблема у Агрокору. Каснија ревизија коју је спровела ревизорска кућа PricewaterhouseCoopers (PwC) показала је да су пословни резултати лошији због накнадно отписаних појединих ставки имовине (велики дио су и потраживања). Ревизија је показала да је имовина Агрокора била прецијењена за 21,7 милијарде куна (око три милијарде евра) те да обавезе концерна премашују имовину за 14,5 милијарди куна (око двије милијарде евра). Ревизија је показала бројне рачуноводствене неправилности²⁵:

- ❖ неисказане обавезе по кредитима у износу од 2,9 милијарди куна (око 400 милиона евра),
- ❖ неприказани оперативни и финансијски трошкови у износу од 2,3 милијарде куна (око 300 милиона евра),

²³ <https://seekingalpha.com/article/4067346-agrokor-bankruptcy-balkan-parmalat-10-times-bigger-proportion>

²⁴ „Народне новине“, 6. 4. 2017.

²⁵ Белак, В. (2017). *Лажирање финансијских извјештаја, пријеваре и рачуноводствена форензика, Fircon d.o.o. Mostar*, стр. 652–653 (Извор: Посебни извјештаји Изванредне управе Агрокора о налазима ревизије од 5. септембра и 9. октобра 2017. године).

- ❖ неправилно повећање по ставкама новца и новчаних еквивалената у износу од 2,1 милијарде куна (око 280 милиона евра),
- ❖ неадекватна класификација кредита у капиталне резерве у износу од милијарду куна (око 135 милиона евра),
- ❖ прецијењени приходи у износу од 3,5 милијарди куна (око 470 милиона евра),
- ❖ консолидовани губитак знатно већи од приказаног и износи 11,04 милијарде куна (око 150 милиона евра),
- ❖ укупне обавезе су много веће од приказаних и износе 56,28 милијарди куна (око 7,5 милијарди евра),
- ❖ губитак изнад висине капитала много је већи од приказаног и износи 14,5 милијарде куна (око двије милијарде евра),
- ❖ постојао је транзитни рачун за трошкове како би се трошкови сакрили од ревизора,
- ❖ велики износ приватних трошкова терећен је на пословне трошкове,
- ❖ позајмице новца власнику Агрокора биле су проблематичне у многим аспектима, посебно због тога што нису враћане,
- ❖ продужаван је процијењени вијек трајања дугорочне имовине како би се смањили трошкови амортизације,
- ❖ изbjегавани су неопходни отписи имовине да би се смањили трошкови,
- ❖ финансијски извјештаји су били лажирани због тога што су приказивали боље пословне резултате од стварних.

У полицијској акцији ухапшено је 12 особа које су биле на руководећим позицијама у Агрокору, а међу њима и два ревизора из ревизорске куће Baker Tilly.

Ни Република Српска није имуна на рачуноводствене преваре и манипулације. Најбољи примјер је „Arcelor Mittal“ из Приједора који је признао утају 6,4 милиона КМ пореза трансферним цијенама и све утврђене обавезе платио Пореској управи Републике Српске. Комплетна документација о овом предмету достављена је и Министарству унутрашњих послова Републике Српске. Контролом обрачунатог пореза на добит за период 2010–2013, Пореска управа установила је да трансферне цијене не одговарају тржишним, те је захтијевала израду студије о трансферним цијенама, која је завршена крајем 2019. године. Студија трансферних цијена показала је да је „Arcelor Mittal“ имао трансферне цијене са двије повезане фирме („Arcelor Mittal Zenica“ и

„Arcelor Mittal Sourcing“), које не одговарају тржишним цијенама, чиме је буџет Републике Српске оштећен за више од 6,4 милиона КМ с каматама. (Извор: www.capital.ba).

Злоупотребе су се десиле и у Бањалуци. Наиме, против држављанина Хрватске Diega Crebela бањалучка полиција поднијела је извјештај тужилаштву због сумње да је као одговорно лице фирму "Нова Метал" из Бање Луке оштетио за више од 1,2 милиона КМ. Сумњиче га да је починио кривична дјела злоупотреба положаја одговорног лица и повреда обавезе вођења трговачких и пословних књига и састављања финансијских извјештаја и њихово фалсификовање или уништење.

Diego Crebel се сумњичи да је као одговорна особа у фирмама из Бање Луке од јула до новембра 2018. године сачинио фiktиван уговор с неистинитим садржајем и употребијебио као прави, искористио свој положај и овлашћење и с банковног рачуна правног лица из Бање Луке исплатио на своје име укупно 1.190.480,86 КМ. Сумњичи се да је без икаквог правног основа плаћао личне трошкове физичком лицу у укупном износу од 30.659,82 конвертибилних марака.

Бањалучка полиција поднијела је извјештај и против С. К. за незаконито вођење књига овом предузећу. За С. К. постоји сумња да као одговорна особа у фирмама из Бање Луке од јануара 2018. до децембра 2019. године није водио пословне књиге и књиговодствене евиденције и није достављао финансијске извјештаје које је према важећим прописима био дужан водити, евидентирати и достављати.

Њему се ставља на терет повреда обавезе вођења трговачких и пословних књига и састављања финансијских извјештаја и њихово фалсификовање или уништење.

(Извор: www.nezavisne.com).

*
*   *

Као што се види из претходно илустрованих финансијских и рачуноводствених скандала и афера, ниједна национална привреда није имуна и поштеђена „креација“ у рачуноводству што се свакако одражава на квалитет финансијског извјештавања. Случај „Агрокор“ показао је да се велики рачуноводствени скандали могу десити и код нас. Управо из тог разлога одлучили смо се да истражимо колико је креативно рачуноводство присутно у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској, односно да ли је и колико финансијско извјештавање квалитетно. Фокус ће бити на сагледавању међузависности креативног рачуноводства, с једне, и квалитета и поузданости финансијског извјештавања, с друге стране. Но, прије него што се спроведе емпиријско истраживање, неопходно је поставити методологију и сачинити план емпиријског истраживања, одредити начине прикупљања, обраде и анализе података као и дефинисање ограничења у истраживању, чemu ће се посветити пажња у наредном поглављу овог рада.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Наука почиње с проблемима и завршава с проблемима.

Карл Попер

Ово поглавље посвећено је поступцима спровођења истраживања. У наставку ћемо се фокусирати на: методолошки приступ истраживању, план емпириског истраживања у оквиру којег ћемо дефинисати популацију и одредити узорак, операционализацију зависне и независних варијабли и одређивање индикатора у истраживању, истраживачке методе и технике, начин прикупљања, обраде и анализе података и ограничења истраживања.

3.1. Методолошки приступ истраживању

Имајући у виду да одабир методолошког приступа истраживању зависи од истраживачког проблема и циљева истраживања, у нашем истраживању ћемо се ослањати на дедуктивни и индуктивни приступ, што значи да ћемо користити **комбиновану методологију** односно **комбинацију квалитативне и квантитативне методологије научног истраживања**.

Квалитативно истраживање подразумијева теренски рад и непосредан контакт с циљном групом испитаника. У конкретном случају ради се о контакту са сертикованим и лиценцираним рачуновођама и ревизорима у Републици Српској путем анкетних упитника и интервјуја. Уколико се након добијених податка на основу упитника укаже потреба да се одређени сегменти истраживања детаљније истраже, обавиће се и интервјуисање менаџера, рачуновођа, али и ревизора.

Квантитативна методологија научног истраживања заснива се на прикупљању и анализи квантитативних података с циљем испитивања узрочно-посљедичне везе између квалитета финансијског извјештавања, с једне стране, и креативног рачуноводства, с друге. Квантитативни емпириски подаци добијени су анализом финансијских извјештаја добијених од Агенције за подредничке, информатичке и финансијске услуге Републике Српске (АПИФ).

3.2. План емпириског истраживања

План емпириског истраживања помогао нам је у добијању одговора на основни проблем овог рада, односно истраживачко питање. У првом дијелу рада описан је проблем и предмет истраживања и дефинисани циљеви и хипотезе. Другим ријечима, дефинисали смо шта ће се истраживати. У оквиру овог дијела рада утврђено је како ће се истраживати и како ће се доћи до закључка на основу спроведеног истраживања.

Да би се одговорило на питање како ће се истраживати, потребно је одредити популацију, изабрати узорак, одредити варијабле и индикаторе, те изабрати методе за прикупљање, обраду и анализу података.²⁶

3.2.1. Одређивање популације и узорак

Да би се дошло до валидних закључака на основу прикупљених емпириских података, веома је важно дефинисати популацију и одредити репрезентативан узорак. Будући да је популација која се планира за посматрање сувише велика да би се обухватила у цијелисти, неопходно је испитати њен дио методом узорка. Из тог разлога је од велике важности да узорак који се одреди буде репрезентативан како би се на основу резултата добијених узорком могла процијенити популација као цјелина. Узорак је репрезентативан уколико по својим карактеристикама наликује и добро описује популацију којој припада.

С обзиром на то да је креативно рачуноводство и квалитет финансијског извјештавања нешто што се тиче менаџмента, рачуновођа и ревизора, емпириско истраживање ће укључити три категорије популација: сертификоване рачуновође и сертификоване рачуноводствене техничаре у Републици Српској, те овлашћене ревизоре и ревизорске куће које обављају ревизију на територији Републике Српске. Према подацима из Извјештаја о раду Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске за 2019. годину на дан 31. 12. 2019, структура чланова (рачуновођа и ревизора) према звањима и припадностима друштвима у Републици Српској изгледала је овако:

---

²⁶ Тодоровић, З; Тодоровић, И. (2015). *Методологија научног истраживања у економији*. Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, стр. 124.

Табела 3.1: Структура чланства Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске према професионално-стручним звањима и територијалној припадности чланова друштвима рачуновођа и ревизора

Ред. број	Друштво рачуновођа и ревизора	Укупан број чланова	Број јединица парникообраћања	Број јединица парникообраћања објекта парникообраћања	Број јединица парникообраћања привредних организација	Број јединица парникообраћања привредних организација са 2019.	Број јединица парникообраћања чланова друштва	Број јединица парникообраћања чланова друштва и ревизора
1.	Бања Лука	4.384	2.416	1350	144	1.515	901	840
2.	Бијељина	1.001	606	363	27	375	231	234
3.	Брник	421	226	113	11	145	81	76
4.	Добој	942	528	295	21	260	268	150
5.	Фоча	403	180	95	4	93	87	55
6.	Грачаница	565	356	204	6	155	201	100
7.	Модрича	354	187	87	2	92	95	47
8.	Приједор	633	359	229	8	179	180	116
9.	Соколац	882	488	276	31	282	206	173
10.	Требиње	523	305	170	13	220	85	135
11.	Зворник	553	313	191	6	149	164	101
УКУПНО		10.661	5.964	3.373	273	3.465	2.499	2.027
								1.346

²⁷ Према Правилнику о врстама професионално-стручних звања у рачуноводственој и ревизорској професији у Републици Српској који је донио Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске и Одлуки о условима за стицање звања у рачуноводственој професији Комисије за рачуноводство и ревизију Босне и Херцеговине, сви чланови који имају звање „овлашћени ревизор“ претходно су морали да положе испите и стекну звање „сертификован рачуновођа“. Ријечу, сви овлашћени ревизори су истовремено и сертификоване рачуноводе.

Када је ријеч о привредним друштвима за ревизију, према подацима Министарства финансија Републике Српске, које води јавни регистар привредних друштава за ревизију на дан 31. 12. 2019. године, у Републици Српској послује 36 ревизорских друштава која имају важеће лиценце издате од Министарства, и то:

Табела 3.2: Регистар привредних друштава за ревизију у Републици Српској на дан 31. 12. 2019. године²⁸

1	АДИТОН д.о.о. Бања Лука	19	ПЕТРОС д.о.о. Бијељина
2	Pricewaterhousecoopers д.о.о. Сарајево	20	ZANIX д.о.о. Бијељина
3	РЕВИФИН д.о.о. Бијељина	21	РЕВИЗИЈА FIRCON д.о.о. Мостар
4	ПОСЛОВНИ ИНФОРМАТОР РЕВИЗИЈА д.о.о. Пале	22	РЕВИСИО д.о.о. Бијељина
5	РЕВИДЕРЕ д.о.о. Бијељина	23	ЕКО БИРО „ВАЊА“ д.о.о. Бања Лука
6	ERNST YOUNG д.о.о. Сарајево	24	РЕВИСИО д.о.о. Бијељина
7	KPMG BH д.о.о. Сарајево	25	МИГА д.о.о. Брчко
8	КОНТАЛ д.о.о. Бања Лука	26	ПОСЛОВНИ ИНФОРМАТОР ПД д.о.о. Приједор
9	DELOITTE д.о.о. Бања Лука	27	ТОМАКАНТ д.о.о. Градишак
10	БДО д.о.о. Бања Лука	28	FINANCING д.о.о. Брчко
11	ПРИМАНОТА д.о.о. Бања Лука	29	ПОСЛОВНА КЊИГА д.о.о. Требиње
12	РЕВИДЕНТ д.о.о. Груде	30	LEITNER LEITNER д.о.о. Сарајево
13	GRANT THORNTON д.о.о. Бања Лука	31	РЕВИЗОР д.о.о. Добој
14	REVIQUAL д.о.о. Источно Сарајево	32	БАЛАНС СМД д.о.о. Бања Лука
15	CONTROL REVIEW д.о.о. Бања Лука	33	RSM AUDIT BH д.о.о. Сарајево
16	VRALAUDIT д.о.о. Бања Лука	34	BAKER TILLY RE OPINION д.о.о. Сарајево
17	БЛ РЕВИЗОР д.о.о. Бања Лука	35	EXPERT д.о.о. Зеница
18	ЕФ РЕВИЗОР д.о.о. Бања Лука	36	РЕВИК д.о.о. Сарајево

²⁸ Извор: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyril/Vlada/Ministarstva/mf/Servisi/Poslovanje/rrr/Pages/default.aspx#collapse2>

У сврху тестирања хипотезе извршиће се прикупљање емпиријских података помоћу анкетних упитника на узорку у једанаест градова у Републици Српској како би се задовољила територијална припадност посматраних популација:

- Бања Лука,
- Приједор,
- Грађевина,
- Модрича
- Добој,
- Брчко,
- Бијељина,
- Зворник,
- Пале,
- Фоча,
- Требиње.

План је да се анкетни упитници дистрибуирају на децембарским и јануарским континуираним професионалним едукацијама за рачуновође и ревизоре које сваке године спроводи Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске. С обзиром да анкетирање наведених популација представља квалитативни аспект истраживања, што се тиче врсте узорка, у ту сврху користиће се мјешовити узорци који имају обиљежје случајног и намјерног одређивања узорка.

Квантитативни аспект истраживања подразумијева мјерење дефинисаних индикатора зависне и независних варијабли и подваријабли. За те потребе извршиће се анализа финансијских извјештаја узоркованих привредних друштава у Републици Српској. Исто као и код квалитативног истраживања, користиће се мјешовити узорци.

3.2.2. Операционализација варијабли и одређивање индикатора у истраживању

Дефинисању главне (радне) и помоћних хипотеза претходи идентификовање зависне и независних варијабли истраживања. Зависна варијабла се увијек налази у самом проблему истраживања, а судећи и према наслову и према проблему истраживања, може се констатовати да је **зависна варијабла у овом истраживању квалитет финансијских извјештаја**. У овом дијелу рада одредиће се из којег угла ће се посматрати квалитет финансијског извјештавања, односно који ће се показатељи квалитета користити као индикатори зависне варијабле.

Имајући у виду да је веома много интерних и екстерних фактора који утичу на квалитет финансијских извјештаја, у оквиру овог истраживања посматраће се само утицај креативног рачуноводства на зависну варијаблу. Ријечју, **независна варијабла је креативно рачуноводство**. За потребе овог истраживања, у оквиру независне варијабле, посматраћемо утицај сљедећих поступака и подручја креативног рачуноводства на зависну варијаблу: управљање зарадом (*earnings management*), изглађивање зараде (*income smoothing*), агресивно рачуноводство (*aggressive accounting*) и лажирање финансијских извјештаја (*fraudulent financial reporting*). Ова четири подручја креативног рачуноводства представљају независне подваријабле чију ћемо операционализацију приказати у наставку.

3.2.2.1. Операционализација зависне варијабле

Имајући у виду да је сам појам квалитета релативан и сложен, и уколико желимо да он буде укључен у хипотезу, неопходно је да извршимо његову трансформацију у подваријабле које ћемо моћи посматрати, мјерити и квантитативно исказати. За сада не постоји универзалан показатељ квалитета финансијског извјештавања. Будући да инвеститори и повјериоци немају повјерења и не очекују да ће управа предузећа бити непристрасна и објективна приликом састављања финансијских извјештаја, велику улогу има независно и стручно мишљење ревизора. Ревизија служи као својеврсна контрола квалитета информација приказаних у финансијским извјештајима и подиже кредитабилитет финансијских извјештаја (Петровић, 2013). О кредитабилитету,

вјеродостојности и истинитости финансијских извјештаја мишљење дају независни ревизори на основу чега се долази до информације „да ли су финансијски извјештаји, у свим битним аспектима, сачињени у складу са утврђеним оквиром финансијског извјештавања“ (ИФАЦ, 2010). Ревизија финансијских извјештаја смањује и ублажава информациону асиметрију, помаже у откривању и отклањању неправилности и грешака, и превентивно дјелује на одвраћање од креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештаја. На тај начин представља саставни дио савременог финансијског извјештавања. Многа ранија истраживања су показала да инвеститори узимају у обзир мишљење независног ревизора о квалитету финансијских извјештаја приликом доношења инвестиционих одлука (*Firth*, 1978; *Chow* и *Rice*, 1982; *Dopuch* и други, 1986; *Chen* и други, 2000).

Након прегледа финансијских извјештаја ревизор може да изрази модификовано и немодификовано мишљење. Модификовано (квалифицирано) ревизорско мишљење је први индикатор слабог квалитета финансијског извјештавања, под претпоставком да је квалитет ревизије константан. У складу с тим, *квалитет финансијских извјештаја као зависну варијаблу посматраћемо кроз призму ревизије тих извјештаја, с посебним освртом на модификована (квалифицирана) мишљења независних ревизора, као подваријаблом.* Као индикатор зависне подваријабле посматраћемо рацио модификованих ревизорских мишљења (*Танг* и други, 2008) као однос укупног броја квалифицированих ревизорских мишљења и укупног броја обављених ревизија у Републици Српској. Што је овај рацио већи, мањи је квалитет финансијског извјештавања, и обратно.

Уколико се квалитет финансијских извјештаја посматра кроз призму резултата њихове екстерне ревизије, треба имати у виду и квалитет саме ревизије, а самим тим и информацију ко је обављао ту ревизију. Имајући у виду да је квалитет ревизије веома важна димензија квалитета финансијског извјештавања, величина ревизорске фирме, како показују нека истраживања, веома јебитан показатељ. Иако ни велике ревизорске фирме нису имуне на ревизорски ризик,²⁹ и неуспјешне ревизије велике ревизорске фирме се сматрају независнијим (*DeAngelo*, 1981a, 1981b), искуснијим, стручнијим (*Carcello* и *Nagy*, 2003; *Krishnan*, 2003) и више инвестирају у професионалну едукацију и обуку (*Dopuch* и *Simunic*, 1980). Фирме „велике четворке“ су много опрезније у

²⁹ Ризик да ревизор може дати нетачан извјештај, односно мишљење о финансијским извјештајима (нпр. позитивно мишљење о финансијским извјештајима који су погрешно исказани).

погледу заштите њиховог брендiranog имена, јер оне могу много више да изгубе од фирмама „велике четворке“ на репутацији и угледу (*DeAngelo*, 1981a, 1981b; *Krishnan*, 2003). Узимајући то у обзир, као **контролну варијаблу** квалитета финансијских извјештаја (зависне варијабле) земље, укључићемо **квалитет ревизије**. Квалитет ревизије (контролну варијаблу) мјерићемо помоћу индикатора тзв. рација ревизора ван „велике четворке“ (*Tang* и други, 2008) који представља мјеру квалитета екстерне ревизије, а самим тим и квалитета финансијског извјештавања. Овај индикатор квалитета финансијског извјештавања у земљи израчунава се на сљедећи начин:

Рацио ревизора ван велике четворке

$$= 1 - \frac{\text{Укупан број ревизора "велике четворке"} }{\text{Укупна број обављених ревизија}}$$

Што је мањи овај рацио, већи је рацио ревизора „велике четворке“ и самим тим је већи и квалитет ревизије и квалитет финансијског извјештавања.

3.2.2.2. *Операционализација независне варијабле*

Као што је већ наглашено, у оквиру независне варијабле (креативно рачуноводство) посматраће се утицај сљедећих поступака креативног рачуноводства на зависну варијаблу (квалитет финансијског извјештавања):

- ✓ управљање зарадом (*earnings management*) и изглађивање зараде (*income smoothing*),
- ✓ агресивно рачуноводство (*aggressive accounting*),
- ✓ лажирање финансијских извјештаја (*fraudulent financial reporting*).

Ова подручја креативног рачуноводства представљају независне подваријабле.

❖ **Прва независна подваријабла: управљање зарадом (*earnings management*)**

Управљање зарадом (добитком), као прва независна подваријабла, односи се на свјесно (намјерно) манипулисање са добити предузећа, то јест приказивање резултата предузећа бољим него што он реално јесте. Овај сегмент креативног рачуноводства израженији је код мноштва малих фирм како је показало истраживање *Burgstahler-a и Dichev-a* (1997). Истраживање ових двају аутора дало је убедљив доказ да су углавном мала предузећа у Сједињеним Државама свјесно утицала на процес финансијског извјештавања како би се манипулисало добитком и на тај начин избегло извјештавање о губицима. Истражујући ову проблематику, *Burgstahler* и *Dichev* су примијетили да се код 8–12% фирм које су оствариле мали добитак смањују рачуноводствене манипулатације и пракса управљања зарадама, док је код 30–44% фирм које су оставриле мали губитак установљено повећавање праксе управљања добитком (зарадом) како би се креирао позитиван финансијски резултат. До сличних резултата су дошли и Таруверди, Морадзадехфард и Ростами (*Таруверди, Морадзадехфард и Ростами, 2012*) који су спровели истраживање у 70 компанија које котирају на Техеранској берзи. Резултати овог истраживања су показали да је квалитет финансијског извјештавања већи код већих компанија. У складу с претходним, као индикатор за ову независну варијаблу (управљање зарадама) користићемо рацио избегавања губитака (*Burgstahler* и *Dichev*, 1997; *Burgstahler* и *Eames*, 2003; *Leuz* и други, 2003; *Burgstahler* и други, 2006; *Jacob* и *Jorgensen*, 2007). Овај показатељ се рачуна из односа укупног броја малих предузећа која су остварила добит и малих предузећа с губитком. Што је овај рацио већи, већи је и ниво свјесног (намјерног) утицаја на финансијско извјештавање (*earnings management*) односно креативног рачуноводства, а тиме је лошији квалитет финансијског извјештавања.

Будући да изглађивање зараде представља један од видова управљања зарадом, ова два подручја ћемо посматрати заједно. Изглађивање (уједначавање, уравнотежење) зараде има за циљ приказивање остваривања добити за више узастопних година како би се стекао дојам сталног раста, а избегле осцилације (*Belak, 2011*, стр. 147). Нека ранија истраживања у овом подручју креативног рачуноводства (*Beatty* и други, 2002) показала су да јавне банке имају више подстицаја да стално пријављују повећање профита и имају тенденцију да пријаве мањи број падова профита у односу на приватне банке. ДеАнгело сматра да је прекид узастопног раста профита повезан са знатним падом цијена акција предузећа (*DeAngelo* и други, 1996).

У складу с претходним истраживањима (*Burgstahler и Dichev, 1997*), под малим фирмама с повећањем (падом) профита подразумијевају се фирме са промјеном ΔРОА између 0 и 0,005 (између – 0,005 и 0), где је ΔРОА промјена у приносу на имовину (активу, средства). Тако се ΔРОА рачуна као количник разлике текуће нето добити и нето добит претходне године и укупне активе претходне године. Што је већи овај рацио, већа је присутност креативног рачуноводства кроз поступке изглађивања зараде, а самим тим је и лошији квалитет финансијског извјештавања. Као индикатор за ову независну подваријаблу послужиће DACC (дискреционари обрачун) који ће се израчунавати на основу конструисаног модификованих дискреционарних модела обрачуна чија ће база бити Jones-ов модел.

❖ **Друга независна подваријабла:** агресивно рачуноводство (*aggressive accounting*)

Агресивно рачуноводство, као друга независна подваријабла, односи се на намјерну и претјерану промјену рачуноводствених политика и начела, као и на прекорачење норме допуштене међународним рачуноводственим стандардима (*Belak, 2011*, стр. 147). Промјена рачуноводствених политика је инструмент креативног рачуноводства само у случајевима када је извршена с циљем да се утиче на висину добити и олакша стицање капитала (*Шкарић Јовановић, 2007*). Због тога код ове независне подваријабле као индикатора може се посматрати стопа приноса на сопствени капитал и рацио задуженост. Стопа приноса на сопствени капитал (ROA) и рацио задужености (LEV) биће промјењиве које ће учествовати у модификованим дискреционарним моделу обрачуна који смо конструисали те ћемо пратити утицај и кретање ових индикатора на ову подваријаблу.

❖ **Трећа независна подваријабла:** лажирање финансијских извјештаја (*fraudulent financial reporting*).

Лажирање финансијских извјештаја, као трећа независна подваријабла, подразумијева намјерне погрешке, преправљање финансијских извјештаја и испостављање лажних докумената како би се обликовао жељени резултат (*Belak, 2011*, стр. 147). Ову независну подваријаблу ћемо посматрати кроз заступљеност интерних контрола и ревизије у привредним друштвима. Претпоставка је да се са успостављеним

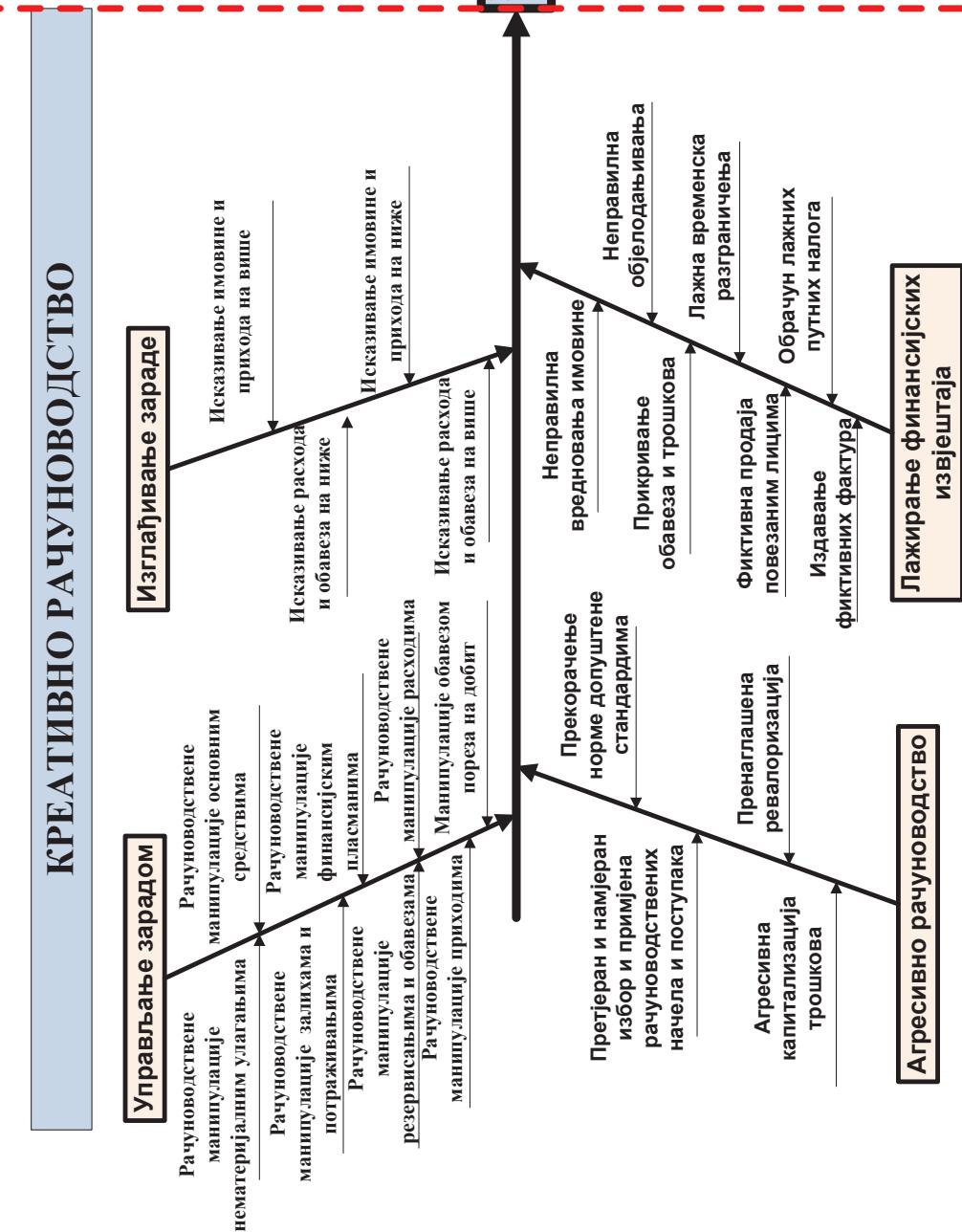
и ефикасним системима интерне контроле и интерне ревизије смањује вјероватноћа лажирања финансијских извјештаја.

Операционализација идентификованих варијабли и подваријабли, као и индикатора неопходних за њихово квантификовавање, може се приказати помоћу Ishikawa дијаграма (дијаграма узрока и посљедица) на сљедећи начин:

КРЕАТИВНО РАЧУНОВОДСТВО

Узроци
X = независне варијабле

Посљедица
Y = зависна варијабла

Рацио модификованих ревизорских мишљења

КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Агресивно рачуноводство

Лажирање финансијских извештаја

3.2.3. Истраживачке методе и технике

У овом научноистраживачком раду користиће се неколико истраживачких метода.

Метода индукције подразумијева да се на основу посматрања и истраживања појединачних случајева донесе општи закључак. Када говоримо о врсти индукције, будући да ћемо посматрати одређен и ограничен број појединачних случајева јер нисмо у могућности да узмемо у обзир све, користићемо се **аналошком непотпуном индукцијом**. Ријечју, закључке ћемо извести по аналогији односно на темељу ставова дијела популације (репрезентативног узорка) те извести закључак за цијелу популацију.

Методе анализе и синтезе које се заснивају на индукцији и дедукцији су саставни дио сваке научне студије. Анализу ћемо користити приликом интерпретације података прикупљених емпиријским истраживањем и приликом тестирања хипотеза, док ће се синтеза корисити приликом извођења и уопштавања закључака.

У оквиру статистичких поступака и метода у овом раду значајно мјесто заузимају **метода узорка и графичко приказивање статистичких података** односно истраживачких резултата.

Када је ријеч о истраживачким техникама, у оквиру **технике испитивања** користићемо анкетни упитник и скалирање.

Једна од истраживачких метода и техника које ћемо користити у истраживању јесте техника испитивања, конкретно **групни анкетни упитник**. Упитник је техничко средство, инструмент за спровођење анкете, односно за прикупљање података, а састоји се од низа питања у вези с предметом истраживања на која се тражи одговор (Кукић, Маркић, 2006, стр. 151). Анкетни упитник ће бити писменог карактера јер такав вид анкете испитаницима омогућава анонимност, али и да истовремено испитамо већи број респондената. То ће нам олакшати поступак прикупљања података и минимизирати трошкове. Састојаће се из три дијела, увода, упитника и упутства респондентима. По свом облику, питања у упитнику ће бити затвореног карактера где ће испитаницима бити понуђен извјестан број упоредних одговора између којих треба да се опредијеле. Поред затворених питања са понуђеним одговорима набрајања, дио питања ће бити с понуђеним одговорима интензитета (до пет интензитета). За затворена питања смо се

опредијелили из разлога што очекујемо да ће на тај начин већи број испитаника да одговори на упитник.

Скалирање као техника испитивања омогући ће респондентима да од више тврђњи одаберу ону која према њиховом мишљењу највише одговора стварном стању. Када је ријеч о скалама, користићемо *дескриптивне и нумеричке скале*. У оквиру дескриптивних скала посебно ћемо издвојити *скалу Ликертова типа* која ће се базирати на пет интензитета („у потпуности се слажем“, „слажем се“, „неодлучан сам“, „не слажем се“ и „уопште се не слажем“) у вези са одређеном тврђњом, где ће рачуновође и ревизори исказати степен свог слагања с наведеном тврђњом заокружујући један од понуђених интензитета.

3.3. Начини прикупљања, обраде и анализе података

На путу до нових научних спознаја податке ћемо једним дијелом прикупити примјеном технике испитивања, односно до података ћемо доћи помоћу анкетног упитника. Ради се о писменом прикупљању података на репрезентативном узорку о ставовима и мишљењима рачуновођа и ревизора у Републици Српској. С циљем тестирања постављених хипотеза анкету ћемо реализовати групним анкетирањем односно анкетирањем већег броја испитаника (рачуновођа и ревизора) истовремено у склопу семинара континуиране професионалне едукације које организује Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске.

Емпиријски подаци везани за зависну варијаблу (квалитет финансијског извјештавања) биће генерисани из извјештаја независних ревизора (ревизорских друштава). Будући да су друштва за ревизију обавезна попуњавати и предавати годишњи упитник Министарству финансија у склопу којег се даје и преглед привредних друштава којима су пружане услуге (извршене ревизије) са врстом датог мишљења, ове податке смо добили из Министарства финансија (Ресор за рачуноводство и ревизију). Када је ријеч о квалитету финансијског извјештавања, претходно смо описали показатеље квалитета који ће се користити као индикатори зависне варијабле.

До емпиријских података у вези с независном варијаблом (креативно рачуноводство) доћи ћемо израчунавањем DACC-а (дискреционог обрачуна) као мјере заступљености управљања добитком у финансијским извјештајима привредних друштава. Ради се о показатељу који се израчунава на основу модела дискреционог обрачуна који будемо конструисали. Улазни подаци за израчунавање индикатора DACC-а биће финансијски извјештаји 400 привредних друштава за четврогодишњи период. До ових података може се доћи на основу биланса стања и биланса успјеха посматраних привредних друштава који су нам неопходни како бисмо израчунали наведене индикаторе. Ове податке смо добили посредством Агенције за посредничке, информатичке и финансијске услуге Републике Српске (АПИФ) која је надлежна за успостављање и вођење регистра пословних субјеката и њихових финансијских извјештаја.

За ове потребе користиће се и статистичке методе регресије и корелације како би се утврдила повезаност одређених (под)варијабли. За израчунавање регресије и корелације користиће се статистички пакет SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences).

3.4. Ограничења истраживања

Иако резултати спроведеног истраживања и емпиријски подаци до којих се дође треба да јасно укажу на међузависност креативног рачуноводства, с једне стране, и квалитета и поузданости финансијског извјештавања, с друге, ипак треба узети у обзир и иманентне недостатке и ограничења овог истраживања.

Наиме, сама чињеница да се истраживање спроводи на узорку указује на инхерентна ограничења јер се не посматра цјелокупан скуп (популација). С тим у вези поставља се питање могућности спознаје општег на основу појединачног односно дјелимичног испитивања. Из тог разлога добијени резултати истраживања могу послужити као основа за доношење индикативних закључака и бити полазна тачка неких дубљих анализа и истраживања.

Један од начина прикупљања података, као што смо навели, јесте анкетни упитник. Могућности ове методе су такође ограничене у смислу да испитаници

најчешће не одговарају на анкетне упитнике ни да дају субјективне, непотпуне и нетачне одговоре.

Други начини прикупљања наведених података односи се на анализу годишњих упитника Министарства финансија које попуњавају ревизорска друштва као и подаци добијени посредством Агенције за посредничке, информатичке и финансијске услуге Републике Српске (АПИФ). Овде треба истаћи ограничења и потешкоће код приступа и доступности поједињих докумената као и знатна финансијска средства која је неопходно издвојити за захтијеване податке од АПИФ-а.

Развијени модификовани модел дискреционих обрачуна који је базиран на Jones-овом моделу сасвим сигурно има ограничења, почевши од врсте података који се користе. Били смо у дилеми да ли одабрати секциони модел или модел временских серија. И један и други имају одређених предности и недостатака. За разлику од података временске серије који посматрају један субјекат и једну варијаблу у више временских интервала, наш вишеструки регресиони дискрециони модел користио је претежно податке попречног пресјека (*Cross-sectional data*) будући да смо посматрали више субјекта и неколико различитих варијабли у одређеном временском интервалу. Недостатак *Cross-sectional data* приступа је у томе што претпоставља да су коефицијенти исти за све фирме у појединачним годинама и индустријама, што свакако представља ограничење. Овај модел захтијева да се у обзир узме што више посматрања за сваку дјелатност што може представљати потешкоће и ограничење због проблема доступности података. Процијењени параметри модела се посматрају једнако за све извјештајне ентитете из исте дјелатности или постоји опасност да се одређени недискрециони обрачун класификују као дискрециони што су свакако ограничења овог модела.

4. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ УТИЦАЈА КРЕАТИВНОГ РАЧУНОВОДСТВА НА ПОУЗДАНОСТ (КВАЛИТЕТ) ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА

*Некада је књижевност била умјетност, а финансије занат.
Данас је књижевност занат, а финансије умјетност.*

W. Lippman

Прије него што извршимо тестирање хипотеза, представићемо резултате до којих смо дошли квалитативним и квантитативним емпириским истраживањем које смо спровели у Републици Српској. Као што смо нагласили у претходном поглављу, квалитативно истраживање базирало се на теренском раду и контакту са сертикованим рачуновођама и ревизорима у Републици Српској кроз анкетни упитник, док се квантитативно истраживање проводило анализом годишњих упитника за поступак јавног надзора над радом друштава за ревизију за период 2016–2018. године добијених од Министарства финансија Републике Српске, као и анализом података из финансијских извјештаја добијених од АПИФ-а.

4.1. Резултати спроведеног квалитативног емпириског истраживања

Прикупљање емпириских података помоћу анкетних упитника извршено је у периоду децембар 2018 – фебруар 2019. године. Дистрибуција анкетних упитника изискивала је теренски рад у два наврата.

Први пут анкетни упитници су подијељени 4. и 5. децембра 2018. године учесницима на дводневном специјалистичком семинару континуиране професионалне едукације за овлашћене ревизоре на тему „Утицај увођења новог Међународног стандарда финансијског извјештавања – IRFR 9“ који је организовао Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске у Пијано сали хотела „Босна“ у Бањој Луци.

Други пут анкетни упитници су дистрибуирани у периоду 24. јануар – 8. фебруар 2019. на семинару за израду годишњег финансијског извјештаја за привредна друштва у Републици Српској и актуелностима везаним за измене у пореским прописима

Републике Српске. Овај семинар је одржан у једанаест градова у Републици Српској према сљедећем распореду:

24. 1. 2019.	Приједор	Хотел „Приједор“
25. 1. 2019.	Грађишка	Дом Културе
28. и 29. 1. 2019.	Бања Лука	Правни факултет
30. 1. 2019.	Добој	Кино-сала
31. 1. 2019.	Модрича	Српски културни центар
1. 2. 2019.	Брчко	Дом културе
4. 2. 2019.	Требиње	Зграда ХЕТ-а – велики амфитеатар
5. 2. 2019.	Фоча	Дом културе
6. 2. 2019.	Пале	Економски факултет Пале
7. 2. 2019.	Бијељина	Центар за културу
8. 2. 2019.	Зворник	Дом омладине

Према Извештају о раду Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске за 2019. годину, структура чланства Савеза по друштвима 31. 12. 2019. била је сљедећа:

Табела 4.1: Структура чланства Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске по друштвима 31. 12. 2019. године³⁰

Ред. број	Друштво рачуновођа и ревизора	Укупан број чланова		Број сертификованих чланова		Број лиценцираних чланова за 2018. годину	
		Број	%	Број	%	Број	%
1.	Бања Лука	4.384	41,12	2.416	40,51	1.350	40,02
2.	Бијељина	1.001	9,39	606	10,16	363	10,76
3.	Брчко	421	3,95	226	3,79	113	3,35
4.	Добој	942	8,84	528	8,85	295	8,75
5.	Фоча	403	3,78	180	3,02	95	2,82
6.	Грађишка	565	5,30	356	5,97	204	6,05
7.	Модрича	354	3,32	187	3,14	87	2,58
8.	Приједор	633	5,94	359	6,02	229	6,79
9.	Соколац	882	8,27	488	8,18	276	8,18
10.	Требиње	523	4,91	305	5,11	170	5,04
11.	Зворник	553	5,19	313	5,25	191	5,66
УКУПНО		10.661	100,00	5.964	100,00	3.373	100,00

³⁰ Према подацима објављеним у Извештају Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске и стању у области рачуноводства и ревизије у Републици Српској за 2018. годину.

На оба поменута семинара укупно је подијељено око 2.500 анкетних упитника од чега су испитаници (учесници семинара) вратили 947. Обрадом прикупљених упитника установљено је да су 344 упитника или празна или непотпуна (односно дјелимично попуњена) због чега смо их елиминисали, тако да се узорак смањио на 603 валидна анкетна упитника који су били предмет обраде, дакле око 25% од укупног броја дистрибуираних анкетних упитника. Уколико се број валидних анкетних упитника постави у однос са укупним активним (лиценцираним) члановима Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске (3.373), може се констатовати да овај узорак износи 17,88% од укупне популације коју посматрамо (лиценцираних и активних рачуновођа и ревизора). У наредној табели слиједи структура прикупљених анкетних упитника са становишта њихове исправности (валидности) и територијалне заступљености према градовима у којима је извршено прикупљање података:

Табела 4.2: Преглед валидности и територијалне заступљености прикупљених анкетних упитника

Град	Укупан број прикупљених анкетних упитника		Непотпуни (неважећи) анкетни упитници		Уредно попуњени (валидни) анкетни упитници	
	Број упитника	Структура	Број упитника	Структура	Број упитника	Структура
Бања Лука	314	33,16%	82	23,84%	232	38,47%
Пријedor	67	7,07%	28	8,14%	39	6,47%
Грађашка	41	4,33%	10	2,91%	31	5,14%
Модрича	28	2,96%	15	4,36%	13	2,16%
Брчко	85	8,98%	38	11,05%	47	7,79%
Добој	103	10,88%	59	17,15%	44	7,30%
Бијељина	82	8,66%	31	9,01%	51	8,46%
Зворник	27	2,85%	9	2,62%	18	2,99%
Пале	93	9,82%	28	8,14%	65	10,78%
Фоча	39	4,12%	9	2,62%	30	4,98%
Требиње	68	7,18%	35	10,17%	33	5,47%
УКУПНО	947	100,00%	344	100,00%	603	100,00%

На основу податка из претходне табеле евидентно је да је у истраживању највише учествовало испитаника (рачуновођа и ревизора) из Бање Луке (232 валидна

анкетна упитника, односно 38,47%), док је најмање учешће испитаника из Модриче (свега 13 валидних одговора или 2,16%). Када је ријеч о непотпуним одговорима (упитницима који нису валидни и нису предмет даље анализе), највише их је било у Бањој Луци (82 упитника, односно 23,84%), затим Добоју (59 или 17,15%), Брчком (38 или 11,05%) и Требињу (35 упитника, односно 10,17%).

Подаци о учешћу валидних анкетних упитника (узорака) у укупном броју активних (лиценцираних) чланова Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске за 2019. годину по друштвима презентовани су у наредној табели:

Табела 4.3: Упоредни преглед броја лиценцираних рачуновођа и ревизора и броја валидних анкетних упитника по градовима

Друштво рачуновођа и ревизора	Број лиценцираних чланова за 2019. годину	Број валидних анкетних упитника	Узорак по друштвима
1	2	3	4 = 3/2
Бања Лука	1.350	232	17,19%
Приједор	229	39	17,03%
Грађишка	204	31	15,20%
Модрича	87	13	14,94%
Брчко	113	47	41,59%
Добој	295	44	14,92%
Бијељина	363	51	14,05%
Зворник	191	18	9,42%
Соколац	276	65	23,55%
Фоча	95	30	31,58%
Требиње	170	33	19,41%
УКУПНО	3.373	603	

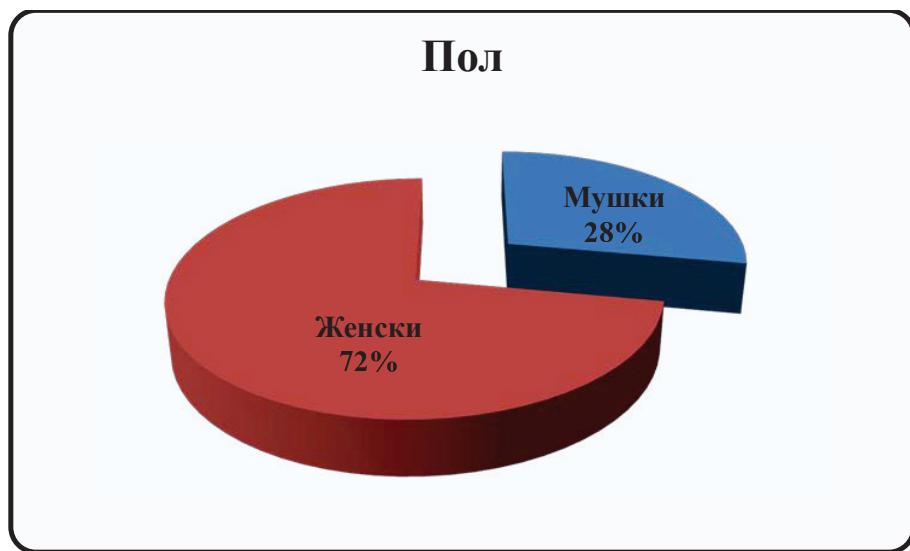
На основу претходног табеларног приказа може се констатовати да је највећи узорак узет од рачуновођа и ревизора који припадају Друштву рачуновођа и ревизора Брчко (41,59% активних чланова попунило је анкетни упитник). На другоме мјесту је Друштво рачуновођа и ревизора Фоча (31,58%), док је на трећој позицији Друштво рачуновођа и ревизора Соколац (23,55%). Узорак у свим осталим друштвима креће се између 14% и 19%, изузев у Друштву рачуновођа и ревизора Зворник где је свега 18 (9,42%) активних чланова попунило анкетни упитник).

Имајући у виду да Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске чини 11 добровољно удруженih друштава (Бања Лука, Приједор, Грађишка, Модрича, Брчко,

Добој, Бијељина, Зворник, Пале, Фоча и Требиње) на чијим смо територијама спровели емпириско истраживање на популацији рачуновођа и ревизора, а на основу претходно илустрованих података, констатујемо да рачуновође и ревизори који су учествовали у истраживању (око 25% посматране популације) представљају репрезентативан узорак како с професионалне компетентности (релевантности), тако и с аспекта територијалног принципа (распореда и организације) што нам пружа реалну могућност уопштавања закључака како на цијелу посматрану популацију (рачуновође и ревизоре), тако и на цијелу територију Републике Српске.

На почетку ћемо обрадити основне податке о испитаницима, који се односе на полну и старосну структуру, стручну спрему, сектор запослења, занимања, подручја рада, структуре професионално-стручних звања које испитаници посједују, као и територијалну припаданост друштвима рачуновођа и ревизора.

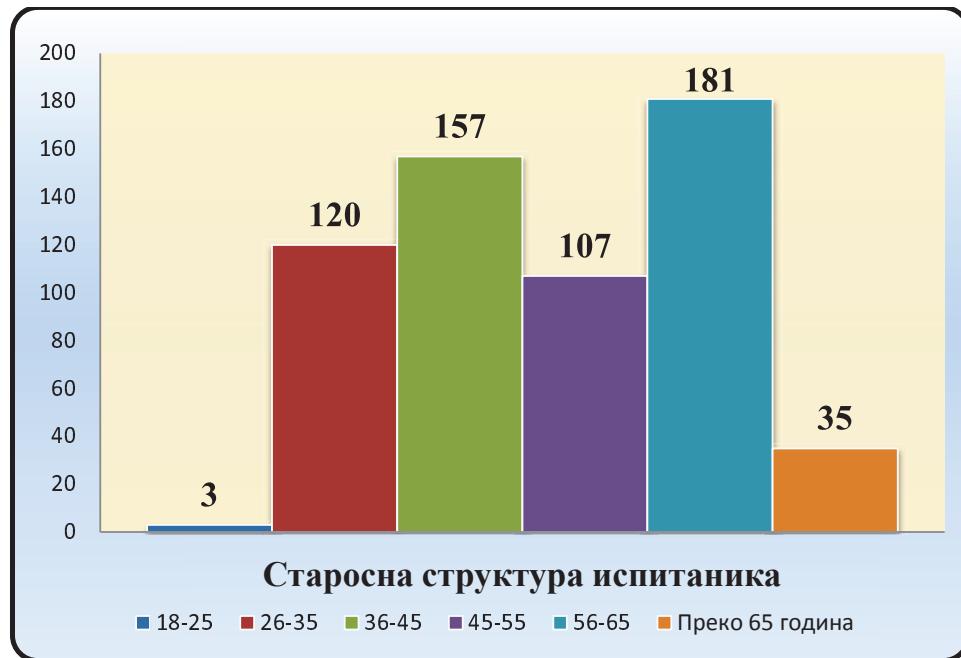
Када је ријеч о полној структури испитаника, на основу обрађеног узорка од 603 анкетна упитника, евидентно је да се рачуноводственом и ревизорском професијом више бави женска популација. У прилог томе говори чињеница да од 603 обрађена анкетна упитника, 435 (72%) испитаника су жене, док 168 (28%) испитаника чини мушка популација. Полна структура испитаника дата је графикону 1.

Графикон 4.1: Структура испитаника према полу

Када је ријеч о старосној структури испитаника, највише одговора пристигло је од испитаника старости 56–65 година (181 испитаник или 30,02%); 157 одговора добили смо од испитаника старости 36–45 година (26,04%); 120 испитаника (29,90%)

било је старосне доби 26–35 година: 107 њих (17,74%) имало је 45–55 година, док је 35 (5,80%) испитаника било у доби преко 65 година. Свега три испитаника (0,50%) била су у старосној доби 18–25 година У наставку је графикон старосне структуре испитаника.

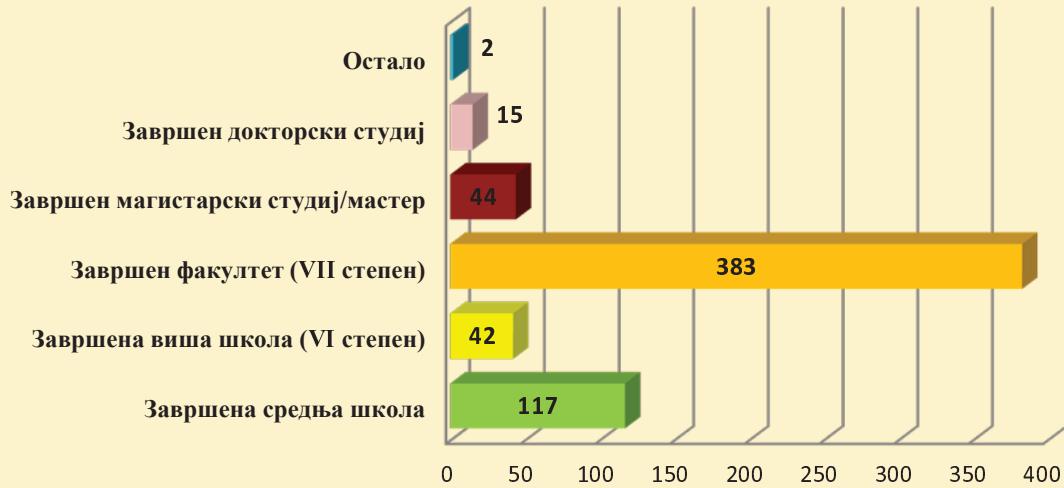

Графикон 4.2: Старосна структура испитаника

Уколико посматрамо структуру испитаника према стручној спреми, на графикону који слиједи евидентно је да је у овом истраживању учествовало највише испитаника, 383 (63,52%) са завршеним факултетом – VII степен. У истраживању је учествовало и 117 испитаника (19,40%) са завршеном средњом школом, 42 испитаника (6,96 %) са вишом школом, 44 испитаника (7,30 %) са завршеним магистарским студијем/мастером, док је 15 испитаника (2,49%) завршило докторски студиј.

Структура испитаника према стручној спреми

- Завршена средња школа
- Завршен факултет (VII степен)
- Завршена виша школа (VI степен)
- Завршени докторски студиј
- Завршени магистарски студиј/мастер
- Остало

Графикон 4.3: Структура испитаника према стручној спреми

Када је ријеч о секторима у којима су испитаници били запослени, обрадом података дошли смо до следеће структуре:

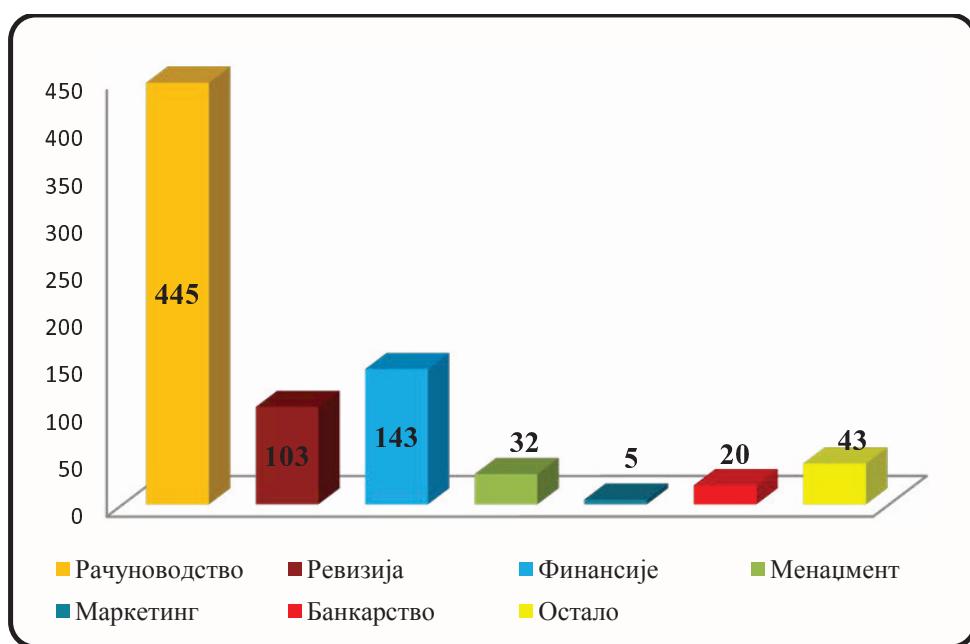
Сектор у којем су испитаници запослени

Графикон 4.4: Сектор запослења испитаника

Према подацима из претходне табеле, највише одговора су дали испитаници запослени у приватном сектору (389 испитаника или 64%). На упитник су одговорила 162 испитаника (27%) који су запослени у јавном (државном) сектору, док су 52 испитаника (19%) запослена у неком другом сектору или невладиним/непрофитним организацијама или је без запослења.

Пето питање анкетног упитника захтијевало је да испитаници заокруже своје занимање (подручје рада). На наведено питање били су дозвољени вишеструки одговори с обзиром на повезаност понуђених подручја рада. Резултати које смо добили су:

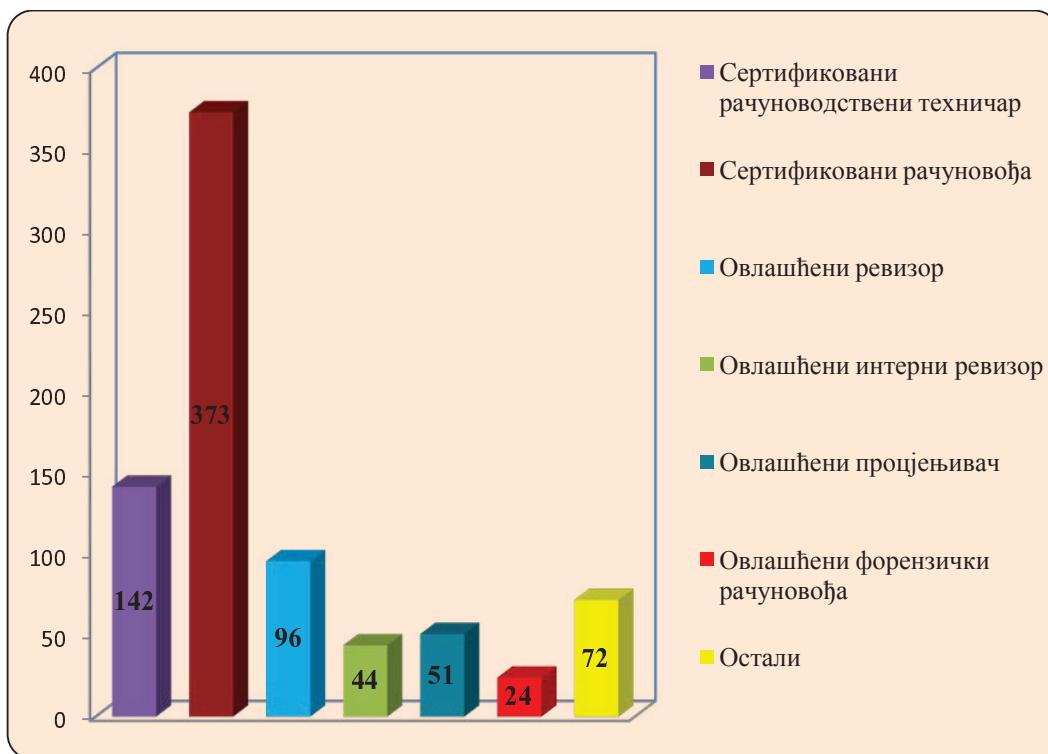

Графикон 4.5: Занимање/подручје рада испитаника

Као што се види на графикону 4.5 чак 87,36% испитаника бави се рачуноводством (56,26%), ревизијом (13,02%) и финансијама (18,08%). Менаџментом као подручјем рада бави се 4,05% испитаника док је тренутно занимање за 8,60% испитаника маркетинг (0,63%), банкарство (2,53%) и остали (5,44%). На основу претходног, основано је закључити да су узорак и одговори које смо сакупили путем анкетног упитника релевантни из угла компетентности испитаника будући да је преко 87% испитаника из области рачуноводства, ревизије и финансија.

У шестом питању анкетног упитника тражило се да испитаници одговоре која све професионално-стручна звања посједују. С обзиром на то да једно лице може имати

више професионално-стручних звања, на ово питање било је дозвољено да се заокружи више понуђених одговора. Анализом добијених података добили смо:

Графикон 4.6: Професионално-стручна звања испитаника

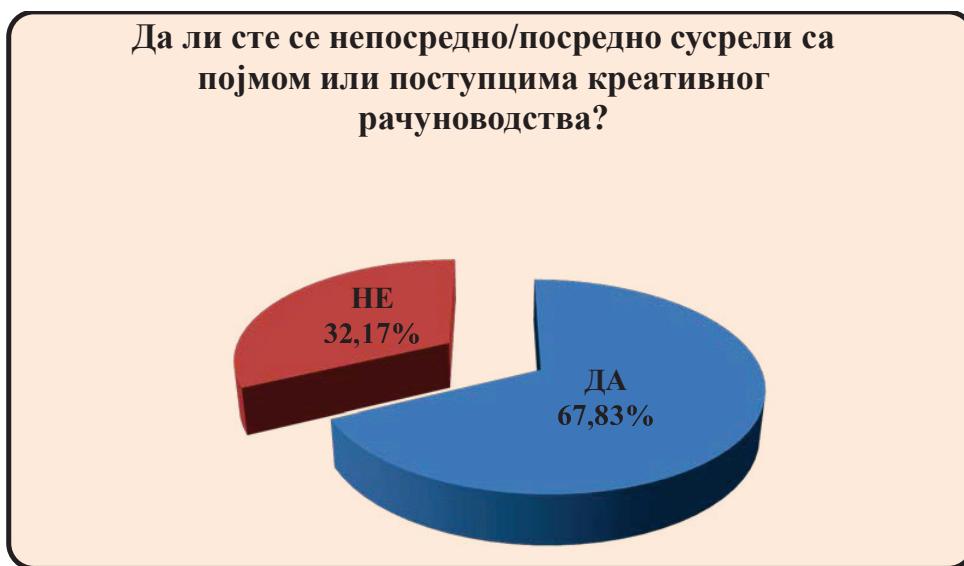
Према подацима из претходног графокона, евидентно је да највише испитаника има професионално-стручно звање сертификован рачуновођа (373 испитаника, односно 46,51%). Укупно 142 испитаника (17,71%) има звање сертификованог рачуноводственог техничара, 96 испитаника (11,97) има звање овлашћеног ревизора, 44 испитаника (5,49) су овлашћени интерни ревизори, 51 испитаник (6,36) је овлашћени процјењивач, 24 испитаника (2,99%) имају професионално-стручно звање сертификован форензички рачуновођа, док су 72 испитаника (8,98%) одговорила да имају неко друго професионално звање.

С претходним питањем обрадили смо основне податке о испитаницима (полна и старосна структура, стручна спрема, сектор запослења, занимања, подручја рада, структура професионално-стручних звања које испитаници посједују) на основу чега се може утврдити да су лица која су учествовала у овом емиријском истраживању релевантна и професионално компетентна да дају одговоре на питања која слиједе у

наставку те да представљају репрезентативан узорак који ће нам пружити могућност уопштавања закључка на цијелу посматрану популацију.

Други дио упитника (дио Б) – Финансијско извјештавање и креативно рачуноводство, тражио је од испитаника да оцијене у којој мјери креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијског извјештавања и како ублажити тај утицај, да оцијене који су најчешћи мотиви употребе креативног рачуноводства, те да оцијене заступљеност креативних поступака код нас.

На почетку другог дијела упитника питали смо испитанike да ли су се непосредно или посредно сусрели с појмом или поступцима креативног рачуноводства, и добили смо сљедећи одговор:

Графикон 4.7: Структура испитаника који су се или се нису сусрели с појмом и поступцима креативног рачуноводства

Као што се може видjetи из претходног графика, чак 409 испитаника (67,83%) на неки начин (непосредно/посредно) се упознало и сусрело с појмом и поступцима креативног рачуноводства. Овај податак свакако је још једна потврда да је узорак који је предмет анализе репрезентативан. С друге стране, 194 испитаника (32,17%) одговорила су да се нису сусрели с појмом/поступцима креативног рачуноводства, али су свакако дали одговоре и исказали ставове на питања која су слиједила послије тога.

Када је ријеч о мјерењу (оцјени) утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања код нас, испитаницима су били понуђени сљедећи одговори: „Пресудно утиче“, „Веома утиче“, „Углавном утиче“, „Дјелимично утиче“ и

„Не утиче“. Иако не постоји стандардизован инструмент за мјерење утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијских извјештаја, у овом истраживању одговорима смо додијелили бодове те конструисали бодовне критеријуме (распоне) у релативним износима како бисмо могли на основу ставова испитаника одредити колики је тај утицај. Сваком од понуђених одговора додијелили смо бодове како бисмо створили бодовну основу за оцјену утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања како слиједи:

Број бодова	Понуђени одговори
5	„Пресудно утиче“
4	„Веома утиче“
3	„Углавном утиче“
2	„Дјелимично утиче“
1	„Не утиче“

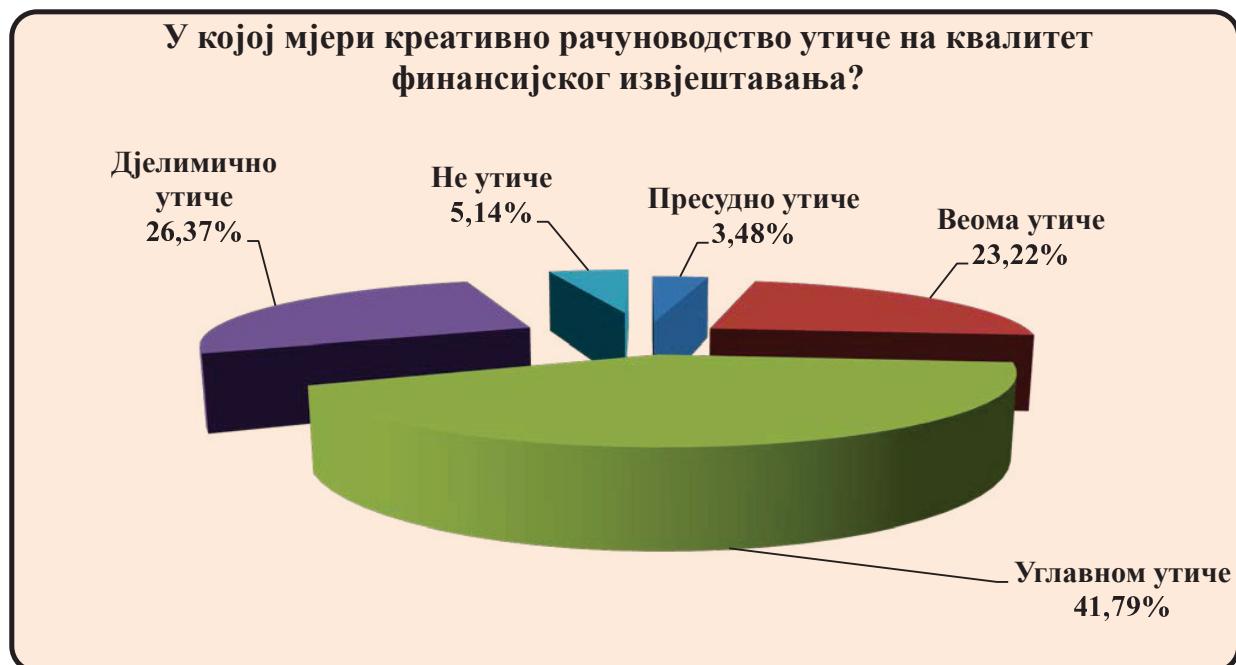
Када је ријеч о бодовном критеријуму, ако имамо у виду да су 603 испитаника одговорила на ово питање, број могућих бодова се креће у распону од 603 до 3015 бодова. С тим у вези степен утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања смо подијелили на пет категорија према слједећим бодовним критеријумима (распонима):

Категорија утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања	Бодовни критеријуми (%)
Нема утицаја	0,00–20,00
Низак степен утицаја	20,01–40,00
Умјерен утицај	40,01–60,00
Висок степен утицаја	60,01–80,00
Изузетно висок степен утицаја	80,01–100,00

Обрадом и анализом прикупљених података на узорку од 603 испитаника добијени су слједећи резултати:

	Пресудно утиче	Веома утиче	Углавном утиче	Дјелимично утиче	Не утиче	Укупно
Број испитаника	21	140	252	159	31	603
Одговори (у %)	3,48	23,22	41,79	26,37	5,14	100
Број остварених бодова	105	560	756	318	31	1770

Подаци из претходне табеле могу се и графички илустровати:

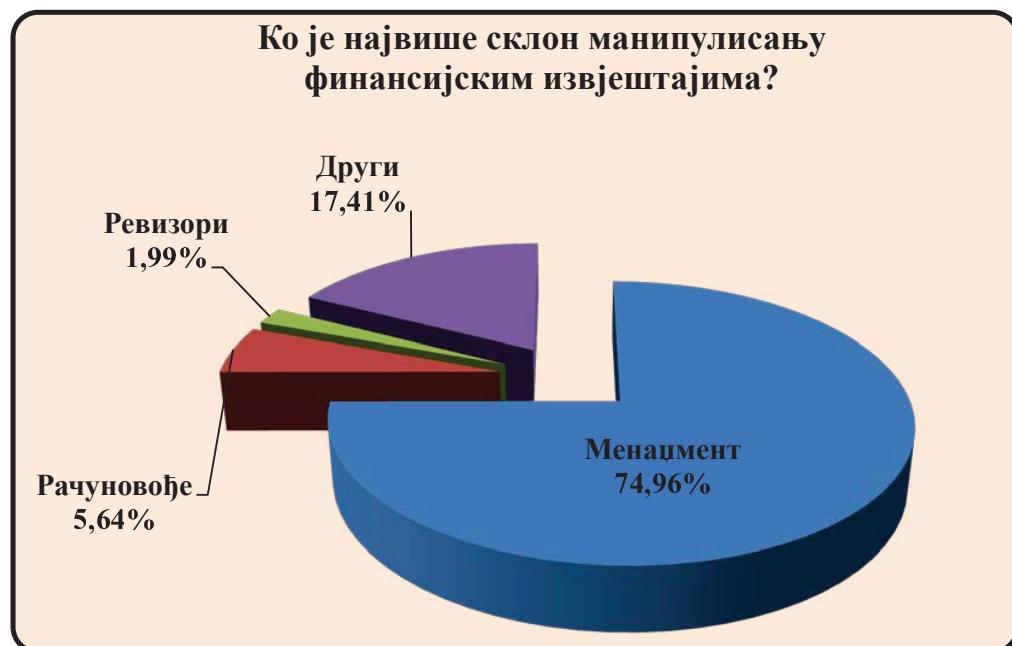
Графикон 4.8: Показатељи у којој мјери креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијског извјештавања

Као што можемо видјети из претходног графика, 252 испитаника (41,79%) сматра да креативно рачуноводство углавном утиче на квалитет финансијског извјештавања код нас, 159 испитаника (26,37%) изјаснило се са „дјелимично утиче“, 140 испитаника (23,22%) мисли да „веома утиче“, док 31 испитаник (5,14%) сматра да креативно рачуноводство пресудно утиче на квалитет финансијских извјештаја. Да креативно рачуноводство тврди 21 испитаник (3,48%).

Посматрајући илустроване податке у претходном графику и табели, може се закључити да од могућих 3015 бодова обрадом података из анкетног упитника долази се до податка да је збир остварених бодова свих 603 испитаника 1770 бодова, односно да је од укупног броја могућих бодова остварено 58,71% те се у складу с тим утицај

креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања може сврстати у категорију „умјереног утицаја“. Међутим, не треба изгубити из вида да је добијени податак на граници уласка у категорију „висок степен утицаја“.

Након што смо дошли до одговора да ли је и у којој мјери креативно рачуноводство заступљено у финансијским извјештајима, питали смо испитанике ко је према њиховом мишљењу највише склон манипулисању финансијским извјештајима. Одговоре илуструјемо следећим графичким приказом:

Графикон 4.9: Одговори на питање ко је највише склон манипулисању финансијским извјештајима

Из претходне графичке илustrације констатујемо да чак 452 испитаника (74,96%) сматра да су менаџери највише склони манипулисању финансијским извјештајима. Да су рачуновође склоне манипулатијама финансијским извјештајима сматра 34 испитаника (5,64%), а 12 испитаника (1,99%) тврди да су за то одговорни ревизори, док се 105 испитаника (17,41%) изјаснило да је ријеч о неком другом.

У наставку овог емпиријског истраживања услиједила су још четири питања која су садржавала Ликертову скалу за испитивање ставова, којом се испитаницима омогућило да одреде свој степан слагања или неслагања са одређеним тврдњама/изјавама. На укупно 25 изјава/тврдњи испитаницима је било понуђено пет могућих одговора којима су изразили степен слагања/неслагања са ставом израженим у тврдњи. Све тврдње/изјаве имају исти смјер у смислу да већи број означава већу

израженост одређене појаве. Обрада података је вршена помоћу статистичког програма SPSS, док смо за визуелизацију података користили софтверски алат *Tableau*.

Да би се испитала и измјерила интерна конзистентност (досљедност, повезаност) питања, у анкетном упитнику користиће се Cronbach Alpha коефицијент поузданости. Овај коефицијент показује нам колико питања у анкетном упитнику слично мјере одређену појаву, односно колико су сетови питања међусобно повезани. Према DeVellis-y³¹, уобичајени критеријуми за Cronbach Alpha коефицијент поузданости дати су у сљедећој табели:

Вриједност Cronbach Alpha коефицијента	Ниво поузданости
до 0,60	неприхватљива поузданост
0,60–0,65	поузданост на граници прихватљивости
0,65–0,70	прихватљива поузданост
0,70–0,80	врло добра поузданост
0,80–0,90	изврсна (одлична) поузданост
преко 0,90	неопходно је скратити скалу

Користећи се SPSS софтвером, испитали смо интерну конзистентност посљедња четири питања у анкетном упитнику, односно 25 изјава/тврдњи које су садржавале Ликертову скалу за испитивање ставова и добили смо сљедећи Cronbach Alpha коефицијент поузданости:

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.873	.871	25

Како што се може примијетити, Cronbach Alpha коефицијент износи 0,873 ($\alpha = 0,873$) што према критеријумима значи да се ради о изврсном (одличном) нивоу поузданости примијењених мјерних скала, односно потврђује да анкетни упитник који смо спровели представља ваљан инструмент за мјерење ставова и мишљења испитаника.

³¹ DeVellis, R. F. (1991). *Scale development*. Newbury Park, NJ: Sage Publications.

У почетку смо од испитаника тражили да из угла своје експертизе оцијене на скали од 1 („уопште се не слажем“) до 5 („у потпуности се слажем“) у којој мјери се слажу са сљедећим понуђеним тврђњама:

- Примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује (квари) квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.
- Спровођење квалитетних независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола и ревизија у извјештајним ентитетима позитивно утиче на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештаја, а самим тим и на унапређење квалитета финансијског извјештавања.
- Флексибилност коју оставља недовољно добро осмишљена професионална (МРС/МСФИ) и законодавна регулатива негативно утиче на превенцију и сузбијање праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања.
- Финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској нису довољно поуздани ни транспарентни.
- Креативно рачуноводство је легално/законито.
- Креативне рачуноводствене поступке тешко је открити и препознати у финансијским извјештајима.

У наставку слиједе табеларно и графички илустровани подаци до којих смо дошли анализом и обрадом одговора испитаника.

Табела 4.4: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврдњама код анкетног питања бр. 11

Тврдња	Одговори	Број одговора	(%)
Креативне рачуноводствене поступке тешко је открити и препознати у финансијским извјештајима.	Уопште се не слажем	13	2.2
	Не слажем се	143	23.7
	Не знам/Немам став	243	40.3
	Слајем се	175	29.0
	У потпуности се слажем	29	4.8
	УКУПНО	603	100.0
Креативно рачуноводство је легално/законито.	Уопште се не слажем	62	10.3
	Не слажем се	126	20.9
	Не знам/Немам став	281	46.6
	Слајем се	109	18.1
	У потпуности се слажем	25	4.1
	УКУПНО	603	100.0
Примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује (квари) квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.	Уопште се не слажем	14	2.3
	Не слажем се	80	13.3
	Не знам/Немам став	208	34.5
	Слајем се	207	34.3
	У потпуности се слажем	94	15.6
	УКУПНО	603	100.0
Спровођење квалитетних независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола и ревизија у извјештајним ентитетима позитивно утиче на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештаја, а самим тим и на унапређење квалитета финансијског извјештавања.	Уопште се не слажем	8	1.3
	Не слажем се	54	9.0
	Не знам/Немам став	136	22.6
	Слајем се	279	46.3
	У потпуности се слажем	126	20.9
	УКУПНО	603	100.0
Финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској нису доволно поузданни и транспарентни.	Уопште се не слажем	14	2.3
	Не слажем се	111	18.4
	Не знам/Немам став	176	29.2
	Слајем се	225	37.3
	У потпуности се слажем	77	12.8
	УКУПНО	603	100.0
Флексибилност коју оставља недовољно добро осмишљена професионална (МРС/МСФИ) и законодавна регулатива негативно утиче на превенцију и сузбијање праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања.	Уопште се не слажем	6	1.0
	Не слажем се	70	11.6
	Не знам/Немам став	226	37.5
	Слајем се	234	38.8
	У потпуности се слажем	67	11.1
	УКУПНО	603	100.0

Молимо Вас да из угла ваше експертите оцјените на скали од 1 (уопште се не слажем) до 5 (у потпуности се слажем) у којој мјери се слажете са съдедним наведеним тврђњама:

Тврдња

Креативне рачуноводствене поступке гешко је открити и препознати у финансиским извјештајима.

Креативно рачуноводство је легално/законито.

Примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује (квари) квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.

Спровођење квалитетних независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола и ревизије у извјештајним ентитетима, позитивно утиче на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансиских извјештаја, а самим тим и на унапређење квалитета финансиског извјештавања

Финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској нису довољно поузданни и транспарентни.

Флексибилност коју оставља недовољно добро осмишљена професионална (МРС/МСФИ) и законодавна регулатива негативно утиче на превенцију и сужбијање праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на праске креативног рачуноводства и лажирања финансиских извјештаја, а самим тим и на унапређење квалитета финансиског извјештавања

-100,0% -80,0% -60,0% -40,0% -20,0% 0,0% 20,0% 40,0% 60,0% 80,0% 100,0%

Графикон 4.10: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 11 базирано на Ликертој скали

Из претходне табеле и графика на техником скалирања на скали Ликертовог типа у анкетном питању број 11 на основу шест понуђених тврдњи испитани су ставови рачуновођа и ревизора о креативном рачуноводству и његовом утицају на квалитет финансијског извјештавања, о квалитету финансијског извјештавања у Републици Српској, као и о могућностима откривања праксе креативног рачуноводства у финансијским извјештајима. У наставку ћемо објаснити резултате до којих смо дошли обрадом и анализом прикупљених података.

Прва тврдња била је: *Креативне рачуноводствене поступке тешко је открити и препознати у финансијским извјештајима.* На ову тврдњу велики број учесника, 243 (40,3%), није било сигурно и одлучно те се одлучило за одговор „Не знам/Немам став“. Укупно 204 (33,8%) испитаника је било за оцију „Слажем се“ и „У потпуности се слажем“, односно става и мишљења да је креативне рачуноводствене поступке тешко детектовати и препознати у финансијским извјештајима, док се 156 (25,9%) испитаника одлучило за одговор „Не слажем се“ и „Уопште се не слажем“. Другим ријечима, 25,9% учесника истраживања не сматра да је креативне рачуноводствене поступке тешко открити, напротив, сматрају да је доста једноставно детектовати и препознати креативно рачуноводство у финансијским извјештајима.

Друга тврдња: *Креативно рачуноводство је легално/законито.* Многи испитаници су били неодлучни и збуњени када је ријеч о легалности/законитости креативног рачуноводства. Томе у прилог говори и чињеница да је чак 281 (46,6%) испитаник одговорио са „Не знам/Немам став“. Да креативно рачуноводство није легално/законито сматра укупно 188 (31,2%) испитаника који су одговорили са „Уопште се не слажем“ и „Не слажем се“. С друге стране, укупно 134 (22,2%) испитаника су одговорила са „Слажем се“ и „У потпуности се слажем“ на понуђену тврдњу да је креативно рачуноводство легално/законито.

Трећа тврдња: *Примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује (квари) квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.* Скоро половина испитаника (301 односно 49,9%,) се „Слаже“ и „У потпуности се слаже“ се овом тврдњом, то јест да пракса креативног рачуноводства смањује (квари) квалитет финансијског извјештавања. Укупно 94 (15,6%) учесника не слажу се с наведеном тврдњом те су дали одговоре „Не

слажем се“ и „Уопште се не слажем“. Неутрално односно несигурно било је 34,5% испитаника који су код понуђене тврдње одговорили са „Не знам/Немам став“.

Четврта тврдња: *Спровођење квалитетних независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола и ревизија у извјештајним ентитетима позитивно утиче на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештаја, а самим тим и на унапређење квалитета финансијског извјештавања.* Са тврдњом „Слажем се“ и „У потпуности се слажем“ било је чак 405 (67,2%) испитаника, док њих 62 или (10,3%) не дијеле тај став, већ су за опцију „Уопште се не слажем“ и „Не слажем се“. Несигурно је било 136 (22,6%) испитаника који су одговорили „Не знам/Немам став“.

Пета тврдња: *Финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској нису доволно поузданни ни транспарентни.* Да финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској нису доволно поузданни ни транспарентни, сматрају 302 (50,1%) учесника који су на понуђену тврдњу одговорили са „Слажем се“ (37,3%) и „У потпуности се слажем“ (12,8%). С друге стране, укупно 125 (20,7%) испитаника одговорило је са „Уопште се не слажем“ (2,3%) и „Не слажем се“ (18,4%) на понуђену тврдњу, док је неутрално било 176 (29,2%) испитаника који су одговорили са „Не знам/Немам став“.

Шеста тврдња: *Флексибилност коју оставља недовољно добро осмишљена професионална (МРС/МСФИ) и законодавна регулатива негативно утиче на превенцију и сужбијање праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања.* Да флексибилни и недовољно прецизирани МРС/МСФИ негативно утичу на превенцију праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања, тврди чак 301 (49,9%) испитаник и они су на ову тврдњу одговорили са „Слажем се“ (38,8%) и „У потпуности се слажем“ (11,1%). Са наведеном тврдњом не слаже се 76 (12,6%) испитаника који су одговорили са „Уопште се не слажем“ (1,0%) и „Не слажем се“ (11,6%). Запажен постотак учесника истраживања (37,5%) имало је неутралан став о овом питању те је њих 226 заокружило опцију „Не знам/Немам став“.

Након добијених одговара на претходне тврдње у наставку слиједи преглед резултата до којих се дошло када су у питању мотиви употребе креативног рачуноводства. Наиме, од учесника истраживања захтијевали смо да се изјасне и изразе ставове на скали од 1 до 5 (1 = веома риједак мотив, 5 = веома чест мотив) о питању разлога (мотива) употребе креативног рачуноводства у Републици Српској. Понуђено је било седам мотива употребе креативног рачуноводства:

- привлачење инвеститора,
- привлачење повјерилаца,
- пореска евазија (умањење пореске основице),
- остваривање бонуса и екстрабонуса топ-менаџмента,
- намјера менаџмента да девастира или преузме предузеће,
- одбрана од непријатељског преузимања,
- утицај на кретање цијена хартија од вриједности.

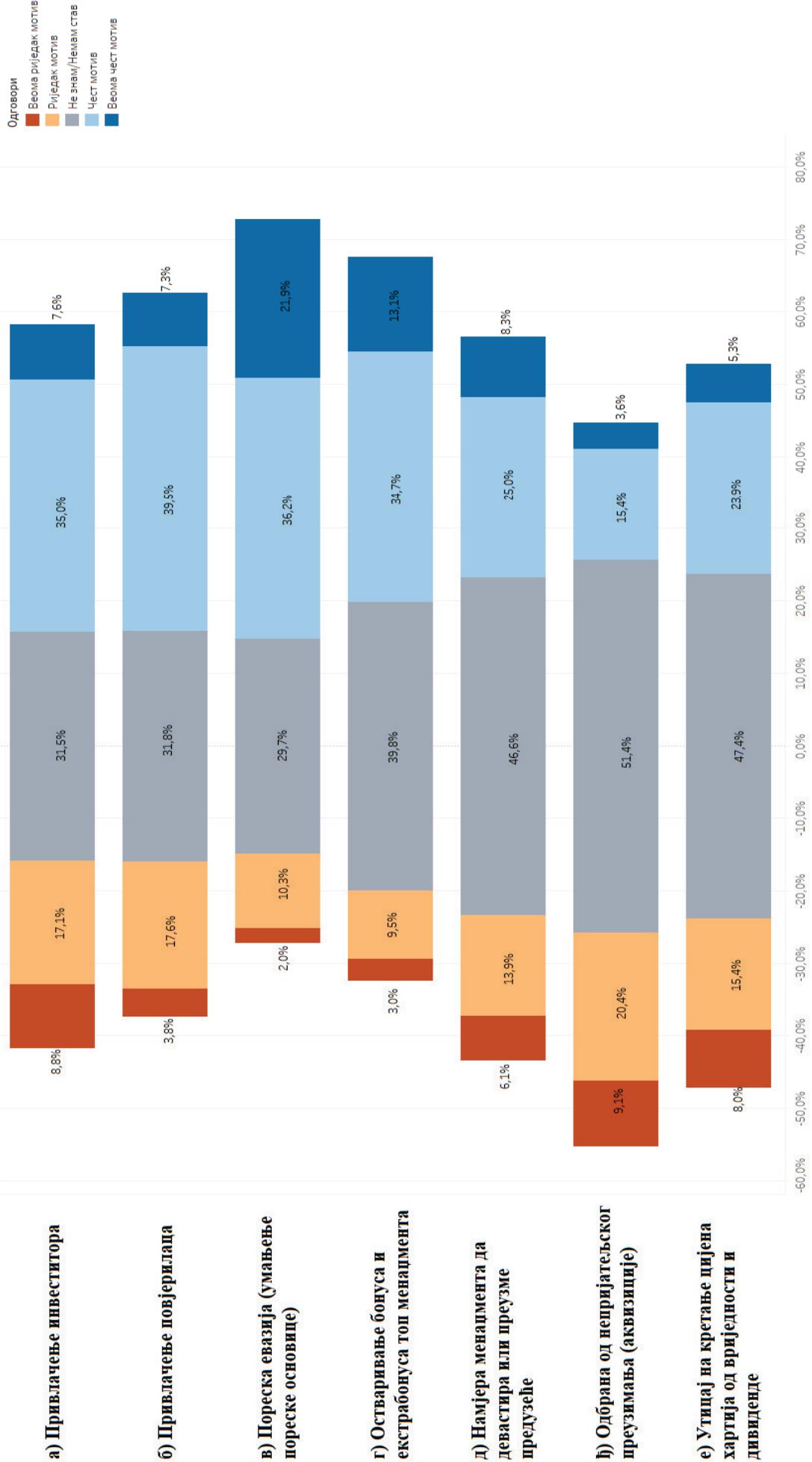
У наставку табеларно и графички илуструјемо податке до којих смо дошли анализом и обрадом одговора испитаника на претходне тврдње.

Табела 4.5: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврдњама код анкетног питања бр. 12

Тврдња	Одговори	Број одговора	(%)
а) Привлачење инвеститора	Веома риједак мотив	53.0	8.8
	Риједак мотив	103.0	17.1
	Не знам/Немам став	190.0	31.5
	Чест мотив	211.0	35.0
	Веома чест мотив	46.0	7.6
	УКУПНО	603.0	100.0
б) Привлачење повјерилаца	Веома риједак мотив	23.0	3.8
	Риједак мотив	106.0	17.6
	Не знам/Немам став	192.0	31.8
	Чест мотив	238.0	39.5
	Веома чест мотив	44.0	7.3
	УКУПНО	603.0	100.0
в) Пореска евазија (умањење пореске основице)	Веома риједак мотив	12.0	2.0
	Риједак мотив	62.0	10.3
	Не знам/Немам став	179.0	29.7
	Чест мотив	218.0	36.2
	Веома чест мотив	132.0	21.9
	УКУПНО	603.0	100.0
г) Остваривање бонуса и екстрабонуса топ-менаџмента	Веома риједак мотив	18.0	3.0
	Риједак мотив	57.0	9.5
	Не знам/Немам став	240.0	39.8
	Чест мотив	209.0	34.7
	Веома чест мотив	79.0	13.1
	УКУПНО	603.0	100.0
д) Намјера менаџмента да девастира или преузме предузеће	Веома риједак мотив	37.0	6.1
	Риједак мотив	84.0	13.9
	Не знам/Немам став	281.0	46.6
	Чест мотив	151.0	25.0
	Веома чест мотив	50.0	8.3
	УКУПНО	603.0	100.0
ђ) Одбрана од непријатељског преузимања (аквизиције)	Веома риједак мотив	55.0	9.1
	Риједак мотив	123.0	20.4
	Не знам/Немам став	310.0	51.4
	Чест мотив	93.0	15.4
	Веома чест мотив	22.0	3.6
	УКУПНО	603.0	100.0
е) Утицај на кретање цијена хартија од вриједности и дивиденде	Веома риједак мотив	48.0	8.0
	Риједак мотив	93.0	15.4
	Не знам/Немам став	286.0	47.4
	Чест мотив	144.0	23.9
	Веома чест мотив	32.0	5.3
	УКУПНО	603.0	100.0

Молимо Вас да оценијените на скали од 1 до 5 колико су чести следећи разлози (мотиви) употребе креативног рачуноводства код нас:

Тврдња

Графикон 4.11: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 12 базирано на Ликертовој скали

Из претходне табеле и графика, а на основу обрађених емпириских података основано је утврдити да је најчешћи мотив (разлог) употребе креативног рачуноводства код нас пореска евазија односно избегавање плаћања пореза. Као што се може видjetи, у анкетном питању број 12 понудили смо седам најчешћих мотива које смо сусретали консултујући релевантну литературу како бисмо испитали ставове учесника (рачуновођа и ревизора) који су то према њиховом мишљењу најчешћи мотиви прибегавању поступцима креативног рачуноводства у Републици Српској. У наставку ћемо илустровати резултате до којих смо дошли обрадом и анализом прикупљених података.

Први понуђени мотив био је *привлачење инвеститора*. Укупно 257 (42,6%) испитаника с одговорима „Веома чест мотив“ (46 испитаника, односно 7,6%) и „Чест мотив“ (211 испитаника, односно 35,0%) изразли су став да је привлачење инвеститора чест мотив употребе креативног рачуноводства у Републици Српској. Да је привлачење инвеститора „Веома риједак мотив“ изјаснила су се 53 (8,8%) испитаника, односно „Риједак мотив“ 103 испитаника (17,1%), док је неутралан став имало 190 (31,5%) испитаника.

Као други могући мотив употребе креативног рачуноводства наведен је *привлачење повјерилаца*. Да је то „Веома чест мотив“ (7,3%) и „Чест мотив“ (39,5%) употребе креативног рачуноводства у Републици Српској изјаснила су се 282 (46,8%) испитаника. С друге стране, укупно 129 (21,4%) испитаника одговорило је са „Веома риједак мотив“ (3,8%) и „Риједак мотив“ (17,6%), док су неутралног става била 192 (31,8%) испитаника који су свој став изразили одговором „Не знам/Немам став“.

Трећи наведени мотив био је *пореска евазија (умањење пореске основице)*. Да је пореска евазија, односно избегавање плаћања пореза „веома чест мотив“ (21,9%) и „чест мотив“ (36,2%) у Републици Српској мишљења је укупно 350 (58,1%) испитаника. За одговоре „веома риједак мотив“ (2,0%) и „риједак мотив“ (10,3%) опредијелила су се 74 (12,3%) испитаника. Када је ријеч о пореској евазији као мотиву употребе креативног рачуноводства, несигурно је било 218 (36,2%) испитаника који су свој неутралан став изразили опредјељењем за одговор „Не знам/Немам став“.

Остваривање бонуса и екстрабонуса топ-менаџмент био је наредни понуђени могући мотив употребе креативног рачуноводства. Анализом и обрадом прикупљених емпириских података дошли смо до податка да је укупно 288 (47,8%) испитаника

мишљења да је управо то „веома чест мотив“ (13,1%) и „чест мотив“ (34,7%). Близу 40% испитаника, њих 240 (39,8%), изразило је неутралан став одабиром одговора „Не знам/Немам став“. Да је оставаривање бонуса и екстрабонуса топ-менаџмента „Веома риједак мотив“ (3,0%) и „Риједак мотив“ (9,5%) мишљења је укупно 12,5% испитаника.

Nамјера менаџмента да девастира или преузме предузеће био је наредни понуђени мотив. За овај став опредијелио се 201 (33,3%) испитаник, односно за „веома чест мотив“ 8,3%, а за „чест мотив“ 25,0%. Чак 281 (46,6%) испитаник био је несигуран и изразио став одабиром одговора „не знам/немам став“. Да је намјера менаџмента да девастира или преузме предузеће „веома риједак мотив“ (6,1%) односно „риједак мотив“ (13,9%) употребом креативног рачуноводства, мишљења је укупно 121 (20,0%) испитаник.

Један од могућих мотива био је и *одбрана од непријатељског преузимања (аквизиција)* који је понуђен у наставку. Да је одбрана од непријатељског преузимања „веома риједак мотив“ (9,1%) односно „риједак мотив“ (20,4%) употреба креативног рачуноводства, мишљења је укупно 188 (29,5%) испитаника. Чак 310 испитаника, односно њих 51,4%, било је неутрално када је ријеч о овом мотиву те се одлучило за одговор „не знам/немам став“. С друге стране, свој став када је овај мотив у питању са одговорима „чест мотив“ (15,4%) и „веома чест мотив“ (3,6%) изразило је укупно 115 (19%) испитаника.

Посљедњи потенцијални мотив употребе креативног рачуноводства који је понуђен учесницима анкетног упитника био је *утицај на кретање цијена хартија од вриједности*. Са одговорима „веома риједак мотив“ (8,0%) и „риједак мотив“ (15,4%) свој став је изразио 141 (23,4%) испитаник. Неутралан став изразило је 286 (47,4%) испитаника, одлучујући се за одговор „не знам/немам став“, док је 176 (29,2%) испитаника мишљења да је управо ово „веома чест мотив“ (5,3%) односно „чест мотив“ (23,9%).

Након што смо испитали ставове учесника емпиријског истраживања у вези с мотивом употребе креативног рачуноводства, у наставку смо истраживали који се то поступци креативног рачуноводства у билансима стања и успјеха најчешће користе код нас. Од учесника смо тражили да из угла своје експертизе изразе став на скали од 1 до 5 (1 = Уопште се не користе, 2 = Ријетко се користе, 3 = Понекад се користе, 4 = Често се користе, 5 = Увијек се користе) о питању заступљености наведених поступака креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској. Консултујући релевантну литературу, учесницима смо понудили седам најчешће коришћених поступака креативног рачуноводства да бисмо испитали њихову заступљеност код нас. У питању су поступци:

- признавање фиктивних прихода,
- лажна временска разграничења,
- неоправдана капитализација трошкова,
- неправилна процјена вриједности некретнина и опреме,
- неоправдана промјена рачуноводствених политика,
- прикривање обавеза и трошкова,
- прецјењивање/потцјењивање вриједности залиха.

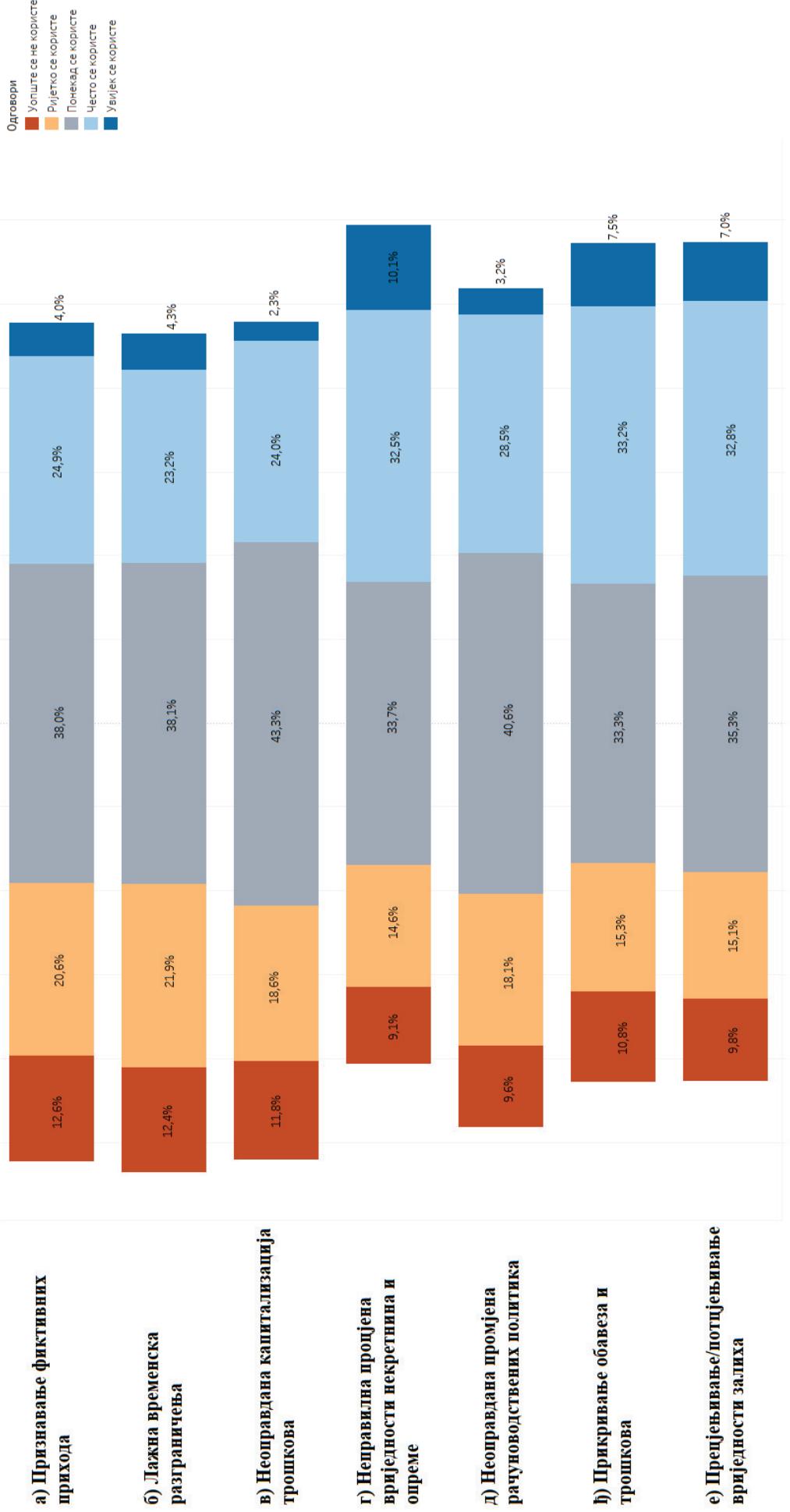
Резултате до којих смо дошли илуструјемо табеларним и графичким приказом:

Графикон 4.12: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврдњама код анкетног питања бр. 13

Тврдња	Одговори	Број одговора	(%)
а) Признавање фиктивних прихода	Уопште се не користе	76.0	12.6
	Ријетко се користе	124.0	20.6
	Понекад се користе	229.0	38.0
	Често се користе	150.0	24.9
	Увијек се користе	24.0	4.0
	УКУПНО	603.0	100.0
б) Лажна временска разграничења	Уопште се не користе	75.0	12.4
	Ријетко се користе	132.0	21.9
	Понекад се користе	230.0	38.1
	Често се користе	140.0	23.2
	Увијек се користе	26.0	4.3
	УКУПНО	603.0	100.0
в) Неоправдана капитализација трошкова	Уопште се не користе	71.0	11.8
	Ријетко се користе	112.0	18.6
	Понекад се користе	261.0	43.3
	Често се користе	145.0	24.0
	Увијек се користе	14.0	2.3
	УКУПНО	603.0	100.0
г) Неправилна процјена вриједности некретнина и опреме	Уопште се не користе	55.0	9.1
	Ријетко се користе	88.0	14.6
	Понекад се користе	203.0	33.7
	Често се користе	196.0	32.5
	Увијек се користе	61.0	10.1
	УКУПНО	603.0	100.0
д) Неоправдана промјена рачуноводствених политика	Уопште се не користе	58.0	9.6
	Ријетко се користе	109.0	18.1
	Понекад се користе	245.0	40.6
	Често се користе	172.0	28.5
	Увијек се користе	19.0	3.2
	УКУПНО	603.0	100.0
ђ) Прикривање обавеза и трошкова	Уопште се не користе	65.0	10.8
	Ријетко се користе	92.0	15.3
	Понекад се користе	201.0	33.3
	Често се користе	200.0	33.2
	Увијек се користе	45.0	7.5
	УКУПНО	603.0	100.0
е) Прецењивање/ потицењивање вриједности залиха	Уопште се не користе	59.0	9.8
	Ријетко се користе	91.0	15.1
	Понекад се користе	213.0	35.3
	Често се користе	198.0	32.8
	Увијек се користе	42.0	7.0
	УКУПНО	603.0	100.0

Молимо Вас да оцијените (заокружите) од 1 до 5 у којој мјери се наведени креативни поступци користе/су заступљени код нас:

Тврдња

Графикон 4.13: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 13 базирано на Ликертовј скали

Сагледавајући податке из претходне табеле и графика, евидентно је да су испитаници најопредјељенији били за неправилну процјену вриједности некретнина и опреме као најчешће заступљеном поступку креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској. Претходно смо набројали све понуђене поступке креативног рачуноводства у анкетном упитнику, а у наставку ћемо илустровати резултате сваког понаособ.

Признавање фиктивних прихода био је први понуђени поступак креативног рачуноводства. Укупно 174 (28,9%) испитаника исказала су своје ставове одабиром одговора „Често се користе“ (24,9%) и „Увијек се користе“ (4,0%). Да се признавање фиктивних прихода „Понекад користи“ мишљења је 229 (38,0%) испитаника. С друге стране, да се као поступак креативног рачуноводства користи приказивање фиктивних прихода, не слаже се 200 (33,2%) испитаника који су се опредијелили да заокруже одговоре „Уопште се не користе“ (12,9%) и „Ријетко се користе“ (20,6%).

Да се лажна временска разграничења уопште не користе (12,4%) или се ријетко користе (21,9%) као поступак креативног рачуноводства, мишљења је 207 (34,3%) испитаника. С друге стране, укупно 27,5% испитаника одлучило се за одговор „Често се користе“ (23,1%) и „Увијек се користе“ (4,3%), док је њих 230 (38,1%) било става да се лажна временска разграничиња као поступак креативног рачуноводства понекад користе.

Неоправдана капитализација трошкова као поступак креативног рачуноводства према мишљењу 261 (43,3%) испитаника понекад се користи. Да је овај вид креативног рачуноводства чест, мишљења је 145 (24,0%) испитаника, док је само њих 14 (2,3%) става да се неоправдана капитализација трошкова увијек користи. С друге стране, укупно 183 (30,4%) испитаника сматра да се овај поступак креативног рачуноводства уопште не користи (11,8%) односно да се користи ријетко (18,6%).

Неправилна процјена вриједности имовине и опреме, према мишљењу 42,6% испитаника често се користи (32,5%) или се увијек користи (10,1%) као вид креативног рачуноводства. С друге стране, 203 (33,7%) испитаника сматра да се овај поступак креативног рачуноводства примјењује понекад, док 143 њих (23,7%) тврде да се овакви поступци уопште не користе (9,1%) или се пак ријетко када користе (14,6%).

Испитивањем ставова учесника анкетног упитника да се *неоправдана промјена рачуноводствених политика* понекад користи, њих 245 (40,6%) изјаснило се да је то вид креативног рачуноводства. Укупно 191 (31,7%) испитаник изразио је свој став одабиром одговора „Често се користе“ (28,5%) и „Увијек се користе“ (3,2%), док је укупно 167 (27,7%) испитаника мишљења да се овај поступак креативног рачуноводства уопште не користи, њих 58 (9,6%), или се ријетко када користи опредијелило се 109 (18,1%) испитаника.

Да је *прикривање обавеза и трошкова*, као поступак креативног рачуноводства заступљен у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској сматра 245 (40,7%) испитаника који су се опредијелили за одговор „Често се користе“ (33,2%) односно „Увијек се користе“ (7,5%). Да се овај поступак ријеко примјењује (15,3%) или се уопште не користи (10,8%), сматра 26,1% испитаник, док је чак трећина њих, 201 (33,3%), изразила став да се овај вид креативног рачуноводства понекад користи у финансијским извјештајима.

Да се *прецијењивање/потијењивање вриједности залиха* користи често (32,8%), односно да се увијек користи (7,0%) као поступак креативног рачуноводства мишљења је било укупно 240 испитаника или 39,8%. Чак 213 (35,3%) њих тврди да се овај начин креативног рачуноводства испољава понекад, док 150 (24,9%) испитаних сматра да се он уопште не користи (9,8%) или се пак ријетко кад користи (15,1%).

Након што смо испитали ставове учесника упитника о питању заступљености поступака креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској, за крај смо тражили да из угла своје експертизе оцијене на скали од 1 до 5 (1 = „Уопште не доприносе“, 5 = „Веома доприносе“), у којој мјери сљедеће претпоставке доприносе ублажавању (минимизирању) утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања:

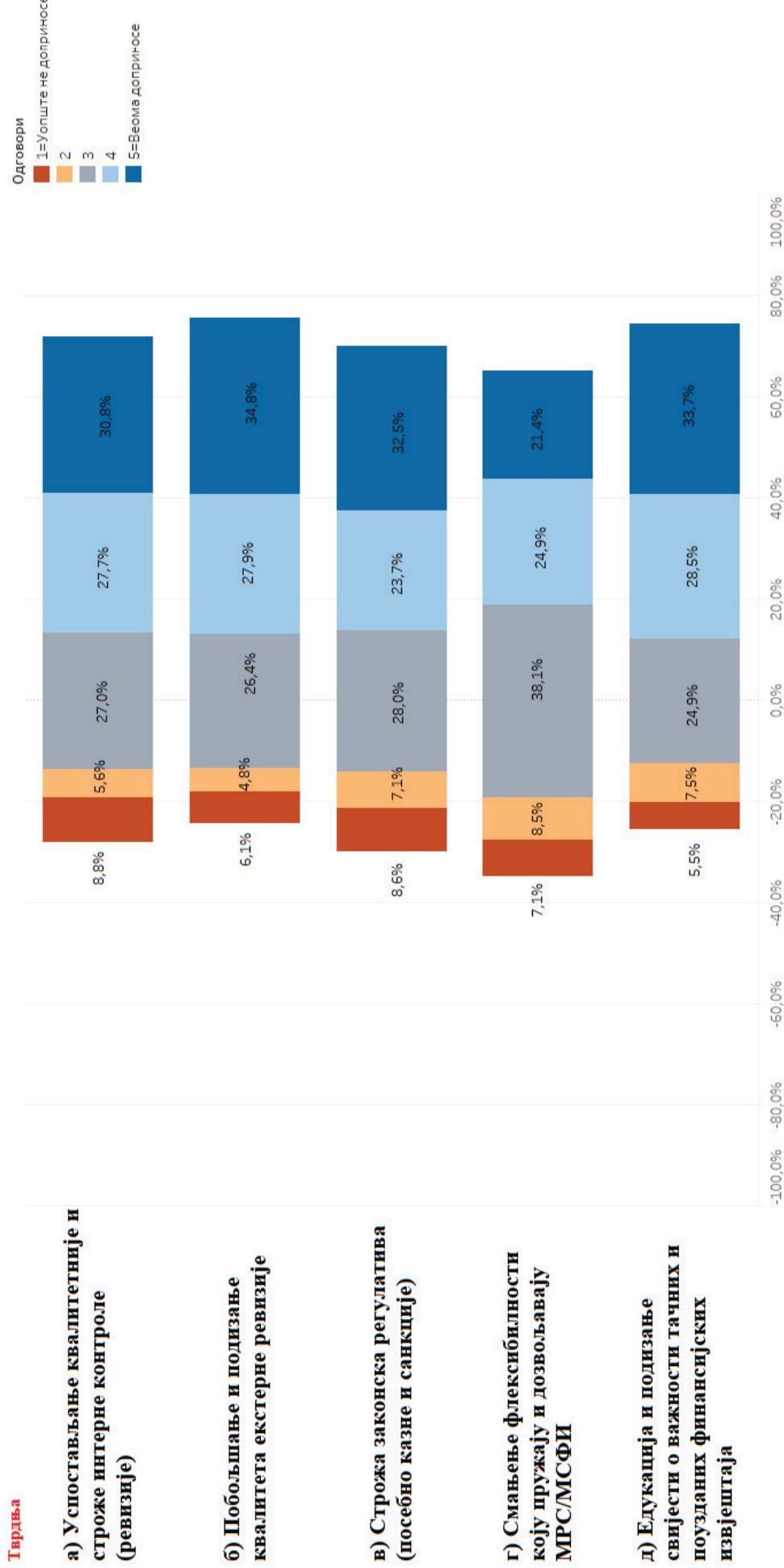
- успостављање квалитетније и строже интерне контроле (ревизије),
- побољшање и подизање квалитета екстерне ревизије,
- строжа законска регулатива (посебно казне и санкције),
- смањење флексибилности коју пружају и дозвољавају МРС/МСФИ,
- едукација и подизање свијести о важности тачних и поузданих финансијских извјештаја.

Резултате до којих смо дошли илуструјемо путем табеларног и графичког приказа:

Табела 4.6: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврдњама код анкетног питања бр. 14

Тврдња	Одговори	Број одговора	%
а) Успостављање квалитетније и строже интерне контроле (ревизије)	1=Уопште не доприносе	53.0	8.8%
	2	34.0	5.6%
	3	163.0	27.0%
	4	167.0	27.7%
	5=Веома доприносе	186.0	30.8%
	УКУПНО	603.0	100.0%
б) Побољшање и подизање квалитета екстерне ревизије	1=Уопште не доприносе	37.0	6.1%
	2	29.0	4.8%
	3	159.0	26.4%
	4	168.0	27.9%
	5=Веома доприносе	210.0	34.8%
	УКУПНО	603.0	100.0%
в) Строжа законска регулатива (посебно казне и санкције)	1=Уопште не доприносе	52.0	8.6%
	2	43.0	7.1%
	3	169.0	28.0%
	4	143.0	23.7%
	5=Веома доприносе	196.0	32.5%
	УКУПНО	603.0	100.0%
г) Смањење флексибилности коју пружају и дозвољавају МРС/МСФИ	1=Уопште не доприносе	43.0	7.1%
	2	51.0	8.5%
	3	230.0	38.1%
	4	150.0	24.9%
	5=Веома доприносе	129.0	21.4%
	УКУПНО	603.0	100.0%
д) Едукација и подизање свијести о важности тачних и поузданых финансијских извјештаја	1=Уопште не доприносе	33.0	5.5%
	2	45.0	7.5%
	3	150.0	24.9%
	4	172.0	28.5%
	5=Веома доприносе	203.0	33.7%
	УКУПНО	603.0	100.0%

Према Вашем мишљењу, оцијените на скали од 1 до 5 у којој мјери сматрате да наведене претпоставке доприносе ублажавању (минимизирању) утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијских извјештаја:

Графикон 4.14: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 14. базирано на Ликертовој скали

Из претходног графика евидентно је да су ставови испитаника позитивни односно помјерени (тј. у десну страну, чиме је основано утврдити да наведене претпоставке позитивно утичу и доприносе минимизирању (ублажавању) утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској. Кренимо редом.

Да успостављање квалитетније и строже интерне ревизије (контороле) позитивно доприноси умањењу утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања изјаснила су се 353 (58,5%) испитаника, док свега њих 87 (13,14%) не мисли да је тако. Неодлучна су била 163 (27,7%) испитаника те су се одлучила за средњу вриједност.

Када је ријеч о *побољшању и подизању квалитета екстерне ревизије* као претпоставци повећања квалитета финансијског извјештавања, односно минимизирања утицаја креативног рачуноводства, проценат је већи него када је ријеч о *интерној ревизији (контроли)*. Чак 378 (62,7%) испитаника има позитиван став о овом питању, за разлику од 66 (10,9%) испитаника који су става да квалитетна екстерна ревизија неће допринијети рјешавању ове проблематике. Неутралан одговор дало је 159 (26,4%) испитаника који су се опредијелили за одговор „3“.

Утицај креативног рачуноводства ће се ублажити, односно квалитет финансијског извјештавања ће се повећати увођењем *строжих законских регулатива (посебно казни и санкција)*, сматра 339 (56,25%) испитаника, док се са том тврђњом не слаже њих 95 (15,7%). О овом питању уздржано је било 169 (28,0%) испитаника који су били неутрални.

Да би смањење маневарског простора који дозвољавају *флексибилни MPC/MСФИ* ублажило утицај креативног рачуноводства на финансијске извјештаје, сматра 279 (46,3%) испитаника док њих 94 (15,6%) тврди да то не би дало допринос. Уздржаност у вези с овим питањем задржало је 230 (38,1%) испитаника.

Едукација и подизање свијести о важности тачних и поузданих финансијских извјештаја било би од велике користи при ублажавању утицаја креативног рачуноводства и повећању квалитета финансијског извјештавања, сматра 375 (62,2%) испитаника, док је негативан став о овом питању изразило 78 (13,0%) оних који сматрају да ова претпоставке не би допринијеле рјешавању ове

проблематике. Неутрално је било свега 150 (24,9%) испитаника одлучујући се за одговор „3“.

4.2. Резултати спроведеног квантитативног емпиријског истраживања

Када је ријеч о квантитативном дијелу спроведеног научног истраживања, оно се односи на прикупљање и анализу квантитативних података како би се испитала корелација између квалитета финансијског извјештавања, с једне стране, и креативног рачуноводства, с друге.

Први дио квантитативног истраживања односи се на обраду доступних годишњих упитника за поступак јавног надзора над радом друштава за ревизију за три године, односно за период 2016–2018. Циљ овог сегмента квантитативног истраживања је да се дође до индикатора квалитета финансијског извјештавања као зависне варијабле. Наиме, чланом 51 Закона о рачуноводству и ревизији Републике Српске („Службени гласник РС“, бр. 94/15) прописано је да Министарство финансија Републике Српске врши надзор над радом привредних друштава за ревизију. Надзор над радом ових привредних друштва Министарство врши најмање једном у шест година, односно најмање једном у три године уколико је ријеч о друштвима за ревизију која спроводе ревизију субјекта од јавног интереса. Као што смо нагласили у трећем поглављу, према подацима Министарства финансија Републике Српске које води регистар привредних друштава за ревизију 31. 12. 2018. године, у Републици Српској послује 36 ревизорских друштава која имају важеће лиценце издате од Министарства. На основу обраде и анализе годишњих упитника оних друштава за ревизију која су их доставила, на овом репрезентативном узорку добићемо информације о структури врста издатих ревизорских мишљења што ће нам бити индикатор квалитета финансијског извјештавања.

Други дио квантитативног истраживања односи се на емпиријске податке настале анализом финансијских извјештаја добијених од Агенције за подредничке, информатичке и финансијске услуге Републике Српске (АПИФ). Сврха овог сегмента истраживања је да се дође до индикатора креативног рачуноводства зависне варијабле. Јер, на основу добијених индикатора и показатеља који се базирају на анализи финансијских извјештаја, а који детектују присуство

(заступљеност) креативног рачуноводства у њима, моћи ћемо да испитамо постојање позитивне/негативне корелације између зависне (креативног рачуноводства) и независне (квалитета финансијског извјештавања) варијабле.

4.2.1. Обрада годишњих упитника за поступак јавног надзора над радом друштава за ревизију за период 2016–2018. године

Годишњи упитник за поступак јавног надзора над радом привредних друштава за ревизију креирало је Министарство финансија Републике Српске, а концептиран је из пет дијелова:

1. *Основни подаци,*
2. *Улагања (да ли је друштво власник удеља или акција другог правног лица),*
3. *Запослена и ангажована лица,*
4. *Остварени приходи.*
  - преглед клијената којима су приужене друге услуге осим ревизије,
  - подаци о извршеним ревизијама.
5. *Уговорене ревизије финансијских извјештаја за наредну годину,*
  - подаци о раскинутим уговорима о ревизији.

За потребе нашег истраживања из достављених годишњих упитника обрадили смо податке о:

- извршеним ревизијама са врстама издатог мишљења,
- броју запослених овлашћених ревизора,
- оствареним приходима од пружања услуга ревизије финансијских извјештаја.

У наставку дајемо преглед друштава за ревизију која су доставила Министарству финансија Републике Српске попуњене годишње упитнике за период 2016–2018:

Табела 4.7: Преглед привредних друштава за ревизију која су доставила Министарству финансија Републике Српске попуњене годишње упитнике за период 2016–2018. године

Ред. број	Назив друштва за ревизију	2016.	2017.	2018.
1.	Control Review д.о.о. Бања Лука	*		
2.	БДО д.о.о. Бања Лука	*	*	
3.	Пословна књига д.о.о. Требиње	*	*	
4.	Ревифин д.о.о. Бијељина	*	*	*
5.	Žanix д.о.о. Бијељина	*	*	*
6.	Financing д.о.о. Брчко	*		*
7.	Ревизор д.о.о. Добој	*		
8.	Томакант д.о.о. Градишка	*	*	*
9.	Биланс – СМД д.о.о. Бања Лука	*	*	*
10.	Deloitte д.о.о. Бања Лука	*	*	*
11.	Auditon д.о.о. Бања Лука	*	*	
12.	Baker Tilly Re Opinion д.о.о. Сарајево	*		*
13.	БЛ Ревизор д.о.о. Бања Лука	*		
14.	ЕФ Ревизор д.о.о. Бања Лука	*	*	*
15.	Еко биро „Вања“ д.о.о. Бања Лука	*		
16.	Expert д.о.о. Зеница	*	*	*
17.	Ernst & Young д.о.о. Сарајево	*		*
18.	Контал д.о.о. Бања Лука	*		
19.	Вралаудит д.о.о. Бања Лука	*	*	*
20.	KPMG В-Н д.о.о. Сарајево	*	*	*
21.	Пословни информатор – Ревизија д.о.о. Пале	*		
22.	PricewaterhouseCoopers д.о.о. Сарајево	*		
23.	Ревидент д.о.о. Груде	*		
24.	Ревидере д.о.о. Бијељина	*	*	*
25.	Ревик д.о.о. Сарајево	*	*	
26.	Ревисио д.о.о. Бијељина	*	*	*
27.	PCM Аудит БХ д.о.о. Сарајево	*	*	*
28.	Reviqual д.о.о. Источно Сарајево		*	*
29.	Приманота д.о.о. Бања Лука			*
	УКУПНО	27	17	17

Из претходне табеле уочавамо да је 27 друштава за ревизију (75% од укупног броја регистрованих) доставило Ресору за рачуноводство и ревизију у склопу Министарства финансија Републике Српске попуњене годишње упитнике за 2016. годину, док је за 2017. и 2018. то учинило 17 (47,22%) друштава за ревизију. Имајући у виду да у Републици Српској послује 36 ревизорских друштава која имају важеће лиценце издате од Министарства финансија Републике Српске, може се констатовати да годишњи упитници који су предмет анализе 27 (75%) упитника за

2016. и по 17 (47,22%) за 2017. и 2018. годину представљају репрезентативан узорак што нам пружа реалну могућност уопштавања закључака и индикатора квалитета финансијског извјештавања на цијелу посматрану популацију (привредна друштва за ревизију).

Обрадом достављених годишњих упитника дошли смо до података о извршеним ревизијама са врстама издатог мишљења по годинама како слиједи:

Табела 4.8: Преглед података о извршеним ревизијама са врстама издатог мишљења за период 2016–2018. године

ОПИС	2016.		2017.		2018.	
	Број	%	Број	%	Број	%
1. БРОЈ ОБРАЂЕНИХ ГОДИШЊИХ УПИТНИКА (број ревизорских друштава која су попунила годишње упитнике)	27	75	17	47,22	17	47,22
2. БРОЈ РЕВИДИРАНИХ ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКАТА	462		349		308	
3. СТРУКТУРА РЕВИЗОРСКИХ МИШЉЕЊА:						
- Позитивно мишљење	268	58,01	189	54,15	187	60,71
- Позитивно мишљење са скретањем пажње	108	23,38	90	25,79	64	20,78
- Мишљење са резервом	75	16,23	65	18,62	50	16,23
- Негативно мишљење	3	0,65	3	0,86	3	0,97
- Уздржавајуће мишљење	8	1,73	2	0,57	4	1,30

У претходној табели смо свјесно одвојено приказали рубрике „Позитивно мишљење“ и „Позитивно мишљење са скретањем пажње“, иако се ради о истој врсти ревизорског мишљења, односно позитивном мишљењу ревизора. Разлог за то је у чињеници да су нека ранија истраживања³² показала да ревизори често скрећу пажњу на неадекватна питања (питања која нису у складу с Међународним стандардима ревизије), односно на питања која нису фер презентована или објелодањена, те која би у зависности од материјалности могла довести и до модификованог мишљења.

³² Кондић, Н. и Польашевић, Ј. (2015) Адекватност питања која доводе до скретања пажње у ревизорском мишљењу у Републици Српској, Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару, 2015.

Из претходне табеле за 2016. годину (на узорку од 75% ревизорских друштва чије смо упитнике обрадили) уочавамо да је 27 привредних друштава за ревизију ревидирало укупно 462 привредна субјекта. Када је ријеч о структури ревизорских мишљења, 376 (81,39%) субјеката добило је позитивно мишљење ревизора, 75 (16,23%) мишљење с резервом, 3 (0,65%) привредна субјекта добила су негативно мишљење ревизора, док су се ревизори уздржали од давања мишљења у осам (1,73%) случајева.

У 2017. години 17 привредних друштава за ревизију (47,22%) попунило је годишњи упитник и доставило Министарству финансија Републике Српске. Обрадом ових годишњих упитника дошли смо до информације да је ових 17 ревизорских друштава ревидирало 349 извјештајних ентитета. Од укупног броја ревидираних привредних субјеката од ових 17 ревизорских кућа, њих 279 (79,94%) добило је позитивно мишљење ревизора, 65 (18,62%) мишљење с резервом, три (0,86%) негативно мишљење, док је уздржавајуће мишљење било у два случаја (0,57%) обрађеног узорка.

Исто као у 2017. години, и у 2018. укупно је 17 ревизорских друштава попунило годишње упитнике. Обрадом ових 17 годишњих упитника дошли смо до податка да су ова друштва ревидирала финансијске извјештаје код 308 привредних субјеката, а структура ревизорских мишљења била је следећа: 251 (81,49%) извјештајних ентитета добило је позитивно мишљење, код 50 (16,23%) финансијских извјештаја ревизори су дали мишљење с резервом, док је негативно мишљење било у три случаја (0,97%), а уздржавајуће код четири (1,30%) субјекта ревизије.

Када је ријеч о броју ангажованих односно запослених ревизора у привредним друштвима за ревизију и оствареним приходима од пружања услуга ревизије финансијских извјештаја, на основу обрађених упитника добили смо следеће информације:

Табела 4.9: Преглед података о броју ангажованих ревизора и оствареним приходима од пружања услуга ревизије за период 2016–2018. године

ОПИС	2016.	2017.	2018.
Број ревизорских друштава која су попунила упитнике	27	17	17
Број запослених ревизора у ревизорским кућама који су доставили попуњене упитнике	60	40	42
Остварени приходи од пружања услуга ревизије	5.911.532	2.751.308	3.809.102

На основу обрађених годишњих упитника друштава за ревизију, у табели се уочава да је у 2016. години у 27 ревизорских друштава било запослено 60 ревизора, а остварени приход од пружања услуга ревизије износио је 5.911.532 КМ. Остварени приход од пружања услуга ревизије је податак из финансијских извјештаја привредних друштава за ревизију, а односи се како на ревидирање привредних субјеката у Републици Српској, тако и на ревидирање финансијских извјештаја извјештајних ентитета у Федерацији Босне и Херцеговине. У 2017. години у 17 ревизорских друштава било је запослено 40 овлашћених ревизора, а ових 17 ревизорских друштава остварило је укупно 2.751.308 КМ прихода од пружања услуга ревизије. И коначно, у 2018. години у 17 привредних друштава за ревизију која су била предмет анализе била су запослена 42 овлашћена ревизора, а остварени приход од пружања услуга ревизије у тој години износио је 3.809.102 конвертибилних марака.

Као што смо већ нагласили, циљ овог сегмента квантитативног истраживања био је да се дође до индикатора квалитета финансијског извјештавања као зависне варијабле. Квалитет финансијских извјештаја као зависну варијаблу посматраћемо као подваријаблом кроз призму екстерне ревизије тих извјештаја, с посебном пажњом на модификована (квалификована) мишљења независних ревизора. Као индикатор зависне подваријабле посматраћемо *рацио модификованих ревизорских мишљења* (Tang и други, 2008) као однос укупног броја квалификованих ревизорских мишљења и укупног броја обављених ревизија у Републици Српској. Што је овај рацио већи, мањи је квалитет финансијског извјештавања, и обрнуто.

Рацио модификованих ревизорских мишљења у Републици Српској, на основу узорка – обрађених годишњих упитника за период 2016–2018. изгледа овако:

$$\text{Рацио модификованих ревизорских мишљења}_{2016} = \frac{\frac{\text{Број квалификованих ревизорских мишљења}_{2016}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2016}}}{\frac{86}{462}} = 0,186$$

$$\text{Рацио модификованих ревизорских мишљења}_{2017} = \frac{\frac{\text{Број квалификованих ревизорских мишљења}_{2017}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2017}}}{\frac{70}{349}} = 0,201$$

$$\text{Рацио модификованих ревизорских мишљења}_{2018} = \frac{\frac{\text{Број квалификованих ревизорских мишљења}_{2018}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2018}}}{\frac{57}{308}} = 0,185$$

Као што можемо видјети, рацио модификованих ревизорских мишљења за период 2016–2018, а на основу обрађених узорака, креће се у распону од 0,185 до 0,201. С тим у вези може се рећи да скоро сваки пети финансијски извјештај у Републици Српској има упитан квалитет.

Међутим, раније смо истакли да су истраживања показала да ревизори често скрећу пажњу на неадекватна питања која би у зависности од материјалности могла довести и до модификованог мишљења. Уколико би се позитивна мишљења са скретањем пажње додала квалификованим ревизорским мишљењима, настала би следећа ситуација:

$$\text{Рацио модификованих ревизорских мишљења}_{2016} = \frac{\frac{\text{Број квалификованих ревизорских мишљења}_{2016}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2016}} + \frac{\text{Позитивна мишљења са скретањем пажње}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2016}}}{\frac{194}{462}} = 0,42$$

$$\text{Рацио модификованих ревизорских мишљења}_{2017} = \frac{\frac{\text{Број квалификованих ревизорских мишљења}_{2017}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2017}} + \frac{\text{Позитивна мишљења са скретањем пажње}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2017}}}{\frac{160}{349}} = 0,46$$

$$\text{Рацио модификованих ревизорских мишљења}_{2018} = \frac{\frac{\text{Број квалификованих ревизорских мишљења}_{2018}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2018}} + \frac{\text{Позитивна мишљења са скретањем пажње}}{\text{обављених ревизија}_{2018}}}{\text{Укупан број обављених ревизија}_{2018}} = \frac{121}{308} = 0,39$$

Из овог произлази да би се укључивањем позитивних мишљења са скретањем пажње овај рацио погоршао. Будући да немамо информацију у којем проценту су ревизори скретали пажњу на (не)адекватна питања, долазимо до проблема квалитета ревизије и ревизорског мишљења. Раније је истакнуто да су нека истраживања показала да је величина ревизорске фирме веома битан показатељ квалитета ревизије. Наиме, велике ревизорске фирме се сматрају више независним (*DeAngelo, 1981a, 1981b*), много искуснијим, стручнијим (*Carcello и Nagy, 2003; Krishnan, 2003*) и више инвестирају у професионалну едукацију и обуку (*Dopuch и Simunic, 1980*). Фирме „велике четворке“ су много опрезније у погледу заштите њиховог брендiranog имена, јер оне могу много више да изгубе од фирмама ван „велике четворке“ на репутацији у угледу (*DeAngelo, 1981a, 1981b; Krishnan, 2003*). Узимајући то у обзир, као **контролну варијаблу** квалитета финансијских извјештаја (зависне варијабле) земље, укључићемо **квалитет ревизије**. Квалитет ревизије (контролну варијаблу) мјерићемо помоћу индикатора тзв. рација ревизора ван „велике четворке“ (*Танг и други, 2008*) који представља мјеру квалитета екстерне ревизије, а самим тим и квалитета финансијског извјештавања. Овај индикатор квалитета финансијског извјештавања у земљи израчунава се на сљедећи начин:

Рацио ревизора ван "велике четворке"

$$= 1 - \frac{\text{Укупан број ревизора "велике четворке"}}{\text{Укупан број обављених ревизија}}$$

Што је мањи овај рацио, већи је рацио ревизора „велике четворке“ и квалитет ревизије, а самим тим и квалитет финансијског извјештавања.

Уколико посматрамо овај индикатор за 2018. годину, према актуелним подацима Министарства финансија Републике Српске, ситуација је сљедећа:

Табела 4.10: Преглед података о броју запослених и ангажованих овлашћених ревизора у привредним друштвима за ревизију у 2018. години³³

Назив привредног друштва за ревизију	Запослени овлашћени ревизори	Ангажовани овлашћени ревизори
RSM AUDIT ВН д.о.о. Сарајево	3	
KPMG ВН д.о.о. Сарајево	2	
CH BDM Tax Accounting д.о.о. Бања Лука	1	
FINANCING д.о.о. Брчко	1	3
ERNST YOUNG д.о.о. Сарајево	5	
REVIDERE д.о.о. Бијељина	2	5
КОНТАЛ д.о.о. Бања Лука	3	
EXPERT д.о.о. Зеница	1	
DELOITTE д.о.о. Бања Лука	5	
BDO д.о.о. Бања Лука	3	
BAKER TILLY RE OPINION д.о.о. Сарајево	3	
ADITON д.о.о. Бања Лука	3	1
Pricewaterhousecoopers д.о.о. Сарајево	2	
ПРИМАНОТА д.о.о. Бања Лука	2	
БГД РЕВИЗИЈА д.о.о. Бања Лука	2	
ПОСЛОВНИ ИНФОРМАТОР РЕВИЗИЈА д.о.о. Пале	2	1
REVIFIN д.о.о. Бијељина	2	
REVIDENT д.о.о. Груде	1	
МАНОЈЛОВИЋ д.о.о. Бања Лука	1	
GRANT THORNTON д.о.о. Бања Лука	3	
REVIQUAL д.о.о. Источно Сарајево	2	
CONTROL REVIEW д.о.о. Бања Лука	3	
VRALAUDIT д.о.о. Бања Лука	3	1
БЛ РЕВИЗОР д.о.о. Бања Лука	2	3
ЕФ РЕВИЗОР д.о.о. Бања Лука	3	
ПЕТРОС д.о.о. Бијељина	1	
ZANIX д.о.о. Бијељина	1	
REVIZIJA FIRCON д.о.о. Мостар	1	
ЕКО БИРО “ВАЊА” д.о.о. Бања Лука	1	
REVISIO д.о.о. Бијељина	1	
МИГА д.о.о. Брчко	1	
ПОСЛОВНИ ИНФОРМАТОР ПД д.о.о. Приједор	1	
ТОМАКАНТ д.о.о. Градишча	2	
ПОСЛОВНА КЊИГА д.о.о. Требиње	1	
LEITNER LEITNER д.о.о. Сарајево	1	
СТАНДАРД РАЧУНОВОДСТВЕНЕ УСЛУГЕ д.о.о. Бијељина		
РЕВИЗОР д.о.о. Добој	2	1
БАЛАНС СМД д.о.о. Бања Лука	1	
РЕВИК д.о.о. Сарајево	1	
УКУПНО	76	15

³³ Подаци преузети 12. 1. 2020. са <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyril/Vlada/Ministarstva/mf/Servisi/Poslovanje/rrr/Pages/default.aspx#collapsible0>

Претходна табела показује да је у 2018. години било запослено 76 и ангажовано (по основу уговора о допунском раду) 15 овлашћених ревизора, односно укупно 91 овлашћени ревизор. С тим у вези у наставку дајемо преглед броја запослених ревизора у „великој четворки“ како за 2018. тако и упоредни приказ за 2017. и 2016. годину као и преглед броја обављених ревизија за период 2016–2018:

Привредно друштво за ревизију	Број овлашћених ревизора у 2018. години	Број овлашћених ревизора у 2017. години	Број овлашћених ревизора у 2016. години
KPMG BH d.o.o. Сарајево	2	2	5
ERNST YOUNG d.o.o. Сарајево	5	4	3
DELOITTE d.o.o. Бања Лука	5	4	3
PRICEWATERHOUSECOOPERS d.o.o. Сарајево	2	4	4
УКУПНО	14	14	15
Укупан број обављених ревизија према обрађеним годишњим упитницима (узорку)	308	349	462

Као што се види из претходне табеле, имамо све улазне податке за израчунавање рација ревизора ван „велике четворке“ за период 2016–2018. године:

$$\text{Рацио ревизора ван "велике четворке" за 2018. годину} = 1 - \frac{14}{308} = 0,95$$

$$\text{Рацио ревизора ван "велике четворке" за 2017. годину} = 1 - \frac{14}{349} = 0,96$$

$$\text{Рацио ревизора ван "велике четворке" за 2016. годину} = 1 - \frac{15}{462} = 0,97$$

Овде је евидентно благо смањење овог рација по годинама што значи да је рацио ревизора „велике четворке“ у постепеном порасту, што указује на то да се квалитет ревизије унеколико поправља а то даље имплицира и квалитетније финансијско извештавање.

У наставку ћемо интерпретирати резултате другог дијела квантитативног истраживања до којих смо обрадом дошли до емпиријских података насталих анализом финансијских извештаја добијених од Агенције за подредничке, информатичке и финансијске услуге Републике Српске (АПИФ).

4.2.2. Анализа финансијских извјештаја привредних друштава у Републици Српској за период 2015–2019. године

Сврха овог сегмента истраживања је да се дође до индикатора креативног рачуноводства као независне варијабле. Јер, на основу добијених индикатора и показатеља који се базирају на анализи финансијских извјештаја, а који детектују присуство (заступљеност) креативног рачуноводства у њима, моћи ће се испитати постојање позитивне/негативне корелације између независне варијабле (креативног рачуноводства) и зависне (квалитета финансијског извјештавања).

Када је ријеч о моделима за откривање заступљености креативног (манипулативног) рачуноводства у финансијским извјештајима, бројни аутори се слажу да не постоји идеалан модел. У последњих 40 година многи аутори су покушали да развију савршен модел који би помогао аналитичарима, ревизорима, инвеститорима, повјериоцима, држави и другим корисницима да направе дистинкцију између финансијских извјештаја који су били предмет манипулативног финансијског извјештавања од оних који то нису. У литератури се могу пронаћи различити модели за откривање креативног финансијског извјештавања, а међу најзапаженијим су свакако дискрециони обрачунски модели, модели квалитета обрачуна, пробит и логит модели и други. У наредној табели дата је компилација најзначајнијих модела за откривање манипулативног финансијског извјештавања (*Бешлић, 2016*):

Табела 4.11: Модели за откривање манипулативног финансијског извјештавања
(Бешлић, 2016)

I Дискрециони обрачунски модели (<i>Abnormal accruals models</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Healy модел (1985) • DeAngelo модел (1986) • Jones модел (1991) • Модификовани Jones модел: <ul style="list-style-type: none"> ➢ Dechow и Sloan модел – индустриски модел (1991) ➢ Dechow модел (1995) ➢ Kand и Sivaramakrishnan модел (1995) ➢ Teon, Welch и Wong модел (1998) ➢ Kasznik модел (1999) ➢ Larcker и Richardson модел (2004) ➢ Kothary модел (2005) ➢ Yoon, Miller и Jiraporn модел (2006) ➢ Stubben модел (2010)
II Модели (мјере) квалитета обрачуна (<i>Accruals quality models</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Deshow и Dichev модел (2002) • Модификовани Deshow и Dichev модел, односно McNichols модел (2002)
III Пробит и логит модели (<i>Probit and logit models</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Пробит модели: <ul style="list-style-type: none"> ➢ Beneish M-score модел (1997) ➢ Beneish M-score модел (1999) • Логит модели: <ul style="list-style-type: none"> ➢ Spathis модел (2002) ➢ Ф-скор модел, односно Dechow, Ge, Larson и Sloan модел (2011)
IV Модели вјештачке интелигенције (<i>Models of artificial intelligence</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Стабло одлучивања • Неуронска мрежа
V Дигитална анализа (<i>Digital analysis</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Бенфордов закон

Многа истраживања су показала да су дискрециони обрачунски модели најпоузданији код детекције креативног рачуноводства, односно да је до управљања зарадама (earning management) најчешће долазило коришћењем дискреционог права менаџмента при избору и примјени различитих рачуноводствених метода и процјена. Као што смо наглашавали у претходним поглављима, флексибилност рачуноводствене и професионалне регулативе (МРС/МСФИ) и остављање могућности избора рачуноводствених метода и процјена створили су погодно тло за употребу креативног рачуноводства и за различите врсте манипулација и злоупотреба.

С тим у вези, за потребе нашег истраживања, а у складу с преференцијама многих релевантних аутора, одлучили смо се за примјену дискреционог обрачунског

модела у нашем раду. Разлог је у томе што су се ови модели у пракси показали као најподобнији и најпоузданији када је ријеч о детекцији заступљености креативног рачуноводства (управљања зарадама – *earnings management*) у финансијским извјештајима. Међу истраживачима најпопуларнији су Jones модел, те модификовани Jones модели (*Dechow, 1995, Kasznik, 1999*) који су примјењивани широм свијета и показали се најпоузданијим (*Matis D., Beatrice V. A., Negrea, L. и Sucala, L. (2010); Bartov, E., Gul, A. F. и Tsui, J. S. L. (2001)* и многи други), а о којима шире говоримо у наставку.

4.2.2.1. Jones-ов модел и модификовани Jones модели (*Dechow, Kasznik*)

Jones-ов модел развила је Jennifer J. Jones 1991. године на Универзитету у Чикагу. Овај модел надограђује и проширује претходна истраживања и радове који су спровели *Healy (1985), DeAngelo (1986), McNichols и Wilson (1988)*. Све ове студије убрајају се у дискреционе обрачунске моделе и истражују постојање управљања зарадом у финансијским извјештајима извјештајних ентитета. Jones-ову студију и истраживање финансисјски је подржао Институт професионалних рачуновођа Универзитета Чикаго, те Универзитет Мичиген, као и ревизорска кућа Arthur Andersen & Co. У принципу, Jones-ов модел се одвија у три фазе односно корака.

Први корак је израчунавање *ukupnog обрачуна (total accruals)* на сљедећи начин:

$$TACC_t = \Delta CA_t - \Delta Cash_t - \Delta CL_t + \Delta DCL_t - DEP_t$$

где је:

- **$TACC_t$ (Total accruals)** = укупан обрачун у текућој години **t**
- **ΔCA_t (Change in current assets)** = промјена у текућој (обртној имовини) имовини у години **t** у односу на претходну годину **t-1** (АОП 031)
- **$\Delta Cash$ (Change in cash and cash equivalents)** = промјена у готовини и готовинским еквивалентима у години **t** у односу на претходну годину **t-1** (АОП 056)
- **ΔCL_t (Change in current liabilities)** = промјена у краткорочним обавезама у години **t** у односу на претходну годину **t-1** (АОП 144)

- ΔDCL_t (*Change in short term debt included in current liabilities*) = промјена у текућем доспијеђу дијела дугорочних кредита укључених у краткорочне обавезе у години t у односу на претходну годину $t-1$ (**АОП 147**)
- DEP_t (*Depreciation and amortization expense*) = трошкови амортизације у текућој години t (**АОП 224**)

Други корак је примјена **Jones-овог модела** према следећој релацији:

$$\frac{TACC_t}{A_{t-1}} = \alpha_1 \frac{1}{A_{t-1}} + \alpha_2 \frac{(\Delta REV_t)}{A_{t-1}} + \alpha_3 \frac{PPE_t}{A_{t-1}} + \varepsilon_t$$

при чему је:

- $TACC_t/A_{t-1}$ (*Total accruals in year t divided by total assets in year $t-1$*) = укупан обрачун у текућој години t подијељен са укупном активом у претходној години $t-1$
- A_{t-1} (*Total assets*) = укупна актива (средства) у претходној години $t-1$ (**АОП 066**)
- ΔREV_t (*Revenues in year t less revenues in year $t-1$*) = промјена у приходима од продаје у текућој години t умањен за приходе претходне године $t-1$ (**АОП 201**)
- PPE_t (*Gross property, plant and equipment in year t*) = бруто вриједност неректнине, постројења и опреме у години t (**АОП 008**)
- $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ = параметри који се процјењују (регресиони коефицијенти)
- ε_t (*residual variable, random error*) = резидуал или случајна грешка (управљање добитком – earnings management)

Претходна релација показује да су све независне промјењиве (варијабле) модела подијељене са укупном активом претходне године. Зашто? У статистици и економетрији код линеарних регресионих модела битна је тзв. претпоставка хомоскедастичности, која подразумијева да је варијанса грешке константна (све случајне грешке имају исту варијансу), односно да је једнака за сва опажања (за све вриједности независних варијабли). Уколико ова претпоставка није испуњена, каже се да модел садржи хетероскедастичност (варијансе су различите, зависе од опажања). Управо из тог разлога, да би се изbjегла евентуална хетероскедастичност,

све независне варијабле које представљају компоненте линеарног регресионог модела дијеле се са укупном активом претходне године (A_{t-1}).

У претходној релацији $\frac{TACC_t}{A_{t-1}}$ представља зависну варијаблу, док с друге стране имамо три независне варијабле: $\frac{1}{A_{t-1}}$; $\frac{(\Delta REV_t)}{A_{t-1}}$ и $\frac{PPE_t}{A_{t-1}}$.

Поставља се питање како процијенити регресионе параметре, односно регресионе коефицијенте α_1 , α_2 и α_3 . Наиме, примјеном статистичког процеса израде Jones-овог модела у СПСС статистичком софтверу, ови параметри се генеришу покретањем неке од регресијских метода (линеарна регресија или OLS регресија – Ordinary Least Square (Метод најмањих квадрата)). Овај регресиони модел укључује три предикције у виду независних варијабли (предиктора) $(\frac{1}{A_{t-1}};$ $\frac{(\Delta REV_t)}{A_{t-1}}$ и $\frac{PPE_t}{A_{t-1}})$ које су компоноване из више финансијских предиктора који се рачунају на основу презентованих података у финансијским извјештајима.

Посљедњи, **трети корак** представља израчунавање компоненте **дискреционог обрачуна, односно управљања добитком (earnings management)**. Дискрециони обрачун израчунава се као разлика између укупног и недискреционог обрачуна према релацији:

$$DACC_t = TACC_t - NDACC_t$$

где је:

- **$DACC_t$ (Discretionary accruals)** = дискрециони обрачун
- **$TACC_t$ (Total accruals)** = укупан обрачун
- **$NDACC_t$ (Non-discretionary accruals)** = недискрециони обрачун

Ако се поново сагледа релација из другог корака, може се разложити (направити сепарација) на сегменте:

The diagram shows the formula for Total Accruals ($TACC_t$) as a sum of Non-discretionary Accruals ($NDACC_t$) and Discretionary Accruals ($DACC_t$). The formula is:

$$\frac{TACC_t}{A_{t-1}} = \alpha_1 \frac{1}{A_{t-1}} + \alpha_2 \frac{(\Delta REV_t)}{A_{t-1}} + \alpha_3 \frac{PPE_t}{A_{t-1}} + \varepsilon_t$$

Annotations above the equation identify components: 'Укупан обрачун' (Total Accruals) points to the leftmost term; 'Недискреционои обрачун' (Non-discretionary Accruals) points to the middle term; and 'Дискреционои обрачун' (Discretionary Accruals) points to the rightmost term (ε_t).

На основу претходног декомпоновања релације из другог корака, недискреционои и дискреционои обрачун може се израчунати на основу формуле:

$$\frac{NDACC_t}{A_{t-1}} = \hat{\alpha}_1 \frac{1}{A_{t-1}} + \hat{\alpha}_2 \frac{(\Delta REV_t)}{A_{t-1}} + \hat{\alpha}_3 \frac{PPE_t}{A_{t-1}}$$

$$DACC_t(\varepsilon_t) = \frac{TACC_t}{A_{t-1}} - \left(\hat{\alpha}_1 \frac{1}{A_{t-1}} + \hat{\alpha}_2 \frac{(\Delta REV_t)}{A_{t-1}} + \hat{\alpha}_3 \frac{PPE_t}{A_{t-1}} \right)$$

при чему је:

- $NDACC_t/A_{t-1}$ (*Non-discretionary accruals*) = недискреционои обрачун подијељен са укупном активом у претходној години $t-1$
- ΔREV_t (*Revenues in year t less revenues in year t-1*) = промјена у приходима од продаје у текућој години t умањен за приходе претходне године $t-1$ (**АОП 201**)
- PPE_t (*Gross property, plant and equipment in year t*) = бруто вриједност некретнина, постројења и опреме у години t (**АОП 008**)
- A_{t-1} (**Total assets**) = укупна актива (средства) у претходној години $t-1$ (**АОП 066**)
- $\hat{\alpha}_1, \hat{\alpha}_2, \hat{\alpha}_3$ = процијењени параметри (регресиони коефицијенти)

Важно је напоменути да је трећи корак сувишан уколико се за статистички процес користи SPSS, STATA или неки други софтверски пакет.

Када је ријеч о интерпретацији резултата добијених Jones-овим дискреционоим обрачунским моделом, посматра се добијена вриједност дискрециононог обрачуна

$DACC_t$ (*Discretionary accruals*). Та вриједност може бити позитивна, нагативна или једнака нули. Уколико је вриједност дискреционог обрачуна неког привредног друштва једнака нули, значи да у финансијским извјештајима тог друштва није заступљено креативно рачуноводство у виду управљања зарадом (earnings management). Ако резултат дискреционог обрачуна покаже позитиван предзнак, то би био индикатор да је менаџмент користио неку од техника креативног рачуноводства како би финансијски резултат датог привредног друштва приказао већим него што он реално јесте. Супротно, ако вриједност дискреционог обрачуна има негативан предзнак, то нам показује да је менаџмент предузећа такође користио технике креативног рачуноводства, али с циљем да финансијски резултат прикаже нижим (лошијим) него што јесте. Дакле, у случају и позитивног и негативног предзнака вриједности дискреционог обрачуна ради се о показатељу заступљености креативне рачуноводствене праксе, али с различитим циљевима и мотивима

Будући да савршен модел не постоји и да сваки има своје предности и недостатке, многи аутори су покушали да начине искорак те да побољшају и унаприједе постојеће моделе. Jones-ов модел био је темељ на основу кога су касније многи аутори изводили и конструисали друге разне моделе дискреционог обрачуна. Надоградњу и модификацију Jones-овог модела међу првима је извршио Dechow, 1995. године.

Dechow је сматрао да Jones-ов модел погрешно мјери компоненту дискреционог обрачуна јер узима у обзир само приходе, занемарујући евидентну међузависност прихода и потраживања од купца. Ријечју, оригиналан Jones-ов модел не узима у обзир чињеницу да менаџмент извјештајног ентитета може манипулисати пословним приходима на основу потраживања од продаје, истичући првенствено продају на кредит (одложено плаћање). Раније смо говорили о ефектима потцењивања/прецењивања потраживања на приходе и финансијски резултат извјештајног ентитета.

Да би се стимулисала продаја (нарочито ако се ради о роби широке потрошње), управа предузећа се често одлучује да пружи могућност купцима да робу купују на кредит (одложено плаћање). На тај начин привредно друштво кредитира купца и преузима ризик да овај можда неће бити у могућности да плати преузете обавезе (rizik ненаплативности потраживања). Имајући у виду да се инструментом продаје на кредит (одгођено плаћање) и те како може обликовати финансијски резултат извјештајног ентитета, Dechow је извршио прилагођавање односно модификацију оригиналног Jones-овог модела, додајући му компоненту

промјене у нето потраживањима од продаје. Dechow ову модификацију оправдава образложењем да је лакше манипулисати приходима и продајом робе и услуга на одгођено плаћање, него приходима код продаје робе и услуга у готовини. Модификовани Jones-ов модел или, боље рећи, Dechow-ов модел, у дијелу недискреционог обрачуна попримио је сљедећи облик (Dechow, 1995):

$$\frac{NDACC_t}{A_{t-1}} = \alpha_1 \frac{1}{A_{t-1}} + \alpha_2 \frac{(\Delta REV_t - \Delta REC_t)}{A_{t-1}} + \alpha_3 \frac{PPE_t}{A_{t-1}},$$

односно, уврштавањем ових модификација код недискреционог обрачуна у оригиналан Jones-ов модел, **Dechow-ов модел** добија сљедећи облик:

$$\frac{TACC_t}{A_{t-1}} = \alpha_1 \frac{1}{A_{t-1}} + \alpha_2 \frac{(\Delta REV_t - \Delta REC_t)}{A_{t-1}} + \alpha_3 \frac{PPE_t}{A_{t-1}} + \varepsilon_t,$$

где је:

- **$NDACC_t/A_{t-1}$ (Non-discretionary accruals)** = недискрециони обрачун подијељен са укупном активом у претходној години **$t-1$**
- **$TACC_t/A_{t-1}$ (Total accruals in year t divided by total assets in year $t-1$)** = укупан обрачун у текућој години **t** подијељен са укупном активом у претходној **$t-1$**
- **A_{t-1} (Total assets)** = укупна актива (средства) у претходној години **$t-1$** (**АОП 066**)
- **ΔREV_t (Revenues in year t less revenues in year $t-1$)** = промјена у приходима од продаје у текућој години **t** , умањен за приходе претходне године **$t-1$** (**АОП 201**)
- **ΔREC_t (Receivables in year t less net receivables in year $t-1$)** = нето потраживања од продаје у текућој години **t** , умањена за нето потраживања претходне године **$t-1$** (**АОП 040**)
- **PPE_t (Gross property, plant and equipment in year t)** = бруто вриједност неприватног имања, постројења и опреме у години **t** (**АОП 008**)
- **$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$** = параметри који се процјењују (регресиони коефицијенти)
- **ε_t (residual variable, random error)** = резидуал или случајна грешка (управљање добитком – earnings management)

Након Jones-а и Dechow-а, Ron Kasznik са Универзитета Станфорд дао је свој допринос надоградњи и побољшању постојећих модела. Полазећи од

дискреционих обрачуна као извора креативног рачуноводства, односно управљања зарадама (earnings management), Kasznik је у Deshow модел укључио још једну независну варијаблу. Ради се о промјени у нето новчаном (готовинском) току из оперативних (пословних) активности подијељеној са укупном активом претходне године (Kasznik, 1999). Увођење промјене у нето новчаним токовима у Kasznik модел оправдава се налазом Dechow-a из 1994. године, према коме постоји негативна корелација између просјечне вриједности укупног обрачуна и промјене нето новчаног тока из пословне активности (Kasznik, 1999). До сличног налаза 2014. године дошао је и професор *Mohammad Fawzi Shubita* са Универзитета у Јордану, констатујући да у ситуацији када укупан обрачун има негативан предзнак, представља индикацију да је просјечна нето добит мања од просјечног оперативног новчаног тока (Fawzi Shubita, 2014).

Kasznik модел, базиран на подацима попречног пресјека (cross-sectional model), израчунова се на основу релације:

$$\frac{TACC_t}{A_{t-1}} = \alpha_0 \frac{1}{A_{t-1}} + \alpha_1 \frac{(\Delta REV_t - \Delta REC_t)}{A_{t-1}} + \alpha_2 \frac{PPE_t}{A_{t-1}} + \alpha_3 \frac{\Delta CFO_t}{A_{t-1}} + \varepsilon_t,$$

при чему је:

- $TACC_t/A_{t-1}$ (*Total accruals in year t divided by total assets in year t-1*) = укупан обрачун у текућој години t подијељен са укупном активом у претходној $t-1$
- A_{t-1} (*Total assets*) = укупна актива (средства) у претходној години $t-1$ **(АОП 066)**
- ΔREV_t (*Revenues in year t less revenues in year t-1*) = промјена у приходима од продаје у текућој години t , умањен за приходе претходне године $t-1$ **(АОП 201)**
- ΔREC_t (*Receivables in year t less net receivables in year t-1*) = нето потраживања од продаје у текућој години t , умањена за нето потраживања претходне године $t-1$ **(АОП 040)**
- PPE_t (*Gross property, plant and equipment in year t*) = бруто вриједност некретнина, постројења и опреме у години t **(АОП 008)**
- $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ = процјењени параметри (регресиони коефицијенти)

- ΔCFO_t (*Change in operating cash flow*) = промјена у нето новчаном току из пословне активности у текућој години t у односу на претходну $t-1$ **(АОП 511 или АОП 512)**
- ε_t (*residual variable, random error*) = резидуал или случајна грешка (управљање добитком – earnings management)

На бази претходно илустрованих модела многи аутори су послије вршили различите модификације и прилагођавања, тражећи начин да постојеће моделе побољшају те адаптирају потребама и пословном окружењу својих земаља. Управо један такав модификовани модел развијен је у Републици Србији на начин да се постојећим моделима додало још неколико независних варијабли: залихе, амортизација, остали приходи, остали трошкови, капитал и принос на имовину. Овај модификовани модел примијењен је и тестиран на узорку од 65 привредних друштава у индустриском сектору Републике Србије и показао је објашњавајућу моћ од 63,7% (*Бешлић, Бешлић, Јакшић и Андрић, 2015.*)

Као што смо могли закључити из претходно илустрованих дискреционих обрачунских модела, многи релевантни аутори су своје моделе развијали на начин да су се надовезивали на нека ранија истраживања и студије, трагајући притом за моделом који би начинио искорак и имао бољу предикциону моћ. У тим напорима неки аутори су давали нове, независне варијабле за које су сматрали да ће допринијети већој тачности и поузданости модела, док су други неке промјењиве мијењали другима, а све с намјером да се конструише што вјеродостојнији и поузданији модел за детекцију креативног рачуноводства у финансијским извјештајима. Конзистентно с резултатима раније спроведених истраживања, у наставку ћемо развити и тестирати модел за детекцију креативног рачуноводства примјеном вишеструке линеарне регресије који би био адекватан пословном окружењу привредних друштава у Републици Српској.

4.2.2.2. Развој дискреционог обрачунског модела за детекцију креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској

Раније смо се упознали с различитим врстама модела за детекцију креативног рачуноводства који се спомињу у релевантној литератури, као што су: дискрециони обрачунски модели, модели (мјере) квалитета обрачуна, пробит и логит модели, модели вјештачке интелигенције, дигитална анализа и многи други. Многобројне раније студије и истраживања су показали да не постоји савршен и идеalan модел овог типа, али су се у пракси дискрециони модели обрачуна показали као најбољи и најпоузданији инструмент за откривање заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима компанија (*Hedström и Shekou, 2011, Algharaballi, 2012, D'Amico и Mafrolla, 2013.* и многи други).

С тим у вези одлучили смо се да за потребе овог рада примјеном вишеструке (мултиплли) линеарне регресије развијемо дискрециони обрачунски модел за детекцију заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској, који ће бити погодан, примјерен те прилагођен нашем пословном окружењу и нашим условима тржишног привређивања.

За вишеструки линеарни регресиони модел одлучили смо се из разлога што су се ови модели у пракси показали далеко успјешнијим при објашњавању међузависности појава у реалности. Вишеструки линеарни регресиони модел често се користи у статистичким анализама и економетрији када једна промјењива (зависна варијабла) зависи од већег броја објашњавајућих промјењивих (независних варијабли). Вишеструка линеарна регресија (*Ловрић, Комић, Стевић, 2006*) има следећи облик:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \cdots + \beta_k X_{ki} + \varepsilon_i,$$

где су:

Y = зависна промјењива

$X_{1i}, X_{2i}, \dots, X_{ki}$ = i-те вриједности објашњавајућих (независних) промјењивих

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$ = параметри модела (управо је регресиона функција линеарна по коефицијентима β)

ε_i = стохастички члан или случајна грешка

k = број објашњавајућих (независних) промјењивих

За разлику од података временске серије који посматрају један субјекат и једну варијаблу у више временских интервала, наш вишеструки регресиони дискрецијони модел користиће претежно податке попречног пресјека (*Cross – sectional data*) с обзиром на то да ћемо посматрати више субјеката и неколико различитих варијабли у одређеном временском интервалу. Наиме, налаз истраживања које су спровели Бартов и други (*Bartov, Gul & Tsui, 2001*) на узорку од 166 фирм широм свијета (користећи се Compustat базом података) показује да су Jones-ов модел и његови модификовани модели који користе податке попречног пресјека далеко успешнији код детекције ревизорских модификација у мишљењу, за разлику од модела који су користили податке временских серија.

Сходно претходно илустрованом моделу, у нашем случају зависна варијабла (промјењива) биће креативно рачуноводство, тачније управљање зарадом (earning management) као један од облика креативног рачуноводства. С друге стране, у вишеструки регресиони модел биће укључено више независних (објашњавајућих) варијабли, како квалитативних тако и квантитативних. Квалитативне независне варијабле укључићемо у вишеструки регресиони модел употребом бинарних варијабли, у литератури познатих као „dummy“ варијабле, које могу попримити двије вриједности (0 или 1). Обично се са 1 означава присутност и утицај дате квалитативне независне варијабле на зависну промјењиву, док се са 0 означава одсутност квалитативне промјењиве.

Ослањајући се на претходне студије и истраживања многих релевантних аутора (Healy, 1985, DeAngelo, 1986, McNichols и Wilson, 1988, Jones, 1991, Dechow, 1995. и Kasznik, 1999) одлучили смо се да база за наш дискрецијони модел буде модификација Jones модел, на којој је такође радио и Dechow (1995) а недugo потом и Kasznik (1999), а оба се базирају на оригиналном Jones моделу. Сходно претходно илустрованим моделима, дискрецијони обрачун израчунава се на основу следеће формуле:

$$DACC_t = TACC_t - NDACC_t$$

при чему је:

- **$DACC_t$ (Discretionary accruals)** = дискрецијони обрачун (то је управљање зарадама (earning management – EM) који се израчунава као резидуал ε_t (residual variable, random error) из регресионог модела)
- **$TACC_t$ (Total accruals)** = укупан обрачун

- **$NDACC_t$ (Non-discretionary accruals)** = недискрециони обрачун

Да би се, дакле, израчунао дискрециони обрачун, односно управљање зарадом (earnings management), неопходно је имати израчуне компоненте укупног и недискреционог обрачуна.

Први корак у развоју нашег модела је да израчунамо укупан обрачун (*total accruals*). Приликом илустрације Jones-овог модела укупан обрачун смо израчунавали на основу релације:

$$TACC_t = \Delta CA_t - \Delta Cash_t - \Delta CL_t + \Delta DCL_t - DEP_t$$

где је:

- **$TACC_t$ (Total accruals)** = укупан обрачун у текућој години t
- **ΔCA_t (Change in current assets)** = промјена у текућој (обртној) имовини у години t у односу на претходну $t-1$ (АОП 031)
- **$\Delta Cash_t$ (Change in cash and cash equivalents)** = промјена у готовини и готовинским еквивалентима у години t у односу на претходну $t-1$ (АОП 056)
- **ΔCL_t (Change in current liabilities)** = промјена у краткорочним обавезама у години t у односу на претходну $t-1$ (АОП 144)
- **ΔDCL_t (Change in short term debt included in current liabilities)** = промјена у текућем доспијеђу дијела дугорочних кредита укључених у краткорочне обавезе у години t у односу на претходну $t-1$ (АОП 147)
- **DEP_t (Depreciation and amortization expense)** = трошкови амортизације у текућој години t (АОП 224)

Када је ријеч о недискреционој компоненти, прије него што објаснимо како се израчунава, неопходно је да дефинишемо независне промјењиве које чине наш модел. За потребе развоја нашег модела, одлучили смо се да укључимо следеће квантитативне и квалитативне компоненте (независне варијабле):

- A_{t-1} (*Total assets in year t - 1*) = укупна актива (средства) у претходној години $t-1$ (**АОП 066**)
- ΔREV_t (*Revenues in year t less revenues in year t-1*) = промјена у приходима од продаје у текућој години t умањен за приходе претходне $t-1$ (**АОП 201**)
- ΔREC_t (*Receivables in year t less net receivables in year t-1*) = нето потраживања од продаје у текућој години t умањена за нето потраживања претходне $t-1$ (**АОП 040**)
- PPE_t (*Gross property, plant and equipment in year t*) = бруто вриједност неректнине, постројења и опреме у години t (**АОП 008**)
- ΔCFO_t (*Change in operating cash flow*) = промјена у нето новчаном току из пословне активности у текућој години t у односу на претходну $t-1$ (**АОП 511 или АОП 512**)
- ROA_t (*Return on assets in current year t*) = поврат на имовину у текућој години t који се рачуна када нето добит (**АОП 400**) подијелимо са укупном активом (имовином) – **АОП 066**)
- LEV_t (*Leverage in current year t*) = показатељ задужености у текућој години t који се рачуна када укупне обавезе (**АОП 135**) подијелимо са укупном активом (имовином) – **АОП 066**)
- IR_t (*Internal auditing*) = постојање/непостојање интерне ревизије/контроле или одбора за ревизију у предузећу (квалитативна варијабла)

У односу на претходно илустроване дискрецијоне модификоване Jones моделе, модел за Републику Српску је додатно модификован на начин да се постојећим моделима приодају три нове компоненте (независне варијабле) за које сматрамо да ће допринијети тачности и побољшању постојећих модела. Ријеч је о:

- ✓ двјема квантитативним независним варијаблама:
  - принос на имовину,
  - показатељ задужености привредног друштва;
- ✓ једној независној промјењивој квалитативног карактера:
  - постојању/непостојању интерне ревизије и контроле или одбора за ревизију у привредном друштву. Ова квалитативна варијабла може да поприми двије вриједности: са 1 (један) ћемо означити присутност

интерне ревизије, контроле или одбора за ревизију у привредном друштву за коју се претпоставља да има утицај на зависну варијаблу (управљање зарадом), док ће са 0 (нула) бити означена одсутност интерне ревизије и контроле или одбора за ревизију у извјештајном ентитету.

Зашто смо се одлучили да на постојеће моделе додамо још ове независне промјењиве?

Наиме, нека ранија истраживања (*Burgstahler и Dichev*, 1997, *McNichols*, 2000, *Klein*, 2002, *Rahman & Ali*, 2006, *Salleh & Hassan*, 2008. и многи други) показала су постојање корелације између кретања приноса на имовину (POA) и управљање зарадом (earnings management). Што је већи овај рацио, већа је присутност креативног рачуноводства кроз поступке управљања зарадом, при чему је мањи квалитет финансијског извјештавања.

Када је ријеч о показатељима задужености, релевантни аутори су пронашли да је у неким случајевима промјена рачуноводствених политика као инструмент управљања зарадама извршена с циљем да се утиче не само на висину добити већ и да се олакша стицање капитала (*Шкарић Јовановић*, 2007). Ријечју, извјештајни ентитети су често мотивисани да користе креативно рачуноводство уколико имају високу стопу задужености. Истраживања су показала да корелација између коефицијента задужености и управљања зарадама може да има позитиван, односно негативан предзнак (*Peasnell, Pope & Joung*, 2005, *Carey & Simnett*, 2006, *Choi*, 2010. и многи други). Исто тако, налази до којих је дошао Ohlson 1980. године покazuју да већи финансијски левериџ имплицира и већи ризик од банкротства те сходно томе и већи ризик од судских спорова (*Ohlson*, 1980).

Када је ријеч о интерној контроли и ревизији, истраживање највећег свјетског удружења форензичких рачуновођа ACFE (*Association of Certified Fraud Examiners*) показало је да су извјештајни ентитети који немају успостављену интерну контролу и не врше интерну ревизију подложнији манипулатији финансиским извјештајима и управљању зарадом.

С тим у вези, уврштавањем наведених независних варијабли у формулу, недискрециона компонента нашег модела израчунава се према сљедећој релацији:

$$\frac{NDACC_t}{A_{t-1}} = \alpha_0 \frac{1}{A_{t-1}} + \alpha_1 \frac{(\Delta REV_t - \Delta REC_t)}{A_{t-1}} + \alpha_2 \frac{PPE_t}{A_{t-1}} + \alpha_3 \frac{\Delta CFO_t}{A_{t-1}} + \alpha_4 ROA_t + \alpha_5 LEV_t \\ + \alpha_6 IR_t$$

Када већ знамо релације за израчунавање **укупног обрачуна (Total accruals)** $TACC_t$ и недискреционог обрачуна (*Non-discretionary accruals*) $NDACC_t$, зависну варијаблу модела – **дискреционали обрачун (Discretionary accruals)**, односно ε_t (*residual variable, random error*) = резидуал или случајна грешка (управљање добитком – earnings management) израчунавамо на сљедећи начин:

$$\varepsilon_t = \frac{TACC_t}{A_{t-1}} - \frac{NDACC_t}{A_{t-1}}$$

Напокон, наш модификовани модел дискреционог обрачуна који ћемо тестирати на привредним друштвима у Републици Српској поприма коначан облик као разлика укупног и недискреционог обрачуна, у виду релације:

$$\varepsilon_t = \frac{TACC_t}{A_{t-1}} - \left(\frac{1}{A_{t-1}} + \alpha_1 \frac{(\Delta REV_t - \Delta REC_t)}{A_{t-1}} + \alpha_2 \frac{PPE_t}{A_{t-1}} + \alpha_3 \frac{\Delta CFO_t}{A_{t-1}} + \alpha_4 ROA_t + \alpha_5 LEV_t + \alpha_6 IR_t \right)$$

где је:

- ε_t (*residual variable, random error*) = $DACC_t$ (*Discretionary accruals*) = резидуал или случајна грешка (управљање добитком – earnings management) односно дискреционали обрачун (апсолутна вриједност дискреционог обрачуна представља мјеру креативног рачуноводства у виду управљања зарадом)
- $TACC_t$ (*Total accruals*) = укупан обрачун у текућој години t
- A_{t-1} (*Total assets in year $t-1$*) = укупна активе (средства) у претходној години $t-1$ (АОП 066)
- ΔREV_t (*Revenues in year t less revenues in year $t-1$*) = промјена у приходима од продаје у текућој години t умањен за приходе претходне $t-1$ (АОП 201)

- ΔREC_t (*Receivables in year t less net receivables in year t-1*) = нето потраживања од продаје у текућој години t умањена за нето потраживања претходне $t-1$ (**АОП 040**)
- PPE_t (*Gross properti, plant and equipment in year t*) = бруто вриједност некретнина, постројења и опреме у години t (**АОП 008**)
- ΔCFO_t (*Change in operating cash flow*) = промјена у нето новчаном току из пословне активности у текућој години t у односу на претходну $t-1$ (**АОП 511 или АОП 512**)
- ROA_t (*Retorno on assets in current year t*) = поврат на имовину у текућој години t који се рачуна када нето добит (**АОП 400**) подијелимо са укупном активом (имовином) – **АОП 066**)
- LEV_t (*Leverage in current year t*) = показатељ задужености у текућој години t који се рачуна када укупне обавезе (**АОП 135**) подијелимо са укупном активом (имовином) – **АОП 066**)
- IR_t (*Internal auditing*) = постојање/непостојање интерне ревизије/контроле или одбора за ревизију у предузећу (квалитативна варијабла)
- $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2 \dots \alpha_6$ = процијењени параметри (регресиони коефицијенти)

У претходној релацији неопходно је још процијенити коефицијенте, односно параметре модела ($\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2 \dots \alpha_6$). Ријеч је о регресионим коефицијентима и за њихову процјену користићемо се базом података добијеном од АПИФ-а (*Агенције за посредничке, информатичке и финансијске услуге*) а чине је финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској за пет година односно за период од 2015. до 2019. године. Статистичким процесом у SPSS статистичком софтверу, регресионе коефицијенте ћемо процијенити покретањем метода вишеструке регресије.

Модел који смо конструисали примијениће се (тестирати) на узорку одабраних извјештајних ентитета у Републици Српској с циљем да откријемо заступљеност креативног рачуноводства (односно управљања зарадом) у финансијским извјештајима привредних друштава, а потом добијене резултате довести у корелацију с квалитетом финансијског извјештавања код нас.

4.2.2.3. Примјена дискреционог обрачунског модела за детекцију креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској

База података коју ћемо користити за анализу су финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској у петогодишњем периоду, односно од 2015. до 2019. године. Дискрециони обрачунски модел за детекцију креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској који смо раније конструисали примијениће се на мјешовитом узорку који има обиљежје случајног и намјерног одређивања узорка. Критеријум за селекцију узорка приказан је у сљедећој табели:

Табела 4.12: Критеријум за избор узорка

Критеријуми за избор узорка	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Укупан број извјештајних ентитета који су предали финансијске извјештаје у АПИФ	16.007	16.716	17.411	17.910	17.654
Према АПИФ-овом шифрарнику врсте посла у питању је сљедећа структура:					
- Банке (шифра врсте посла 580)	30	28	28	29	25
- Буџетски корисници (шифра врсте посла 630)	71	69	72	67	69
- Осигурања (шифра врсте посла 851)	17	21	21	22	16
- Инвестициони фондови (ПИФОВИ) (шифра врсте посла 852)	19	21	22	12	15
- Радње које воде двојно књиговодство (шифра врсте посла 752)	1.092	1.088	1.343	1.383	1.428
- Радње – паушалци (шифра врсте посла 753)	–	–	–	–	–
- Остали (ДПЛ – друга правна лица) (шифра врсте посла 751)	4.961	5.293	5.603	5.938	5.928
- Привреда (шифра врсте посла 750)	9.817	10.196	10.322	10.459	10.173
- Извјештајни ентитети који нису обvezници ревизије и ентитети за које не постоје доступни подаци о извршеним ревизијама	9.351	9.730	9.856	9.993	9.707
- Извјештајни ентитети код којих недостају подаци за израчунавање дискреционог обрачуна	66	66	66	66	66
- Извјештајни ентитети са доступним подацима о неквалификованим и квалификованим ревизорским мишљењима (и ревизорским мишљењима са скретањем пажње) и подацима за израчунавање дискреционог обрачуна ³⁴			400		
Финансијски извјештаји ревидирани од „велике четворке“ (Deloitte, KPMG, PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young)			57		
Финансијски извјештаји ревидирани од фирмама ван „велике четворке“			343		

³⁴ Укупном броју доступних квалифицираних ревизорских мишљења додали смо и позитивна мишљења са скретањем пажње из разлога што су нека ранија истраживања показала да ревизори често скрећу пажњу на питања која нису у складу с Међународним стандардима ревизије, а која су могла довести до квалифицираног мишљења (Кондић & Поповић, 2015).

Као што се може видjetи у претходној табели, у узорак смо селектовали само привреду (према АПИФ-овом шифрарнику, ради се о шифри врсте посла – 750) односно привредна друштва будући да су она предмет истраживања у нашем раду. Остали извјештајни ентитети, као што су буџетски корисници, осигурања, банке, фондови, предузетници који воде двојно књиговодство и друга правна лица (удружења грађана, заједнице етажних власника и сл.) нису обухваћени овим истраживањем и узорком.

Узорак је надаље сужен само на извјештајне ентитете за које смо имали доступне податке о извршеним ревизијама, с посебним освртом на ентитете који су добили модификовано (квалифицирано) ревизорско мишљење према доступним подацима, јер су истраживања показала да је то први индикатор слабог квалитета финансијског извјештавања, под претпоставком да је квалитет ревизије константан. (*Tang* и други, 2008). Модификовано мишљење се издаје када финансијски извјештаји у целини нису без материјално погрешних исказа, или ревизор није био у могућности да прикупи довољно одговарајућих ревизијских доказа о исказима презентованим у финансијским извјештајима (*Кондић & Пољашевић*, 2015).

Имајући у виду да је квалитет ревизије веома важна димензија квалитета финансијског извјештавања, узели смо у обзир и податке о ревизорским друштвима која су вршила ревизију. *DeAngelo* (1981) дефинисао је квалитет ревизије као вјероватноћу откривања и пријављивања многобројних грешака у финансијским извјештајима, који дјелимично зависи и од независности ревизора. С тим у вези направили смо дистинкцију између тога да ли су ревизију спроводиле ревизорске куће из „велике четворке“ („Big four“) или привредна друштва за ревизију која не припадају „великој четвротки“. Ово из разлога што су ранија истраживања показала да се фирме из „велике четворке“ сматрају више независним и мање су спремне да прихватају упитне рачуноводствене праксе (*DeAngelo*, 1981a, 1981b), много интереснијим и више стручнијим (*Carcello* и *Nagy*, 2003; *Krishnan*, 2003), и више инвестирају у професионалну едукацију и обуку (*Dopuch* и *Simunic*, 1980). Налази неких ранијих студија су показали да су ревизије које су обавиле фирмe из „велике четворке“ квалитетније и да имају већи кредитабилитет код корисника (*Palmrose*, 1988) јер су ревизори који су ангажовани квалификованости, имају ефикасније тестове за откривање материјално великих грешака и много чешће пријављују неправилности и грешке (*Teoh & Wong*, 1993).

Када је ријеч о извјештајним ентитетима с квалификованим ревизорским мишљењима, укупном броју квалифицираних (модификованих) ревизорских

мишљења додали смо и позитивна мишљења са скретањем пажње из разлога што су ранија истраживања за Републику Српску показала да се у више од пола ревизорских мишљења скреће пажња на одређена питања, а према анализираним ревизорским извјештајима предузећа која котирају на Бањалучкој берзи (*Кондић и Пољашевић, 2015*). Према овом налазу, од 19 ревизорских друштава која су скретала пажњу у ревизорским извјештајима, чак њих 14 је скретало пажњу на питања која нису у складу с Међународним стандардом ревизије 570 и на која се не скреће пажња. Ријечју, скретање пажње не смије бити замјена за квалифицирано мишљење ни у ком случају. Управо из разлога што, зависно од значајности, наведена питања могу довести и до модификованог (квалифицираног) мишљења, нашим узорком смо узели у разматрање и позитивна мишљења са скретањем пажње која ће бити сврстана у групу са осталим модификованим ревизорским мишљењима.

Након свих ових елиминација и сужавања дошли смо до коначног узорка од 400 извјештајних ентитета за која имамо податке неопходне за израчунавање дискреционог обрачуна, а и ентитете са доступним различитим мишљењима ревизора како бисмо у наредном кораку могли испитати корелацију између ове две величине.

Када је ријеч о разврставању извјештајних ентитета који чине узорак према величини (у зависности од просјечног броја запослених, укупног годишњег прихода и просјечне вриједности пословне имовине), структура узорка приказана је у наредној табели:

Табела 4.13: Фреквенција предузећа према величини

Величина извјештајних ентитета				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Мало	125	31.3	31.3
	Микро	5	1.3	32.5
	Средње	86	21.5	54.0
	Велико	184	46.0	100.0
	Укупно	400	100.0	100.0

На основу претходне табеле може се констатовати да највеће учешће у узорку имају предузећа која су категорисана као велика (46.0%). Мала привредна друштва су заступљена у узорку са 31.3%, док су предузећа категорисана као средња учествовала у висини од 21,5%.

Структура привредних друштава која чине узорак према појединим подручјима дјелатности је:

Табела 4.14: Фреквенција предузећа према подручју дјелатности

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Пољопривреда, шумарство и риболов	12	3.0	3.0	3.00
Вађење руда и камена	17	4.25	4.25	7.25
Прерадничка индустрија	108	27.00	27.00	34.25
Производња и снабдијевање ел. енергијом, гасом, паром и климатизација	14	3.50	3.50	37.75
Снабдијевање водом; канализација, управљ. отпадом и дјел. санације животне средине	39	9.75	9.75	47.50
Грађевинарство	39	9.75	9.75	57.25
Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала	86	21.50	21.50	78.75
Саобраћај и складиштење	29	7.25	7.25	86.00
Дјел. пружања смјештаја, припреме и послуж. хране; хотелијер. и угоститељство	8	2.00	2.00	88.00
Информације и комуникације	7	1.75	1.75	89.75
Пословање некретнинама	13	3.25	3.25	93.00
Стручне, научне и техничке дјелатности	12	3.00	3.00	96.00
Административне и помоћне службене дјелатности	2	0.50	0.50	96.50
Јавна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање	5	1.25	1.25	97.75
Образовање	6	1.50	1.50	99.25
Остале службене дјелатности	3	0.75	0.75	100.0
УКУПНО	400	100.0	100.0	

На основу података приказаних у претходној табели можемо примијетити да су у узорку највише заступљена привредна друштва која се баве прерадничком индустријом (27%) и нешто мање трговином на велико и мало (21,50%).

Када је ријеч о територијалној припадности привредних друштава која чине узорак, односно њиховом сједишту пословања, ситуације је сљедећа:

Табела 4.15: Фреквенција привредних друштава према сједишту

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Источни Стари Град	.3	.3	.3
	Невесиње	.3	.3	.5
	Ново Горажде	.3	.3	.8
	Пелагићево	.3	.3	1.0
	Станари	.3	.3	1.3
	Челинац	.5	.5	1.8
	Источна Илиџа	.5	.5	2.3
	Петрово	.5	.5	2.8
	Шамац	.5	.5	3.3
	Соколац	.5	.5	3.8
	Вишеград	.5	.5	4.3
	Билећа	.8	.8	5.0
	Братунац	.8	.8	5.8
	Доњи Жабар	.8	.8	6.5
	Котор Варош	.8	.8	7.2
	Милићи	.8	.8	8.0
	Рогатица	.8	.8	8.8
	Власеница	.8	.8	9.5
	Гацко	1.0	1.0	10.5
	Србац	1.0	1.0	11.5
	Угљевик	1.0	1.0	12.5
	Козарска Дубица	1.3	1.3	13.8
	Сребреница	1.3	1.3	15.0
	Брод	1.5	1.5	16.5
	Дервента	1.5	1.5	18.0
	Фоча	1.5	1.5	19.5
	Нови Град	1.5	1.5	21.0
	Пале	1.5	1.5	22.5
	Шипово	1.5	1.5	24.0
	Модрича	2.0	2.0	26.0
	Мркоњић Град	2.3	2.3	28.2
	Требиње	2.3	2.3	30.5
	Источ. Ново Сарајево	2.8	2.8	33.3
	Прњавор	2.8	2.8	36.0
	Зворник	2.8	2.8	38.8
	Теслић	3.5	3.5	42.3
	Добој	3.8	3.8	46.0
	Грађишка	4.3	4.3	50.2
	Пријedor	5.0	5.0	55.3
	Лакташи	5.8	5.8	61.0
	Бијељина	8.5	8.5	69.5
	Бања Лука	30.5	30.5	100.0
	Укупно	100.0	100.0	

Овде је видљиво да је највише предузећа из Бање Луке заступљено у узорку (122, односно 30,5%), потом сlijеди Бијељина (8,5%), Лакташи (5,8%) и Приједор (5,0%).

Територијалну заступљеност извјештајних ентитета у селектованом узорку можемо посматрати и по регијама односно мезорегијама Републике Српске. Наиме, просторним планом Републике Српске до 2015. године дефинисано је шест мезорегионалних ћелина са припадајућим општинама:

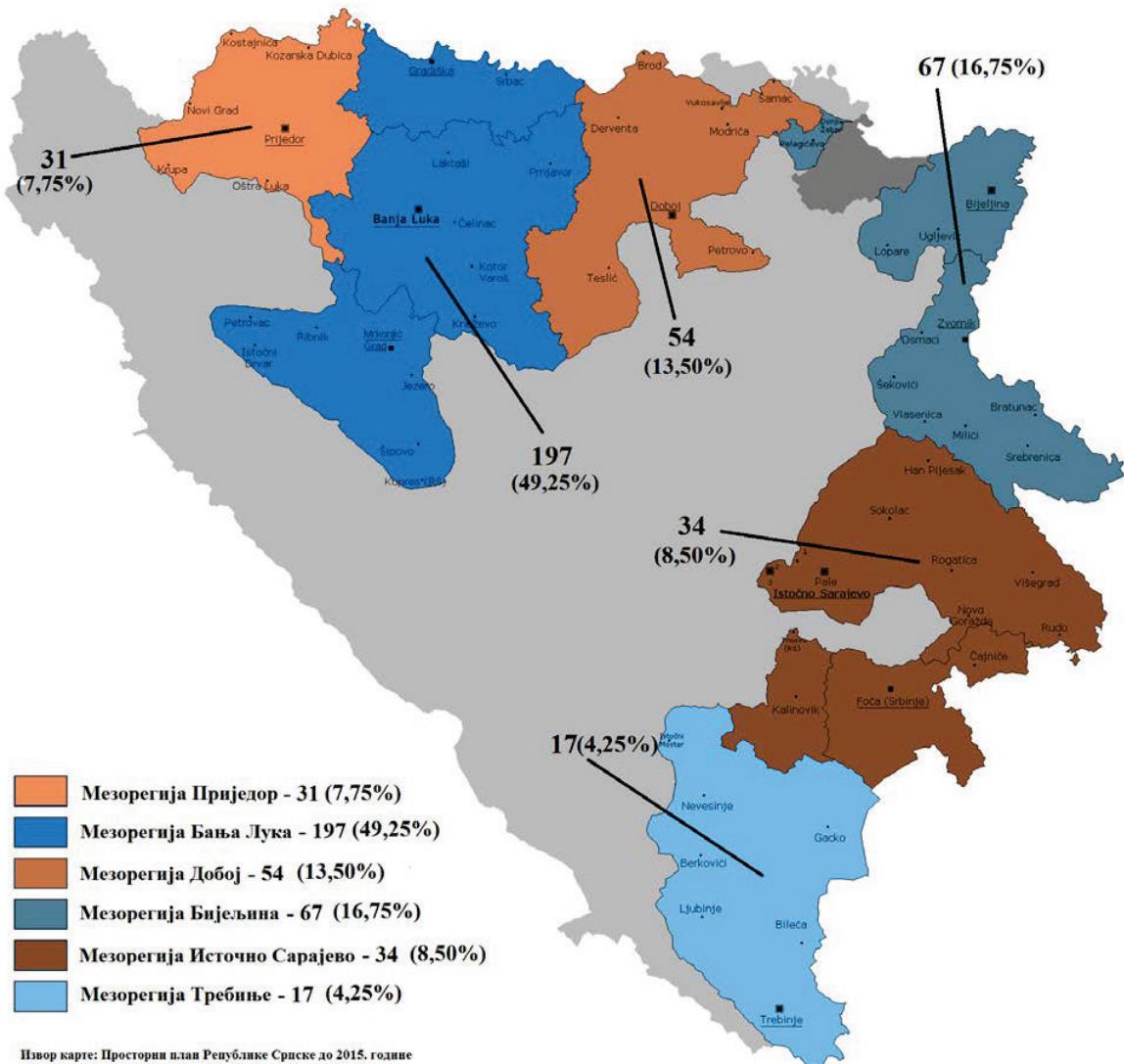
Мезорегија	Припадајућа општина
Бања Лука	<i>Бања Лука, Градишка, Језеро, Кнежево, Котор Варош, Лакташи, Мркоњић Град, Петровац, Прњавор, Рибник, Србац, Источни Дрвар, Купрес, Челинац, Шипово</i>
Бијељина	<i>Бијељина, Братунац, Власеница, Зворник, Лопаре, Милићи, Осмаци, Пелагићево, Сребреница, Доњи Жабар, Угљевик, Шековићи</i>
Добој	<i>Вукосавље, Дервента, Добој, Модрича, Петрово, Брод, Теслић, Шамац</i>
Приједор	<i>Козарска Дубица, Крупа на Уни, Нови Град, Приједор, Костајница, Оштра Лука</i>
Источно Сарајево	<i>Вишеград, Калиновик, Пале, Рогатица, Рудо, Соколац, Фоча, Источна Илиџа, Источни Стари Град, Ново Горажде, Источно Ново Сарајево, Трнovo, Чајниче, Хан Пијесак</i>
Требиње	<i>Берковићи, Билећа, Гацко, Љубиње, Невесиње, Источни Мостар, Требиње</i>

Преглед заступљености привредних друштава у узорку по мезорегијама дат је у наредној табели:

Табела 4.16: Заступљености привредних друштава у узорку по мезорегијама

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Мезорегија Приједор	31	7.75	7.75	7.75
	Мезорегија Бања Лука	197	49.25	49.25	57.00
	Мезорегија Добој	54	13.50	13.50	70.50
	Мезорегија Бијељина	67	16.75	16.75	87.25
	Мезорегија Источно Сарајево	34	8.50	8.50	95.75
	Мезорегија Требиње	17	4.25	4.25	100.00
	Укупно	400	100.00	100.00	

Претходни табеларни приказ може се представити и графички:

Графикон 4.15: Заступљеност привредних друштава у узорку по мезорегијама

Из претходног графичког приказа је евидентно да је у узорку највише извештајних ентитета из мезорегије Бања Лука (49,25%), потом мезорегије Бијељина (16,75%), Добој (13,50%), Источно Сарајево (8,50%) и Приједор (7,75%). У узорку је најмање привредних друштва у мезорегији Требиње (4,25%).

Фреквенција предузећа према врсти издатог ревизорског мишљења приказана је на сљедећи начин:

Табела 4.17: Фреквенција предузећа према врсти ревизорског мишљења

<i>Врста издатог ревизорског мишљења</i>					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Мишљење са резервом	84	21.0	21.0	21.0
	Мишљење са резервом и скретањем пажње	11	2.8	2.8	23.8
	Негативно мишљење	1	.3	.3	24.0
	Позитивно мишљење	207	51.7	51.7	75.8
	Позитивно мишљење са скретањем пажње	95	23.8	23.8	99.5
	Уздржавајуће мишљење	2	.5	.5	100.0
	Укупно	400	100.0	100.0	

На основу претходног уочљиво је да је чак 51,7% предузећа која чине узорак добило позитивно мишљење ревизора, док је 23.8% њих добило позитивно мишљење са скретањем пажње. Када је ријеч о квалифицираним ревизорским мишљењима, мишљење са резервом је заступљено са 23.8%, док је негативно мишљење добило само једно привредно друштво (0,3%), а ревизор се уздржао од давања мишљења код два привредна друштва (0,5%).

Чланом 320 Закона о привредним друштвима Републике Српске прописано је да привредна друштва чије акције котирају на службеном берзанском тржишту мора да има интерну ревизију или одбор за ревизију. С тим у вези, структура нашег узорка је сљедећа:

Табела 4.18: Фреквенција предузећа према присутности интерне ревизије/одбора за ревизију

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не	320	80.0	80.0	80.0
	Да	80	20.0	20.0	100.0
	Укупно	400	100.0	100.0	

Табела 4.18 нам показује да 80% привредних друштава која чине наш узорак немају успостављену интерну ревизију или именован одбор за ревизију, док 20% предузећа има или одбор за ревизију или интерну ревизију.

Преглед извјештајних ентитета који чине узорак према присутности интерне ревизије/одбора за ревизију и врсте ревизорског мишљења дат је у наредној табели:

Табела 4.19: Фреквенција предузећа према присутности интерне ревизије/одбора за ревизију и врсте ревизорског мишљења

		Врста издатог мишљења						Укупно
		Мишљење с резервом	Мишљење с резервом и скретањем пажње	Негативно мишљење	Позитивно мишљење	Позитивно мишљење са скретањем пажње	Уздржав. мишљење	
Не IR	Count	68	3	1	168	78	2	320
	% within IR	21.3	0.9	0.3	52.5	24.4	0.6	100.0
Да IR	Count	16	8	0	39	17	0	80
	% within IR	20.0	10.0	0.0	48.8	21.3	0.0	100.0
Укупно	Count	84	11	1	207	95	2	400
	% within IR	21.0	2.8	0.3	51.7	23.8	0.5	100.0

У табели 4.19 је упоредни преглед врста ревизорског мишљења и присутност интерне ревизије/одбора за ревизију извјештајним ентитетима. На основу компарације квалификованих и неквалификованих ревизорских мишљења и присуства интерне ревизије/одбора за ревизију може се закључити да ли присуство интерне ревизије/одбора за ревизију доприноси бОјим ревизорским извјештајима или не. Као што се уочава, 71 предузеће које је добило мишљење с резервом нема успостављену интерну ревизију/одбор за ревизију, док 24 извјештајна ентитета с мишљењем са резервом имају или интерну ревизију или одбор за ревизију. Интересантно је да чак 76,9% извјештајних ентитета који су добили позитивно ревизорско мишљење или позитивно мишљење са скретањем пажње нема успостављену интерну ревизију/одбор за ревизију, с једне стране, док је исту врсту мишљења добило 71,1% извјештајних ентитета код којих је забиљежено присуство интерне ревизије/одбора за ревизију. С тим у вези не можемо пронаћи значајну корелацију између ове двије величине.

Раније смо нагласили да су нека претходна истраживања у Републици Српској (*Кондић, Пољашевић, 2015*) показала да ревизори често скрећу пажњу на неадекватна питања (питања која нису у складу с Међународним стандардима ревзије), односно на питања која нису фер презентована или објелоданајена, те која би у зависности од материјалности могла довести и до модификованог мишљења. Из тог разлога одлучили смо се да позитивна мишљења са скретањем пажње испитујемо у истој групи с модификованим (квалификованим) мишљењима, па с тим у вези дајемо следећи приказ:

	Observed N	%	Expected N	Residual
Квалифицирано мишљење и позитивно мишљење са скретањем пажње	193	48,2	200,0	-7,0
Неквалифицирано мишљење	207	51,8	200,0	7,0
Укупно	400	100		

Chi-Square	.490 ^b
df	1
Asymp. Sig.	.484

b. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 200.0.

Резултат Chi-Square теста ($\chi^2(1) = .490$, $p = .484$) показао је да не постоји статистички знатна разлика фреквенције између ове двиге групе предузећа, тј. броја предузећа у одабраном узорку с квалификованим и позитивним мишљењем са скретањем пажње, с једне стране, и неквалификованим мишљењем ревизора, с друге. Другим ријечима, у оквиру одабраног узорка имамо приближно подједнак број предузећа из обје групе ревизорских мишљења.

Када је ријеч о томе да ли је ревизију финансијских извјештаја проводила нека од ревизорских фирм из „велике четворке“ или не, ситуација је следећа:

Табела 4.20: Фреквенција предузећа према томе да ли је ревизију финанијских извјештаја радила ревизорска фирма из Big four или не

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Non- Big four	343	85.75	85.75
	Big four	57	14.25	100.0
	Укупно	400	100.0	100.0

Као што се дâ примијетити, код 57 извјештајних ентитета ревизију је вршило неко од привредних друштава за ревизију које припада „великој четворки“ (*Deloitte, KPMG, PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young*), док је код 343 предузећа ревизију вршила ревизорска кућа која не припада „великој четворки“ (Non – Big four).

На селектованом узорку (400 извјештајних ентитета за четири године – период 2016–2019) који смо претходно детаљно образложили и илустровали, примијенили смо наш модификовани дискрециони модел. Као полазна основа за истраживање правилности и законитости, тј. тестирање постављеног модификованог Jones модела, служе основни описни показатељи узорка: број случајева (N), минималне (Min) и максималне (Max) вриједности, показатељи централне тенденције, тј. средње вриједности (Mean и Median), као и показатељи дисперзије, тј. распршености (Стандардна девијација /SD)

Резултати дескриптивне (описне) статистичке анализе улазних економских показатеља предузећа одабраних у узорак (400 предузећа) током четвогодишњег периода 2016–2019. (укупно 1600 појава) приказани су у оквиру наредне табеле. У табели се може запазити да је за показатељ DCL вриједност медијане нула (0) из разлога што имамо чак 943 случаја у оквиру нашег узорка с вриједношћу овог показатеља једнакој нули. Дескриптивна статистика за све улазне економске показатеље дата је у наредној табели:

Табела 4.21: Дескриптивна статистика за све улазне економске варијабле

<i>Назив варијабле</i>	<i>N</i>	<i>Mean</i>	<i>Median</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
PPE	1600	51,891,218	6,943,400	204,992,549	0	1,968,589,064
CA	1600	9,968,478	3,826,521	22,533,701	3	278,263,161
REC	1600	4,852,443	1,271,667	15,809,175	0	251,099,265
Cash	1600	1,173,621	160,394	4,257,010	0	97,447,962
UA	1600	49,752,395	10,127,889	174,294,497	44,301	2,041,987,671
UO	1600	15,896,311	3,130,417	58,379,658	0	791,569,063
CL	1600	8,803,123	2,236,649	24,607,821	245	251,458,332
DCL	1600	987,495	0	5,008,616	0	79,161,400
REV	1600	20,387,106	5,287,693	47,219,160	0	476,769,743
DEP	1600	1,533,889	205,604	6,932,949	0.0	114,892,950
ND	1600	970,709	133,089	6,083,471	-117,137,419	70,170,354
CFO	1600	1,927,126	175,311	9,655,453	-23,379,672	158,318,921

где је:

- **PPE (Gross property, plant and equipment)** = бруто вриједност непретнине, постројења и опреме (**АОП 008**)
- **CA (Current assets)** = текућа (обртна) имовина (**АОП 031**)
- **REC(Receivables)** = потраживања (**АОП 040**)
- **Cash (Cash and cash equivalents)** = готовина и готовински еквиваленти у (**АОП 056**)
- **UA** = укупна актива (**АОП 066**)
- **UO** = укупне обавезе (**АОП 135**)
- **CL (Current liabilities)** = краткорочне обавезе (**АОП 144**)
- **DCL (Short term debt included in current liabilities)** = дио дугорочних кредита укључених у краткорочне обавезе (**АОП 147**)
- **REV(Revenues)** = приходи од продаје (**АОП 201**)
- **DEP (Depreciation and amortization expense)** = трошкови амортизације у текућој години (**АОП 224**)
- **ND** = нето добит (**АОП 400**)
- **CFO (Operating cash flow)** = нето новчани ток из пословне активности (**АОП 511 или АОП 512**)

На основу претходно илустрованих улазних економских показатеља изведене су варијабле потребне за израчунавање модификованог Jones модела са сљедећом дескриптивном статистиком:

<i>Назив варијабле</i>	<i>N</i>	<i>Mean</i>	<i>Median</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
ΔCA	1600	268,700	44,412	7,147,717	-169,136,168	88,544,340
$\Delta Cash$	1600	106,692	1,253	3,550,221	-72,069,929	87,362,075
ΔCL	1600	466,443	14,217	4,802,185	-34,134,003	123,269,672
ΔDCL	1600	119,982	0	2,255,433	-33,950,085	50,387,592
ΔREV	1600	857,053	42,889	8,705,475	-126,146,782	91,920,695
ΔREC	1600	57,874	5,431	3,472,741	-53,373,625	31,612,764
ΔCFO	1600	221,609	2,512	4,087,318	-34,754,272	40,340,843
ROA	1600	0.0431	0.0165	0.2183	-3.8378	2.2203
LEV	1600	0.4011	0.3449	0.2995	0.0000	1.3170

при чemu је:

- ΔCA_t (*Change in current assets*) = промјена у текућој (обртној) имовини у години t у односу на претходну $t-1$
- $\Delta Cash$ (*Change in cash and cash equivalents*) = промјена у готовини и готовинским еквивалентима у години t у односу на претходну годину $t-1$
- ΔCL_t (*Change in current liabilities*) = промјена у краткорочним обавезама у години t у односу на претходну $t-1$
- ΔDCL_t (*Change in short term debt included in current liabilities*) = промјена у текућем доспијеђу дијела дугорочних кредита укључених у краткорочне обавезе у години t у односу на претходну $t-1$
- ΔREV_t (*Revenues in year t less revenues in year $t-1$*) = промјена у приходима од продаје у текућој години t умањен за приходе претходне $t-1$
- ΔREC_t (*Receivables in year t less net receivables in year $t-1$*) = нето потраживања од продаје у текућој години t умањена за нето потраживања претходне $t-1$
- ΔCFO_t (*Change in operating cash flow*) = промјена у нето новчном току из пословне активности у текућој години t у односу на претходну $t-1$
- ROA_t (*Retorno on assets in current year t*) = поврат на имовину у текућој години t који се рачуна када се нето добит подијели са укупном активом (имовином)
- LEV_t (*Leverage in current year t*) = показатељ задужености у текућој години t који се рачуна када се укупне обавезе подијеле са укупном пасивом

У првој фази израчунавања модификованих Jones модела, укупан обрачун (TACC) процењује се коришћењем билансног приступа помоћу релације:

$$TACC_t = \Delta CA_t - \Delta Cash_t - \Delta CL_t + \Delta DCL_t - DEP_t$$

У другој фази за потребе израчунавања недискреционог обрачуна и анализе предиктивне моћи дефинисаног модела за детекцију манипулације финансијским извештајима (модификовани Jones модел) у привредним друштвима Републике Српске користили смо вишеструку линеарну регресиону анализу (multiple linear regression). Покрећући вишеструку линеарну регресиону анализу, добили смо и вриједности регресионих (процијењених) параметара:

$$\alpha_0 = 919,031$$

$$\alpha_1 = 0,044$$

$$\alpha_2 = -0,019$$

$$\alpha_3 = -0,189$$

$$\alpha_4 = 0,044$$

$$\alpha_5 = -0,037$$

$$\alpha_6 = 0,006$$

Уврштавајући добијене регресионе коефицијенте у једначину, модел је добио свој коначан облик:

$$\begin{aligned} \frac{TACC_t}{A_{t-1}} &= \frac{919,031}{A_{t-1}} + 0,044 * \frac{(\Delta REV_t - \Delta REC_t)}{A_{t-1}} + (-0,019) * \frac{PPE_t}{A_{t-1}} + (-0,189) \frac{\Delta CFO_t}{A_{t-1}} \\ &\quad + 0,044 * ROA_t + (-0,037)LEV_t + 0,006 IR_t \end{aligned}$$

Финансијски показатељи (варијабле) коришћени у развоју модела дати су у наредној табели:

Табела 4.22: Резиме финансијских показатеља коришћених у развоју регресионог модела

Зависна варијабла	TACC/A _{t-1}
Независне варијабле (предиктори)	1/A _{t-1}
	(ΔREV _t -ΔREC _t)/A _{t-1}
	PPE _t / A _{t-1}
	ΔCFO _t / A _{t-1}
	ROA _t
	LEV _t
	IR _t

У оквиру дефинисаног регресионог модела TACC/At-1 појављује се као зависна варијабла, док осталих седам варијабли имају улогу независних. Дескриптивна статистика варијабли присутних у моделу приказана је у наредној табели:

Табела 4.23: Дескриптивна статистика за варијабле присутне у моделу³⁵

Назив варијабле	N	Средња вриједност	Median	Стандардна девијација	Min	Max
TACC/At-1	1600	-0.0289	-0.0241	0.1682	-2.8611	1.6788
1/At	1600	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
(ΔREVt-ΔRECt)/At-1	1600	0.0148	0.0061	0.6181	-13.0415	10.9143
PPEt/ At-1	1600	1.0273	0.9151	0.8170	0.0000	10.7018
ΔCFOt/ At-1	1600	0.0064	0.0005	0.1649	-1.6062	1.9584
ROAt	1600	0.0431	0.0165	0.2183	-3.8378	2.2203
LEVt	1600	0.4011	0.3449	0.2995	0.0000	1.3170

Статистичком анализом варијансе за модификовани Jones модел тестирали смо да ли наш модификовани регресијски модел одговара подацима и добили слеђеће резултате:

Табела 4.24: Излазна статистика анализе варијансе за модификовани Jones модел

Модел	Сума квадрата	Степени слободе	Mean Square	F	p вриједност
Jones модел	Regression	4.690	7	.670	25.484
	Residual	41.885	1593	.026	
	Укупно	46.575 ^d	1600		

³⁵ Варијабла IR (која показује заступљеност интерне ревизије/одбора за ревизију у привредним друштвима) је бинарна, тј. дихтомна варијабла (0 има IR, 1 = нема IR), тако да дескриптивна статистика за ову варијаблу нема смисла.

Излазни резултати показују да у оквиру дефинисаног модела независне промјењиве статистички значајно предвиђају зависну варијаблу ($F = 25.484$, $p < .05$), то јест да је регресијски модел добро уклопљен. На основу резултата анализе варијансе генерално се може закључити да је модификовани Jones модел статистички значајан за предвиђање вриједности укупног обрачуна (*Total accruals*).

Покрећући вишеструку регресиону анализу добили смо:

Табела 4.25: Резултати вишеструке регресионе анализе

Модел	Нестандардизовани коефицијенти		Стандардизовани коефицијенти	t вриједност	<i>p</i> вриједност
	В	Стд. грешка	Бета		
Jones модел	1/At	919.031	5245.343	.005	.175
	(ΔREVt-ΔRECr)/At-1	.044	.007	.158	6.571
	PPEt/ At-1	− .019	.004	− .149	− 4.558
	ΔCFOt/ At-1	− .189	.025	− .183	− 7.598
	ROA	.044	.018	.057	2.356
	LEV	− .037	.010	− .108	− 3.645
	IR	.006	.010	.015	.545
					.586

Да бисмо користили оцијењену регресиону једначину за оцењивање и предвиђање зависне промјењиве, неопходно је да претходно тестирамо значајност добијених оцјена. Наиме, нестандардизовани коефицијенти указују на то колико зависна варијабла варира са независном промјењивом када се све остale независне промјењиве одржавају константним. Резултати у колони В претходне табеле показују, рецимо, да повећавања вриједности промјењиве $(\DeltaREVt-\DeltaRECr)/At-1$ за једну јединицу условљава повећање зависне варијабле за 0.044 (предзнак + или − указује на правац дјеловања независне на зависну варијаблу).

На основу t – вриједности и одговарајућих p – вриједности може се закључити да, уз ризик од 0,05, све независне варијабле, осим 1/At и IR ($p > 0.05$), статистички знатно утичу на вриједност зависне промјењиве, тј. укупан обрачун ($p < 0.05$).

Стандардизовани коефицијенти се називају бета тежине и дате су у колони „Бета“. Ови коефицијенти указују на то колико се повећава зависна варијабла (у стандардним одступањима) када се промјењиви предиктор увећа за једно стандардно одступање, под претпоставком да су друге варијабле у моделу константне. Ово је

корисна мјера за рангирање значаја независних промјењивих за предвиђање зависне варијабле на основу њихових доприноса (без обзира на предзнак). Као што се види из претходне табеле, у нашем моделу независна варијабла $\Delta\text{CFOt}/\text{At-1}$ највише доприноси предикцији укупног обрачуна (-0.183).

Да би се утврдила јачина везе између поједињих варијабли унутар модела, урадили смо и дјелимичну корелациону анализу. У наредној табели илуструјемо добијене резултате.

Табела 4.26: Резултати дјелимичне (парцијалне) корелационе анализе

		TACC	1/At	$(\Delta\text{REVt} - \Delta\text{RECt})/\text{At-1}$	PPEt/ At-1	$\Delta\text{CFOt}/\text{At-1}$	ROA	LEV	IR
Std. Cross- product	TACC	1.00 0	-.087	.130	-.194	-.165	.041	-.187	-.080
	1/At	-.087	1.000	.040	.371	.053	.045	.335	.093
	$(\Delta\text{REVt} - \Delta\text{RECt})/\text{At-1}$	.130	.040	1.000	.033	.139	.097	.035	.001
	PPEt/ At-1	-.194	.371	.033	1.000	.010	.101	.578	.452
	$\Delta\text{CFOt}/\text{At-1}$	-.165	.053	.139	.010	1.000	.034	.049	-.003
	ROA						1.00 0	.086	-.025
	LEV	-.187	.335	.035	.578	.049	.086	1.00 0	.251
Sig. (1-tailed)	TACC	.	.000	.000	.000	.000	.049	.000	.001
	1/At	.000	.	.057	.000	.016	.037	.000	.000
	$(\Delta\text{REVt} - \Delta\text{RECt})/\text{At-1}$	.000	.057	.	.094	.000	.000	.081	.487
	PPEt/ At-1	.000	.000	.094	.	.344	.000	.000	.000
	$\Delta\text{CFOt}/\text{At-1}$	.000	.016	.000	.344	.	.085	.026	.457
	ROA	.049	.037	.000	.000	.085	.	.000	.157
	LEV	.000	.000	.081	.000	.026	.000	.	.000
	IR	.001	.000	.487	.000	.457	.157	.000	.

Резултати претходне табеле показују да, посматрано појединачно, све назависне промјењиве имају статистички значајну корелациону везу са TACC као зависном промјењивом ($p < 0.05$).

У трећој фази израчунавамо дискрециони обрачун (DACC) као резидуал модела вишеструке регресије. На основу добијених појединачних вриједности TACC-а и DACC-а за свако појединачно предuzeће и годину посматрања израчунали смо вриједност недискреционог обрачуна NADCC-а ($TACC - DACC = NDACC$). У наставку дајемо дескриптивну статистику за ове промјењиве.

Табела 4.27: Дескриптивна статистика за TACC, NDACC и DACC

<i>Назив варијабле</i>	<i>N</i>	<i>Средња вриједн.</i>	<i>Mediana</i>	<i>Станд. девијац.</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
TACC	1600	- 0.0289	- 0.0241	0.1682	-2.8611	1.6788
NDACC	1600	- 0.0319	- 0.0303	0.0438	-0.6000	0.3900
DACC	1600	0.0030	0.0040	0.1618	-2.8064	1.2875

На основу података у претходној табели основано је утврдити да средња вриједност дискреционих обрачуна (DACC) износи 0,003, односно 0,3% од просјечне вриједности укупне активе. Овај податак нам говори о просјечној величини управљања добитком привредних друштава у односу на вриједност активе. Будући да DACC има позитиван предзнак, то је индикатор да у привредним друштвима Републике Српске постоји пракса манипулисања финансијским резултатом навише.

Да би се испитао и дефинисао однос између дискреционих (DACC), недискреционих (NDACC) и укупних обрачуна (TACC), користили смо Pearson-ов линеарни коефицијент корелације и добили сљедеће резултате:

Табела 4.28: Корелација између DACC-а, NDACC-а и TACC-а

		TACC	DACC	NDACC
TACC	Pearson Correlation	1	.966 **	.273 **
	Sig. (2-tailed)		.000	.000
	N	1600	1600	1600
DACC	Pearson Correlation	.966 **	1	.013
	Sig. (2-tailed)	.000		.591
	N	1600	1600	1600
NDACC	Pearson Correlation	.273 **	.013	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.591	
	N	1600	1600	1600

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Pearson-ов коефицијент корелације (0,966) је позитиван, што указује на позитивну корелацију између дискреционих (DACC) и укупних обрачуна (TACC).

Другим ријечима, ако је вриједност дискреционих обрачуна већа, и вриједност укупних обрачуна је већа. Апсолутна вриједност коефицијента указује на чврстоћу везе. Између ових двију варијабли постоји јака корелација (коефицијент (r) је изнад 0,5), која је статистички веома значајна ($p < 0.05$).

Посматрајући вриједности дискреционих (DACC), недискреционих (NDACC) и укупних обрачуна (TACC) по годинама, добијени су сљедећи резултати:

Табела 4.29: DACC према појединим годинама посматрања

Vаријабла	Година	N	Mean	Median	SD	Min	Max
TACC	2016	400	—	-0.0238	0.2156	—	1.6788
	2017	400	—	-0.0260	0.1488	—	1.5238
	2018	400	-	-0.0231	0.1340	—	0.6849
	2019	400	—	-0.0241	0.1635	—	0.7485
NDACC	2016	400	—	-0.0298	0.0449	—	0.3913
	2017	400	—	-0.0305	0.0376	—	0.2479
	2018	400	—	-0.0292	0.0462	—	0.1074
	2019	400	—	-0.0321	0.0459	—	0.2063
DACC	2016	400	—	0.0043	0.2040	—	1.2875
	2017	400	0.0038	0.0028	0.1399	—	1.2759
	2018	400	0.0083	0.0053	0.1358	—	0.6631
	2019	400	0.0029	0.0042	0.1588	—	0.7946

Претходна табела указује на то да је највећа средња вриједност дискреционих обрачуна ($DACC = 0,0083$) забиљежена у 2018. години.

Што се тиче дескриптивне статистике за DACC према регионалној припадности предузећа, ситуација је сљедећа:

Табела 4.30: Дескриптивна статистика за DACC према регионалној локацији предузећа

Vаријабла	Регион	N	Mean	Median	SD	Min	Max
DACC	Бања Лука	788	0.0060	0.0053	0.1621	-1.3288	1.2875
	Бијељина	268	0.0005	0.0052	0.1351	-0.7580	0.6547
	Добој	216	-0.0093	0.0045	0.2260	-2.8064	0.4797
	Пријedor	124	0.0014	-0.0004	0.1183	-0.4920	0.6582
	И. Сарајево	136	0.0158	0.0058	0.1535	-0.6047	0.6152

На основу резултата приказаних у овој табели може се закључити да је највећа просјечна вриједност DACC-а у посматраном четврогодишњем периоду

забиљежена код привредних друштава са сједиштем у регионима Источног Сарајева (0,0158) и Добоја (-0,0093).

Анализом вриједности дискреционог обрачуна (DACC) на узорку од 400 привредних друштава која послују у Републици Српској добили смо следеће фреквенције:

Табела 4.31: Фреквенција привредних друштава према вриједности дискреционог обрачуна (DACC)

Вриједност DACC-а	Број	%
DACC = 0	3	0.2
DACC < од нуле	744	46.5
DACC > од нуле	853	53.3
Укупно	1600	100.0

Као што можемо видјети, у посматраном периоду (2016–2019), код чак 99,8% анализираних случајева DACC се разликује од нуле. За тестирање тврђње о манипулацији финансијским извјештајима користили смо једносмјерни **T-тест**. Овим тестом поредимо аритметичку средину узорка са очекиваним просјеком исте варијабле у читавој популацији (средња вриједност дискреционог обрачуна је нула). Према нашем моделу, уколико се вриједност дискреционог обрачуна (DACC) статистички видно разликује од нуле, сматра се да је у финансијским извјештајима заступљено креативно рачуноводство и да постоји сумња у манипулацију финансијским резултатима. Уколико то одступање има позитиван предзнак, ради се о манипулацији финансијским резултатом навише, а уколико вриједност дискреционог обрачуна има негативан предзнак, онда се сматра да се финансијски резултат уобличавао наниже. Да бисмо испитали код којих привредних друштава из селектованог узорка DACC статистички знатно одступа од нуле, за свако предузеће из узорка смо појединачно урадили T-тест. Поређењем просјечне вриједности дискреционог обрачуна сваког привредног друштва понаособ са очекиваном вриједношћу истог параметра (нула) утврдили смо да је код 46 привредних друштава (11,5%) из узорка ово одступање статистички значајно. Ријечју, за 46 предузећа из узорка смо утврдили да за ниво значајности од 0,05 њихова просјечна вриједност DACC статистички знатно одступа од нуле ($p < 0,05$) те на основу ових резултата може закључити да су то привредна друштва код којих се манипулисало финансијским извјештајима. За осталих 354 (88,5%) привредних друштава из узорка

смо утврдили да њихове просјечне вриједности DACC-а за ниво значајности од 0.05 нису статистички значајне, односно не одступају статистички знатно од нуле ($p > 0.05$).

Табела 4.32: Резултати Т-теста за дискрециони обрачун према подручјима дјелатности

Подручје дјелатности	N	Просјечна вриједност	Стд. девијација	Стд. грешка
Пољопривреда, шумарство и риболов	48	.0003	.1126	.0162
Вађење руде и камена	68	.0002	.1611	.0195
Прерађивачка индустрија	432	.0006	.1724	.0082
Производња и снабдијевање ел. енергијом, гасом, паром и климатизација	56	– .0069	.1342	.0179
Снабдијевање водом; канализација, управљање отпадом и дјелим. санације животне средине	156	– .0022	.1005	.0080
Грађевинарство	156	– .0176	.1918	.0153
Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала	344	.0158	.1184	.0063
Саобраћај и складиштење	116	– .0079	.1349	.0125
Дјел. пружања смјештаја, припреме и послуж. хране; хотелијерство и угоститељство	32	.0101	.0695	.0122
Информације и комуникације	28	.0608	.3681	.0695
Пословање некретнинама	52	.0066	.1138	.0158
Стручне, научне и техничке дјелатности	48	.0486	.2945	.0425
Административне и помоћне услужне дјелатности	8	.0342	.0821	.0411
Јавна управа и одбрана; обавезно социјално осигурување	20	–.0531	.1880	.0420
Образовање	24	– .0327	.2588	.0528
Остале услужне дјелатности	12	.0382	.1650	.0476

На основу резултата Т-теста дискреционих обрачуна привредних друштава према појединим подручјима дјелатности, како је приказано у претходној табели, можемо закључити да се највећа одступања уочавају код предузећа која се баве информисањем (0.0608), здравством (– 0.0531) и науком (0.0486).

Након израчунавања и илустровања резултата модификованог Jones модела, односно вриједности дискреционих обрачуна привредних друштава Републике Српске која чине узорак, наредна фаза истраживања ишла је у правцу проналажења и испитивања односа између вриједности дискреционог обрчуна (DACC) и врсте ревизорског мишљења. За ове потребе користили смо регресиону и корелациону анализу.

Будући да је у овом случају врста ревизорског мишљења као мјера квалитета финансијског извјештавања дихтомна и зависна варијабла где смо мишљења груписали у двије категорије (квалификована и мишљења са скретањем пажње у једну групу, а неквалификована ревизорска мишљења у другу), користили смо Биномну логистичку регресиону анализу (Binary Logistic Regression). Логистичка регресиона анализа је предиктивна и њена примјена је адекватна у ситуацијама када постоји дихтомна (бинарна) зависна варијабла какав је случај код нас. Логистичком регресијом објаснићемо утицај вриједности дискреционог обрачуна као предиктора на коначно мишљење ревизора као зависне варијабле помоћу регресионог модела слједећег облика:

$$\text{Ревизорско мишљење} = \beta_0 + \beta_1 * \text{DACC} + \varepsilon$$

где је:

- **Ревизорско мишљење** – бинарна зависна варијабла која има вриједност нула (0) ако је ревизор издао квалификовано или мишљење са скретањем пажње, или вриједност један (1) уколико је ревизор издао неквалификовано мишљење;
- **DACC** – вриједност дискреционог обрачуна;
- β_0 и β_1 – регресиони коефицијенти за одабране промјењиве у моделу;
- ε – резидуална промјењива

Да би се испитало уклапање коришћених података у оквиру постављеног модела, примјењиван је Omnibus F-тест који је дао слједеће резултате:

Табела 4.33: Резултати Omnibus F-теста за модел биномне логистичке регресије

	Chi-square	df	Sig.
Step 1	Step	3.120	.088
	Block	3.120	.088
	Model	3.120	.088

Резултати Omnibus теста илустровани у претходној табели показују да је дефинисани модел биномне логистичке регресије статистички значајан за дефинисани праг значајности од 0.1 ($\chi^2 = 3.120$, $p = 0.088$ што је мање од 0.1). Другим ријечима, на основу овог модела и вриједности DACC може се предвидјети коначно мишљење ревизора за ниво значајности од 0.1, односно вриједност дискреционог

обрачуна статистички знатно утиче на предикцију коначног мишљења ревизора за ниво значајности од 0.1.

Резултати модела логистичке регресионе анализе приказани су у наредној табели:

Табела 4.34: Резултати регресионе анализе модела

Model	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
DACC	-.425	.241	2.761	1	.091	.678
Constant	.138	.065	3.439	1	.034	1.051

Резултати модела логистичке регресије указују на то да је предиктивни утицај вриједности дискреционог обрачуна на мишљење ревизора статистички значајно за ниво значајности 0.1 ($p = 0.091$ што је мање од нивоа значајности 0.1). Повећавање вриједности DACC-а повезано је с повећавањем вјероватноће појаве квалификованог или мишљења са скретањем пажње. Модел је показао да се с повећањем вриједности DACC-а за 1 повећавају изгледи за квалификовано или мишљење са скретањем пажње за 0.678 пута (Exp(B)).

Да бисмо измјерили јачину и правац корелације између континуиране промјењиве (вриједност дискреционог обрачуна – DACC) и дихтомне варијабле (ревизорско мишљење), користили смо *Point – biserial Correlation* и добили следеће резултате:

Табела 4.35: Резултати корелационе анализе DACC и мишљења ревизора

		DACC	Ревизор
DACC	Pearson Correlation	1	-.042
	Sig. (2-tailed)		.088
	N	1600	1600
Ревизор	Pearson Correlation	-.042	1
	Sig. (2-tailed)	.088	
	N	1600	1600

Према подацима из претходне табеле, евидентно је да Pearson-ов коефицијент указује на постојање негативне повезаности између вриједности DACC-а и ревизорског мишљења и да је та повезаност статистички значајна ($r_{pb} = -.042$, $n = 1600$, $p = .088$ што је $<$ од нивоа значајности 0.1). То значи да с повећањем

вриједности DACC-а расте и вјероватноћа да мишљење ревизора има квалификацију (модификацију).

Раније смо споменули да вриједност DACC-а статистички знатно одступа од нуле код 46 предузећа чиме указује на могућу заступљеност креативног рачуноводства у њиховим финансијским извјештајима. У наредној табели дат је однос појединачног T-теста и врсте ревизорског мишљења:

Табела 4.36: Однос привредних друштава према врсти ревизорског мишљења и резултата појединачног T-теста

		Ревизорско мишљење		Укупно
		Квалифицирано	Неквалифицирано	
Статистички значајна разлика	Број	25	21	46
	% од предузећа са стат. значајном разликом	54.3	45.7	100.0
	% од укупног	6.3	5.3	11.5
Статистички беззначајна разлика	Број	168	186	354
	% од предузећа са стат. беззначајном разликом	47.5	52.5	100.0
	% од укупног	42.0	46.5	88.5
Укупно	Број	193	207	400
	% од укупног	48.3	51.7	100.0
	% од укупног	48.3	51.7	100.0

Као што се дâ запазити, код укупно 46 привредних друштава просјечна вриједност дискреционог обрачуна (DACC) статистички знатно одступа од нуле што указује на могућу манипулацију финансијским извјештајима код ових извјештајних ентитета. Тако је 25 привредних друштва (54.3%) добило квалифицирано или мишљење са скретањем пажње, док је код осталих 21 (45.7%) ревизорско мишљење неквалифицирано (позитивно).

Имајући у виду да је квалитет ревизије веома важна димензија квалитета финансијског извјештавања, величина ревизорске фирме, како показују многа истраживања, веома је битан показатељ. У претходном поглављу било је ријечи о томе како се ревизорске фирме „велике четворке“ сматрају више независним, стручнијим и темељитијим приликом спровођења процеса ревизије захваљујући успостављењу методологији и стручном и обученом кадру. С тим у вези релевантни аутори су сложни у констатацији да је квалитет ревизије бољи код

фирми које припадају „великој четворки“ јер су ова привредна друштва за ревизију много опрезнија и када је у питању очување бренда, угледа и добре репутације која их прати. Пстраживања су показала да инвеститори и повјериоци имају више повјерења у ревизорске извјештаје фирми „велике четворке“. Из тог разлога у наставку ћемо илустровати резултате статистичке анализе за привредна друштва којима је ревизију радила нека од ревизорских кућа из „велике четворке“ и предузећа код којих су ревизију спроводиле ревизорске куће које не припадају „великој четворки“.

Када је ријеч *o привредним друштвима којима је ревизију спроводила нека од фирм из „велике четворке“*, у наредној табели слиједи приказ резултата Т-теста за дискрециони обрачун према врсти ревизорског мишљења:

Табела 4.37: Резултати Т-теста за дискрециони обрачун према врсти ревизорског мишљења (фирме „велике четворке“)

Врста ревизорског мишљења	N	Просјечна вриједност	Стандардна девијација	Стандардна грешка
Квалификовано	168	-.0113	.1140	.0088
Неквалификовано	60	-.0097	.14320	.0185

Код ове групе предузећа привредна друштва која су добила квалификовано ревизорско мишљење имају у просјеку већу вриједност дискреционог обрачуна (-0.0113), за разлику од предузећа која су добила неквалификовано ревизорско мишљење (-0.0097).

Резултати Omnibus теста показују да код групе предузећа код којих је ревизију реализовала једна од ревизорских кућа „велике четворке“ вриједност дискреционог обрачуна статистички знатно утиче на одлуку ревизора за ниво значајности 0.1 ($\chi = 5.007$, $p = 0.072$ што је мање од 0.1) како је приказано у наредној табели:

Табела 4.38: Резултати Omnibus теста код групе предузећа код којих је ревизију обавиљала фирма „велике четворке“

	Chi-square	df	Sig.
Step	5.007	1	.072
Block	5.007	1	.072
Model	5.007	1	.072

Другим ријечима, вриједност DACC-а (дискреционог обрачуна) статистички знатно утиче на предикцију коначног мишљења ревизора за ниво значајности од 0.1.

Резултати биномне логистичке регресије упућују на исти закључак:

Табела 4.39: Резултати биномне логистичке регресије (DACC и ревизорска мишљења фирм „велике четвркe“)

	B	SE	Wald	df	Sig.	Exp(B)
DACC	.105	1.234	.070	1	.071	1.111
Constant	-1.029	.151	46.445	1	.000	.358

Из претходне табеле евидентно је да резултати биномне логистичке регресије показују да је предиктиван утицај вриједности дискреционог обрачуна на коначно мишљење ревизора статистички значајно за ниво значајности 0.1 ($p = .071$ што је $<$ од нивоа значајности 0.1). Односно, повећање вриједности DACC-а повезано је с повећањем вјероватноће појаве квалификованог мишљења. Ријечју, модел је показао да се повећањем вриједности DACC-а за јединицу вриједности расту изгледи за квалифицирано мишљење ревизора за 1.111 пута (Exp(B)).

С друге стране, ако посматрамо *привредна друштва којима је ревизију спроводила нека од фирм изван „велике четвркe“*, резултати Т-теста за дискрециони обрачун према врсти ревизорског мишљења показују:

Табела 4.40: Резултати Т-теста за дискрециони обрачун према врсти ревизорског мишљења (фирме изван „велике четвркe“)

Врста ревизорског мишљења	N	Просјечна вриједност	Стандардна девијација	Стандардна грешка
Квалифицирано	604	.0062	.1605	.0065
Неквалифицирано	768	.0045	.1728	.0062

Илустровани резултати у претходној табели показују да привредна друштва која су добила квалифицирано ревизорско мишљење имају у просјеку већу вриједност дискреционог обрачуна (-0.0062) за разлику од предузећа која су добила неквалифицирано ревизорско мишљење (-0.0045).

Резултати Omnibus теста показују да код групе предузећа код којих је ревизију реализовала једна од ревизорских кућа изван „велике четвркe“, вриједност

дискреционог обрачуна статистички беззначајно утиче на коначну одлуку ревизора за ниво значајности 0.1 ($\chi = 0.036$, $p = 0.849$ што је веће од 0.1) како је приказано у наредној табели:

Табела 4.41: Резултати Omnibus теста код групе предузећа код којих је ревизију обављала фирма изван „велике четворке“

	Chi-square	df	Sig.
Step	.036	1	.849
Block	.036	1	.849
Model	.036	1	.849

Другим ријечима, вриједност дискреционог обрачуна код привредних друштава којима је ревизију радио неко од привредних друштава за ревизију изван „велике четворке“ не утиче статистички значајно на предикцију коначног мишљења ревизора.

Резултати биномне логистичке регресије упућују на исти закључак:

Табела 4.42: Резултати биномне логистичке регресије (DACC и ревизорска мишљења фирм изван „велике четворке“)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
DACC	-.062	.326	.036	1	.850	.940
Constant	.241	.054	19.542	1	.000	1.272

Резултати биномне логистичке регресије из претходне табеле упућују на закључак да предiktivан утицај вриједности дискреционог обрачуна на коначно мишљење ревизора (код групе привредних друштава којима је ревизију обављала нека од ревизорских кућа изван „велике четворке“) није статистички значајан ($p = .850$ што је $>$ од нивоа значајности 0.1). Другим ријечима, модел је показао да с повећањем вриједности DACC за једну јединицу вриједности расту изгледи за квалификовано мишљење ревизора за 0.940 пута (Exp(B)).

На крају, испитали смо корелацију између присуства интерне ревизије/одбора за ревизију у привредним друштвима, с једне, и коначног мишљења независног ревизора (квалифицирано или неквалифицирано), с друге стране. За ове потребе коришћен је Spearmanов коефицијент корелације који нам је показао:

Табела 4.43: Корелација присуства интерне ревизије у привредним друштвима и коначног мишљења независне ревизије

Correlations			IR	Врста мишљења
Spearman's rho	ИР	Correlation Coefficient	1.000	.062*
		Sig. (2-tailed)	.	.013
		N	1600	1600
Врста мишљења	Врста мишљења	Correlation Coefficient	.062*	1.000
		Sig. (2-tailed)	.013	.
		N	1600	1600

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Илустровани резултати указују на то да између постојања интерне ревизије и коначног мишљења независног ревизора постоји позитивна и статистички значајна веза за ниво значајности од 0.05 ($r_s = .062$, $p = 0.013$ што је мање од 0.05). Другим ријечима, постојање и заступљеност интерне ревизије у привредном друштву статистички веома позитивно утиче на квалитет коначног мишљења независног ревизора.

4.3. Компаративна анализа добијених резултата и сличних (ранијих) истраживања (степен корелације)

Прије него што извршимо тестирање хипотеза, начинићемо компарацију добијених резултата нашег истраживања с налазима и резултатима сличних истраживања у земљама широм света. Да би се извршила компаративна анализа резултата до којих се дошло на основу спроведених истраживања с налазима и закључцима сличних истраживања која су спроведена у другим земљама и утврђено да ли постоји одређена повезаност (корелација) међу њима, у наставку дајемо компилацију од 54 истраживања и студија на тему креативног рачуноводства широм света у периоду 1996–2016. године:

Табела 4.44: Компилација истраживања и студија на тему креативног рачуноводства³⁶

Ред. број	Аутори	Истраживачко подручје
1.	Smith, T. (1996)	Истраживачко подручје: Рачуноводство раста – откривање манипулација финансијским извјештајима у Великој Британији Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Smith је спровео истраживање у 185 најважнијих британских компанија и дошао до податка да се највише манипулисало резервисањима (57%), неоперативним профитом (34%), ванредним трошковима (29%), пензионим фондом (28%) те капитализацијом трошкова (27%).
2.	Kanda, R. (2000)	Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство у финансијској пракси индијских предузећа Методологија истраживања: Интервјуисање ревизорских фирми и комерцијалних компанија у Индији Налази и закључци: Различити субјекти, као што су трговинске фирме, пословне куће, фондови, инвеститори и други, користе креативно рачуноводство у циљу привлачења инвеститора, пореске евазије и слично. Главни разлог за тако нешто су прејака конкуренција, смањење распона добити,

³⁶ Модификовано према: [Khaneja, Supriya](#) и [Bhargava, Vidhi](#) (2016–2017). *A Comprehensive Review of Literature on Creative Accounting*, International Journal of Business Insights and Transformation (Vol. 10, Iss. 1, October 2016 – March 2017, стр. 46–60), Navi Mumbai.

		прекомјерна пореска оптерећења, што за реперкусију има недосљедност у етичком извјештавању предузећа и институција уопште.
3.	Baralexis, Spyros (2004)	<p>Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство у малим земљама које напредују – случај Грчке</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитници над ревизорима и рачуновођама у Грчкој</p> <p>Налази и закључци: Резултати истраживања указују на честу праксу креативног рачуноводства у Грчкој и углавном у складу са законом. Управо то је разлог зашто је дозвољено (легално) креативно рачуноводство популарније од недозвољеног (нелегалног).</p>
4.	Yaping, Ning (2005)	<p>Истраживачко подручје: Преглед литературе о управљању зарадама (добитком)</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: У вези с манипулатијама добитком лажна добит је негативна док је управљање добитком позитивна страна. Управљање добитком је стратешко средство фирмама које се користи с циљем максимирања вриједности предузећа и смањење ризика.</p>
5.	Sen, Dillip Kumar et al. (2005)	<p>Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство у Бангладешу</p> <p>Методологија истраживања: Секундарна анализа података и анкетни упитници о креативном рачуноводству над менаџментом, рачуновођама и Универзитетском факултету за рачуноводство</p> <p>Налази и закључци: 82% испитаника одговорило је да је креативно рачуноводство већ годинама заступљено у пракси компанија у Бангладешу</p>
6.	Бараћ и Клепо (2006)	<p>Истраживачко подручје: Карактеристике рачуноводствених манипулатија у Хрватској</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитник и анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: На основу обрађених резултата анкете</p>

		која је послата на адресе 274 ревизора и анализе историјских података код 238 предузећа, ово истраживање је показало да су рачуноводствене манипулатације веома честа појава у Хрватској, посебно у подручјима амортизације, отписа потраживања, умањења вриједности дуготрајне имовине и дугорочних улагања у финансијске инструменте. Поред ових подручја ревизори су истакли и порезе, залихе, приходе, резервисања и ревалоризацију као честа подручја рачуноводствених манипулатација.
7.	Van, Peursem et al. (2007)	<p>Истраживачко подручје: Доказ креативног рачуноводства: Adelphia НН, корпорација осигурања и обvezница и улога ревизора</p> <p>Методологија истраживања: Секундарна анализа података</p> <p>Налази и закључци: Импликације ревизије кроз анализу сваког студијског случаја и неке уобичајене теме налазе се у анализи унакрсног случаја, користећи концептуални сценариј „савршене олује“ Birchfield-a (2004).</p>
8.	Lee, Th. et al. (2008)	<p>Истраживачко подручје: Одговорност ревизора у откривању преваре</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитник од банкара, менаџера, инвеститора и рачуновођа у Малезији</p> <p>Налази и закључци: Откривено је да постоји јас између очекивања испитаника и садашњих законских захтјева за ревизоре.</p>
9.	Rahin, Mohammed et al. (2009)	<p>Истраживачко подручје: Технике откривања финансијских манипулатација</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитник у Уједињеним Арапским Емиратаима</p> <p>Налази и закључци: Компаније запошљавају особе склоне финансијским манипулатацијама због чега постоји хитна потреба за обуком у рачуноводству и анализи финансијских извјештаја како би се осујетили случајеви финансијских превара.</p>
10.	Diana, Balaciu	Истраживачко подручје: Актери, мотиви, циљеви и

	et al. (2009)	литература о креативном рачуноводству у периоду 1999–2009. године Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Нема општеприхваћене теорије на међународном или европском нивоу у вези с тим шта је креативно рачуноводство, шта оно представља и који су му основни принципи.
11.	Stirbu, Dan et al. (2009)	Истраживачко подручје: Перцепција корисника финансијских извјештаја о обиму превара и перцепција одговорности ревизора у откривању превара Методологија истраживања: Анкета банкара и менаџера у Румунији Налази и закључци: Открива се да постоји јас између очекивања испитаника и садашњих законских захтјева ревизора.
12.	Matis, Dumitru et al. (2010)	Истраживачко подручје: Истинит и фер приказ финансијских извјештаја с тачке гледишта финансијског ревизора Методологија истраживања: Анкетни упитник финансијских ревизора и виших менаџера у Румунији Налази и закључци: Као општи закључак овог истраживања, упркос дефиницији истинитог и фер приказа је контроверзан. Финансијски ревизори који треба да потврде кредитабилитет и дају мишљење о квалитету финансијских извјештаја, суочени са изазивом креативног рачуноводства, непрекидно траже начин и метод за већу објективност и сигурност у изражавању мишљења о истинитом и фер приказу финансијских извјештаја.
13.	Oyinlola, A. O. (2010)	Истраживачко подручје: Улога ревизора у откривању, спречавању и пријављивању превара Методологија истраживања: Анкетни упитник од менаџера, рачуновођа и инвеститора у Нигерији Налази и закључци: Резултати су показали да перцепција анкетираних о званичном циљу и задатку ревизије није тачна

		јер су испитаници показали велика очекивања од ревизора у погледу спречавања и откривања превара.
14.	Dafinescu, V. et al. (2011)	<p>Истраживачко подручје: Манипулација финансијским извјештајима од различитих актера и њихова мотивација</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Менаџери манипулишу финансијским извјештајима смањујући цијену капитала, акционари повећавају своје богатство, запослени повећавају своја примања (накнаде) и сл.</p>
15.	Shah, S. Z. A. et al. (2011)	<p>Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство, етика и корпоративно управљање</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Сложене и разнолике природе пословних трансакција и флексибилност у рачуноводственим стандардима отежавају бављење проблематиком креативног рачуноводства.</p>
16.	Dechow, Ge, Larson и Sloan (2011)	<p>Истраживачко подручје: Предвиђање материјално значајних рачуноводствених исказа</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Истраживање је спроведено на основу података Комисије за хартије од вриједности Сједињених Држава где су код 674 компаније пронађена 1272 поступка креативног рачуноводства. Компаније су најчешће манипулисале приходом (54%), потом осталим расходима (25,1%), фиксним трошковима (27,2%), потраживањима (19,1%), залихама (13,2%), редовним пословним расходима (11,4%) и обавезама (7,4%).</p>
17.	Јакшић и Вуковић (2012)	<p>Истраживачко подручје: Утицај кризе на манипулисање финансијским извјештајима</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Спроведено истраживање показало је да постоје бројне индикације које наговјештавају постојање манипулација у области вредновања наплативости потраживања, процјене фер вриједности основних средстава,</p>

		вредновање дугорочних пласмана као и код утврђивања и евидентирања мањкова и вишкова.
18.	Zuca, Marilena et al. (2012)	<p>Истраживачко подручје: Утицај креативног рачуноводства на финансијске извјештаје</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Присуство слободе избора у финансијском извјештавању омогућава менаџменту да управља финансијским извјештајима и да притом буде субјективан што за резултат има обликовање резултата и садржаја финансијских извјештаја.</p>
19.	R. Constantin, D. (2012)	<p>Истраживачко подручје: Утицај креативних рачуноводствених техника на финансијске извјештаје</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Илустрација креативних рачуноводствених техника у комбинацији с теоријским аспектима на практичним примјерима.</p>
20.	Balaciu, D. E. et al. (2012)	<p>Истраживачко подручје: Понашање ревизора у погледу праксе креативног рачуноводства</p> <p>Методологија истраживања: Анкета ревизора и анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Најчешћа креативна рачуноводствена пракса је процјена и признавање резервисања, амортизација, ревалоризација, процјена залиха, а ријетко када трошкови развоја и финансијска имовина.</p>
21.	Ibanichuka, E. A. L. et al. (2012)	<p>Истраживачко подручје: Утицај креативног рачуноводства на финансијске извјештаје</p> <p>Методологија истраживања: Истраживање засновано на упитницима које су проводили стручњаци</p> <p>Налази и закључци: Налази су показали да су финансијски резултати често повезани с креативним рачуноводственим праксама и да то често има утицај на висину исплате дивиденде.</p>
22.	Akenbor, C. O. (2012)	Истраживачко подручје: Креативне рачуноводствене праксе у Нигерији

		<p>Методологија истраживања: Анкетни упитник</p> <p>Налази и закључци: Истраживање је показало да је главни разлог креативног рачуноводства у нигеријским комерцијалним банкама повећавање тржишне вриједности акција и да постоји хитна потреба да се поједноставе рачуноводствени принципи како би се смањиле разлике професионалним процјенама у финансијским извјештајима.</p>
23.	Salome, E. N. et al. (2012)	<p>Истраживачко подручје: Утицај креативног рачуноводства на перформансе посла рачуновође у финансијском извјештавању</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитник у Нигерији</p> <p>Налази и закључци: Студија је показала да би креативно рачуноводство у облику манипулатије цијенама акција, погрешних изјава о добити или инсајдерског трговања на Нигеријској берзи могло бити дио објашњења недавног пада Нигеријске берзе.</p>
24.	Kassem, R. (2012)	<p>Истраживачко подручје: Идентификација разумијевања ревизора у уочавању разлике између преваге и управљања добитком</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Екстерни ревизори би на ревизију требали да гледају као на ревизију мотивације јер мотиви могу да буду индикатори који ће помоћи у уочавању разлике између лажних (недозвољених) и дозвољених дјела.</p>
25.	Кнежевић, Г. и остали (2012)	<p>Истраживачко подручје: Утврђивање учесталости креативних рачуноводствених пракси и инструмената у сузбијању креативног рачуноводства у Републици Србији</p> <p>Методологија истраживања: Упитник и интервју ревизора и рачуновођа у Републици Србији</p> <p>Налази и закључци: Резултати су потврдили да је најчешћи узрок недозвољене примјене рачуноводствених принципа захтјев привредног субјекта за остваривањем економске користи, а да побољшање законских прописа може допринијети сузбијању праксе креативног рачуноводства.</p>

26.	Yadav, B. (2013)	Истраживачко подручје: Мотиви, улога, етика и литература о креативном рачуноводству Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Креативно рачуноводство није превара, али користи празнине у рачуноводственим стандардима и прописима. Тијела која регулишу рачуноводство требало би да донесу закон који смањује шансе за алтернативне рачуноводствене методе.
27.	Bhasin, M. L. (2013)	Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство и студија случаја Satyam Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Веће преваре у финансијском извјештавању морају се проуочити како би се на основу стечених лекција могле креирати стратегије за смањење и елиминацију таквих или сличних превара у будућности.
28.	Papescu, L. M. et al. (2013)	Истраживачко подручје: Утицај креативних рачуноводствених техника на финансијске извјештаје и идентификовање најприкладнијих политика за спречавање и откривање креативног рачуноводства Методологија истраживања: Анкетни упитник и анализа секундарних података Налази и закључци: Недореченост рачуноводствених прописа и њихова хетерогеност мотивише појаву праксе креативног рачуноводства. Креативно рачуноводство ће нестати само с нестанком његових основних узрочника.
29.	Sanusi, B. et al. (2013)	Истраживачко подручје: Креативне рачуноводствене праксе и њихови мотиви у нигеријским комерцијалним банкама Методологија истраживања: Анкетни упитници од топ-менаџера, рачуновођа и помоћника рачуновођа Налази и закључци: Истраживање је показало да је главни разлог креативног рачуноводства у нигеријским комерцијалним банкама повећавање тржишне вриједности акција и да постоји хитна потреба да се поједноставе рачуноводствени принципи како би се смањиле разлике

		професионалним процјенама у финансијским извјештајима.
30.	Susmus, Turker et al. (2013)	<p>Истраживачко подручје: Преглед литературе о креативном рачуноводству</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Нереално је помислити да је могуће елиминисати креативне рачуноводствене праксе или праксе управљања добитком у потпуности. Међутим, могуће је минимизирати бар њихове негативне ефекте прилагођавањем рачуноводствених стандарда, дајући више важности етичким разлозима, смањењу флексибилности и маневарског простора менаџера приликом одлучивања између различитих рачуноводствених метода.</p>
31.	Al, Momamani et al. (2013)	<p>Истраживачко подручје: Улога ревизора у креативном рачуноводству</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитник од ревизора у Јордану</p> <p>Налази и закључци: Ова студија је открила да независност ревизора, њихов интегритет и објективност утичу на способност откривања праксе креативног рачуноводства. Другим ријечима, како се повећава објективност и независност ревизора, тако се повећава и њихова способност да открију праксе креативног рачуноводства.</p>
32.	Hamid, F. Z. A. et al. (2013)	<p>Истраживачко подручје: „Штимовање књига“ и њихов утицај на заинтересоване кориснике</p> <p>Методологија истраживања: Секундарна анализа података</p> <p>Налази и закључци: Истраживање је показало да су менаџери у овим активностима користили своје позиције, претходно искуство и „рупе“ у регулативи. Поред тога, исказана и пријављена већа добит рани су упозоравајући сигнали могућих активности креативног рачуноводства.</p>
33.	Ljeoma, N. et al. (2013)	<p>Истраживачко подручје: Препоруке за сузбијање креативних рачуноводствених пракси</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Препоручује се смањење опсега избора</p>

		рачуноводствених метода смањењем броја дозвољених рачуноводствених метода на начин да се одреди спецификација околности у којима би се требала користити свака од метода. Злоупотреба процјене може се сузбити израдом правила која ће смањити употребу процјена и прописати досљедност, тако да компанија изабере рачуноводствену политику која јој одговара. Тако се може догодити да у једној години буде приморана да исту методу користи и у будућем периоду када резултат може бити мање повољан.
34.	Odia, J. O. et al. (2013)	<p>Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство и улога корпоративног управљања</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитници руководилаца регулаторних агенција и банака, менаџера и рачуновођа у компанијама, ревизорских партнера, професора рачуноводства и инвеститора</p> <p>Налази и закључци: Многа могућа подручја, као што су обрачун промјене нивоа цијена или инфлација, немају стандарде. Остале области, попут амортизације, залиха, признавања прихода, консолидационе политике, ванбилиансних ставки, goodwill-а, резервисања, обавеза и потенцијалних обавеза, трошкови пензија и пензиони планови итд. омогућавају алтернативе и креативност у рачуноводству. Лоше корпоративно управљање увијек користи неадекватности или флексибилности у рачуноводственим стандардима када посеже за креативним рачуноводственим праксама.</p>
35.	Hoscho, N. et al. (2013)	<p>Истраживачко подручје: Улога интерног ревизора у откривању превара у вези с креативним рачуноводством</p> <p>Методологија истраживања: Анкета и интервју менаџера</p> <p>Налази и закључци: Ово истраживање је пружило доказ да интерна ревизија помаже контролном и надзорном окружењу при откривању превара.</p>
36.	Renu et al.	Истраживачко подручје: Доказ креативног рачуноводства

	(2014)	Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Креативно рачуноводство је неетичан и негативан аспект рачуноводства. Краткорочно може бити корисно, али има дугорочне импликације.
37.	Rajput, M. S. (2014)	Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство у индијском контексту Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: У Индији су у порасту неетичке праксе због празнина и слабости рачуноводствених стандарда и присутан је недостатак свијести инвеститора о креативном рачуноводству.
38.	Yadav, B. (2014)	Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство и утицај на перформансе компаније, однос креативног рачуноводства и корпоративног управљања Методологија истраживања: Анкетни упитник од сертификованих рачуновођа и асистената на рачуноводству Налази и закључци: Креативно рачуноводство се може минимизирати праксама корпоративног управљања
39.	Yadav, B. et al. (2014)	Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство, преглед различитих алата и литературе Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Креативно рачуноводство се дешава због многих „рупа“ у пореским законима и рачуноводственим методама. Етика ревизора има важну улогу у сузбијању ове праксе.
40.	Mamo, Jonada et al. (2014)	Истраживачко подручје: Рачуноводствене манипулатије и њихов утицај на финансијске извјештаје извјештајних ентитета у Албанији Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Фирме у развијеним земљама манипулишу финансијским извјештајима да би платиле мање пореза и приказале љепшу слику њиховог пословања, а предузећа у земљама у развоју да би се извукла из губитака.
41.	Hamad,	Истраживачко подручје: Улога ревизије у смањењу

	M. M. A. et al. (2014)	креативних рачуноводствених ефеката на финансијске извештаје Методологија истраживања: Анкета ревизора у Ираку и анализа секундарних података Налази и закључци: Ирачке компаније практиковале су методе креативног рачуноводства, али ти ефекти нису значајни када је ријеч о кредитабилитету финансијских извештаја.
42.	Elisabeta, B. D. et al. (2014)	Истраживачко подручје: Понашање менаџера у погледу рачуноводствених манипулатија Методологија истраживања: Истраживање румунских менаџера базирано на анкетном упитнику Налази и закључци: Повећана заинтересованост руководилаца за побољшањем квалитета финансијских рачуноводствених информација често доводи до манипулатија рачуноводственим подацима, а већина испитаника вјерује да је етика главни разлог склоности креативном рачуноводству.
43.	Mirdala, R. et al. (2014)	Истраживачко подручје: Утврђивање јасне границе између иновативне употребе креативног рачуноводства и његове злоупотребе Методологија истраживања: Анкетни упитник рачуновођа у Србији Налази и закључци: Многобројне рачуновође нису у стању да разликују позитивно од негативног креативног рачуноводства.
44.	Gehlot, R. et al. (2014)	Истраживачко подручје: Утицај креативног рачуноводства на финансијске извештаје Методологија истраживања: Анализа секундарних података из финансијских извештаја индијских компанија Налази и закључци: Креативно рачуноводство има негативне импликације на укупне перформансе компаније јер индекс профитабилности показује негативан резултат.
45.	Jain, Prerna	Истраживачко подручје: Докази креативног рачуноводства

	et al. (2014)	Методологија истраживања: Анализа секундарних података Налази и закључци: Немогуће је у потпуности зауставити употребу креативне рачуноводствене праксе због инволвираности менаџера и ревизора, али и због празнина у регулаторном оквиру. Злоупотреба креативног рачуноводства може се минимизирати употребом корпоративног управљања.
46.	Fegbemi, T. et al. (2014)	Истраживачко подручје: Улога рачуновође у креативном рачуноводству Методологија истраживања: Примарни подаци од рачуновођа у Нигерији и анализа секундарних података Налази и закључци: Налази из студије показали су да су испитници свјесни „козметичког“ рачуноводства и да је то неетично. Резултати су показали да инвеститори имају губитке јер су одлуке донесене на основу нереално приказаних финансијских извештаја. Улога менаџмента и ревизора корпоративних компанија је да осигурају високе пословне и етичке стандарде како би се сузбила пракса креативног рачуноводства.
47.	Modum, U. et al. (2014)	Истраживачко подручје: Улога ревизора у креативном рачуноводству Методологија истраживања: Истраживање на основу упитника ревизорских фирм у Нигерији Налази и закључци: Студија је показала да креативна рачуноводствена пракса доводи до неуспјеха у ревизији.
48.	Patnaik, B. Chandra Mohan et al. (2014)	Истраживачко подручје: Различити алати креативног рачуноводства Методологија истраживања: Анкетни упитник Налази и закључци: Студија је показала да је пракса креативног рачуноводства заступљена у већини корпорација и да ревизори у одређеној мјери подстичу такву праксу из властитих интереса.
49.	Marin, A. M. et al. (2015)	Истраживачко подручје: Перцепције рачуновође о креативном рачуноводству у Румунији Методологија истраживања: Упитник и интервју

		<p>рачуноводствених стручњака и корисника финансијских извештаја (менаџери, директори, кредитни аналитичари и ревизори)</p> <p>Налази и закључци: Професионалне рачуновође користе специфичне алате креативног рачуноводства из разлога што нису независне већ су присиљене да то чине.</p>
50.	Tassadaq, F. et al. (2015)	<p>Истраживачко подручје: Утицај креативног рачуноводства на финансијско извештавање</p> <p>Методологија истраживања: Анкетирање индустријског сектора и анализа секундарних података у Пакистану</p> <p>Налази и закључци: Компаније су умијешане у преваре и скандале због неколико фактора, попут неетичког понашања, агенцијског проблема и непрофесионалног става. Креативно рачуноводство није ни легално ни илегално, али његова максимална употреба гура компаније у финансијске скандале.</p>
51.	Bhasin, M. L. (2015)	<p>Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство у индијском корпоративном сектору</p> <p>Методологија истраживања: Анкетни упитник и анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Студија је показала да је пракса креативног рачуноводства покушај менаџера да стекну предност у компанијама у односу на њихове власнике.</p>
52.	Wokukwu, K. et al. (2015)	<p>Истраживачко подручје: Креативно рачуноводство и рачуноводствени стандарди</p> <p>Методологија истраживања: Анализа секундарних података</p> <p>Налази и закључци: Проблеми с финансијским извештавањем постоје зато што Одбор за међународне стандарде финансијског извештавања није у току с промјенама у пословању компанија и дозвољава процјену. Проблеми код извештавања могу се класификовати као проблеми признавања и вредновања одређених билансних позиција.</p>
53.	Rozdi, M. S. R. A.	Истраживачко подручје: Препознавање става малезијског ревизора о креативном рачуноводству

	et al. (2015)	Методологија истраживања: Истраживање на основу упитника ревизора у Klang Valley и Selangor Налази и закључци: Резултати су показали да постоје чврсте везе између етичких процјена, става ревизора према креативном рачуноводству и квалитета финансијског извјештавања
54.	Nybuti, V. et al. (2016)	Истраживачко подручје: Утицај креативног рачуноводства на финансијске извјештаје Методологија истраживања: Анкетни упитник од CEO компанија, директора, топ-менаџера и рачуновођа у Кенији и анализа секундарних података Налази и закључци: Откривено је да креативне рачуноводствене праксе имају знатан утицај на финансијске перформансе предузећа и већина компанија то злоупотребљава што је произвело финансијске скандале и банкроте многих корпорација.

На основу претходне табеле, у којој је презентован преглед налаза и закључака сличних студија широм свијета на тему креативног рачуноводства, може се извршити поређење с налазима и закључцима до којих се дошло спроводећи истраживање у Републици Српској.

Компаративно, квалитативно истраживање које смо спровели на узорку од 603 испитаника дало је одговор у којој мјери креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијских извјештаја (58,71%, односно на граници између категорија „умјереног утицаја“ и „високог степена утицаја“) што је у корелацији са истраживањем које су спровели *Tassadaq* и *Malik* (2015) у којем се 65% испитаника изјаснило да креативно рачуноводство има знатан утицај на финансијско извјештавање. Баш као и истраживање *Tassadaqa* и *Malika*, и наше истраживање показало је да креативно рачуноводство има важну улогу у финансијском извјештавању, али је у питању негативна корелација, што значи да већа инволвираност менаџера смањује вриједност и поузданост финансијских информација. У нашем случају, 45% испитаника је одговорило да компаније могу смањити праксу креативног рачуноводства помоћу успостављања квалитетније и строже интерне контроле (ревизије) у предузећу, 28,8% је одговорило да је рјешење у унапређењу међународних рачуноводствених стандарда, док 16,35% сматра да

одговор треба потражити у строжим санкцијама и казнама. Истог су мишљења и испитаници нашег истраживања. Наиме, да успостављање квалитетније и строже интерне ревизије (контроле) позитивно доприноси умањењу утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања, сматра 353 (58,5%) испитаника, док свега 87 (13,14%) њих не мисли да је тако. Чак 378 (62,7%) испитаних има позитиван став да је побољшање и подизање квалитета екстерне ревизије претпоставка повећања квалитета финансијског извјештавања, односно минимизирања утицаја креативног рачуноводства, док се 339 (56,25%) испитаника слаже с тврђом да би позитиван ефекат на квалитет финансијског извјештавања имало увођење строжих законских регулатива (посебно казни и санкција). До истих налаза дошли су и *Van, Peursem et al. (2007)*, *Hoscho, N. et al. (2013)*, *Yadav, B. et al. (2014)*, *Fegbemi, T. et al. (2014)*, *Modum, U. et al. (2014)*, *Patnaik, B. Chandra Mohan et al. (2014)*, *Rozdi, M. S. R. A. et al. (2015)* и многи други.

Слично нашем, истраживање које је спровео *Bashin (2016)* показало је да се 52,95% „Веома слаже“ док је 23,52% испитаника дало одговор „Слажем се“ на питање да ли креативна рачуноводствена пракса утиче на систем финансијског извјештавања. У истраживању *Bashina* испитаници су се изјаснили да финансијским извјештајима највише манипулишу менаџери (42,35% испитаника), а потом рачуновође (28,23%) и ревизори (16,48%). Наше истраживање на узорку од 603 испитаника такође је показало да 452 (74,96%) испитаника сматра да су менаџери највише склони манипулисању финансијским извјештајима. Да су рачуновође склоне манипулатијама финансијским извјештајима сматра 34 (5,64%) испитаника, а 12 (1,99%) испитаних тврди да су за то одговорни ревизори.

Многи налази и закључци који су наведени у претходној табели указују на то да флексибилност *MPC/MСФИ* отежава бављење проблематиком креативног рачуноводства (*Shah, S. Z. A. et al. (2011)*, *Yadav, B. (2013)*, *Susmus, Turker et al. (2013)*, *Odia, J. O. et al. (2013)*, *Rajput, M. S. (2014)*, *Wokukwu, K. et al. (2015)* и многа друга истраживања). Аутори ових истраживања указују на неадекватност и флексибилност у међународним рачуноводственим стандардима као иницијалну капислу када се посеже за креативним рачуноводственим праксама. Резултати нашег анкетног упитика углавном указују на исти закључак. Наиме, да флексибилни и недовољно прецизирани МРС/МСФИ негативно утичу на превенцију праксе креативног рачуноводства а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања сматра чак 301 (49,9%) испитаник, а они су на ову тврђњу одговорили са „Слажем се“ (38,8%) и „У потпуности се слажем“ (11,1%). С наведеном тврђњом

не слаже се 76 (12,6%) испитаника који су одговорили са „Уопште се не слажем“ (1,0%) и „Не слажем се“ (11,6%). Значајан постотак учесника истраживања (37,5%) имало је неутралан став о овом питању те је њих 226 заокружило опцију „Не знам/Немам став“. Исто тако, да би смањење маневарског простора који дозвољавају флексибилни МРС/МСФИ ублажило утицај креативног рачуноводства на финансијске извјештаје сматра 279 (46,3%) испитаника док њих 94 (15,6%) тврди да то не би дало допринос. Уздржаност у вези с овим питањем задржало је 230 (38,1%) испитаника. Као што се може уочити, постоји корелација и усаглашеност налаза спроведених истраживања да је флексибилност рачуноводствене легислативе и професионалне регулативе погодно тло за креативно рачуноводство.

Када смо испитнике питали о легалности/законитости креативног рачуноводства, многи су били неодлучни и збуњени приликом изјашњавања, о чему говори и чињеница да их је чак 281 (46,6%) одговорило са „Не знам/Немам став“. Да креативно рачуноводство није легално/законито сматра 188 (31,2%) испитаника који су одговорили са „Уопште се не слажем“ и „Не слажем се“. С друге стране, 134 (22,2%) испитника су одговорила са „Слажем се“ и „У потпуности се слажем“ на понуђену тврђњу да је креативно рачуноводство легално/законито. Слично нашим резултатима, налази и закључци истраживања које су спровели *Tassadaq* и *Malik* (2015) у Пакистану показали су да 35,1% испитаника сматра да је креативно рачуноводство легално, 35% да се ради о нелегалним активностима док је 30% испитника било неутрално и заокружило опцију „Не знам/Немам став“. До сличних налаза дошао је и *Bhasin* (2016) спроводећи истраживање у Малезији где 37,60% испитаника сматра да је креативно рачуноводство легално, 16,50% њих било је неутрално одабиром одговора „Не знам“, док је 45,90% сматрало да се ради о незаконитим/нелегалним поступцима. С обзиром на ове резултате, где се многи одлучили за одговор „Не знам/Немам став“, не чуде ставови 375 (62,2%) испитаника да би едукација и подизање свијести о важности тачних и поузданих финансијских извјештаја било од велике користи приликом ублажавања утицаја креативног рачуноводства и повећања квалитета финансијског извјештавања, док је негативан став о овом питању изразило 78 (13,0%) испитаника који тврде да ова претпоставка не би допринијела рјешавању ове проблематике.

Када је ријеч о креативним техникама и поступцима, резултати и налази до којих смо дошли су приказани на графикону 4.13, где су 603 испитника у Републици Српској изразила свој став у вези с овим питањем. Наиме, поменути графикон упућује на испитнике који сматрају да је код нас најзаступљенији

креативни поступак, затим неправилна процјена вриједности некретнина и опреме, а присутно је и прикривање обавеза, трошкова те прецјењивање/потцјењивање вриједности залиха. С друге стране, *Terry Smith* (1996), који је спровео истраживање у 185 најважнијих британских компанија и дошао до податка да су се највише примјењивале технике креативног рачуноводства како би се манипулисало резервисањима (57%), неоперативним профитом (34%), ванредним трошковима (29%), пензионим фондом (28%) и капитализацијом трошкова (27%). Истраживачка студија из 1997. године, коју је спровео Одбор спонзорских организација *Treadwayeve* комисије, показала је да су у око 50% фризираних биланса у Сједињеним Државама кориштене технике пријевременог признавања прихода или креирања фиктивних прихода. До истих налаза дошла је консултантска кућа *Huron* чије је истраживање показало да се свако пето кривотворење финансијских извјештаја обавља пријевременим признавањем прихода или фиктивних прихода. (*Floyd*, 2003). Студију у Сједињеним Америчким Државама, коју су над 674 компаније спровели *Dechow, Ge, Larson* и *Sloan* (2011), детектовала је укупно 1272 поступка креативног рачуноводства. Компаније су најчешће манипулисале приходом (54%), потом осталим расходима (25,1%), фиксним трошковима (27,2%), потраживањима (19,1%), залихама (13,2%), редовним пословним расходима (11,4%) и обавезама (7,4%). Истраживање у Хрватској спровели су *Barač* и *Klepo* (2006) где се показало да су рачуноводствене манипулатије честе у подручјима амортизације, отписа потраживања, умањења вриједности дуготрајне имовине и дугорочних улагања у финансијске инструменте. Поред ових подручја ревизори су истакли и порезе, залихе, приходе, резервисања и ревалоризацију као честа подручја рачуноводствених манипулатија. Истраживање које су 2011. године спровели *Јакшић* и *Вуковић* у Републици Српској показало је да постоје бројне индикације које наговјештавају постојање манипулатија у области вредновања наплативости потраживања, процјене фер вриједности основних средстава, вредновање дугорочних пласмана као и код утврђивања и евидентирања мањкова и вишкова. Слично истраживање спровели су *Balaciu, Bogdan, Mester* и *Gherai* (2012) у Румунији, а резултати су показали да се ревизори у пракси креативног рачуноводства најчешће сусрећу приликом процјене и признавања резервисања за ризике, амортизације имовине, те ревалоризације материјалне имовине и залиха.

Када је ријеч о мотивима употребе креативног рачуноводства, они су углавном у свим земљама исти, а најчешће се ради о привлачењу инвеститора и повјерилаца, пореској евазија, остваривању бонуса и екстрабонуса топ-менаџмента.

Рјеђе су то мотиви утицаја на кретање цијена хартија од вриједности, одбрана од непријатељског преузимања или намјера менаџмента да девастира и преузме предузеће. Када је ријеч о мотивима употребе креативног рачуноводства, они су најбоље приказани помоћу Ликертове скале на графикону 4.11 где су о овом питању изражени ставови испитаника у Републици Српској. Испитаници су издвојили пореску евазију као најчешћи мотиви прибегавања креативном рачуноводству, а потом остваривање бонуса и екстрабонуса менаџмента и привлачење инвеститора. Да је порез најчешћи мотив за креативну рачуноводствену праксу, сагласни су *Hepworth* (1953) у америчком контексту, *Niskanen* и *Keloharju* (2000) у финском и *Herrmann* и *Inoue* (1996) у јапанском контексту. С друге стране, истраживање које је спровео *Bhasin* (2016) упућује на то да је најчешћи разлог употребе креативне рачуноводствене праксе „јака конкуренција“ (23,52%), „корист за манипулаторе“ (30,60%) и „потреба да се привукуну инвеститори“ (30,60%). Истраживање *Graham*, *Harvey-a* и *Rajgopal-a* (2005) показује да су најпопуларнији мотиви изглађивања зараде: смањити ризик компаније у перцепцији инвеститора, омогућити бољу преговарачку позицију с купцима и добављачима и убиједити инвеститоре у могућности раста и развоја компаније у будућности.

Многи аутори су радили студије које потенцирају везу између управљања зарадама и вјероватноћу добијања квалификованог ревизорског мишљења. Разне студије на ову тематику спровођене су у Сједињеним Државама, Аустралији, Шпанији, Грчкој и многим другим земљама, а налази до којих се дошло пружају различите (мјешовите) доказе о природи корелације ревизорских мишљења и управљања зарадом. Неки од налаза тих студија приказани су у наставку:

1	<i>Francis & Krishnan (1999)</i>	<p>Ови аутори су истраживали вјероватноћу да ће компаније са високим нивоом обрачуна (High-accrual firms) у Сједињеним Државама добити модификовано ревизорско мишљење због несигурности у реализацији имовине и проблемом у сталности пословања (<i>going concern</i>).</p> <p>Емпиријиски резултати на већем узорку америчких компанија које котирају на берзи показали су да ће ревизори код компанија са високим обрачуном бити конзервативнији (спустити праг за модификовано мишљење), односно да је већа вјероватноћа да ће ове компаније добити модификовано</p>
---	--------------------------------------	--

		(квалифицирано) ревизорско мишљење, за разлику од фирмса ниским апсолутним нивоом обрачуна.
2	<i>Bartov, Gul & Tsui (2001)</i>	На узорку од 166 фирм широм свијета, користећи се Compustat базом података и модифкованим Jones моделом, ови аутори су открили да постоји значајна позитивна корелација између апсолутне вриједности дискреционих обрачуна и вјероватноће добијања квалифицираног ревизорског мишљења.
3	<i>Sengupta & Shen (2007)</i>	Користећи се Compustat базом података, аутори су дошли до прилично конзistentних доказа да постојање веће вјероватноће управљања зарадом негативно утиче на мишљење и одлуке ревизора. На основу дискреционих модела обрачуна који су развили претходни аутори <i>Sengupta</i> и <i>Shen</i> откривају да је лошији квалитет обрачуна повезан с вишим ревизорским накнадама и већом вјероватноћом добијања модификованих ревизорских мишљења или немодификованих мишљења са скретањем пажње на сталност пословања датог извјештајног ентитета.
4	<i>Johl, Jubb & Houghton (2007)</i>	Истраживање које су спровели ови аутори показало је да ревизори из „велике петорке“ у Малезији чешће дају квалифицирана мишљења од ревизора из осталих ревизорских кућа (ван „велике петорке“) у ситуацији када су присутни високи нивои ненормалних (дискреционих) обрачуна.
5	<i>Herbohn & Ragunathan (2008)</i>	Herbohn и Ragunathan истраживали су повезаност између ненормалних обрачуна и вјероватноће добијања квалифицираног мишљења ревизора у Аустралији. Ови аутори су истраживали компаније које котирају на Аустралијској берзи (1999–2003) и дошли до спознаје да постоји негативна корелација између квалифицираног мишљења ревизора које произлази из принципа going concern и дискреционог обрачуна. Њихови резултати показају да управљање зарадама не утиче на ревизорско мишљење.
6	<i>Arnedo,</i>	Ови аутори су истраживали утицај управљања зарадом и

	<i>Lizarraga & Sanchez (2008)</i>	квалификованог ревизорског мишљења у Шпанији на узорку приватних предузећа која су била пред банкротом. Они су направили диференцијацију између квалификованог ревизорског мишљења које је базирано на принципу сталности пословања и квалификованог ревизорског мишљења базираног на неким другим разлогима у складу с Међународним стандардима ревизије. Истраживање је показало негативну корелацију када су у питању управљање зарадама и модификовано мишљење базирано на сталности пословања, док су позитивну корелацију пронашли када су разлози за квалификацију ревизора били неке друге природе.
7	<i>Tsipouridou & Spathis (2014)</i>	Студија коју су спровели ови аутори испитује и корелацију између врсте ревизорског мишљења и управљања зарадом мјерену дискреционим обрачуном на узорку компанија које котирају на Атинској берзи. Утврдили су да ревизорска мишљења нису повезана са управљањем зарадом, али да финансијске перформансе клијента ревизије, као што су профитабилност и величина, могле бити детерминанта за ревизорско мишљење (позитивно или модификовано) с пажњом на сталност пословања компаније.

Истраживање и налази до којих смо дошли анализирајући узорак од 400 привредних друштава у Републици Српској у корелацији је с неким од претходно наведених истраживања (*Bartov, Gul & Tsui (2001)* и *Francis & Krishnan (1999)*). Слично налазима Bartova и других, као и Francis-a и Krishnana, и наше истраживање је показало да постоји корелација између апсолутних вриједности дискреционог обрачуна и вјероватноће добијања квалификованог мишљења. С растом вриједности дискреционог обрачуна расте и вјероватноћа да ревизор изда модификовано (квалификовано) мишљење. Ово је нарочито изражено код привредних друштава којима су ревизију радиле ревизорске куће које припадају „великој четворки“.

4.4. Тестирање хипотеза

Истраживање у Републици Српској имало је за циљ да тестира основну хипотезу да примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава. Основну хипотезу у раду смо конкретизовали путем помоћних хипотеза. Помоћне хипотезе су повезане са узрочницима проблема истраживања и тврде да: управљање добитком као подручје и вид креативног рачуноводства, потом флексибилност рачуноводствене легислативе и професионалне регулативе, као и одсуство екстерне и интерне ревизије и ефикасних система контроле, негативно утичу на поузданост и вјеродостојност финансијског извјештавања, односно смањују квалитет презентованих информација. У наставку ћемо прво изложити резултате тестирања помоћних хипотеза, а потом и резултате основне хипотезе.

Права помоћна хипотеза (Х1) везује се за прву независну подваријаблу, а то је управљање добитком, и гласи:

Х1: Управљање добитком је заступљено у финансијским извјештајима привредних друштава Републике Српске.

Ову помоћну хипотезу смо доказивали спроводећи квантитативно истраживање које се заснивало на анализи узорка од 400 финансијских извјештаја привредних друштава у Републици Српској за четврогодишњи период (2016–2019). Податке о билансним позицијама добили смо од Агенције за подредничке, информатичке и финансијске услуге Републике Српске (АПИФ). Финансијске извјештаје привредних друштава смо анализирали помоћу конструисаног модификованог дискреционог модела базираног на Jones-овом моделу, који је детаљно описан и илустрован у претходном дијелу дисертације. Апсолутна вриједност дискреционог обрачуна који израчунавамо примјеном модификованог модела дискреционих обрачуна који смо конструисали даје нам одговор да ли је пракса креативног рачуноводства заступљена у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској и ако јесте, да ли су извјештајни ентитети управљали добитком навише или наниже. Уколико се апсолутна вриједност дискреционог обрачуна статистички знатно разликује од нуле и ако има позитиван предзнак, то нам показује да се ради о манипулатији финансијским резултатом навише. Супротно, статистички знатно одступање апсолутне вриједности

дискреционог обрачуна од нуле с негативним предзнаком показује да је предузеће управљало финансијским резултатом наниже.

За потребе доказивања прве помоћне хипотезе, примјеном вишеструке (мултипли) линеарне регресије конструисани дискрециони обрачунски модел имао је за циљ да детектује заступљеност управљања добитком (као вид креативног рачуноводства) у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској. Анализом варијансе тестирали смо наш модификовани регресијски модел и утврдили да добро одговара подацима. Излазни резултати су указали на то да у оквиру дефинисаног модела независне промјењиве статистички предвиђају зависну варијаблу ($F = 25.484$, $p (.000) < .05$), то јест да је регресијски модификовани Jones модел добро уклопљен и статистички значајан модел за предвиђање вриједности укупног обрчуна:

<i>Модел</i>		<i>Сума квадрата</i>	<i>Степени слободе</i>	<i>Mean Square</i>	<i>F</i>	<i>p вриједност</i>
Модифи- -ковани Jones модел	Regression	4.690	7	.670	25.484	.000 ^c
	Residual	41.885	1593	.026		
	Укупно	46.575 ^d	1600			

Статистичком обрадом података утврдили смо јачину везе између поједињих варијабли унутар модела и сачинили корелациону анализу. Резултати су нам показали да, посматрано појединачно, све независне промјењиве имају статистички значајну корелациону везу са зависном промјењивом у моделу ($p < 0.05$).

Када смо утврдили да је модел статистички значајан, те да је добро уклопљен и да постоји јака корелација између варијабли унутар модела, конструисани модел смо примијенили на финансијским извјештајима привредних друштава која су селектована у узорак како бисмо израчунали вриједност дискреционог обрачуна као мјере управљања добитком. Налази су показали да средња вриједност дискреционог обрачуна (DACC) износи 0,3% од просјечне вриједности укупне активе. Будући да је просјечан дискрециони обрачун позитиван, то нам је дало индиције да се у привредним друштвима у Републици Српској манипулише финансијским резултатом навише. Анализирајући вриједност дискреционог обрачуна за 400 привредних друштава током четири године, за велику већину (99,8%) вриједност DACC-а се разликова од нуле па смо даљим испитивањем утврдили да за 46 предузећа из

узорка (11.5%) за ниво значајности од 0.05 њихова просјечна вриједност статистички знатно одступа од нуле ($p < 0.05$):

		Укупно
Статистички значајна разлика	Број	46
	% од предузећа са стат. значајном разликом	100.0
	% од укупног	11.5
Статистички беззначајна разлика	Број	354
	% од предузећа са стат. беззначајном. разликом	100.0
	% од укупног	88.5
Укупно	Број	400
	% од укупног	100.0
	% од укупног	100.0

Будући да код 46 привредних друштава просјечна вриједност дискреционог обрачуна статистички знатно одступа од нуле, основано је закључити да су то предузећа код којих је детектовано и заступљено управљање добитком (earning management) као вид креативног рачуноводства. На основу илустрованих резултата може се констатовати да је прва помоћна хипотеза X_1 потврђена.

Друга помоћна хипотеза произлази из друге независне подваријабле, агресивног рачуноводства, односно остављања могућности избора рачуноводствених метода, намјерне и претјеране промјене рачуноводствених политика и начела, као и честог прекорачења норме допуштене међународним рачуноводственим стандардима. Стoga, уважавајући претходна истраживања те налазе и сазнања до којих су дошли други релевантни аутори, друга помоћна хипотеза гласи:

X2: Маневарски простор који оставља недовољно добро осмишљена професионална (МРС/МСФИ) и законодавна регулатива негативно утиче на превенцију и сужбијање праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања

Као што смо наглашавали у претходним поглављима, многа истраживања су показала да су флексибилност рачуноводствене и професионалне регулативе (МРС/МСФИ) и остављање могућности избора рачуноводствених метода и пројцена

створили погодно тло за креативно рачуноводство и за различите врсте манипулација и злоупотреба. За потребе доказивања ове помоћне хипотезе спровели смо квалитативно истраживање путем анкетног упитника на узорку од 603 испитаника из рачуноводствене и ревизорске професије у 11 градова у Републици Српској (у Бањој Луци, Приједору, Грађишићи, Модричи, Брчком, Добоју, Бијељини, Зворнику, Палама, Фочи и Требињу). Да флексибилни и недовољно прецизирани MPC/МСФИ негативно утичу на превенцију праксе креативног рачуноводства а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања, сматра чак 301 (49,9%) испитаник, који су на ову тврдњу одговорили са „Слајем се“ (38,8%) и „У потпуности се слажем“ (11,1%). С наведеном тврдњом не слаже се 76 (12,6%) испитаника који су одговорили са „Уопште се не слажем“ (1,0%) и „Не слажем се“ (11,6%). Висок постотак учесника истраживања (37,5%) имало је неутралан став о овом питању те су заокружили опцију „Не знам/Немам став“ (226 испитаника). Да би смањење маневарског простора који дозвољавају *флексибилни MPC/МСФИ* ублажило утицај креативног рачуноводства на финансијске извјештаје, сматра 279 (46,3%) испитаника, док 94 (15,6%) сматрају да то не би дало допринос. Уздржаност у вези с овим питањем задржало је 230 (38,1%) испитаника. Наиме, према Шкарићу Јовановићу (*Шкарић Јовановић, 2007*), промјена рачуноводствених политика често је инструмент креативног рачуноводства у случајевима када је циљ да се утиче на висину добити и олакша стицање капитала. У циљу додатне потврде ове помоћне хипотезе пратили смо и кретање двају индикатора у оквиру модела дискреционог обрачуна који смо развили – стопа приноса на сопствени капитал и рацио задужености. Нестандардизовани коефицијенти указали су на то колико зависна варијабла у моделу (креативно рачуноводство) варира с промјеном ових независних промјењивих (POA – принос на сопствени капитал и LEV – показатељ задужености) када су све остale независне промјењиве константне. Резултати *t*-вриједности и одговарајућих *p*-вриједности показали су да обје независне варијабле, POA и LEV, статистички знатно утичу на вриједност зависне промјењиве у моделу, тј. дискрециони обрачун ($p < 0.05$). Односно, резултати указују на то да у случају повећања вриједности промјењиве POA за једну јединицу, зависна промјењива ће се повећати за 0,044. С друге стране, повећањем вриједности промјењиве LEV за једну јединицу, зависна промјењива модела (дискрециони обрачун) смањиће се за 0,37. На основу добијених налаза и квалитативног и квантитативног истраживања може се констатовати да смо потврдили и другу помоћну хипотезу, те да су резултати

добијени у позитивној корелацији са већ постојећим налазима до којих су дошли релевантни аутори истражујући исту проблематику.

Трећа помоћна хипотеза произлази из треће независне подваријабле, а то је лажирање финансијских извјештата. Трећом помоћном хипотезом сагледан је утицај постојања интерних контрола у привредним друштвима и спровођење екстерних ревизија на заступљеност креативног рачуноводства и квалитет финансијског извјештавања. Наиме, према годишњем извјештају Удружења форензичких рачуновођа (*Association of Certified Fraud Examiners, 2014*), лажирање финансијских извјештата је са учешћем од 9% било један од три најчешћих начина преваре. Процентуално можда није најзаступљенији али се показало да је лажирање финансијских извјештата најштетнији вид преваре када се погледају износи проузроковане штете. Прегледом релевантне литературе установљено је да постоји много емпиријских истраживања која указују на то да је лажирање финансијских извјештата посљедица недостатка ефикасних интерних контрола и да се најтеже отрекива, посебно у извјештајним ентитетима који не користе услуге независних ревизора или рачуноводствених форензичара. Резултати раније спроведених истраживања показују да квалитетна екстерна ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола дају значајан допринос у смањењу праксе креативног рачуноводства и подизању квалитета финансијских извјештата. С тим у вези трећа помоћна хипотеза гласи:

X3: Спровођење независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола у предузећу има позитиван утицај на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештата, а самим тим и на унапређење квалитета финансијских извјештата.

Према спроведеном емпиријском квалитативном истраживању на узорку од 603 испитаника (рачуновође и ревизори), с тврђњом да спровођење квалитетних независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола и ревизије у извјештајним ентитетима, позитивно утиче на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештата, а самим тим и на унапређење квалитета финансијског извјештавања, слаже се чак 405 (67,2%) испитаника, док 62 испитаника (10,3%) не дијеле то мишљење те су се одлучили за опцију „Уопште се не слажем“ и „Не слажем се“. Несигурно је било 136 (22,6%) испитаних, који су одговорили „Не знам/Немам став“. Да успостављање

квалитетније и строже интерне ревизије (контроле) позитивно доприноси умањењу утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања тврде 353 (58,5%) испитаника, док свега 87 (13,14%) њих не мисли да је тако. Неодлучна су била 163 (27,7%) испитаника, те су се одлучили за средњу вриједност. Када је ријеч о побољшању и подизању квалитета екстерне ревизије као претпоставци повећања квалитета финансијског извјештавања, односно минимизирања утицаја креативног рачуноводства, проценат је већи него када је ријеч о интерној ревизији (контроли). Чак 378 (62,7%) испитаника има позитиван став о овом питању, за разлику од 66 (10,9%) оних који тврде да квалитетна екстерна ревизија неће допринијети рјешавању ове проблематике. Неутралан одговор дало је 159 (26,4%) учесника у анкети.

С друге стране, анализирајући финансијске извјештаје селектованог узорка од 400 привредних друштава у четврогодишњем периоду, испитали смо корелацију између постојања (присуства) одјељења интерне ревизије и контроле или одбора за ревизију у извјештајним ентитетима, с једне стране, и врсте ревизорског мишљења (квалификовано и неквалификовано), с друге. За ове потребе користили смо Сперманов коефицијент корелације. Резултати су показали да између постојања интерне ревизије и коначног мишљења независног ревизора постоји позитивна и статистички значајна веза за ниво значајности од 0.05 ($r_s = .062$, $p = 0.013$ што је мање од 0.05). Другим ријечима, то значи да постојање и заступљеност интерне контроле и ревизије у привредном друштву статистички веома позитивно утиче на квалитет коначног мишљења независног ревизора. На бази претходно илустрованих резултата, како квалитативног тако и квантитативног емпиријског истраживања, може се констатовати да је трећа помоћна хипотеза потврђена.

Претходно дефинисане помоћне хипотезе, као што је већ наглашено, доприносе конкретизацији основне (главне) хипотезе. Основна хипотеза, као мисаони одговор на проблем истраживања, гласи:

X0: Примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.

Да бисмо доказали главну хипотезу и испитали утицај независне на зависну варијаблу, посматрали смо управљање добитком као једним од облика креативног рачуноводства (независна варијабла), с једне стране, и квалитет финансијског

извјештавања (зависна варијабла) привредних друштава у Републици Српској кроз призму екстерне ревизије тих извјештаја, с посебном пажњом на модификована (квалификувана) мишљења независних ревизора, као подваријаблом, с друге стране. Будући да је квалитет ревизије веома важна димензија квалитета финансијског извјештавања, направили смо дистинкцију између тога да ли су ревизију спроводиле ревизорске куће из „велике четворке“ („Big four“) или привредна друштва за ревизију која не припадају „великој четворки“. Раније смо у неколико наврата наглашавали да су бројна истраживања показала да инвеститори и повјериоци имају више повјерења у ревизорске извјештаје које су сачиниле фирмe „велике четворке“, те да је квалитет ревизије бољи код фирмe које припадају „великој четворки“ јер се показало да су та привредна друштва за ревизију много опрезнија када је у питању очување бренда, угледа и добре репутације која их прати, а поред тога се сматрају независнијим, стручнијим и темељнијим приликом спровођења процеса ревизије захваљујући успостављању методологији и стручном и едукованом кадру. Узимајући то у обзир, као контролну варијаблу квалитета и вјеродостојне презентације информација у финансијским извјештајима (зависне варијабле), укључили смо квалитет ревизије.

Као индикатор и показатељ присутности креативног рачуноводства (независне варијабле) у финансијским извјештајима користили смо вриједности дискреционих обрачуна израчунатих за селектовани узорак од 400 привредних друштава у Републици Српској за четврогодишњи период. Апсолутне вриједности дискреционог обрачуна извјештајних ентитета за период 2016–2019 добили смо примјеном развијеног модификованог модела дискреционог обрачуна чија је конструкција базирана на Jones моделу. С друге стране, неки универзални показатељ квалитета финансијског извјештавања (зависне варијабле) не постоји. Међутим, имајући у виду да инвеститори и повјериоци не вјерују и не очекују да ће менаџмент извјештајног ентитета заузети непристрастан и објективан став приликом сачињавања финансијских извјештаја, велику улогу има независно и стручно мишљење екстерног ревизора. Управо из тог разлога, као показатељ квалитета и вјеродостојности информација презентованих у финансијским извјештајима, посматрали смо врсте ревизорских мишљења која су добили извјештајни ентитети који чине узорак. На овај начин пратили смо кретања апсолутних вриједности дискреционог обрачуна као индикатор управљања зарадама као видом креативног рачуноводства (независне варијабле), с једне стране, и врсту ревизорских мишљења

као показатељ квалитета финансијског извјештавања (зависне варијабле), с друге. Циљ је био да испитамо и утврдимо постојање позитивне/негативне корелације између независне (креативног рачуноводства) и зависне (квалитета финансијског извјештавања) варијабле. Да бисмо утврдили однос између независне и зависне варијабле, користили смо биномну логистичку регресиону анализу и Pearson-ов коефицијент корелације. Omnibus тест који је коришћен за ове сврхе показао је да је дефинисани модел биномне логистичке регресије статистички значајан за ниво значајности од 0,1 ($\chi^2 = 3.120$, $p = 0.088$). Другим ријечима, налази до којих смо дошли показују да вриједност дискреционог обрачуна (као показатељ креативног рачуноводства, односно управљања добитком) знатно утиче на предикцију коначног мишљења ревизора за ниво значајности од 0,1. Регресиона анализа показала је следеће резултате

Model	B	SE	Wald	df	Sig.	Exp(B)
DACC	-.425	.241	2.761	1	.091	.678
Constant	.138	.065	3.439	1	.034	1.051

Резултати модела логистичке регресије указују на то да је предиктивни утицај вриједности дискреционог обрачуна на мишљење ревизора статистички значајно за ниво значајности 0,1 ($p = 0.091$ што је мање од нивоа значајности 0,1). Повећавање вриједности DACC-а повезано је са повећавањем вјероватноће појаве квалификованог или мишљења са скретањем пажње. Модел је показао да се с повећањем вриједности DACC-а за 1 (један) повећавају изгледи за квалификовано или мишљење са скретањем пажње за 0,678 пута (Exp(B)).

При мјерењу јачине и правца корелације између континуиране промјењиве (вриједност дискреционог обрачуна – DACC) и дихтомне варијабле (ревизорско мишљење) користили смо *Point – biserial Correlation* и добили следеће резултате:

		DACC	Ревизор
DACC	Pearson Correlation	1	-.042
	Sig. (2-tailed)		.088
	N	1600	1600
Ревизор	Pearson Correlation	-.042	1
	Sig. (2-tailed)	.088	
	N	1600	1600

Према подацима из претходне табеле, евидентно је да Pearson-ов коефицијент указује на постојање негативне повезаности између вриједности DACC-а и ревизорског мишљења и да је та повезаност статистички значајна ($r_{pb} = -.042$, $n = 1600$, $p = .088$ што је $<$ од нивоа значајности 0.1). То значи да се с повећањем вриједности DACC-а повећава и вјероватноћа да мишљење ревизора има квалификацију (модификацију).

Након што смо утврдили правац и јачину корелације између независне и зависне варијабле за цјелокупан селектовани узорак, анализирали смо одвојено привредна друштва којима је ревизију радила нека од ревизорских кућа из „велике четворке“ и предузећа код којих су ревизију спроводиле ревизорске куће које не припадају „великој четворки“ како бисмо узели у обзир и квалитет ревизије као контролне варијабле квалитета финансијског извјештавања (зависна варијабла).

Резултати до којих смо дошли показали су код групе извјештајних ентитета код којих је независну ревизију спроводила нека од фирм „велике четворке“ да привредна друштва која су добила квалификовано ревизорско мишљење имају у просјеку већу вриједност дискреционог обрачуна (-0.0113), за разлику од предузећа која су добила неквалификовано ревизорско мишљење (-0.0097). Omnibus тест показује да код групе предузећа код којих је ревизију реализовала једна од ревизорских кућа „велике четворке“ вриједност дискреционог обрачуна статистички знатно утиче на одлуку ревизора за ниво значајности 0.1 ($\chi^2 = 5.007$, $p = 0.072$ што је мање од 0.1). Другим ријечима, вриједност DACC-а (дискреционог обрачуна) статистички уважио утиче на предикцију коначног мишљења ревизора за ниво значајности од 0.1. С друге стране, резултати биномне логистичке регресије указују на то да је предиктиван утицај вриједности дискреционог обрачуна на коначно мишљење ревизора статистички значајно за ниво значајности 0.1 ($p = .071$ што је $<$ од нивоа значајности 0.1). Односно, повећавање вриједности DACC-а повезано је с повећањем вјероватноће појаве квалификованог мишљења. Ријечју, модел је показао да повећањем вриједности DACC-а за јединицу вриједности расту изгледи за квалификовано мишљење ревизора за 1.111 пута ($\text{Exp}(B)$).

Код групе извјештајних ентитета којима су ревизију финансијских извјештаја вршила привредна друштва која не припадају „великој четворки“, резултати показују да привредна друштва која су добила квалификовано ревизорско мишљење имају у просјеку већу вриједност дискреционог обрачуна (-0.0062), за разлику од предузећа

која су добила неквалифицирано ревизорско мишљење (-0.0045). Исто тако, резултати Omnibus теста показују да код групе предузећа код којих је ревизију реализовала једна од ревизорских кућа изван „велике четворке“ вриједност дискреционог обрачуна статистички беззначајно утиче на коначну одлуку ревизора за ниво значајности $0.1 (\chi = 0.036, p = 0.849$ што је веће од 0.1). Другим ријечима, вриједност дискреционог обрачуна код привредних друштава којима је ревизију радило неко од привредних друштава за ревизију изван „велике четворке“ не утиче статистички значајно на предикцију коначног мишљења ревизора. Резултати биномне логистичке регресије упућују на закључак да предиктиван утицај вриједности дискреционог обрачуна на коначно мишљење ревизора код групе привредних друштава којима је ревизију обављала нека од ревизорских кућа изван „велике четворке“ није статистички значајан ($p = .850$ што је $>$ од нивоа значајности 0.1). Другим ријечима, модел је показао да с повећањем вриједности DACC-а за једну јединицу вриједности расту изгледи за квалифицирано мишљење ревизора за 0.940 пута (Exp(B)).

На основу претходно илустрованих налаза до којих смо дошли спроводећи квантитативно истраживање на узорку од 400 привредних друштава у Републици Српској, евидентно је да добијени резултати указују на везу креативног рачуноводства (мјерено помоћу индикатора DACC) и врсте ревизорског мишљења (као индикатора квалитета финансијског извјештавања). Pearson-ов коефицијент указује на постојање негативне и статистички значајне повезаности између вриједности DACC-а и ревизорског мишљења. Односно, с растом вриједности DACC-а расте и вјероватноћа да мишљење ревизора има квалификацију (модификацију). Ови резултати се разликују код групе предузећа којима су ревизију спроводиле фирме „велике четворке“ и извјештајних ентитета код којих су ревизију спроводиле ревизорске куће које не припадају „великој четвркци“. Наиме, код групе извјештајних ентитета којима је ревизију спроводила ревизорска кућа из „велике четворке“, регресиона и корелациона анализа је показала статистичку значајност везе независне (DACC) и зависне варијабле (мишљење ревизора) као и јачи степен корелације између ових промјењивих, што није случај с другом групом привредних друштава (којима је ревизију радила ревизорска кућа која не припада „великој четвркци“) где не постоји статистички значајна веза између вриједности дискреционог обрачуна и коначног мишљења ревизора. Овакве резултате с правом можемо приписати квалитету ревизије као контролне варијабле и потврдити да

постоји корелација налаза до којих смо дошли у овом сегменту нашег истраживања с налазима до којих су дошли релеватни аутори бавећи се истом проблематиком.

Када је ријеч о тестирању главне хипотезе и на основу налаза до којих смо дошли спроводећи анкетни упитник као вид квалитативног истраживања, скоро половина испитаника (301 односно 49,9%) се „слаже“ и „у потпуности се слаже“ са овом тврђом, односно да пракса креативног рачуноводства смањује (квари) квалитет финансијског извјештавања. Укупно 94 (15,6%) учесника не слаже се са наведеном тврђом те су дали одговоре „Не слажем се“ и „Уопште се не слажем“. Неутрално односно несигурно било је 34,5% испитаника који су код понуђене тврдње одговорили са „Не знам/Немам став“.

С обзиром на презентоване резултате како квантитативног (статистичко тестирање главне хипотезе), тако и квалитативног истраживања (тестирање хипотезе помоћу анкетног упитника), можемо констатовати да добијени налази потврђују основну (главну) хипотезу.

5. ДИСКУСИЈА

*Књиговодство је тријумф математике
у односу на разум.*

B. Brainin

Након што смо представили добијене резултате истраживања и тестирали хипотезе, у овом дијелу ћемо интерпретирати и сумарно анализирати добијене резултате како би се могли извести адекватни закључци. У овом поглављу ћемо се критички осврнути на ограничења и недостатке коришћених научних метода, илустровати научни и прагматични допринос докторске дисертације те указати на значај и могуће правце даљих истраживања у овој области.

5.1. Интерпретација и дискусија добијених резултата

У претходном дијелу рада изложили смо резултате до којих смо дошли примјењујући комбиновану методологију научног истраживања односно квалитативно и квантитативно емпиријско истраживање. Овдје ћемо сумирати, резимирати и интерпретирати налазе до којих смо дошли спроводећи истарживање.

Када је ријеч о *квалитативном истраживању*, оно је захтијевало рад на терену и непосредан контакт с циљном групом испитаника, односно са сертификованим и лиценцираним рачуновођама и ревизорима. За прикупљање емпиријских података користили смо анкетни упитник чију смо дистрибуцију вршили у 11 градова Републике Српске (у Бањој Луци, Приједору, Грађићи, Модричи, Брчком, Добоју, Бијељини, Зворнику, Палама, Фочи и Требињу) у 2019. години на семинарима континуиране професионалне едукације у организацији Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске. У тим градовима укупно смо подијелили око 2.500 анкетних упитника од којих нам је враћено 947, а након елиминације непотпуних и празних, наш узорак су чинила 603 валидна анкетна упитника који су били предмет обраде (око 25% од укупног броја дистрибуираних анкетних упитника, или 17,88% од укупно лиценцираних и активних рачуновођа и ревизора). Чак 409 (67,83%) испитаника се непосредно или посредно упознalo и сусрело с појмом и поступцима креативног рачуноводства. Овај податак, поред територијалне заступљености, био је још једна потврда да је узорак који смо

анализирали репрезентативан. Испитујући мјеру у којој креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијског извјештавања, резултати су показали да се утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања може сврстати у категорију „умјереног утицаја“. Међутим, не треба изгубити из вида да се добијени податак налази на граници уласка у категорију „висок степен утицаја“. Ова информација само говори о значају који креативно рачуноводство има када је ријеч о финансијском извјештавању те стога заслужује озбиљну пажњу. Скоро 452 (75%) испитаника сматра да су менаџери највише склони манипулисању финансијским извјештајима. Ови резултати су у корелацији с многим истраживањима и налазима широм свијета, али исто тако и велики финансијски скандали су показали да су менаџери ти који обликују финансијски резултат с циљем да га прикажу бољим него што он реално јесте.

У наставку је услиједило још 25 изјава/тврдњи које су садржавале Ликертову скалу за испитивање ставова испитаника како би се одредио степен слагања или неслагања са одређеним тврдњама/изјавама. Cronbach Alpha коефицијент поузданости од 0,873 потврдио нам је да се ради о изврсном нивоу поузданости мјерних скала, односно да анкетни упитник који смо спровели представља ваљан инструмент за мјерење ставова и мишљења учесника. Интересантно је, рецимо, да је велики број испитаника био збуњен и несигуран када је ријеч о легалности/законитости креативног рачуноводства, јер је чак 281 (46,6%) испитаник одговорио са „Не знам/Немам став“. Ово упућује на закључак да се о овој проблематици не зна много и да је потребно подизати свијест рачуновођа и ревизора о значају и важности креативног рачуноводства те кроз професионалне едукације и семинаре приближити ову проблематику рачуновођама и ревизорима. Исти закључак би се могао извући анализирајући наредну тврдњу. Наиме, када је ријеч о детекцији заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима, многи учесници, њих 40,3%, нису били сигурни да ли се креативни рачуноводствени поступци тешко откривају или не. Да финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској нису доволно поузданни и транспарентни, сматра чак 302 (50,1%) учесника који су на понуђену тврдњу одговорили са „Слажем се“ (37,3%) и „У потпуности се слажем“ (12,8%). Ово су алармантни резултати, поготово што су учесници анкетног упитника особе које непосредно учествују у сачињавању финансијских извјештаја (сертификоване рачуновође и сертиковани рачуноводствени техничари). Поред тога овај налаз отвара и нека друга питања, јер с обзиром на то да рачуновође сматрају да финансијски извјештаји нису доволно

поуздани ни транспарентни, основано се можемо запитати какав је тек став инвеститора и повјерилаца када је ријеч о квалитету финансијских извјештаја. Ови резултати указују и на потребу подизања нивоа контроле квалитета рада и надзора над радом рачуновођа. Скоро половина испитаника, њих 301, односно (49,9%) „слаже се“ и „у потпуности се слаже“ с тврђњом да пракса креативног рачуноводства смањује (квари) квалитет финансијског извјештавања, док је 405 (67,2%) испитаника мишљења да би квалитетна екстерна ревизија и успостављање ефикасних система интерних контрола позитивно утицали на унапређење квалитета финансијског извјештавања. Да флексибилни и недовољно прецизирани МРС/МСФИ негативно утичу на превенцију праксе креативног рачуноводства а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања, тврди чак 301 (49,9%) учесник у анкетирању који су на ову тврђњу одговорили са „Слажем се“ (38,8%) и „У потпуности се слажем“ (11,1%). Међутим, знатан постотак учесника истраживања (37,5%) имало је неутралан став о овом питању те су заокружили опцију „Не знам/Немам став“ (226 испитаника). Ово још једном упућује на закључак да се о овој проблематици недовољно говори и врло мало зна, те да је нужно разним облицима едукације подизати свијест о појму и значају креативног рачуноводства.

Када је ријеч о мотивима употребе креативног рачуноводства код нас, резултати су показали да се најчешће ради о пореској евазији, односно избјегавању плаћања пореза (58,1% испитаника). Пореска евазија као мотив употребе креативног рачуноводства је свакако одлика неразвијених и земаља у развоју, јер консултујући релевантну литературу евидентно је да код развијених земаља кључни разлог прибјегавања креативном рачуноводству су остваривање бонуса и екстрабонуса топ-менаџмента.

Поступци креативног рачуноводства у билансима стања и успјеха привредних друштава у Републици Српској најчешће се користе, а резултати су показали да је углавном у питању неправилна процјена вриједности некретнина и опреме (42,6%). Ови налази су у корелацији с већином ранијих истраживања до којих смо дошли, где су аутори констатовали проблем мјерења и прошјене фер вриједности основних средстава као један од највећих изазова модерног финансијског извјештавања. Управо се приликом одмјеравања фер вриједности манипулише финансијским извјештајима у складу с разним интересима циљних група корисника финансијских извјештаја. Када се говори о мјерама за ублажавање (минимизирање) утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања, испитаници су истакли побољшање и подизање квалитета екстерне ревизије, строжу законску

регулативу (посебно казне и санкције), као и неопходност едукације и подизања свијести о важности тачних и поузданих финансијских извјештаја.

У другом дијелу истраживања обрадили смо доступне годишње упитнике за поступак јавног надзора над радом привредних друштава за ревизију за период 2016–2018. године како бисмо добили информацију о структури врста ревизорског мишљења, односно о квалитету финансијског извјештавања (зависна варијабла). Да би се дошло до индикатора креативног рачуноводства као зависне варијабле, анализирали смо емпиријске податке настале анализом финансијских извјештаја добијених од АПИФ-а. Циљ је био да се на основу добијених индикатора испита утицај, односно постојање позитивне/негативне корелације између зависне и независне варијабле.

Обрадом годишњих упитника Министарства финансија Републике Српске израчунали смо рацио модификованих ревизорских мишљења за период 2016–2018. за селектовани узорак и добили да се он креће у распону 0,185–0,201, што значи да скоро сваки пети финансијски извјештај у Републици Српској има упитан квалитет. Нека ранија истраживања спроведена у Републици Српској показала су да ревизори често скрећу пажњу на неадекватна питања (питања која нису у складу с Међународним стандардима ревизије), односно на питања која нису фер презентована или објелодањена, те која би у зависности од материјалности могла довести и до модификованог мишљења. Уколико би се и позитивна мишљења са скретањем пажње додала квалифицираним ревизорским мишљењима, рацио модификованих ревизорских мишљења свакако би се погоршао. Будући да немамо информацију у којем проценту су ревизори скретали пажњу на (не)адекватна питања, долазимо до проблема квалитета ревизије и ревизорског мишљења. Раније смо истакли да су нека истраживања показала да је величина ревизорске фирме веома битан показатељ квалитета ревизије и да су фирме „велике четворке“ показале бољи квалитет ревизије. Из тог разлога смо као контролну варијаблу квалитета финансијских извјештаја (зависне варијабле) земље укључили квалитет ревизије.

С друге стране, да би се дошло до индикатора креативног рачуноводства, прво је било неопходно да се развије модел који би послужио за детекцију заступљености креативног рачуноводства у анализираним финансијским извјештајима. Проучавајући релевантну литературу и налазе ранијих истраживања, упознали смо се с различitim типовима модела и на крају одлучили да за потребе овог рада примијенимо вишеструку линеарну регресију и развијемо дискрециони обрачунски модел који се показао најбољим. Дискрециони обрачунски модел је у

ствари модификовани Jones модел, који смо прилагодили нашем пословном окружењу и нашим условима тржишног привређивања. Овај модел за детекцију креативног рачуноводства који смо развили примијенили смо на базу података коју су чинили финансијски извјештаји од 400 привредних друштава из Републике Српске. Израчунавајући просјечне вриједности дискреционог обрачуна (као мјере управљања зарадом, односно индикатора креативног рачуноводства) на узорку од 400 привредних друштава у посматраном периоду дошли смо до резултата који показују да је највећа просјечна вриједност DACC-а забиљежена код привредних друштава са сједиштем у регионима Источног Сарајева (0,0158) и Добоја (-0,0093). Резултати Т-теста дискреционих обрачуна према појединим подручјима дјелатности показују да су највећа одступања код привредних друштава која се баве информисањем (0.0608), здравством (-0.0531) и науком (0.0486). Средња вриједност дискреционих обрачуна (DACC) износи 0,003, односно 0,3% просјечне вриједности укупне активе. Овај податак показао нам је просјечну величину управљања добитком привредних друштава у односу на вриједност активе. С обзиром на то да DACC има позитиван предзнак, то је индикатор да у привредним друштвима Републике Српске постоји пракса манипулисања финансијским резултатом навише. Резултати су показали да код укупно 46 привредних друштава просјечна вриједност дискреционог обрачуна (DACC) статистички знатно одступа од нуле што указује на могућу манипулацију финансијским извјештајима код ових извјештајних ентитета. Уочено је да између интерне ревизије и коначног мишљења независног ревизора постоји позитивна и статистички значајна веза за ниво значајности од 0.05 ($r_s = .062$, $p = 0.013$ што је мање од 0.05). То значи да постојање и заступљеност интерне ревизије у привредном друштву статистички позитивно утиче на квалитет коначног мишљења независног ревизора.

Након што смо израчунали и дошли до налаза нашег модификованог Jones модела, односно вриједности дискреционих обрачуна привредних друштава Републике Српске која чине узорак, наредна фаза истраживања ишла је у правцу проналажења и испитивања односа између вриједности дискреционог обрачуна (DACC) као мјере заступљености креативног рачуноводства и врсте ревизорског мишљења као показатеља квалитета финансијског извјештавања. За ове потребе коришћена је регресиона и корелациони анализа. Резултати Omnibus теста указују на то да је дефинисани модел биномне логистичке регресије статистички значајан за дефинисани праг значајности од 0.1 ($\chi = 3.120$, $p = 0.088$ што је мање од 0.1). Другим ријечима, на основу овог модела и вриједности DACC-а можемо предвидјети

коначно мишљење ревизора за ниво значајности од 0.1, односно вриједност дискреционог обрачуна статистички знатно утиче на предикцију коначног мишљења ревизора за ниво значајности од 0.1. Повећавање вриједности DACC-а повезано је с повећавањем вјероватноће појаве квалификованог или мишљења са скретањем пажње. Модел је показао да се с повећањем вриједности DACC-а за 1 (један) повећавају изгледи за квалификовано или мишљење са скретањем пажње за 0.678 пута ($\text{Exp}(B)$). Pearson-ов коефицијент указује на постојање негативне повезаности између вриједности DACC-а и ревизорског мишљења и да је та повезаност статистички значајна ($r_{pb} = -.042$, $n = 1600$, $p = .088$ што је $<$ од нивоа значајности 0.1). То значи да се с повећањем вриједности DACC-а повећава и вјероватноћа да мишљење ревизора има квалификацију (модификацију).

Будући да квалитет ревизије има значајну улогу када се говори о квалитету финансијског извјештавања, одвојено смо урадили статистичке анализе за привредна друштва којима је ревизију радила нека од ревизорских кућа из „велике четворке“ и предузећа код којих су ревизију спроводиле ревизорске куће које не припадају „великој четворки“. Резултати до којих смо дошли били су различити за ове двије групе. Наиме, резултати Omnibus теста указују на то да код групе предузећа код којих је ревизију реализовала једна од ревизорских кућа „велике четворке“ вриједност дискреционог обрачуна статистички знатно утиче на одлуку ревизора о врсти мишљења за ниво значајности 0.1 ($(\chi = 5.007$, $p = 0.072$ што је мање од 0.1). Резултати биномне логистичке регресије упућују на то да је предiktivан утицај вриједности дискреционог обрачуна на коначно мишљење ревизора статистички значајно за ниво значајности 0.1 ($p = .071$ што је $<$ од нивоа значајности 0.1). Дакле, повећавање вриједности DACC-а повезано је с повећањем вјероватноће појаве квалификованог мишљења. Ријечју, модел је показао да повећањем вриједности DACC-а за јединицу вриједности расту изгледи за квалификовано мишљење ревизора за 1.111 пута ($\text{Exp}(B)$). С друге стране, резултати Omnibus теста показују да код групе предузећа код којих је ревизију реализовала једна од ревизорских кућа изван „велике четворке“ вриједност дискреционог обрачуна статистички беззначајно утиче на коначну одлуку ревизора за ниво значајности 0.1 ($\chi = 0.036$, $p = 0.849$ што је веће од 0.1). И резултати биномне логистичке регресије упућују на закључак да предiktivан утицај вриједности дискреционог обрачуна на коначно мишљење ревизора (код групе привредних друштава којима је ревизију обављала нека од ревизорских кућа изван „велике четворке“) није статистички значајан ($p = .850$ што је $>$ од нивоа значајности 0.1). Према томе, веома је важно која ревизорска кућа

ревидира финансијске извјештаје, односно да је квалитет ревизије веома битна димензија квалитета финансијског извјештавања.

5.2. Научни и прагматични доприноси докторске дисертације

Након спроведених емпиријских квалитативних и квантитативних истраживања и илустрације добијених резултата можемо да укажемо на основни прагматични и научни допринос рада.

Када је ријеч о прагматичном доприносу, резултати анкетног упитника спроведеног на узорку од 603 испитаника (рачуновође и ревизори) у 11 градова у Републици Српској (у Бањој Луци, Приједору, Грађишићи, Модричи, Брчком, Добоју, Бијељини, Зворнику, Палама, Фочи и Требињу) показали су да се 409 (67,83%) испитаника, непосредно или посредно, упознало и сусрело с појмом и поступцима креативног рачуноводства што доказује да је креативно рачуноводство заступљено у пракси наших предузећа.

Чак 452 (74,96%) испитаника сматра да су менаџери највише склони манипулисању финансијским извјештајима што је у корелацији с налазима многих сличних истраживања спроведених у свијету. Многи испитаници су били неодлучни и збуњени када је ријеч о легалности/законитости креативног рачуноводства. Томе у прилог говори и чињеница да је чак 281 (46,6%) испитаник одговорио са „Не знам/Немам став“. С тим у вези евидентна је потреба додатне едукације о значају креативног рачуноводства и стручно оспособљавање рачуновођа и ревизора од професионалних асоцијација како би могли да одреде јасну границу између дозвољеног и недозвољеног креативног рачуноводства, односно границу између маневрисања у оквиру законске и професионалне регулативе и свјесног манипулисања рачуноводственим информацијама у циљу креирања лажне слике о пословању предузећа. Едукација и подизање свијести о важности тачних и поузданих финансијских извјештаја од велике је користи при ублажавању утицаја креативног рачуноводства и повећања квалитета финансијског извјештавања, сматра чак 375 (62,2%) испитаника.

Налази истраживања су показали да је озбиљно уздрмано повјерење у финансијско извјештавање привредних друштава у Републици Српској. У прилог томе изјаснила су се 302 испитаника (50,1%), сматрајући да финансијски извјештаји привредних друштава у Републици Српској нису доволно поуздани ни

транспарентни. Овај податак требало би да алармира све надлежне како би се предузеле адекватне мјере с циљем враћања повјерења свих интерних и екстерних корисника финансијских извјештаја.

На основу обрађених емпириских података резултати су показали да је најчешћи мотив (разлог) употребе креативног рачуноводства код нас пореска евазија односно избегавање плаћања пореза (изјаснило се 350 (58,1%) испитаника) и да је неправилна процјена вриједности некретнина и опреме (42,6% испитаника) најчешћи поступак креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.

Резултати истраживања су указали на могуће правце дјеловања како би се сузбила креативна рачуноводствена пракса и смањио ризик од превара у систему финансијског извјештавања. Испитаници сматрају да успостављање квалитетније и строже интерне ревизије (контроле) позитивно доприноси умањењу утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања (353, односно 58,5% испитаника). Када је ријеч о побољшању и подизању квалитета екстерне ревизије као претпоставци повећања квалитета финансијског извјештавања, односно минимизирања утицаја креативног рачуноводства, проценат је већи него када је ријеч о интерној ревизији (контроли). Чак 378 (62,7%) испитаника има позитиван став о овом питању. Ови резултати на неки начин треба да буду звијезда водиља за регулаторе, ревизоре, професионалне асоцијације и друге надлежне институције у којем правцу треба да дјелују.

Модификовани модел дискреционих обрачуна може да буде од користи инвеститорима, повјериоцима, ревизорима и свим другим заинтересованим корисницима код провјере да ли финансијски извјештаји у себи садрже креативно рачуноводство, и ако је одговор потврдан, треба даље да истраже на које је билансне позиције примјена креативних рачуноводствених поступака највише утицала.

Иако је у савременој литератури посвећена знатна пажња креативном рачуноводству и квалитету финансијског извјештавања, то није случај код нас, о чему свједочи чињеница да су на ову тему спроведена малобројна истраживања. С тим у вези настојали смо да овај рад дâ и свој научни допринос. Будући да се ради о првом обимнијем истраживању проблематике креативног рачуноводства и квалитета финансијског истраживања које је спроведено у Републици Српској, мислимо да овај рад продубљује и теоријски и емпириски материјал из области креативног рачуноводства и квалитета финансијског извјештавања у Републици Српској те да би могао послужити као полазна основа за нека нова истраживања у овој области.

Развијањем модификованог модела дискреционих обрачуна идентификовали смо статистички значајне варијабле, адекватне пословном окружењу привредних друштава у Републици Српској, које су кључне код детекције креативног рачуноводства у финансијским извјештајима. Овај конструисани модел за детекцију креативног рачуноводства такође може да послужи као полазна основа код будућих истраживања, те да се будући аутори који ће се бавити академским радом усмјере на унапређење и побољшање постојећег модела или постојећи модел може да буде инспирација и идеја будућим генерацијама да развију сопствени, сасвим другачији модел.

5.3. Значај добијених резултата и правци даљих истраживања

Веома широк круг корисника као основу за доношење важних пословних и економских одлука користи финансијске извјештаје. Из тог разлога за све доносиоце одлука од есенцијалне важности је да се финансијски извјештаји сачињавају у складу са законском и професионалном регулативом те да реално осликавају приносни, финансијски и имовински положај извјештајних ентитета и да материјално не садрже досадашње грешке. Само такви финансијски извјештаји могу бити релевантна и адекватна основа приликом одлучивања.

Истраживање и налази до којих смо дошли сасвим извјесно указују на потребу подизања нивоа контроле квалитета и надзора над радом како рачуновођа тако и ревизора, како би се поузданост и транспарентност финансијских извјештаја побољшала јер је то у интересу многих интерних и екстерних корисника. Јер, да би се уопште могле доносити рационалне финансијске и инвестиционе одлуке, подаци презентовани у финансијским извјештајима морају бити реално приказани како би били предмет независне ревизије од које се такође очекује подизање квалитета на виши ниво. Истраживање и добијени резултати такође су показали потребу за додатном едукацијом и подизањем свијести о важности квалитета финансијских извјештаја како би се рачуноводствена и ревизорска професија боље упознала с материјом и проблематиком креативног рачуноводства.

У раду су на практичним примјерима илустровани креативни поступци на најважнијим билансним позицијама и њихови ефекти на финансијске извјештаје с аспекта пореза, ликвидности и профитабилности што свакако може бити корисно широком кругу корисника код финансијске анализе извјештаја. Идеалан модел

детекције заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима не постоји, али модел дискреционог обрачуна који смо развили моћи ће послужити као основа за конструкцију неких будућих модела који би повећали праг поузданости и прецизности.

Убијеђени смо да би развијање професије форензичког рачуновође у будућности могло добити веома успјешан вид борбе против креативног и манипулативног рачуноводства.

Емпириска сазнања и неке нове чињенице до којих смо дошли истражујући креативно рачуноводство и његов утицај на квалитет финансијског извјештавања може послужити не само академској заједници него и свим заинтересованим странама и корисницима финансијских извјештаја (регулатору, професионалним удружењима, пореским органима, повјериоцима, инвеститорима, менаџерима, власницима, јавности) као полазна основа за даља истраживања у овој области.

ЗАКЉУЧАК

Будући да креативно рачуноводство често не крши законску регулативу, поставља се питање да ли је оно добро или лоше. Одговор на ово питање зависи од мотива, сврхе и циљева његове примјене. На сликовит начин описао је то Bhasin (*Bhasin, 2016*) који каже: „Креативно рачуноводство је попут мача са двије оштрице – менаџмент може да га употреби у позитивном смислу или га може злоупотријебити. Из тог разлога жеља менаџмента је да финансијску слику компаније представи у што бољем светлу, а за реперкусију може имати потпуни губитак имиџа и угледа компаније“.

За креативно рачуноводство не може се рећи да је нелегално/незаконито, али зато се може дискутовати о томе да ли је оно етично или не. Ово из разлога што се намеће следеће питање: уколико је креативно рачуноводство заступљено у билансима извјештајног ентитета, да ли је тиме испуњена главна сврха финансијског извјешавања, односно да ли су ти финансијски извјештаји реални и дају ли истинит и фер приказ билансних позиција?

Како су показали резултати истраживања које смо спровели, а то су показала и слична истраживања у свијету, менаџери су ти који најчешће посежу за креативним рачуноводственим поступцима и манипулацијама. Узимајући ове податке у обзир, оправдано се намеће закључак да је рачуноводствена професија под јаким притиском менаџерских структура што имплицира да се придржавање етичког кодекса рачуновође све више доводи у питање.

Иако је начело опрезности једно од можда и најважнијих начела уредног билансирања јер захтијева да се финансијски резултат опрезно одмјерава, стиче се утисак да су међународни рачуноводствени стандарди занемарили управо ово начело, иако се на њега позивају. Занемаривање кључних рачуноводствених принципа отвара простор за „креирање“ нереално високих финансијских резултата. Управо флексибилност МСФИ/МРС и остављање могућности избора између одређених рачуноводствених политика и процјена створили су простор за могуће рачуноводствене манипулације и утицај на обликовање финансијских извјештаја. Захваљујући овој слободи избора, менаџменту је на неки начин омогућено управљање финансијским резултатом навише или наниже у зависности од интереса. Ако ово узмемо у обзир, онда се оправдано поставља питање да ли су финансијски извјештаји поуздана информациона подлога за доношење пословних одлука.

Исто тако, ако узмемо у обзир да се веома битне државне одлуке и стратегије базирају на презентованим информацијама и показатељима из финансијских извјештаја, није тешко закључити колико је истинито и објективно финансијско извјештавање императив. Јер, свака дисторзија финансијских информација у односу на економску реалност доприноси повећању ризика од доношења погрешних економских одлука. С тим у вези неспорна је потреба јачања кредитабилитета рачуноводствене и ревизорске професије као императив заштите јавног интереса. Осим тога, намеће се потреба и за подизањем степена контроле квалитета рада и надзора над радом како рачуноводствене тако и ревизорске професије, јер само на тај начин можемо очекивати враћање повјерења кориснику у транспарентност и истинитост финансијских извјештаја.

Када је ријеч о јачању кредитабилитета рачуноводствене и ревизорске професије, *Bhasin* (2016) наглашава улогу форензичког рачуновође, који може дати огроман допринос подизању повјерења у финансијско извјештавање. Управо би форензичко рачуноводство могло да буде рјешење проблема, односно моћно оружје у борби против манипулација и превара. Штавише, многи релевантни аутори тврде да ће се форензичко рачуноводство у будућности наћи на листи 20 најважнијих и најтраженијих професија пошто квалитетна интерна и екстерна ревизија имају значајну улогу у детекцији и спречавању креативног рачуноводства.

Многи аутори сматрају да је увођење концепта фер вриједности, између остalog, омогућило развој креативног рачуноводства што погодује менаџменту који све мање размишља како да оствари што бољи резултат, а све чешће како да га искаже у што већем износу.

Као што смо се могли увјерити током израде ове докторске дисертације, импликације креативне рачуноводствене праксе су негативне и забрињавајуће. Савремене пословне преваре добар су разлог да се рачуновође и ревизори, али и контролни органи додатно едукују како би се упознали са појавним облицима креативног рачуноводства и како би могли да дају свој максимум у његовом сузбијању и спречавању. Јер, сасвим је извесно да се пред рачуноводствену и ревизорску професију у будућности поставља један од највећих и најозбиљнијих изазова – етички изазов. Стога ћу бити веома задовољан уколико ова докторска дисертација бар дјелимично заинтересује будуће истраживаче како би се квалитет финансијског извјештавања довео до жељеног савршенства.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

1. Amat, O. & Gowthorpe, C. (2004). *Creative Accounting: Nature, Incidence and Ethical Issue*. Barcelona: UPF Working Paper
2. Castell, R., & Pasqualini, F. (1995). *Audit commissioner*. Paris: Economica
3. Grant, M. R. & Visconti, M. (2006). *The Strategic Background to Corporate Accounting Scandals*. USA: Long Range Planing
4. Griffiths, I. (1986). *Creative Accounting*. London: Irwin
5. Griffiths, I. (1995). *New Creative Accounting*. London: Macmillan
6. Jameson, M. (1988). A practical guide to creative accounting. London. Kogan Page
7. Ketz, E. (2003). *Hidden Financial Risk*. USA: John Wiley and Sons. Inc.
8. Mathews, M. R. & Perera, M. H. B. (1996). *Accounting Theory and Development*. Melbourne: Nelson–ITPC.
9. Mulford, W. C. & Comiskey, E. E. (2002). *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*. New York: John Wiley and Sons. Inc.
10. Schilit, H. (2002). *Financial Shenanigans: How To Detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial reports*. USA: McGraw Hill
11. Smith, T. (1996). *Accounting for growth – Stripping the camouflage from company accounts*. London: Century Business
12. Stolowy, H., Lebas, J. M. & Ding, Y. (2013). *Financial accounting and reporting: A Global Perspective*. Andover: Cengage Learning
13. White, G., Sondi, A. & Fried, D. (2003). *The Analysis and Use of Financial Statements*. USA: John Wiley and Sons. Inc.
14. Белак, В. (2011). *Пословна форензика и форензичко рачуновођство*, Загреб: Belak Excellens d.o.o.
15. Кнежевић, Г., Станишић, Н. & Миздраковић, В. (2013). *Анализа финансијских извјештаја*, Универзитет Сингидунум, Београд
16. Кондић, Н., Божић, Р. (2012). *Ревизија финансијских извјештаја – водич кроз практичну ревизију*. Економски факултет Универзитета у Бањој Луци и Финрар д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
17. Ловрић, М., Комић, Ј. и Стевић, С. (2006). *Статистичка анализа – методи и примјена*. Економски факултет Бања Лука, Бања Лука

18. Микеревић, Д. (2018). *Финансијски менаџмент*, Економски факултет у Бањој Луци и Финрар д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
19. Микеревић, Д. (2005). *Корпоративне финансије*, Економски факултет у Бањој Луци и Финрар д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
20. Петковић, А. (2010). *Форензичка ревизија – Криминалне радње у финансијским извештајима*. Пролетер а.д. Бачеј, Нови Сад
21. Пиљић, Ј. (2012). *Анализа финансијских извештаја – Утицај избора и примјене рачуноводствених политика на финансијски положај и успјешност пословања господарског друштва*. Off-Set, Тузла
22. Сердаревић, Н. (2011). *Детерминанте квалитета рачуноводствене информације*, Економски факултет, Зеница
23. Trotman, M. (1993). *Comptabilité britannique, mod d'emploi*, Economica, Paris
24. Тодоровић, З. & Тодоровић, И. (2015). Методологија научног истраживања у економији, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука

Публикације

25. Association of Certified Fraud Examiners (2014). *Reporting the nations on occupational fraud and abuse – 2014 Global fraud study*
26. Dechow, M. P., Ge, W., Larson, R. C. & Sloan, G. R. (2011). *Predicting Material Accounting Misstatements*. Contemporary Accounting Research
27. Floyd, J. J. (2003). *An Analysis of Restatement Matters: Rules, Errors, Ethics for the Five Years Ended December 31*. Huron Consulting Group
28. International Federation of Accountants (2009). *Међународни стандарди финансијског извештавања*. Савез рачуновођа и ревизора Србије
29. International Federation of Accountants (2009). *Међународни стандарди финансијског извештавања (IFRS) за мале и средње ентитете (SME)*. Савез рачуновођа и ревизора Србије
30. International Federation of Accountants (2010). *Handbook of International Quality Control, Auditing Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements*, Volume I

31. International Federation of Accountants (2013). *Међународни стандарди, саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих увјеравања и сродних услуга*. Савез рачуновођа и ревизора Србије
32. Price Waterhouse Coopers (2014). *Global Economic Crime Survey*
33. Tang, Q., Chen, H. & Lin, Z. (2008). *Financial Reporting Quality and Investor Protection: A Global Investigation*. SSRN working paper
34. Tassadaq, F. & Malik, A. Q. (2015). *Creative Accounting and Financial Reporting: Model Development and Empirical Testing*, International Journal of Economics and Financial Issues
35. The Committee of Sponsoring Organisations of the Treadway Commission. (1997). *Fraudulent financial reporting: 1987–1997 - An analysis of U.S. public companies*.

Научни и стручни радови

36. Akenbor, C. O. & Ibanichuka, E. A. L. (2012). *Creative accounting practices in Nigerian banks*. African Research Review, 6(3), 23–41.
37. Al Momamani, M. A. (2013). *The effect of auditors' ethics on their detection of creative accounting practices: A field study*. International Journal of Business and Management, 8(13), 118–136.
38. Algharaballi, E. (2012). *Listing year discretionary accruals by Kuwaiti shareholding closed companies (KSCCs)*. International Conference on Business, Economics, Management and Behavioral Sciences (ICBEMBS'2012). Dubai. 527–532.
39. Ali, S. M., Salleh, N. M., & Hassan, M. S. (2008). *Ownership structure and earnings management in Malaysian listed companies: the size effect*. Asian Journal of Business and Accounting, 1 (2), 89–116.
40. Arnedo, L., Lizarraga F. & Sanchez S. (2008). *Discretionary accruals and auditor behavior in code-law contexts: An application to failing Spanish firms*. European Accounting Review, 17(4), 641–666.
41. Balaciu, D. E., Bogdan, V., Mester, I. T., & Gherai, D. (2012). *Empirical evidences of romanian auditors' behavior regarding creative accounting practices*. Accounting and Management Information Systems, 11(2), 213–238.

42. Balaciu, E. D., Bogdan V., Mester T. I. & Gherai D. (2012). *Empirical evidences of Romanian auditors` behavior regarding creative accounting practices*. Accounting and Management Information Systems, 11(2), 213–238.
43. Baralexis, S. (2004). *Creative accounting ins small advancing countries: The Greek case*, Managerial auditing journal, vol. 19, 440–461.
44. Barnea, A., Ronen J., Sadan S. (1976). *Classificatory Smoothing of Income with Extraordinary Items*, Accounting Review, January 1976, 110–122.
45. Bartov, E., Gul, A. F., i Tsui, J. S. L. (2001). *Discretionary-accruals models and audit qualifications*. Journal of Accounting and Economics, 30 (3), 421–452.
46. Barthes De Ruyer, G., & Gelard, G. (1992). *Abuse of law: A weapon against creative accounting*. Revue. Française de Comptabilitén, 238, 31–35.
47. Beatty, A. L., Ke, B. & K. R. Petroni K. R. (2002). *Earnings management to avoid earnings declines across publicly and privately held banks*. The Accounting Review 77(3): 547–570.
48. Beneish, M. D. (1991). *The Detection of earnings manipulation*. Financial Analysts Journal, 55(5), 24–36.
49. Bhasin, Madan Lal (2013). *Corporate accounting fraud: A case study of Satyam Computers Limited*, Open Journal of Accounting, 2(2), 26–38. Преузето: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676467
50. Bhasin, Madan Lal (2016). *Survey of Creative Accounting Practices: An Empirical Study*, Wulfenia journal, Klagenfurt, Austria, 23 (1), 143–162.
51. Bhattacharya, U., Daouk, H. & Welker M. (2003). *The world price of earnings opacity*. The Accounting Review 78 (3): 641–678.
52. Biurrun, V. & Rudolf, M. (2010). *Mitigating Bank Earnings Management – The Role of Regulation and Supervision*. Social Science Research Network, Working Paper: WHU-Otto Beisheim School of Management, 1–30.
53. Blake, J. & Amat, O. (2000). *The ethics of creative accounting – some Spanish evidence*. Business Ethics a European Review, 136–142.
54. Burgstahler, D. & Eames, M. (2003). *Earnings management to avoid losses and earnings decreases: are analysts fooled?* Contemporary Accounting Research 20: 253–294.
55. Burgstahler, D, Hail, L. & Leuz, C. (2006). *The importance of reporting incentives: earnings management in European private and public firms*. The Accounting Review 81(5): 983–1016.

56. Burgstahler, D. & Dichev, I. (1997). *Earnings management to avoid earnings decreases and losses*. Journal of Accounting and Economics 24: 99–126.
57. C. Mulford and M. Ely (2003). *Excess Cash Margin and the S&P 100* (Atlanta, GA: Georgia Tech Financial Analysis Lab)
58. C. Mulford, E. Comiskey (2002). *The financial number games, Detecting creative accounting practise*, John Wiley&Sos
59. C. Mulford, E. Comiskey: *The financial number games, Detecting creative accounting practise*, John Wiley&Sos, Inc 2002.
60. Carcello, J. & Nagy, A. (2003). *Auditor industry specialization and fraudulent financial reporting*. Working paper, University of Tennessee and John Carroll University
61. Carey, P. & Simnett, R. (2006). *Audit partner tenure and audit quality*. The Accounting Review, 81 (3), 653–676.
62. Chang, R. D., Shen, W. H. A. & Fang, C. J. (2008). *Discretionary Loan Loss Provisions and earnings management for The Banking Industry*. International Business & Economics Research Journal, 7(3), 9–20.
63. Chen, C. J. P., Su, X. & Zhao R. (2000). *An emerging market's reaction to initial modified audit opinions: evidence from the Shanghai Stock Exchange*. Contemporary Accounting Research 17, 429–455.
64. Choi, J. H., Kim, C. F., Kim, J. B. & Zang, Y. (2010). *Do abnormally high audit fees impair audit quality*. Auditing: A Journal of Practice and Theory, 29 (1), 73–97.
65. Chow, C. & Rice S. (1982). *Qualified audit opinions and auditor switching*. The Accounting Review, 57(2), 326–335.
66. D'Amico, E., & Mafrolla, P. (2013). *The importance of earnings management detection models to identify fraud: a case from Italian listed firms*. Journal of Modern Accounting and Auditing, 9 (1), 68–75.
67. Dafinescu, V. & Pășcoi, C. (2011). Accounts Manipulation, Anale. Seria Științe Economice. Timișoara, Editura Eurostampă, 761–765.
68. DeAngelo, H., DeAngelo, L. & D. Skinner, D. (1996). *Reversal of fortune: dividend signaling and the disappearance of sustained earnings growth*. Journal of Financial Economics 40: 341–371.
69. DeAngelo, L. (1981a). *Auditor independence, 'low-balling,' and disclosure regulation*. Journal of Accounting and Economics 3: 113–127.

70. DeAngelo, L. (1981b). *Auditor size and audit quality*. Journal of Accounting and Economics 3: 183–189.
71. DeAngelo, L. E. (1986). *Accounting numbers as market valuation substitutes: a study of management buyouts of public stockholders*. Accounting Review, 61 (3), 400–420.
72. Dechow, P., Ge, W., Larson, C. и Sloan, R. (2011). *Predicting Materijal Accounting Manipulations*, Contemporary Accounting Research, Vol. 28, No. 1
73. Dechow, P. M., Sloan, R. G. и Sweeney, A. P. (1995). *Detecting earnings management*. The Accounting Review, 70 (2), 193–225.
74. Diana, B., and Madalina, P. C. (2007). *Is creative accounting a form of manipulation?*, Economic Science Series, Annals of the University of Oradea, 17(3), 935–940.
75. Dopuch, N. & Simunic, D. (1980). *The nature of competition in the auditing profession: a descriptive and normative view*. The Illinois Auditing Symposium
76. Dopuch, N., Holthausen, R. & Leftwich, R. (1986). *Abnormal stock returns associated with media disclosures of 'subject to' qualified audit opinions*. Journal of Accounting and Economics 8, 93–117.
77. Dumitru, M. & Florin, B.A. (2008). *Study Regarding The Quality Of The True And Fair View Supplied By The Financial Statements From Financial Auditor'S Point Of View*, *Annals of Faculty of Economics*, University of Oradea, Faculty of Economics, vol. 3(1), 1298–1309.
78. Duru, K. & Tsitidis, A. (2013). *Managerial Incentives and earning management: An Empirical Examination of the Income Smoothing in the Nordic Banking Industry*. Uppsala University, 1–53.
79. Elisabeta, B. D., Lucian, C. Teodora, M. I. & Victoria, B. (2014). *Accounting manipulation: An empirical study regarding managers` behaviour*, Annals of the University of Oradea, Economic Science Series, 23(1), 554–562.
80. Ernest G. Jeni, Georg Nidermajer (1934), *Злоупотреба у књиговодству – Патологија у књиговодству*, Београд (превео Борислав Б. Тодоровић, Институт за економику и финансије, Београд, 2005)
81. Fagbemi, O. T. & Olaoye, A. J. (2014). *Cosmetic accounting: a review of literature and perception of accountants' in Nigeria*. Journal of Poverty, Investment and Development, 3, 85–90.
82. Fawzi, S. M., (2014). *Naive investor hypothesis application in Jordan*. Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 5 (11), 232–253.

83. Firth, M. (1978). *Qualified audit reports: their impact on investment decisions*. *The Accounting Review*, 53(3), 642–650.
84. Florin Constantin, D. (2012). Creative accounting through the policies and accounting options. *Anale. Seria Stiinte Economice. Timisoara*, 18, 180–184.
85. Francis, J. R. & Krishnan, J. (1999). *Accounting accruals and auditor reporting conservatism*. *Contemporary Accounting Research*, 16(1): 135–165.
86. Gehlot, R., Lama, S. & Yadav, C. (2014). *Impact of creative accounting in the financial reporting framework: a study in the Indian context*, *Review of Research Journal*, 4(3), 1–9.
87. George, M. & Furstenberg, V. (2006). *Consumption smoothing across states and time: International insurance versus foreign loans*. *Journal of Policy Modeling*, 28, 1–23.
88. Gordon, H. & Myers, P. T. (1996). *The Income Smoothing Hypothesis Revisited*. *Journal of management and Finance*, 12, 28–40.
89. Graham, J. R., C. R. Harvey, & S. Rajgopal. (2005). *The economic implications of corporate financial reporting*. *Journal of Accounting and Economics*, 40, 3–73.
90. Hamad, M. M. A. (2014). *The role of auditing in reduction the creative accounting effects on the financial data of the Iraqi companies*, *Al Kut Journal of Economics Administrative Sciences*, 1 (16), 260–282.
91. Hamid, F. Z. A., Shafie, R., Othman, Z., Hussin, W. N. W. & Fadzil, F. H. (2013). *Cooking the books: the case of Malaysian listed companies*. *International Journal of Business and Social Science*, 4(13). 179–186.
92. Healy, P & Wahlen, J. M. (1999). *A review of the earnings management literature and its implications for standard setting*. *Accounting Horizons*, 13, 365–383.
93. Healy, P. M. (1985). *The effect of bonus schemes on accounting decisions*. *Journal of Accounting and Economics*, 7 (1–3), 85–107.
94. Hedström, A., & Shekou, T. (2011). *A comparative study of models to reveal earnings management – at Stockholm exchange market from year 2000–2009*. University College Södertörn Flemingsberg. School of Business Studies. Swedish. Bachelor's thesis. Преузето 23. 3. 2020. ca cajra: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:423745/FULLTEXT01.pdf>
95. Hepworth, S. R. (1953). *Smoothing periodic income*, *The Accounting Review*, 28(1), 32–39.
96. Herbohn, K. & Ragunathan V. (2008). *Auditor reporting and earnings management: Some additional evidence*. *Accounting and Finance*, 48(1), 575–601.

97. Hermann, D. & Inoue, T. (1996). *Income smoothing and incentives by operating condition: an empirical test using depreciation changes in Japan*, Journal of International Accounting Auditing and Taxation, 5(2), 161–78.
98. Hosh, N., Matowanyik, K. & Chinoda, T. (2013). Detection of Creative Accounting Related Frauds in the Zimbabwean Cotton Industry – The Internal Auditor's Role: Evidence From One Large Cotton Company, Research Journal of Finance and Accounting, 4(7), 42–44.
99. Ibanichuka, E. A. L., & Ihendinihu, J. U. (2012). *Creative accounting and implication for dividend payout of companies in the financial sub-sector of Nigerian economy*. Mediterranean Journal of Social Sciences, 3(15), 125–139.
100. Ijeoma, N. & Aronu, C. O. (2013). *The contribution of creative accounting on economic development*. International Journal of Scientific and Engineering Research, 4(9), 2499–2502.
101. Jacob, J. & Jorgensen B. N. (2007). *Earnings management and accounting income aggregation*. Journal of Accounting and Economics 43: 369–390.
102. Jain, P. & Godha, A. (2014). *Role of creative accounting in financial scandals: an exploratory study of some high profile companies*, Pezzottaite Journals, 4(3), 1957–1964.
103. Johl, S., Jubb, A. C. & Houghton, A. K. (2007). *Earning management and the audit opinion: evidence from Malaysia*. Managerial Auditing Journal, 22 (7), 688–715.
104. Jones, J. J. (1991). *Earnings management during import relief investigations*. Journal of Accounting Research, 29 (2), 193–228.
105. Kanda, R. (2000). *Window dressing in financial practices*, Jurnal of Business and Management, 63–71.
106. Kassem, R. (2012). *Earnings Management and Financial Reporting Fraud: Can External Auditors Spot the Difference?*, American Journal of Business and Management, vol.1, no.1, 30–33.
107. Кнежевић, Г., Миздраковић, Б. & Аређина, Н. (2012). *Management as cause and instrument of creative accounting suppression*, Journal for Theory and Practice of Management, 103–110.
108. KPMG (2006), *Forensic Fraud Survey*
109. Krishnan, G. V. (2003). *Does Big 6 auditor industry expertise constrain earnings management?* Accounting Horizons 17 (Supplement): 1–16.

110. Lainez, J. & Callao, S. (1999). *Contabilidad creativa*. Madrid: Editorial Civitas, 1–20.
111. Lee, T.H., Md All, A. & Gloeck, J.D. (2008). *A study of auditors' responsibility for fraud detection in Malaysia*, Southern African Journal of Accountability and Auditing Research, Volume 8, Issue 1, 27–34.
112. Leuz, C., Nanda, D. & Wysocki P.D. (2003). *Earnings management and investor protection: an international comparison*. Journal of Financial Economics 69: 505–527.
113. Lobo, J. G. & Zhou, J. (2001). *Disclosure quality and earnings management*. Asia – Pacific Journal of Accounting & Economics, 8(1), 1–20.
114. Mamo, J. & Aliaj, A. (2014). *Accounting manipulation and its effects in the financial statements of Albanian entities*, Interdisciplinary Journal of Research and Development, I (2), 55–60.
115. Marin, A. M. & Lesconi - Frumusanu, N. M. (2015). *The professional accountants perception on creative accounting*, Journal of Business Management and Applied Economics, 4 (6), ПРЕУЗЕТО:http://jbmae.scientificpapers.org/wp-content/files/2127_The_Professional_Accountants_Perception.pdf
116. Matis, D., Beatrice, V. A., Negrea, L., i Sucala, L. (2010). *Jones, Dechow and Kasznik models significance in the Romanian economic environment*. Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, 12 (1), 253–266.
117. McNichols, M. (2000). *Research design issues in earnings management studies*. Journal of Accounting and Public Policy, 19, 313–345.
118. McNichols, M., & Wilson, G. P. (1988). *Evidence of earnings management from the provision for bad debts*. Journal of Accounting Research, 26 (3), 1–31.
119. Mirdala, R., Mizdraković, V., Arežina, N., & Stefanović, D. (2014). *Creative accounting: from creativity to misuse*, Finiz, 5–7.
120. Modum, U., Ugwoke, R. O., Onyeanu, E. O., Modebe, N. J., Kodjo, S. N., & Odoh, L. C. (2014). *The effect of creative accounting on audit failure: The case of manufacturing companies quoted on the Nigerian Stock Exchange*. Journal of Accounting and Financial Research (IJAFMR), 4(1), 9–14.
121. Mohammad, W. M. W., Zaini, M. R. & Wasiuzzaman, S. (2011). *A Panel Data Analysis of the Relationship between earnings management, Loan Loss Provision, Dividend and Bank Risks*. Journal of Business and Policy Research 6(1): 46–56.
122. Mohammed, R., Salih L. G. A. & Inguva. S. (2009). *Evaluating Financial Evidences and Early Detection of Financial Shenanigans – A study on United Arab*

Emirate,

https://www.researchgate.net/profile/Srinivas_Inguva/publication/265245204_Evaluating_Financial_Evidences_and_Early_Detection_of_Financial_Shenanigans_-_A_study_on_United_Arab_Emirates/links/552855510cf29b22c9bc9c42.pdf

123. Mulford, C., Comiskey, E. (2005). *Creative cash flow Reporting, Ucovering Sustainable Financial Performance*, John Wiley&Sons, New Jersey
124. Mulford, W. Charles and Comiskey, Eugene, E. (2002.) *The financial numbers game: detecting creative accounting practices*. John Wiley&Sons Incorporated
125. Nafea, S., Vakilifard, H. & Fathollahi, J. (2013) *A Survey of the Relationship between Income Smoothing and Stock Market Prices and Financial Ratios in Accepted Firms in Teheran Stock Exchange*. Journal of Life Science and Biomedicine, 3(2), 135–139.
126. Niskanen, J. & Keloharju, M. (2000). *Earning cosmetics in a tax-driven accounting environment: evidence from Finnish public firms*, The European Accounting Review, 9(3), 443–452.
127. Nyabuti, V. O., Memba, F. & Chege, C. N. (2016). *Influence of creative accounting practices on the financial performance of companies listed in the nairobi securities exchange in Kenya*, International Journal of Management and Commerce Innovations, 3(2), 45–59.
128. Odia, J. O. & Ogiedu, K. O. (2013). *Corporate governance, regulatory agency and creative accounting practices in Nigeria*. Mediterranean Journal of Social Sciences, 4(3), 55–66
129. Ohlson, J. A. (1980). *Financial Ration and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy*. Journal of accounting Research, 18 (1), 109–131.
130. Okoye, I. E. & Alao, B. B. (2008). *The ethics of creative accounting in financial reporting: The challenges of regulatory agencies in Nigeria*. The Certified National Accountant – A quarterly journal of association of national accountants of Nigeria, 16(1), 45–55.
131. Palmrose, Z. (1988). *An analysis of Auditor Litigation and Audit Service Quality*. The Accounting Review, 63 (1), 55–73.
132. Patnaik, B. C. M., Satpathy, I. & Das, C. (2014). *Creative accounting window dressing: An empirical analysis*, International Journal of Management, 5(2), 61–68.
133. Peasnell, K. V., Pope, P. F., u Young, S. (2005). *Board monitoring and earnings management: do outside directors influence abnormal accruals?*. Journal of Business, Finance and Accounting, 32 (7–8), 1311–1346.

134. Popescu, L. M. & Nisulescu, I. A. (2013). *Detecting creative accounting practices and their impact on the quality of information presented in financial statements*. Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology. Преузето: http://www.scientificpapers.org/wp-content/files/1438_Nisulescu-Detecting_Creative_Accounting_Practices_and_Their_Impact_on_the_Quality_of_Information_Presented_in_Financial_Statements.pdf
135. Rahman, A. R., & Ali, F. (2006). *Board, audit committee, culture and earnings management: Malaysian evidence*. Managerial Auditing Journal, 21 (7), 783–804.
136. Rajput, M. S. (2014). *Creative accounting: some aspects*, International Journal of Business and Administration Research Review, 2(4), 193–199.
137. Renu & Aggarwal (2014). *Creative accounting: a negative aspect of accounting*, International Journal of Applied Research Studies, 3(5), 1–8.
138. Rozidi, M. S. R. A., Nor, N. A. M., Aziz, N. A., Rosli, N. A., & Mohaiyadin, N. M. H. (2015). *Relationship between Auditors' Ethical Judgments, Quality of Financial Reporting and Auditors' Attitude towards Creative Accounting: Malaysia Empirical Evidence*, International Journal of Business, Humanities and Technology, 5(3), 81–87.
139. Salome, E. N., Ifeanyi, O. M., Ezemoyih, C. M., and Echezonachi, O. E. (2012). *The Effect of Creative Accounting on the Job Performance of Accountants (Auditors) in Reporting Financial Statement in Nigeria*. Kuwait Chapter of the Arabian Journal of Business and Management Review, 1(9), 1–30.
140. Sanusi, B. & Izedonmi, F. (2014). *Nigerian Commercial Banks and Creative Accounting Practices*, Journal of Mathematical Finance, 4, 75–83.
141. Schwab, H. (2007). *Биланчна козметика и препознавање лажних успеха*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 49–51.
142. Sen, D. K. & Inanga, E. L. (2005). *Creative Accounting in Bangladesh and Global Perspective*, Partners' Conference Program Book, Partners' Conference, Maastricht School of Management , The Netherlands (July 6-8), 75–87.
143. Sengupta, P. & Shen, M. (2007). *Can accruals quality explain auditors' decision making? The impact of accruals quality on audit fees, going concern opinions and auditor change*. Преузето 23. 3. 2020. са сајта: <http://ssrn.com/abstract=1178282>
150. Shah, A.K. (1998). *Exploring the influences and constraints on creative accounting in the United Kingdom*. The European Accounting Review, 7 (1), 83–104.

151. Shah, S. Z. A. & Butt, S. (2011). *Creative Accounting: a tool to help companies in a crisis or a practice to land them into crises*. International Conference on Business and Economics Research, IPEDR, 16, 96–102.
152. Sherman, H., Young, D, David, S., Collingwood, H. (2003) *Profits you can trust: spotting&surviving accounting landmines*. Financial times prentice hall
153. Stirbu, D., Moraru, M., Farcane, N., Blidisel, R. & Popa, A. (2009). *Fraud and Error. Auditor's Responsibility Levels*, Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, Faculty of Sciences, "1 Decembrie 1918" University, Alba Iulia, 11(1), 1–5.
154. Susmuş, T. & Demirhan, A. P. D. D. (2013). *Creative accounting: a brief history and conceptual framework*. Academic sight/akademik bakış, 1–20.
155. Tariverdi, Y., Moradzadehafard, M. & Rostami, M. (2012). *The effect of earnings management on the quality of financial reporting*. African Journal of Business Management, 6(12), 4603–4611.
156. Teoh, S. H. & Wong, T. J. (1993). Perceived Auditor Quality and the Earnings Response Coefficient. *The Accounting Review*, 68 (2) , 346–367.
157. Tsipouridou, G. & Spathis, C. (2014). *Audit opinion and earnings management: Evidence from Greece*. Accounting Forum, 38(1), 38– 54.
158. Van Peursem, K. A., Zhou, M., Flood, T., & Buttimore, J. (2007). *Three cases of corporate fraud: an audit perspective*, Department of Accounting Working Paper Series, number 94. Hamilton, New Zealand: University of Waikato
159. Wokukwu, K., (2015). *Creative Accounting: unethical accounting and financial practices designed to boot earnings and to meet financial market expectations*, *Journal of Business and Economic Policy*, 2(1), 39–48.
160. Xie, B., Davidson N. W. & DaDalt, J. P. (2003). *Earnings management and corporate governance: The roles of the board and the audit committee*. *Journal of Corporate Finance*, 9(3), 295–316.
161. Yadav, B. (2014). *Creative Accounting: an empirical study from professional perspective*, *International Journal of Management and Social Sciences Research*, 3(1), 38–53.
162. Yadav, B., Kumar, A., & Bhatia, B. S. (2014). *Concept of creative accounting and its different tools*, *International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR)*, 3(2), 66–74.
163. Yaping, N. (2005). *The Theoretical Framework of earning management*, Canadian Social Science, vol. 1, 32–38.

164. Yasuda, Y., Okuda, S., & Konishi, M. (2004). *The Relationship between Bank Risk and earnings management: Evidence from Japan*. Review of Quantitative Finance and Accounting, 22, 233–248.
165. Zuca, M. & Ioanas, C. (2012). *Embellishment of financial statements through creative accounting policies and options*. Procedia – Social and Behavioral Sciences, 62, 347–351.
166. Бараћ А. Ж. & Клепо Т. (2006). *Features of accounts manipulations in Croatia*. Зборник радова Економског факултета Ријека, 24(2), 273–290.
167. Белак В. (2017). *Лажирање финансијских извјештаја, пријеваре и рачуноводствена форензика, Fircon d.o.o. Mostar*
168. Белак, В. (2008). *Креативно рачуноводство и његов утицај на финансијске извјештаје*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 13–23.
169. Белопавловић, Г., Стевановић, С. & Миновић, Ј. (2011). *Креативно рачуноводство – утицај на квалитет финансијског извјештавања*. Зборник радова међународног научног скупа ЕС-НБЕ 2011: Економска наука у функцији креирања новог пословног амбијента, 716–728.
170. Бешлић, И. (2016). *Примјена модела за откривање манипулативног финансијског извјештавања у ревизији*, Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици. Докторска дисертација.
171. Бешлић, И., Бешлић, Д., Јакшић, Д., Андрић, М. (2015). *Testing the Models for Detection of Earnings Management*. Industrija, 43(3), 55–79.
172. Брканић, В. (2009). *Билансна козметика – допуштена и недопуштена „креативност“ у финансијским и порезним извјешћима*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 48–56.
173. Видаковић, В. С. (2011). *Улога ревизије и форензичког рачуноводства у спречавању, откривању и истраживању рачуноводствених превара*. Зборник Универзитета EDUCONS за друштвене науке Нови Сад
174. Исаковић, К. Ш. & Делалић, А. (2014). *Креативно рачуноводство у привредним друштвима у БиХ*. Међународна научно стручна конференција – Форезника и превенција
175. Јакшић, Д. & Вуковић, Б. (2011). *Утицај кризе на манипулисање финансијским извјештајима*. Зборник радова XVI конгреса Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, 411–430.
176. Јовић, Д. (2014). *Лоши кредити и козметичко рачуноводство*. Транзиција, 30–46.

177. Кнежевић, Г., Станишић, Н., Миздраковић, В. (2013), *Анализа финансијских извјештаја*, Србија, Универзитет Сингидунум, Београд
178. Кондић, Н. & Пољашевић, Ј. (2015). *Адекватност питања која доводе до скретања пажње у ревизорском мишљењу у Републици Српској*. Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Mostaru, 174–188.
179. Кондић, Н. & Петровић, Н. (2017). *Интерна ревизија као фактор смањења ризика незаконитог пословања правног лица*. Зборник радова 12. Међународног симпозијума о корпоративном управљању, Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 283–298.
180. Кондић, Н. & Петровић, Н. (2012). *Одговорност интерне ревизије за откривање превара и криминалних радњи*. Зборник радова 16. конгреса Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, 367–383.
181. Малинић, Д. & Стевановић, Н. (2009). *Феноменологија биланса: информациона моћ, ризици и последице*. Економика предузећа, 63–89.
182. Малинић, Д. (2008). *Creative financial reporting as source of information risks*. Економика предузећа, 56(5–6), 182–193.
183. Малинић, Д. (2008). *Креативно финансијско извјештавање: мотиви, последице и етички изазови*. Зборник радова: Транзиција и послије у региону некадашње Југославије, Милочерски економски форум, Савез економиста Србије, 123–154.
184. Малинић, Д. (2009). *Препознавање билансних ризика*. Економика предузећа
185. Малинић, Д. (2009). *Савремени изазови интегралног истраживања квалитета финансијских извјештаја*. Економика предузећа, 138–155.
186. Малинић, Д. (2011). *Етичка димензија квалитета финансијског извјештавања*. Економика предузећа, 243–261.
187. Малинић, Д. (2015). *Критички осврт на садржину и структуру званичних финансијских извјештаја*, XLVI симпозијум Савеза рачуновођа и ревизора Србије, 30–59.
188. Мирдала, Р., Миздраковић, В., Арежина, Н. & Стефановић, Д. (2014). *Креативно рачуноводство: Од креативности до злоупотребе*. Финиз, 5–7.
189. Неговановић, М. (2010). *Креативно рачуноводство – I дио*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 38–46.
190. Неговановић, М. (2011). *Креативно рачуноводство и кривотоворење финансијских извјештаја – III дио*, Рачуноводство, ревизија и финансије 03/11

191. Неговановић, М. (2011). *Креативно рачуноводство – II дио*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 184–189.
192. Неговановић, М. (2011). *Креативно рачуноводство и кривотворење финансијских изјештаја – III дио*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 82–87.
193. Неговановић, М. (2011). *Откривање злоупотреба у финансијским изјештајима*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 48–57.
194. Oyinlola, A.O. (2010). The Role Of Auditors In Fraud Detection, Prevention And Reporting In Nigeria, Library Philosophy and Practice (e-journal) Преузето са: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/517?utm_source=digitalcommons.unl.edu%2Flibphilprac%2F517&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
195. Петковић, А. (2011). *Технике сачињавања лажних финансијских изјештаја*. Рачуноводство и ревизија, 137–146.
196. Петровић, З. (2013). *The influence of the independent audit of the financial statements of their quality*. Conference Paper [Singidunum University](#)
Преузето 23. 3. 2020. са сајта:
<http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/11924/Disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
Преузето 23. 3. 2020. са сајта:
<http://psrcentre.org/images/extraimages/13.%200112224.pdf>
Преузето: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812034969>
197. Стевановић, Н. (2011). *Финансијско-изјештајна одговорност у контексту ЕУ, међународног и новог домаћег регулаторног оквира*, Економика предузећа, 227–242.
198. Фригановић, М. (2008). *Креативно рачуноводство и управљање зарадама*. Пословни савјетник, 86–88.
199. Хузанић, Б. (2015). *Креативно рачуноводство и утицај на порезе*. Рачуноводство, ревизија и финансије, 26–33.
200. Шкарић Јовановић, К. (2007). *Креативно рачуноводство – мотиви, инструменти и последице*. Зборник радова XI конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, 51–70.
201. Шкарић Јовановић, К. (2009). *Форензичко рачуноводство – инструмент заштите интереса рачуноводствене јавности*, Зборник радова XIII конгреса Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, 11–31.

202. Шкарић Јовановић, К. (2013), *Креативно рачуноводство биланса*, Форезника пословања, Финрар д.о.о., Бања Лука, 37–86.
203. Шкарић Јовановић, К. (2015). Узроци комплексности и промјењивости нормативне основе и њен утицај на квалитет финансијског извјештавања, Зборник радова XIX конгреса Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, 11–31.
204. Шњегота, Д. (2010). *Примјена МСФИ кроз билансни контни оквир*, Економски факултет у Бањој Луци, Бања Лука

ПОПИС ТАБЕЛА

Табела 2.1: Преглед дефиниција креативног рачуноводства	18
Табела 2.2: Дефиниције подручја креативног рачуноводства	28
Табела 2.3: Биланс стања хипотетичког предузећа „Манипул“ д.о.о.	31
Табела 2.4: Системи и методе вредновања залиха (Шњегота, Д., 2010)	35
Табела 2.5: Промјене на залихама материјала у току 2018. године	36
Табела 2.6: Материјално-финансијска картица залиха материјала када се примјењује ФИФО метода	37
Табела 2.7: Материјално-финансијска картица залиха материјала када се примјењује ЛИФО метода.....	38
Табела 2.8: Материјално-финансијска картица залиха материјала када се примјењује метода пондерисане просјечне набавне цijене	40
Табела 2.9: Кретања прихода и потраживања компаније Earthgrains Co. у периоду 1997–2000. године	49
Табела 2.10: Биланс успјеха хипотетичког предузећа „Манипул“ д.о.о.....	81
Табела 2.11: Табеларни компаративни приказ позиција биланса стања, биланса успјеха и показатеља ликвидности предузећа Манипул прије и послије рекласификације опреме за 2019. годину.....	97
Табела 2.12: Извештај о новчаним токовима предузећа „Манипул“ д.о.о	103
Табела 2.13: Рацио показатељи засновани на новчаним токовима као индикатори манипулација у финансијским извјештајима	109
Табела 2.14: Хронологија критичних догађаја за Енрон у периоду од августа до децембра	113
Табела 2.15: Преглед рачуноводствених манипулација у компанији „Тусо“ (Белак, 2017).	120
Табела 2.16: Случај Тусо.....	121
Табела 3.1: Структура чланства Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске према професионално-стручним звањима и територијалној припадности чланова друштвима рачуновођа и ревизора	136
Табела 3.2: Регистар привредних друштава за ревизију у Републици Српској на дан 31. 12. 2019. године	137
Табела 4.1: Структура чланства Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске по друштвима 31. 12. 2019. године	151
Табела 4.2: Преглед валидности и територијалне заступљености прикупљених анкетних упитника.....	152
Табела 4.3: Упоредни преглед броја лиценцираних рачуновођа и ревизора и броја валидних анкетних упитника по градовима.....	153
Табела 4.4: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврђњама код анкетног питања бр. 11.....	165
Табела 4.5: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврђњама код анкетног питања бр. 12.....	170
Табела 4.6: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврђњама код анкетног питања бр. 14.....	179

Табела 4.7: Преглед привредних друштава за ревизију која су доставила Министарству финансија Републике Српске попуњене годишње упитнике за период 2016–2018. године	184
Табела 4.8: Преглед података о извршеним ревизијама са врстама издатог мишљења за период 2016–2018. године	185
Табела 4.9: Преглед података о броју ангажованих ревизора и оствареним приходима од пружања услуга ревизије за период 2016–2018. године	187
Табела 4.10: Преглед података о броју запослених и ангажованих овлашћених ревизора у привредним друштвима за ревизију у 2018. години.....	190
Табела 4.11: Модели за откривање манипулативног финансијског извјештавања (Бешлић, 2016)	193
Табела 4.12: Критеријум за избор узорка	209
Табела 4.13: Фреквенција предузећа према величини.....	211
Табела 4.14: Фреквенција предузећа према подручју дјелатности	212
Табела 4.15: Фреквенција привредних друштава према сједишту.....	213
Табела 4.16: Заступљености привредних друштава у узорку по мезорегијама.....	214
Табела 4.17: Фреквенција предузећа према врсти ревизорског мишљења	216
Табела 4.18: Фреквенција предузећа према присутности интерне ревизије/одбора за ревизију	216
Табела 4.19: Фреквенција предузећа према присутности интерне ревизије/одбора за ревизију и врсте ревизорског мишљења	217
Табела 4.20: Фреквенција предузећа према томе да ли је ревизију финансијских извјештаја радила ревизорска фирма из Big four или не	219
Табела 4.21: Дескриптивна статистика за све улазне економске варијабле	220
Табела 4.22: Резиме финансијских показатеља коришћених у развоју регресионог модела	223
Табела 4.23: Дескриптивна статистика за варијабле присутне у моделу	223
Табела 4.24: Излазна статистика анализе варијансе за модификовани Jones модел	223
Табела 4.25: Резултати вишеструке регресионе анализе	224
Табела 4.26: Резултати дјелимичне (парцијалне) корелационе анализе	225
Табела 4.27: Дескриптивна статистика за TACC, NDACC и DACC	226
Табела 4.28: Корелација између DACC-а, NDACC-а и TACC-а.....	226
Табела 4.29: DACC према појединим годинама посматрања	227
Табела 4.30: Дескриптивна статистика за DACC према регионалној локацији предузећа.....	227
Табела 4.31: Фреквенција привредних друштава према вриједности.....	228
Табела 4.32: Резултати T-теста за дискрециони обрачун према подручјима дјелатности	229
Табела 4.33: Резултати Omnibus F-теста за модел биномне логистичке регресије	230
Табела 4.34: Резултати регресионе анализе модела.....	231
Табела 4.35: Резултати корелационе анализе DACC и мишљења ревизора.....	231
Табела 4.36: Однос привредних друштава према врсти ревизорског мишљења и резултата појединачног T-теста.....	232

Табела 4.37: Резултати <i>T</i> -теста за дискреционо обрачун према врсти ревизорског мишљења (фирме „велике четворке“)	233
Табела 4.38: Резултати <i>Omnibus</i> тесла код групе предузећа код којих је ревизију обавиљала фирма „велике четворке“	233
Табела 4.39: Резултати биномне логистичке регресије (<i>DACC</i> и ревизорска мишљења фирм „велике четворке“)	234
Табела 4.40: Резултати <i>T</i> -теста за дискреционо обрачун према врсти ревизорског мишљења (фирме изван „велике четворке“)	234
Табела 4.41: Резултати <i>Omnibus</i> тесла код групе предузећа код којих је ревизију обављала фирма изван „велике четворке“	235
Табела 4.42: Резултати биномне логистичке регресије (<i>DACC</i> и ревизорска мишљења фирм изван „велике четворке“)	235
Табела 4.43: Корелација присуства интерне ревизије у привредним друштвима и коначног мишљења независне ревизије	236
Табела 4.44: Компилација истраживања и студија на тему креативног рачуноводства.....	237

ПОПИС ГРАФИКОНА

Графикон 2.1: Утицај вриједности залиха на позиције биланса стања	33
Графикон 2.2: Закључак картице материјалног књиговодства када је у примјени ФИФО метода	37
Графикон 2.3: Закључак картице материјалног књиговодства када је у примјени ЛИФО метода	39
Графикон 2.4: Закључак картице материјалног књиговодства када је у примјени ЛИФО метода	41
Графикон 2.5: Утицај преласка са једне на другу методу обрачуна утрошка залиха на висину: вриједности залиха у билансу стања, трошкова материјала, финансијског резултата и пореза на добит предузећа "Манипул"	42
Графикон 2.6: Утицај прејењивања/потијењивања потраживања с аспекта добитка, пореза и ликвидности	50
Графикон 2.7: Утицај класификације финансијских пласмана на билансне позиције	57
Графикон 2.8: Утицај прејењивања/потијењивања некретнина, постројења и опреме с аспекта расхода, пореза и добити	67
Графикон 2.9: Утицај прејењивања/потијењивања нематеријалних улагања с аспекта расхода, пореза и добити	73
Графикон 2.10: Утицај прејењивања/потијењивања резервисања и обавеза с аспекта расхода, пореза и добити	79
Графикон 2.11: Утицај прејењивања/потијењивања прихода с аспекта добитка, пореза и ликвидности	90
Графикон 2.12: Утицај пројене и промјене корисног вијека трајања некретнина, постројења и опреме на финансијски резултат извјештајног ентитета	95
Графикон 2.13: Случај Енрон	114
Графикон 2.14: Случај WorldCom	116
Графикон 2.15: Случај Пармалат	119
Графикон 2.16: Случај Bernard L. Madoff Investment Securities LLC	122
Графикон 4.1: Структура испитаника према полу	154
Графикон 4.2: Старосна структура испитаника	155
Графикон 4.3: Структура испитаника према стручној спреми	156
Графикон 4.4: Сектор запослења испитаника	156
Графикон 4.5: Занимање/подручје рада испитаника	157
Графикон 4.6: Професионално-стручна звања испитаника	158
Графикон 4.7: Структура испитаника који су се или се нису сусрели с појмом и поступцима креативног рачуноводства	159
Графикон 4.8: Показатељи у којој мјери креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијског извјештавања	161
Графикон 4.9: Одговори на питање ко је највише склон манипулисању финансијским извјештајима	162
Графикон 4.10: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 11 базирано на Ликертовој скали	166

Графикон 4.11: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 12 базирано на Ликертовој скали	171
Графикон 4.12: Преглед одговора и њихова структура по понуђеним тврђњама код анкетног питања бр. 13.....	175
Графикон 4.13: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 13 базирано на Ликертовој скали	176
Графикон 4.14: Графички приказ резултата (одговора) на анкетно питање бр. 14. базирано на Ликертовој скали	180
Графикон 4.15: Заступљеност привредних друштава у узорку по мезорегијама	215

ПОЈМОВНИК

1. Креативно рачуноводство, 18-21
2. Управљање добитком (*Earnings management*), 28
3. Изглађивање (уједначавање) добитка (*Income smoothing*), 28
4. Агресивно рачуноводство (*Aggressive accounting*), 28
5. Лажирање финансијских извјештаја (*fraudulent financial reporting*), 28
6. Залихе, 32
7. *ФИФО метода* (*first input = first output*), 36
8. *ЛИФО метода* (*last input = first output*), 38
9. *Метода пондерисане просјечне набавне цијене*, 39
10. Квалитет прихода, 109
11. Квалитет добитка, 109
12. Покриће капиталних издатака, 109
13. Покриће капитлних издатака након плаћања дивиденди, 109
14. Cash flow по акцији, 109
15. Покриће обавеза, 109
16. Вријеме отплате дуга, 109
17. Рацио ликвидности на бази нето новачног тока, 109
18. Готовински поврат на капитал, 109
19. Готовински поврат на укупна средства, 109
20. Ревизор, 139-140
21. Форензички рачуновођа, 280
22. Дискрециони модели обрачуна, 193
23. Вишеструки регресиони модели, 202
24. Jonson-ов модел, 194-200
25. Dechow модел, 198-199
26. Kasznik модел, 200-201

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Синиша Рајковић

Рођен је 26. маја 1986. године у Мркоњић Граду, где је завршио основну школу и Гимназију. Дипломирао је 2009. године на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци, одсјек Финансије, банкарство и осигурање, смијер Рачуноводство и ревизија. Постдипломски – магистарски студиј завршио је 2014. године на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци, смијер Финансијски менаџмент, одбраном магистарског рада на тему „Анализа ризика у функцији оцјене прихватљивости инвестиционог пројекта“. Од 2010. године запослен је у Савезу рачуновођа и ревизора Републике Српске где тренутно обавља послове шефа рачуноводства и самосталног стручног сарадника за савјетовање и едукацију за банке и осигуравајућа друштва и сертификоване форензичке рачуновође. Посједује сертификат и лиценцу „Сертификованог рачуновође“ и „Овлашћеног ревизора“. Ожењен је и отац једног дјетета.

Објављени радови

2011. „*Технике оцењивања исплативости улагања*“, Financing – научни часопис за економију 03/11, издавач – Финрар д.о.о. Бања Лука и Financing д.о.о. Брчко

2015. „*Монте Карло симулације у функцији анализе ризика инвестиционог пројекта*“, Financing – научни часопис за економију 02/15, издавач – Финрар д.о.о. Бања Лука и Financing д.о.о. Брчко

2016. „*Beneish M-score модел у функцији детекције рачуноводствених манипулација*“, Financing – научни часопис за економију 03/16, издавач – Финрар д.о.о. Бања Лука и Financing д.о.о. Брчко

2016. „*Хармонизација ентитетских закона о рачуноводству и ревизији – имплементација захтјева ЕУ директиве у локално законодавство*“, Зборник радова са 17. Међународног симпозијума у Сарајеву, Revicon д.о.о. Сарајево

2016. „Контрола квалитета ревизорске професије као фактор повећања кредитабилитета финансијског извјештавања у Републици Српској“, Зборник радова са 20. Међународног конгреса рачуноводствене и ревизорске професије у Републици Српској, Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица

2016. „Надзор над радом овлашћених ревизора и привредних друштава за ревизију у Босни и Херцеговини“, Зборник радова са 20. Међународног конгреса рачуноводствене и ревизорске професије у Црној Гори, Бечићи

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора дисертације

Синиша Рајковић

Датум, мјесто и држава рођења аутора

26.05.1986., Мркоњић Град, Босна и Херцеговина

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања

Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, 30.09.2009. године

Датум одбране мастер / магистарског рада аутора

29.12.2014. године

Наслов мастер / магистарског рада аутора

Анализа ризика у функцији оцјене прихватљивости инвестиционог пројекта

Академска титула коју је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада

Магистар економских наука

Академска титула коју је аутор стекао одбраном докторске дисертације

Доктор економских наука

Назив факултета/Академије на коме је докторска дисертација одбранјена

Економски факултет Универзитета у Бањој Луци

Назив докторске дисертације и датум одбране

Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској

Научна област дисертације према CERIF шифрарнику

S 192

Имена ментора и чланова комисије за одбрану докторске дисертације

Ментор: Проф. др Новак Кондић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци

Проф. др Драган Микеревић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци

Др Кристина Мијић, доцент, Економски факултет у Суботици Универзитета у Новом Саду

У Бањој Луци, дана 05.10.2020. године

ПРИЈЕДЛОГ	1.9. 2020		
Број	Број	Приједлог	Документ, година
161	1436	20	

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ:

ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 149. Закона о високом образовању (Службени гласник Републике Српске број: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16 и 31/18), члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци и члана 20. Статута Економског факултета, Наставно-научно вијеће Економског факултета Универзитета у Бањој Луци, на XIV сједници одржаној дана 16.07.2020. године, донијело је Одлуку број: 13/3.1129-XIV-3/20, о именовању Комисије за оцјену урађене докторске дисертације кандидата **mr Синише Рајковића** под називом: „**Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској**“.

У Комисију су именови:

1. Проф. др Новак Кондић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Рачуноводство и ревизија*, предсједник;
2. Проф. др Драган Микеревић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Пословне финансије*, члан;
3. Др Кристина Мијић, доцент, Економски факултет у Суботици Универзитета у Новом Саду, ужа научна област *Рачуноводство и ревизија*, члан.

Комисија је у предвиђеном року прегледала и оцјенила докторску дисертацију кандидата **mr Синише Рајковића** под називом: „**Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској**“, те о томе Наставно-научном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци подноси слједећи извјештај.

---

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ТЕЗЕ

Докторска дисертација кандидата mr Синише Рајковића, дипломирањог економисте, под насловом: „Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извештавања привредних друштава у Републици Српској“, написана је ћириличним писмом (Times New Roman, фонт 12, проред 1,5). Дисертација је написана на укупно 314 страница текста, од чега је 283 чистог текста, 14 страница литературе, 6 страница прилога, а преосталих 11 страница односи се на наслов, кључну документацијску информацију на српском и енглеском језику, садржај, посвету и захвале, те резиме на српском и енглеском језику. Дисертација је илустрована са 62 табеле и 31 графиконом. Укупан фонд литературе се састоји од 202 јединице. Докторска дисертација садржи: уводни дио, 4 поглавља (1. Појам, циљеви и поступци креативног рачуноводства, 2. Методологија истраживања, 3. Емпиријско истраживање утицаја креативног рачуноводства на поузданост (квалитет) финансијских извештаја, 4. Дискусија) и закључак.

У уводном (првом) дијелу докторске дисертације елабориран је научни проблем истраживања и образложена оправданост израде докторске дисертације. Поред тога, дефинисани су предмет истраживања, научни и друштвени циљеви као и хипотезе истраживања. Након основних методолошких поставки дисертације указано је на научне методе и технике истраживања које ће бити кориштене у раду, те је дата процјена очекиваног научног доприноса од проведеног емпиријског истраживања. На крају уводне целине дато је кратко образложение композиције докторске дисертације.

Након уводног дијела дисертације, у другом дијелу рада се на бази релевантне литературе указује на основне појмове који се користе у овој области где је дат преглед различитих приступа дефинисању креативног рачуноводства, те његових циљева, мотива и инструмената. У складу са самим поимањем креативног рачуноводства, указује се на дистинкцију између позитивног и негативног креативног рачуноводства. При томе се скреће пажња на потребу препознавања фактора, подручја и поступака креативног рачуноводства и њиховог утицаја на поузданост и квалитет финансијског извештавања. Теоријски дио дисертације завршава се с историјатом највећих финансијских превара и скандала.

У трећој целини фокус је на методологији истраживања која се примјењивала у докторској дисертацији. Ово поглавље започето је с избором методолошког приступа истраживању у складу са проблемом и циљевима истраживања докторске дисертације. Након што је изабран најадекватнији методолошки приступ за решење истраживачког проблема фокус је усмјерен на сам план емпиријског истраживања. Планом емпиријског истраживања прецизирano је како ће се истраживати, одређивање популације и узорка, идентификовање варијабли и индикатора истраживања, као и избор метода за прикупљање, обраду и

анализу података.

Четврто поглавље дисертације оријентисано је на емпиријско истраживање утицаја креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској. У овом дијелу, фокус је на интерпретацији и анализи добијених резултата истраживања до којих се дошло захваљујући претходно дефинисаној методологији истраживања. Компаративном анализом добијених резултата истраживања и сличних истраживања од раније сагледан је степен корелације између њих. Након тога извршено је тестирање главне и помоћних хипотеза.

У посљедњем поглављу дискутује се о добијеним резултатима истраживања и резултатима провјере хипотеза. Након тога се указује на одређена ограничења коришћених научних метода у истраживања, као и на научне и прагматичне доприносе докторске дисертације. На крају дискусије указује се на значај добијених резултата емпиријског истраживања и правце даљих истраживања.

Закључна разматрања послужила су да се још једном сумирају закључци до којих се дошло на основу теоријског и емпиријског истраживања, те да се укаже на значај и потребу јачања кредитилитета рачуноводствене и ревизорске професије у циљу заштите јавног интереса.

2. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

У уводном дијелу докторске дисертације кандидат указује на значај објављених информација у финансијским извјештајима и потребу корисника финансијских извјештаја да у њима пронађу разумљиве, поуздане и истините информације које могу бити реална основа приликом доношења пословних одлука. Бројни финансијски скандали и преваре у посљедњих тридесет година додатно су актуелизовали проблем провјерења и квалитета финансијског извјештавања. Полазећи од тога да свака дисторзија финансијских информација у односу на стварно стање за реперкусију има доношење погрешних и нерационалних одлука, кандидат је указао на скептицизам и страх екстерних корисника у погледу кредитилитета и вјеродостојности финансијских извјештаја те истакао креативно рачуноводство као реалну опасност по квалитет финансијског извјештавања. Иако је ова област и проблематика изузетно актуелна у свијету, ријетко се помиње у домаћој литератури, недовољно се о њој говори и врло мало се уопште зна о креативном рачуноводству због чега кандидат истиче потребу за озбиљним истраживањем ове проблематике и подизање свијести о појму и значају креативног рачуноводства код нас. С обзиром на друштвени значај и недостатке истраживања и студија ове проблематике на нашем подручју, кандидат је спровео теоријско и емпиријско истраживање и тестирање с циљем да се дође до нових спознаја о егзистенцији и заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској и његовом утицају на поузданост и квалитет финансијског извјештавања код нас. С тим у вези, питање на које је кандидат у фази истраживања дао одговор гласи „*Да ли, на који начин и у којој мјери креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијских извјештаја привредних друштава у Републици Српској?*“ У складу са наведеним питањем, кандидат је представио разлоге и мотив истраживања, описао је проблем истраживања, одредио је предмет

истраживања, поставио је научне и прагматичне циљеве истраживања и поставил главну и помоћне хипотезе истраживања

С обзиром да у нашој земљи још увијек не постоји довољан ниво свијести о значају и улози креативног рачуноводства те његовом утицају на квалитет финансијског извјештавања, те недостатак истраживања и студија ове проблематике, разлоги истраживања фокусирани су на добијање одговора на питања: да ли је и колико финансијско извјештавање квалитетно, поуздано и транспарентно код нас, да ли су и у којој мјери поступци креативног рачуноводства заступљени у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској и какав је његов утицај на квалитет финансијског извјештавања, те на који начин спријечити или минимизирати утицај креативног рачуноводства.

Циљеви истраживања дефинисани су са аспекта научног и прагматичног доприноса. Научни циљеви истраживања су дефинисани кроз пет категорија. *Прва категорија* односи се на описивање, односно на изазове дефинисања појма креативног рачуноводства, основних циљева и мотива примјене те ефекта примјене креативног рачуноводства са становишта пореза, ликвидности и добити извјештајних ентитета. *Друга категорија* односи се на класификацију, односно анализирање различитих појавних облика креативног рачуноводства, те класификација њиховог утицаја на финансијске извјештаје. *Трећа категорија*, односи се на узроке поступака креативног рачуноводства те откриће степена у којем је креативно рачуноводство присутно у финансијским извјештајима код нас. *Четврта категорија* односи се на објашњење узрочно – посљедичне зависности добитка, ликвидности и пореза с једне стране, те креативног рачуноводства кроз признавање и вредновање поједињих ставки имовине, обавеза, капитала, прихода и расхода у билансу стања и билансу успјеха, с друге стране. *Пета категорија* пружа конкретне препоруке и смјернице за унапређење квалитета финансијског извјештавања у Републици Српској како би корисници финансијских извјештаја добили објективне, истините и фер информације на темељу којих ће одлучивати о својим пословним интересима. Анализом научних циљева кандидат настоји да стекне нове теоријске и емпиријске спознаје везане за креативно рачуноводство како би се могле дефинисати методе, модели и смјернице које ће имати утицај на јачање квалитета финансијског извјештавања а самим тим и на повећање повјерења корисника финансијских извјештаја. *Прагматични циљеви истраживања* упућују на користи које из истраживања могу произести и потенцијалне кориснике резултата истраживања. Прагматичан допринос рада односи се на све кориснике финансијских извјештаја (власнике, менаџере, инвеститоре, повјериоце, државу, професионална тијела, рачуновође, ревизора, академску заједницу) који имају интерес да знају колико је финансијско извјештавања поуздано и да ли је и колико под утицајем креативних рачуноводствених поступака.

Главна хипотеза истраживања гласи:

X0: Примјена (пракса) креативног рачуноводства смањује квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској.

Главна хипотеза у дисертацији конкретизована је на основу помоћних хипотеза, а посматране варијабле и индикатори представљају адекватну основу за провјеру постављених хипотеза, дискусију и креирање оптималног одговора на постављени проблем.

Помоћне хипотезе гласе:

X1: Управљање добитком је заступљено у финансијским извјештајима привредних друштава Републике Српске.

X2: Маневарски простор који оставља недовољно добро осмишљена професионална (МРС/МСФИ) и законодавна регулатива негативно утиче на превенцију и сужбијање праксе креативног рачуноводства, а самим тим и на подизање квалитета финансијског извјештавања.

X3: Спровођење независних (екстерних) ревизија и постојање ефикасних система интерних контрола у предузећу, има позитиван утицај на смањење праксе креативног рачуноводства и лажирања финансијских извјештаја, а самим тим и на унапређење квалитета финансијских извјештаја.

Преглед релевантне литературе. Комплексност правила за признавање, класификацију и вредновање, неусаглашеност Оквира за финансијско извјештавање и Међународних рачуноводствених стандарда и Међународних стандарда финансијског извјештавања (МРС/МСФИ), неусаглашеност између појединачних МРС/МСФИ и промјењивост нормативне основе може довести до презентације нетачних финансијских извјештаја и повећати могућности појаве „креативног“ рачуноводства (*Шкарић Јовановић, К. 2015*). Упркос напорима законодавца, регулаторних тијела и професије да се обезбиједи истинито и поштено извјештавање, креативно финансијско извјештавање опстаје као реална опасност по квалитет финансијског извјештавања“ (*Малинић, Д. 2009*). У литератури се може сусрести широк дијапазон различитих дефиниција креативног рачуноводства (*Barnea, A., Ronen J., Sadan S. 1976; Naser, K. 1993; Jameson, M. 1988; Amat, O., Gowthorpe, C. 2004; Trotman, M. 1993; Shah, A.K. 1998; Lainez, J., Callao, S. 1999; Blake, J., Amat, O. 2000; Pasqualini, F., Castel, R. 1995; Barthes De Ruyer, G., Gelard, G. 1992. и многи други*). Од поменутих дефиниција креативног рачуноводства, кандидат издава слједеће:

- Под креативним рачуноводством се подразумјева неприкладна (непримјерена) примјена рачуноводствених стандарда с циљем да се инвеститори доведу у заблуду представљајући им оно што желе да виде – константан раст и пословање са добитком (*Stolowy, H., Lebas, J.M. & Ding, Y. 2013*).
- Креативно рачуноводство „обухвата сваки и све оне поступке који се користе да би се манипулисало подацима у финансијским извјештајима укључујући агресивно рачуноводство, примјену рачуноводствених принципа супротну њиховом духу, лажно финансијско извјештавање и све поступке који воде ка управљању добитком или манипулисању приходима“ (*Mulford, W.C., Comiskey, E.E. 2002*).
- Инвестициони аналитичари (*Griffiths, I. 1986; Griffiths, I. 1955; Smith, T. 1996*) у својим студијама често су за креативно рачуноводство употребљавали и израз „рачуноводствена акробација“, док су други (*Mathews, M.R., Perera, M.H.B. 1996*) користили термине као што су „штимовање књига“ или „коузметичко извјештавање“.
- Термин „креативно рачуноводство“ означава све рачуноводствене праксе које намерно одступају од рачуноводствених стандарда да би екстерним корисницима била презентирана жељена а не стварна приносна и финансијска снага предузећа. То је скуп поступака којима се врши свесно уобличавање у финансијским извјештајима презентиране слике финансијског, имовинског и приносног положаја компаније у оквирима које допуштају МСФИ и законски

прописи. (*Шкарић Јовановић, К. 2013*)

- Креативно рачуноводство подразумјева непрофесионалну и неетичку примјену рачуноводствених правила у циљу стварања погрешне представе о финансијском положају и успјеху предузећа на начин да они значајно одступају од економске стварности, мотивисано интересима једне интересне групе, а не општим интересима свих стејкхолдера. (*Малинић, Д., Стевановић, Н. 2009.*)

Досадашња научна истраживања проблематике креативног рачуноводства и квалитета финансијског извјештавања (*Tang,Q., Chen, H., Lin, Z. 2008; Bartov, E., Gul, A.F., Tsui, J.S.L. 2001, Dechow, P., Ge, W., Larson, C. i Sloan, R. 2011, Smith, T. 1996; Tassadaq, F. & Malik, A.Q. 2015; Okoye, I.E., Alao, B.B. 2008; Balaciu, E.D., Bogdan V., Mester T.I., Gherai D.2012. и многа друга релевантна истраживања*) су била добра полазна основа за стицање нових научних сазнања у овој области. Ранија истраживања која доводе у узрочно-посљедичну везу креативно рачуноводство и квалитет финансијског извјештавања (*Francis, J.R., Krishnan, J. 1999; Sengupta, P. & Shen, M., 2007; Johl, S., Jubb, A. C., Houghton, A.K. 2007; Herbohn, K., Ragunathan V. 2008; Arnedo, L., Lizarraga F., Sanchez S. 2008; Tsipouridou, G., Spathis, C. 2014*) створила су неопходни предуслов за компаративну анализу истраживања које је спровео кандидат са сличним истраживањима спроведеним у другим земљама у свијету.

Научни допринос који дисертација треба да постигне односи се на:

- утврђивање степена у којем је креативно рачуноводство заступљено у финансијским извјештајим привредних друштава у Републици Српској;
- изградњу модификованог модела дискреционог обрачуна као инструмента за детекцију креативног рачуноводства у финансијским извјештајима извјештајних ентитета;
- утврђивање колико је финансијско извјештавање квалитетно код нас, односно колико су финансијски извјештаји поуздани и транспарентни;
- утврђивање одговорности и најчешћих мотива за манипулатију финансијским извјештајима;
- указивање на могуће правце дјеловања и давање смјерница у борби против манипулатија и превара, ублажавања/сузбијање креативне рачуноводствене праксе те унапређења и побољшања квалитета финансијског извјештавања;
- подизање свијести о важности тачних и позданих информација које се презентују кроз финансијске извјештаје те могућих ефеката које примјена кративног рачуноводства може да има на финансијске извјештаје;
- дефинисање улоге рачуновођа и ревизора код смањења ризика од превара у систему финансијског извјештавања, те потребе подизања нивоа контроле квалитета и надзора над радом како рачуновођа тако и ревизора.

У *теоријском прегледу литературе* наведена је *литература* која се односи на проблем истраживања. Наведена су 202 литературна извора од домаћих и страних аутора при чему је кандидат кроз њихова научна достигнућа добио одговор о томе:

шта је познато о проблему истраживања; које су научне чињенице потврђене; какви су односи између кључних концепата, фактора и варијабли; које су актуелне методологије за детекцију креативног рачуноводства у финансијским извјештајима, а које су најчешће критике тих методологија; који резултати се могу примјенити на друге ситуације; које теме изазивају неслагање међу ауторима, односно које су недослиједности и пропусти; шта је потребно додатно тестирати јер нема доказа, неубједљиви су или су контрадикторни; о којим подручјима се мало зна и да тим подручјима припада проблем истраживања; да ли је потребно провести научно истраживање да би се ријешио постављени проблем истраживања и да ли се очекује да ће се ријешавањем проблема истраживања постићи оригинални научни допринос.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Имајући у виду да одабир методолошког приступа истраживању зависи од истраживачког проблема и циљева истраживања, приликом истраживања кандидат се ослањао како на детективски тако и на индуктивни приступ, односно користио је комбиновану методологију тј. комбинацију квалитативне и квантитативне методологије научног истраживања. С тим у вези, подаци који су обрађивани прикупљени су како квалитативном тако и квантитативном методологијом. За остварење циљева истраживања и тестирање постављених хипотеза прикупљање података је извршено из примарних извора (теренско истраживање) и секундарних извора (истраживање за деск столом). Квалитативно истраживање подразумјева теренски рад и директан контакт са циљном групом испитаника. У конкретном случају ради се о контакту са сертикованим и лиценцираним рачуновођама и ревизорима у Републици Српској кроз анкетне упитнике. Подаци су прикупљени помоћу анкетних упитника на узорку од 603 испитаника (око 25% од укупног броја дистрибуираних анкетних упитника, или 17,88% од укупно лиценцираних и активних рачуновођа и ревизора) из рачуноводствене и ревизорске професије у 11 градова у Републици Српској (Бања Лука, Пријedor, Грађашка, Модрича, Брчко, Добој, Бијељина, Зворник, Пале, Фоча, Требиње), те обрадом доступних годишњих упитника за поступак јавног надзора над радом друштава за ревизију за период 2016 - 2018 година који спроводи Министарство финансија РС. Дистрибуција анкетних упитника изискивала је теренски рад у два наврата. Први пут анкетни упитници су подјељени 04. и 05. децембра 2018. године учесницима на дводневном специјалистичком семинару континуиране професионалне едукације за Овлашћене ревизоре, а други пут анкетни упитници су дистрибуирани у периоду 24. јануар – 8. фебруар 2019. године на Семинару за израду годишњег финансијског извјештаја за привредна друштва у Републици Српској и актуелностима везаним за измене у пореским прописима Републике Српске. Оба семинара су била у организацији Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске. Анкетни упитник је састављен од 13 питања помоћу којих је кандидат дошло до сазнања о ставовима појединача о креативном рачуноводству и квалитету финансијског извјештавања. Поред општих питања, упитник је обухватио и 25 изјава/тврдњи које су садржавале Ликертову скалу за испитивање ставова испитаника како би се одредио степе слагања или неслагања са одређеним тврдњама/изјавама. Cronbach Alpha коефицијент поузданости од 0,873 потврдио је да се ради о изврсном нивоу поузданости мјерних скala, односно да анкетни упитник који је спроведен представља ваљан инструмент

за мјерење ставова и мишљења учесника.

С друге стране, квантитативну методологију научног истраживања кандидат је користио за прикупљање и анализу квантитативних података с циљем испитивања узрочно-посљедичне везе између квалитета финансијског извјештавања, с једне стране, и креативног рачуноводства, с друге стране. Квантитативни емпиријски подаци добијени су анализом финансијских извјештаја добијених од стране Агенције за подредничке, информатичке и финансијске услуге Републике Српске (АПИФ). Статистичка анализа је урађена на узорку од 400 финансијских извјештаја привредних друштава у Републици Српској за четврогодишњи период (2016-2019). За статистичку обраду прикупљених података кориштени је програм SPSS (*Statistical Package for Social Studies*). Од статистичких анализа примјењена је дескриптивна статистичка анализа по којој је приказивање података извршено графички и табеларно. За потребе статистичке анализе, кандидат је користио вишеструку(мултиплу) линеарну регресију и развио модификовани дискрециони обрачунски модел за детекцију заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима који је базиран на Jones моделу, који је примјењен на селектованом узорку (400 извјештајних ентитета за четири године – период 2016-2019 година). Статистичком анализом варијансе за модификовани Jones модел резултати су показали да се ради о статистички значајном моделу за предвиђање вриједности укупног обрачуна. Приликом статистичке анализе кориштени су и Omnibus и T тест. За испитивање јачине и правца корелације између зависне и независне варијабле кориштен је *Point – biserial Correlation*.

Примјењене методе су адекватне, доволно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на овом пољу на свјетском нивоу. Тврђење су изнешене јасно, прецизно и друштвено разумљиве. Научне спознаје су образложене и повезане са другим спознајама. Подаци су приказани у облику: табела и графика.

Предложени план истраживања који је представљен у пријави докторске дисертације није се мјењао током истраживања.

Испитивани су бројни параметри и мјерени су њихови индикатори који су дали доволно податка за поуздано доношење закључака.

Статистичка обрада податка је адекватна за истраживање, а подаци су јасно представљени. На основу обрађених и анализираних податка *представљени су резултати истраживања* који су служили за провјеру хипотеза и провођење дискусије. Резултати истраживања су правилно, логично и јасно тумачени. Резултати истраживања су дати у таквом облику и форми да други независни истраживачи могу проверити резултате и поновити истраживање.

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања заснивају се на анализи података који су утврђени и обрађени статистичким методама. Анализом и обрадом података утврђена је статистички значајна повезаност између креативног рачуноводства (независне варијабле) и квалитета финансијског извјештавања (зависне варијабле). Тиме је кандидат потвдио главну хипотезу, као и помоћне хипотезе. Потврђивање помоћних хипотеза употпунило је важност главне хипотезе. Да би дошао до индикатора

креативног рачуноводства, кандидат је примјеном вишеструке линеарне регресије развио модификовани дискрециони обрачунски модел прилагођен нашем пословном окружењу и нашим условима тржишног привређивања. Овај модел је примјењен на базу података коју су чинили финансијски извјештаји 400 привредних друштава која послују у Републици Српској. Израчунавањем просјечних вриједности дискреционих обрачуна (DACC), кандидат је дошао до резултата који показују да је највећа просјечана вриједност DACC забиљежена код привредних друштава са сједиштем у регионима Источног Сарајева (0,0158) и Добоја (-0,0093), те да су највећа одступања код привредних друштава која се баве информисањем (0,0608), здравством (-0,0531) и науком (0,0486).

С обзиром да квалитет ревизије као контролна варијабла игра значајну улогу када говоримо о квалитету финансијског извјештавања, кандидат је одвојено урадио статистичке анализе за привредна друштва којима је ревизију радила нека од ревизорских кућа из Велике четворке и предузећа код којих су ревизију спроводиле ревизорске куће које не припадају Великој четворци. Наиме, резултати Omnibus теста указују да код групе предузећа код којих је ревизију спроводила једна од ревизорских кућа Велике четворке, вриједност дискреционог обрачуна статистички значајно утиче на одлуку ревизора о врсти мишљења док то није случај код друге групе предузећа. Такође, резултати су показали да код укупно 46 (11,50%) привредних друштава просјечна вриједност дискреционог обрачуна (DACC) статистички значајно одступа од нуле што указује на могућу манипулатацију финансијским извјештајима код ових извјештајних ентитета. Резултати су показали да између интерне ревизије и коначног мишљења независног ревизора постоји позитивна и статистички значајна веза за ниво значајности од 0.05 ($r_s = .062$, $p=0.013$ што је мање од 0.05). Рјечју, постојање и заступљеност интерне ревизије у привредном друштву статистички значајно позитивно утиче на квалитет коначног мишљења независног ревизора.

Опсежним истраживањем, кандидат је доказао корелацију креативног рачуноводства с једне стране, и квалитета финансијског извјештавања с друге стране, те на тај начин формирао оквир за будућа истраживања. Будућа истраживања могу се заснивати на упређењу постојећих или проналажењу нових модела дискреционих обрачуна као индикатора заступљености креативног рачуноводства у финансијским извјештајима, те неким новим показатељима и индикаторима квалитета финансијског извјештавања. Тестирањем хипотеза, као и дефинисањем научног и прагматичног доприноса, кандидат је створио полазну основу за будућа комплекснија научна истраживања која би се бавила јачањем кредитабилитета и повјерења у финансијско извјештавања. Кандидат наглашава и значај и улогу форензичког рачуновође у убудљности који може дати огроман допринос у борби против манипулатација и превара, те потреби подизања степена контроле квалитета рада и надзора над радом како рачуноводствене тако и ревизорске професије.

Прагматични допринос истраживања. Прагматични доприноси осносе се на користи које имају поједини субјекти од рјешавања проблема квалитета финансијског извјештавања, а то су:

- *Власници.* Власници извјештајних ентитета заинтересовани су да финансијски извјештаји које им презентује менаџмент буду истинит и фер приказ приносног и финансијског положаја, како би могли имати реалну слику успешности датог ентитета. Јер, само квалитетно и поуздано финансијско извјештавање може бити добра подлога за доношење реационалних пословних одлука.
- *Менаџмент.* С обзиром да је менаџмент одговоран за састављање и

презентовање финансијских извјештаја, у интересу је да унаприједи сарадњу са професионалних рачуновођама, те да се упозна са праксом креативног рачуноводства и његовим посљедицама на квалитет финансијског извјештавања. На тај начин менаџмент може бити свјестан врсте и далексежности утицаја донијетих пословних одлука на финансијку слику предуећа презентовану кроз финансијске извјештаје. С друге стране, имајући у виду да је руководство најодговорније за контролу манипулатија и превара, менаџмент мора процјенити ризике пословања и обезбедити ефикасне системе интерне контроле.

- *Инвеститори/повјериоци.* За инвеститоре и повјериоце, финансијски извјештаји су основни извор информација на основу којих се доносе одлуке о алокацији ресурса због чега им је у интересу и од есесијалне важности да су подаци презентовани у финансијским извјештајима истинити и фер, како би имали реалан приказ бонитета неког привредног субјекта.
- *Држава (регулатор).* Финансијски извјештаји и показатељи из финансијских извјештаја су често основа приликом доношења државних (националних) стратешких економских одлука. Држава као креатор економске политике може имати велике користи од анализе засноване на квалитетним и поузданим финансијским извјештајима. Анализа финансијских извјештаја на нивоу националне привреде омогућава да се препознају слабе тачке (степен задужености привреде, проблеми неликвидности, неконкуренција поједињих сектора и гранаи слично) и да се открију рани упозоравајући сигнали који би омогућили да се предузму потребне активности прије избијања кризе. С друге стране, регулатор је заинтересован да се упозна са утицајем креативног рачуноводства на пореске билансне извјештајне ентитете те да разумије поступке и методе које се користе за манипулатију финансијским извјештајима како би могао преудзети активности на спречавању истих. Наиме, моделом истраживања елабоирани је начин на који креативно рачуноводство утиче на квалитет финансијског извјештавања. Кроз ово истраживање, долази се до резултата који сугеришу на потребу јачања контролних механизама и кредитабилитета рачуноводствене и ревизоске професије као једним од начина минимизирања негативног утицаја креативног рачуноводства и побољшања квалитета финансијског извјештавања. Резултати су показала и да повјерење корисника финансијских извјештаја у погледу кредитабилитета, вјеродостојности и истинитости финансијских извјештаја није на завидном нивоу због чега кандидат наглашава потребу подизања нивоа контроле квалитета и надзора над радом како рачуновођа тако и ревизора од стране регулатора.
- *Професионалне асоцијације.* Финансијски скандали и афере нанијеле су тежак ударац рачуноводственој и ревизорској професије због чега је интерес професијоланих асоцијација да се финансијско извјештавање врши квалитетно и транспарентно како би се на тај начин подигла репутација и кредитабилитет професије на виши ниво. С друге стране, професионална тијела дјелимично су носиоци одговорности за квалитет финансијског извјештавања због чега имају интерес да се проблем квалитета финансијског извјештавања ријеши.
- *Рачуновође и ревизори.* Основни задатак рачуновођа и ревизора је прикупљање, сређивање и презентовање информација заинтересованим корисницима у облику рачуноводствених или ревизорских извјештаја. Етички кодекс захтјева од рачуновођа да се придржава принципа објективности и не не дозволи претјерани утицај менаџмента на његово професионално

расуђивање. Управо из тог разлога, професионалне рачуновође су заинтересоване да препознају границу између дозвољеног и недозвољеног креативног рачуноводства. С друге стране, екстерна ревизија мора бити у функцији откривања превара, а резултати спроведеног истраживања ће указати ревизорима на најчешће кориштене поступке и области креативног рачуноводства што може бити од користи при ревидирању извјештајних ентитета.

- *Јавност.* Професионалне рачуновође и ревизори пружају велико бој различитих услуга што подразумјева велику одговорност професије према јавности. Јавни интерес је елиминисање свих врста манипулатија и превара, те квалитетно, поуздано и транспаретно финансијско извјештавање.

Дакле, ово истраживање ће дати допринос и употпунисти фонд научног знања о утицају креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања, моделима за детекцију креативног рачуноводства, те сагледавање стварог стања у области финансијског извјештавања у Републици Српској из перспективе професионалних рачуновођа и ревизора који извјесно имају највише информација о актуелним проблемима, квалитету финансијског извјештавања и постојећим информационим ризицима.

Истраживањем, кандидат настоји да у будућности продуби свијест јавности о значају и улози ове проблематике те да укаже на потребу за озбиљним приступом јачања контролних механизама с циљем јачања квалитета финансијског извјештавања.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација кандидата mr Синише Рајковића је самостално дјело, која је израђена у складу са одабраном темом. Кандидат се у целини придржавао одабраног концепта и постављеног нацрта истраживања. Дисертација је написана у складу са методологијом научног истраживања.

Резултати истраживања су правилно, јасно и логично представљени. Тумачење резултата засновано је на прикупљеним и обрађеним подацима. Резултатима истраживања проверене су помоћне и главна хипотеза истраживања. Резултати су дати у таквом облику и форми да други независни истраживачи могу проверити резултате и поновити истраживање.

Извршена је компарација добијених резултата истраживања са резултатима истраживања других релевантних аутора, где је кандидат показао доволно критичности супротстављајући адекватну научну аргументацију до које је дошао у истраживању.

Након интерпретације и дискусије добијених резултата кандидат је истакао научне и прагматичне доприносе дисертације те дисертацију учинио интересантном за истраживаче и корисном за практичаре. Дисертација је оригинални допринос економској науци јер поширује знања из економије и ужих научних области рачуноводства и ревизије. Оригиналан научни допринос огледа се у новим научним

чињеницама, новим научним спознајама и новим моделима и поступцима детекције креативног рачуноводства и подизања квалитета финансијског извештавања.

Основни допринос дисертације огледа се у доказаној претпоставци да креативно рачуноводство смањује квалитет и вјеродостојну презентацију информација у финансијским извјештајима привредних друштава у Републици Српској; утврђивању степена у којем је креативно рачуноводство заступљено код нас; изградњи модификованог модела дискреционих обрчуна као инструмента за детекцију креативног рачуноводства; утврђивању одговорности и најчешћих мотива за манипулацију финансијским извјештајима; дефинисању могућих праваца дјеловања и давање смјериница за сузбијање манипулација и превара те побољшање квалитета финансијских извјештаја.

Резултати истраживања имају практичне користи за све кориснике финансијских извјештаја а посебно за регулатора, професионална удружења, пореске огране, повјериоце, инвеститоре, власнике предузећа и јавност.

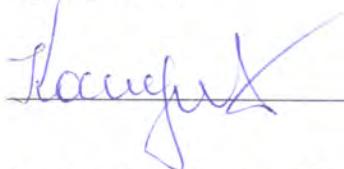
У складу са наведеним извјештајем Комисија даје позитивну оцјену докторској дисертацији и сматра да ова докторска дисертација у потпуности испуњава критеријуме врло успешне докторске дисерације, те из тог разлога

Пређа же

Наставно-научном вијећу Економског факултета Универзитета у Бањој Луци да прихвати позитивну оцјену докторске дисертације кандидата mr Синише Рајковића, дипл. економисте, под називом: „Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској“, те да одобри њену јавну одбрану и одреди Комисију.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. Проф. др Новак Кондић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Рачуноводство и ревизија*, предсједник;

2. Проф. др Драган Микеревић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Пословне финансије*, члан;

3. Доц. др Кристина Мијић, Економски факултет у Суботици Универзитета у Новом Саду, ужа научна област *Рачуноводство и ревизија*, члан.

Кристина Мијић

Изјава 1

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

**Изјављујем
да је докторска дисертација**

Наслов рада : "Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској"

Наслов рада на енглеском језику : "The impact of creative accounting on the financial reporting quality of companies in the Republic of Srpska"

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да докторска дисертација, у цјелини или у дијеловима, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци, дана 05.10.2020. године

Потпис докторанта

Изјава 2

Изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да докторску дисертацију учини јавно доступном

Овлашћујем Универзитет у Бањој Луци да моју докторску дисертацију под насловом "Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској" која је моје ауторско дјело, учини јавно доступном.

Докторску дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио/ла.

- Ауторство
- Ауторство – некомерцијално
- Ауторство – некомерцијално – без прераде
- Ауторство – некомерцијално – дијелити под истим условима
- Ауторство – без прераде
- Ауторство – дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци, дана 05.10.2020. године

Потпис докторанта

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије докторске дисертације

Име и презиме аутора Синиша Рајковић

Наслов рада Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања привредних друштава у Републици Српској

Ментор Проф. др Новак Кондић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци, дана 05.10.2020. године

Потпис докторанта

